

Digitized by the Internet Archive
in 2025

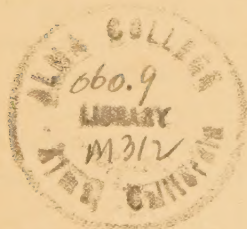
1203

DE REBUS

SOCIETATIS IESU

COMMENTARIUS

OLIVERII MANAREI

FLORENTIAE

EX TYPOGRAPHIA A SS. CONCEPTIONE

RAPHAEL RICCI

1886

47391

PRAEFATIO EDITORIS

Oliverius Manareus, cuius commentarios nonnullos in lucem edimus, natus est anno 1523 in pago Quincy prope Duacum. Vixdum aetatis annum assecutus erat undecimum, quum a Paschasio de Maupayetz, Ord. Praed. Episcopo Selymbrien. i. p. i. et suffraganeo Atrebatensis, clericatus signum suscepit in cappella S. Mariae Magdalenae.

Post completa in Universitate Lovaniensi studia, anno 1546, tempore quadragesimae, ad ordines tum minores, tum maiores ab eodem suffraganeo promotus est.

Suam ad Societatem Iesu vocationem ipse Oliverius in hisce Commentariis narrat. De eo ita ad S. P. N. Ignatium scribebat P. Io. B. Viola kal. Maii 1551 Lutetia: « Sacerdos ille Flander, de quo ad te superioribus diebus scripsi, tum propter eius bonitatem et modestiam, tum ob perseverantiam quam in illo sumus experti, ad duos aut tres menses, recipietur in familiam nostram ». Robertus vero Clayssonius ex eadem urbe kal. Septembris 1551: « Receptus est in Societatem nostram Oliverius Flander, de quo alias ad vos scripsit P. Baptista. Is per annum perseveravit in hac voluntate, ut pulcherrimae speciei corporeae dote praeditus, ita forti ac robusto corpore, ita (quod maius est) bona animi indole ac modestia ».

Rectoris, Provincialis, Commissarii, Visitatoris munere in Italia, in Gallia, in Belgio ac Germania perfunctus, Assistens et post mortem Everardi Mercuriani Vicarius Generalis electus, modestia ubique haud minus quam Instituti propagandi studio eminuit, et praecipuam quamdam inter primigenios illos S. Patri nostro eiusque sociis suppres vi-

ros adeptus est laudem. Quae nisi in Annalibus nostris maior esset quam ut heic pluribus referri indigeat, abunde ex ipsis Oliverii Commentariis in promptu fieret.

Acceptissima itaque, ut confidimus, erunt *Puncta pro historia Societatis* ab eo scripta. Licet enim iam usui fuerint Orlandino et Sacchinio, quatenus pro suscepto historiae nostrae in modum annalium describendae consilio integrum manebat, id tamen habent commodi quod ipsum Oliverium nihil de se cogitantem et quasi invitum produnt, atque earum quas narrans attingit, domorum fata uno tenore exhibent.

In bibliothecis publicis Belgici regni reperiuntur quaedam exempla manuscriptae relationis quam typis committimus; ipse auctor duplex in Urbem miserat exemplum; scribens enim die 12 Decembris 1599 ad P. Nic. Orlandinum, monet se ante paucos menses misisse puncta ad historiam, sed postea in illis deprehendisse quaedam minus accurate relata, « ancorchè la sostanza e principal argomento sia fondata in verità; ma la memoria non essendo aiutata da alcuni sussidii di scritture, ella si abbagliò e mancò in alcune circostanze degne di emendazione. Laonde vorrei che V. R. aspettasse, per servirsene, la venuta del P. Francesco Costero nostro Procuratore, che verrà lì dopo Pascha, perchè manderò per lui il tutto più completo coi nomi e tempi, in parecchi luoghi, che la fretta mi ha fatto lasciare indietro ». Alterum hoc exemplum, magis completum et emendatum, foliis constans 31 chartae integrae, et accurate ab Oliverio in litteris 2 Decembris 1600 et 16 Febr. 1601 descriptum, prae manibus habuit typographus, nullaque emendatione sive nominum propriorum sive reliquae scribendi rationis, quantumvis parum probabilis sive constantis, adhibita, fideliter typis prolatum exhibet. Stylum quandoque subobscurum et nimis parce limatum, Manareo, puncta quippe tantummodo ad historiam pro Orlandino colligenti, nemo unus vitio dabit.

Quod ad historiae veritatem attinet, ex hoc ipso Manarei scripto constabit quanta sollicitudine res narrandas collegerit; quod ceteroquin ex eius cum Orlandino, Sacchinio et Lancicio literarum commercio confirmari posset. Duo tantum ex his literis addere iuvat:

16 Febr. 1601, respondens ad dubium quod sibi movebatur de apparitione B. M. V. quam narrat Cap. I. § 11, utrum sc. ad alterum Ioannem Nunnez an ad Patriarcham Aethiopiae referenda esset, scribit vix fieri potuisse ut annales Lusitani « tam diminute narrarint quae ad Patriarcham pertinebant ut omiserint illi adscribere quod erat il-

lustrius de apparitione et oraculo B. Virginis. Videtur ad alterum referendum quamvis nomina sint similia et personae aliquae eadem. Hinc nequeo aliud haurire; consulam tamen PP. Eleutherium et Balduinum ab Angelo; sed non puto aliud dicturos quam quod in Urbe, cum electus seu designatus esset Patriarcha, communiter posterior narratio tribuebatur P. Patriarchae, sed fortassis ob nomen affinitatem illi dabatur quod ad vocationem alterius pertinebat... Nobis hic visae sunt duae narrationes; ma di Portogallia V. R. ne potrà havere maggiore chiarezza. Questo è certo, che l'uno e l'altro viso è vero ».

In literis ad P. N. Lancicium, 15 Martii 1604, de P. Corn. Wischaven, de quo satis mira narraverat, ita scribit: « Hic autem valde facilis erat ad credendum similibus, quia totus bonus et simplex erat.... Romae bonus Pater multum laboraverat in quodam monasterio ut daemones per exorcismos eiiceret, et factum est ut tota fere familia paulatim inficeretur vel imaginatione et metu vel malitia; quamobrem bonus pater nimis facilis et credulus liberatus est ab eo onere et missus est ad me Lauretum: et familia illa libera fuit ab omni phantasia et metu. Nolim tamen, propter ea quae de P. Cornelio notavi, quidquam detrahi bonae opinioni et sanctimoniac, quia vere vir optimus fuit et per eum Deus multa operatus est ».

Haec praemisisse satis esto. Ipsum S. P. N. Ignatii discipulum audiat lector eiusque opera fruatur.

L. D. S. I.

Puncta mandato P. Generalis nostri Claudii Aquaviva collecta ab Oliverio Manareo, et in Urbem missa pro Historia universali Societatis, si qua ad eam viderentur apta.

CAP. I. — LOVANUM. COLONIA. DUACUM.

§. I. Sedem in Belgio primam Societas collocavit Lovanii, anno Domini 1542, occasione belli nascentis inter Carolum V Caesarem et Franciscum I Galliae Regem, quod studiosi Hispani et subditi omnes Caesaris Lutetia et tota Gallia excedere regio edicto iussi essent. Discesserunt proinde Lutetia Andreas Oviedo Hispanus (qui postea Episcopus et Patriarcha Aethiopum creatus est), Franciscus Strada annorum vix viginti duorum, atque aliquot alii Hispani, duce P. Hieronymo Domenech viro insigni, veneruntque Lovanium; unde, relicto Francisco Strada et Ioanne Aragonio, Andreaque Oviedo, in Hispaniam navigarunt. Anno insequenti accessit P. Petrus Faber (unus ex decem primis Patribus) Villaretus Dioecesis Gebennensis, qui ex Germania venerat, ad quam a D. P. N. Ignatio missus fuerat, et valde fructuosam operam in ea posuerat, Ferdinando Romanorum Regi aliisque Principibus imperii, maxime ecclesiasticis, ob insignem virtutem, pietatem, doctrinam, valde carus; sed Alberto Archiepiscopo et Electori Moguntino peculiarem operam navavit aliquot mensibus, magno eius bono et spirituali voluptate, sicut et ante fecerat Episcopo Spirensi et dominis Capitularibus, Ratisbonae interfuit diaetae seu conventui Imperiali, sicuti fuerat prius in conventu Wormacae habito Imperatoris mandato adiunctus D. Doctori Ortiz Hispano, quem Caesar ad colloquium illud Wormacense evocaverat. Hinc vero Lovanium concessit, cum Franciscus Strada in primaria illa Belgii Universitate sedem figeret, in civium et studiosorum spirituale commodum. Prima porro

illi cura fuit (ut erat prudens et secundum Deum industrius) in gratiam et familiaritatem Doctorum Theologiae, quorum est Lovanii praecipua autoritas, sese insinuare, ut posito firmo fundamento multos alios Christo lucrificeret. Nec spes virum pium fefellit, nam suis doctis incensisque colloquiis et congressibus multorum animos tum Doctorum, tum aliorum primariorum virorum ad vitam disciplinamque perfectiorem traduxit.

§. 2. Franciscus vero Strada sancto hoc viro subnixus, dum in Collegio Falconis curriculum philosophiae decurrit, ad con-discipulos, quos ad devotionem et pietatem allicere potuit, privatim de divinis rebus tractare incipit, magno ipsorum gustu et utilitate, et cum alii et alii accedunt, novique prioribus se adiungunt, exhortationes ad multos simul congregatos paulo post habuit. Demum prospere negotio procedente, cum ad Falconem locus non esset omnium capax nec idoneus exhortationibus habendis, eos in Collegium Porcense e Pontificio transtulit, et diebus quibusque Dominicis et festis magno studiosorum concursu prosecutus est: eae vero erant de vita bene beateque instituenda, ac de studiis ad ultimum finem dirigendis. Cum autem auditores praeter expectationem tam frequentes accederent, ut nullus amplius locus eos in collegiis caperet, invitatus et tractus tandem est ad templum D. Michaelis, ut in eo conciones publicas haberet; sermones suos habebat latine non admodum elegantes, si dictionem spectaveris; sed aspersi et conditi erant tanta gratia et spiritu, ut auditores mire accenderet, seque ipse tanto fervore inflammaret, ut omnium corda ad Dei amorem raperet, plurimos ad melioris vitae rationem traduceret; doctrinam tam solidam afferebat, ut omnes admirarentur; dederat illi nimirum Deus P. Fabri spiritum, hic vero eruditionem quam habebat insignem, suggerebat. Quamobrem Doctores ipsi et praecipui Theologi ipsum libenter audiebant, et audientes illachrymabantur. Quin et opifices et mulieres ad eum audiendum tanta frequentia accedebant, ut Ecclesia parochialis fere primaria accursum non caperet; concurrebant videlicet plebei, ut saltem Concionatoris vultum, gestus, actionem, fervorem cernerent, quibus se spiritualiter refici sentiebant: omnia siquidem quae in ipso erant, et quae ab ipso procedebant, ad pietatem incitabant. Conciones porro suas contexebat ex materia

et punctis doctrinae, quae a P. Fabro subministrabantur, nec non ex iis quae oratio, meditatioque quotidiana suppeditabat. Non patiebatur videlicet providus Pater, ut adolescens spectatae virtutis, et ad magna ob ingenii praestantiam spiritusque magnitudinem factus, studia philosophiae vel interrumperet vel minueret, ut conciones pararet; hac de causa, et ne studiorum iacturam ullam faceret, paterna cura illi prospiciebat.

§. 3. Ego sane cum adolescens concionantem eum semel audirem, ita me sensi immutari et ad bonum impelli, ut concione finita ipsum continuo convenirem et, ut confessionem meam exciperet, obnixè rogarem. Ille vero: non sum, inquit, charissime, Sacerdos, sed assignabo tibi verum, qui libenter te audiat. Inducit me in cubiculum P. Fabri. Hic quamvis cum febre conflictaretur, ea tamen fuit facilitate eoque salutis animarum zelo, ut benignissime me audiret. Facta confessione cum totus accensus essem et quasi nescius quid dicerem (nam de Societate nihil dum inaudieram nisi quod viri illi duo essent optimi et sancti, et quod iter in Lusitaniam adornarent, ut inde transmitterent in Indiam) supplex obsecro per Christum, ut in suum me contubernium admittant. Atqui Pater providus intelligens fervorem illum esse adhuc immaturum, et me in medio Philosophiae cursu versari, iussit me expectare donec ex Lusitania reverterent: paramus, inquit, charissime, perfectionem in Lusitaniam, sed post aliquot menses rediturus sum, tunc nobis te adiungere licebit, interim tua proseguere studia, et cursum absolve Philosophiae; P. Cornelio Wischaven interim utere Confessario ac Directore; illum nos hic relinqueamus in opere Dei occupandum. — Ego tanto tristior ab eo recessi, quanto mihi ardentius inerat desiderium; sed et fore prospiciebam difficilius hoc eius sequi consilium quod, per Collegii in quo convictor degebam leges, non liceret pro arbitrio egredi, et ad P. Cornelium accedere, nisi flagellationis periculo. Spem ergo mihi omnem praecisam videbam, praesertim quod regens, sive praefectus Collegii nostri Lili valde commotus esset ob multos, et eos praecipuos quos ex suo Collegio illi secum abducerent, et aliquot iam in Italiam transmisissent. Profecti sunt cum eis et Andrea Oviedo, M. Leonardus Kesselius, Lovaniensis, M. Ioannes Cuvillionius Insulensis, M. Ma-

xaemilianus a Capella item Insulensis, M. Petrus Armenterianus, M. Daniel Coloniensis, M. Hermes Pöen Rotornacensis, M. Cornelius Wischaven nepos senioris P. Cornelii, M. Iacobus Faber Duacensis, M. Petrus Faber de Halis, M. Daniel a Terneramunda, M. Thomas Poghius, praeter eos qui missi erant in Italiam, et alios qui ad Societatem in variis locis erant permoti, vel Theologiae, vel Iurisprudentiae studiosi. Non potui igitur id beneficii consequi, remansit tamen animo alte infixae species et imago cuiusdam divinae modestiae et virtutis, quam ex eorum uno atque altero congressu conceperam, quae nunquam postea excidit licet in non paucos inciderem ipsorum et Societatis universae detractores, viros alioqui graves qui ignoranter affirmabant, quod bonus ille servus tuus, Domine Deus, quem placuit Ecclesiae tuae dare authorem et caput huius sanctae Congregationis tuae, Ignatius cum duodecim Sociis ignis supplicio autoritate publica in Italia affectus fuisset, quod ille se Messiam, hi Apostolos esse se iactitarent; reputabam etenim rumores huiusmodi falsos esse, ut erant, et confectos a malevolis, et quod non poterat in viros tam spectatae virtutis et pietatis eius generis cadere.

S. 4. Ingressi sunt autem iter cum P. Petro Fabro Socii 11 vel 12 viri omnes insignes, initio anni 1544 altero die Epiphaniae. Sed quia procures nonnulli in Lusitania gravate ferebant Collegium Conimbricense, tunc primum fundatum in utilitatem regni et indigenarum, ab advenis exteris incolis, reverterunt omnes in Belgium, praeter Cuvillonium cui imminabat a parentibus periculum, et duos aegrotos, qui post curationem in Hispaniam missi sunt. Sed accidit postquam fuissent iter Lusitanicum ingressi, ut P. Petrus Faber Pontificis Summi voluntate inceptum iter abrumperet, pergentibus Sociis in Lusitaniam. Accepit enim litteras ex Urbe in ipso itinere, quibus acceptis Coloniam ut iubebatur profectus est ad confirmandam Universitatem et civitatem ipsam (quae primaria est in Germania) in fide Catholica; nam illi periculum subversionis imminabat ab Hermannno Archiepiscopo in haeresin prolapso; (quem Carolus V Imperator, misso in eum finem Coloniam Domino Viglio Bruxellis Consiliario suo, viro gravissimo iuxta ac doctissimo, et prudentissimo exauthoravit dignitate Electoratus Imperii. Vi-

deatur Commentarius de rebus in orbe gestis Laurentii Surii anno 1547 ubi dicitur quod Hermannus etiam iussu Pontificis fuerit loco motus, et illi subrogatus Adolphus, eius vero molimina mala videre est apud eundem Surium anno 1543). Coloniae conducta domo mansit usque ad mensem Iulium anni eiusdem, praedicans in Schola artium diebus Dominicis et praecipuis festis, praeter extraordinarias conciones quas in plerisque aliis locis habebat.

§. 5. Exactis illis paucis mensibus, ibi relicto Domino Alvaro cum 9 aliis Societatis scholaribus pro fundamento Collegii quod mente conceperat, recessit, mandatum novum accipiens, ut in Portugalliam iuxta Regis voluntatem proficisceretur. Profectus est igitur 12 Iulii 1544 ut ipse refert in suo diario sanctorum conceptuum folio 75. Transivit autem per Lovanium atque ibidem aliquamdiu haesit expectans opportunam navigationem; nam Antuerpiae solvere constituerat. Reversus Lovanium, invenit P. Leonardum qui ex Lusitania venerat, ac eum misit Coloniam ut praesset nostris, qui ibi commorabantur, qui (cum esset vir industrius inciperetque sedulo negotium suum aggredi) dum bene agit, caepit ob rei novitatem male audire; atque aemulatio eo progressa est, ut auctoritate Senatus urbe iussi fuerint omnes excedere. Sed ecce divina providentia suis adest famulis. Quidam etenim ex ipsis magister Lambertus Leodiensis summae expectationis adolescens in morbum gravem incidit; huic igitur humana quadam commiseratione permissus est P. Leonardus assistere, hincque factum est ut eo remanente caeteri non procul abiverint. Nam R. Prior Carthusianorum, D. Gerardus vir valde pius, prudens et venerandus, magnaeque apud senatum auctoritatis, clam nostros eiectos excepit, et fovit; sicuti et quidam Licentius D. Andreas Barsedhet habitans prope S. Gereonem, P. Fabro valde familiaris, ac ideo in quadam epistola ad socios scripta Vallisoletto 9 Iulii 1545 ipsum vocat singularissimum refugium nostrum. Hi ergo duo viri pii nostros secreto foverunt, donec furor Senatus falso rumore excitatus cessavit, ac melius informatus per eos viros, tranquille ac libere in civitate habitare et agere permisit. Unde plurimi ex studiosis sub eiusdem P. Leonardi directione Societati nomen dederunt, plurimique in Urbem variis temporibus missi

sunt ut ad fontem Societatis. Huic beneficio Senatus aliud paulo post accessit, quod nostri eius beneficentia consecuti sint non ita diu postea Collegium trium Coronarum, sed in gratiam P. Io. Rhetii (detulit enim illi Senatus hunc honorem et officium regentis seu praefecti Collegii, quod filius esset civis Coloniensis ordinis senatorii) neque illud quidem ipsi detulit ut homini Societatis, sed ut civi suo viro docto ac prudenti, celebrique concionatori. P. vero Leonardus Rectoris, nostro more, vocabulum retinuit prudenti quadam dissimulatione omnia administrans, et omnibus superintendens, Rhetio scholas et convictum adolescentum administrante, et ad senatum Universitatemque negotia, quae id postulabant, deferente. Hic spiritum Societatis primum imbiberat Parisiis, direttore P. Everardo Mercuriano anno 1546 et sequenti. Sed tempus est, ut ad P. Fabrum revertamur Lovanii agentem.

§. 6. Misso P. Leonardo Coloniam, et M. Antonio Winck ac M. Petro Guillonio viris praestantibus ut Coloniae manerent, P. Faber Lovanii illo temporis decursu, quo navigationem Antuerpiae instituendam expectavit, quos ante exemplo sanctaque conversatione ad Dei amorem accenderat, per Exercitia Spiritualia inflamnavit atque confirmavit; quos inter fuerunt Doctor Ruardus Tapper, Doctor Theodoricus Hesius ac plerique alii Doctores, virique primarii. Commorabatur ipse et qui Societati nomen dederant, in domo P. Cornelii Wischaven, quae quia plus aequo angusta erat, et ob alias quasdam causas, non pauci in aliis variis locis tum Lovanii tum alibi dispersi manebant, donec Dominus Deus de loco commodiori Societati prospiceret.

§. 7. P. Petrus Faber, quia ubique fuit vir admirabilis ob vitae innocentiam et zelum animarum, referam nonnulla quae ex aliorum fidei relatione cognovi. De hoc bono patre Maxaemilianus a Capella retulit, quod toto itinere quo simul fuerunt, tanto fervore accensum eum viderit, ut passim omnes ad se audiendum alliceret, in viis, in hospitiiis, in navi, in omnibus locis sermones de divinis rebus facientem, et omnibus admirationi erat, sociis insignis exempli. Nam qui Pater omnium erat, quotidie mutatis vicibus alios et alios Superiorem ex Sociis aliquem assignabat.

§. 8. Memini me Romae de eo audivisse, quod semel dum iter in Hetruria haberet, et ingruente nocte, hyemeque saeviente ad rusticum quoddam hospitium diverteret, accidit ut 15 vel 16 grassatores, quos banditos vocant, ad eundem locum convenirent. Dum vero illi pariter coenarent astaretque Faber ut pauper Sacerdos ad focum, quidam de numero ad eum conversus ludicra quaedam et obscoena, ut eius generis hominibus sole mne est, per ludibrium effudit, sciscitans ex ipso quid talibus de rebus sentiret? Cogito, inquit, bone vir, de tremendo Domini iudicio, de peccati enormitate ac poena gravissima, de periculo denique statu in quo vos cum moerore video versari. Caepit hinc porro cum tanto spiritu de periculo salutis ipsorum verba facere, ut omnes ad peccatorum cognitionem adduxerit, omniumque confessionem in hospitio magna ipsorum consolatione utilitateque exceperit.

§. 9. Monialis quaedam ex Monasterio Carmelitissarum, cui nomen est Maria van hoven, Lovanii nata, quae iam agit annum circiter nonagesimum retulit coram multis testibus, ut patet ex charta, cui et ipsa et omnes subscripserunt, se fuisse olim Lovanii miraculose a P. Fabro curatam, de morbo gravi et melancholia molestissima, quae animi deliquium non raro illi afferebat, adeo ut omnes, quia emoti fere iam suis locis essent ipsi oculi prae dolore, ex hac vita brevi excessuram persuasum haberent. Neque hic malum consistebat, sed praeter delirium, quod eam pariter invaserat, quaedam etiam daemonis vexatio accesserat. Bonus P. Faber nomen Iesu Nazareni identidem illi inclamat; ad hanc vocem illa ad se reversa videre videbatur spiritus malignos, qui eam invaserant, fugatos fuisse. Tum P. Faber conscientiae secretum, quod nulli prorsus ipsa aperuerat, ei manifestat, quo illam ad meliora traduceret, spondens quod intra 9 dies ipsa omnino sanaretur. Hoc ipse intervallo eam aliquoties visitans Evangelium S. Ioannis manu capiti superposita legit. Absoluto demum dierum circulo se sanitati et sibi omnino restitutam coram eisdem testibus sancte affirmavit.

§. 10. Sacerdos quidam saecularis nomine Ioannes Nunnes, vir probatae admodum virtutis, quo melius vacaret rebus divinis, in praedium quoddam beneficii sui opimi amoenum, et

pulchris olivetis, vineis et hortis consitum et ornatum se receperat, ut ab hominum saecularium turba conversationeque animum abstraheret, ac mundi illecebras maiori vitae innocentia a se propulsaret, ac secundum Deum sic vitam institueret, ut conversationem continenter haberet in coelis. Cum igitur quietam hanc vitam ageret, et interdum ad rusticos pias exhortationes haberet; vel in somnis nocte quadam, vel in ecstasi positus visum habuit, in quo se videbat interesse sacro, atque in eo Sacerdoti ministrare. Cum vero perventum esset ad eum locum, in quo pacis osculum dari solet, et ipse pacis imaginem manu tenens, Sacerdoti porrigeret, ex dextro latere, ut porrigi solet, Sacerdos convertit se in alteram partem, hoc est, ad sinistram, dicens: si vis pacem tibi dari, transi ad latus sinistrum; et cum semel atque iterum pacem offerret, idem semper responsum accepit. Expergefactus animo caepit versare quod viderat, atque paulo post iterum in spiritu visus est cum pio viro conferre de re ante spectata, et accepisse hanc interpretationem: quod sinistra, quae ipsi indicata erat, labores essent, ac corporis afflictationes quas pro salute animarum Christi exemplo deberet sustinere. Sacerdos vero sacrificans, quid aliud tibi denotat quam Christum Dominum et Societatem quae eius nomini dicata est? — His secum bene perpensis evestigio concedit vel Olyssipponem vel Conimbricam, primarias Lusitaniae civitates, a quibus non procul aberat, et collegium petit recta Societatis. Atqui ut erat vir ille gravis, continuo a Ianitore quidam Pater vocatus est, qui ipsum exciperet. Huius vultum dum ipse impensius considerat, agnoscit illum esse quem in viso illo conspexerat mysterii interpretem (erat autem ille P. Petrus Faber); quare arcana sua illi aperit, et in Societatem a Superiore admissus est, magno suo gaudio, cernens pacem quam consequebatur ex laboribus Societatis, et consecuturus deinceps erat etiam maiorem. Post paucos annos cum multis virtutum exemplis in Societate claruisset, Superiorum consensu addixit se totum captivis in Africa redimendis. Eius porro studium hoc erat ut pueros primum, et adolescentes, mulieres deinde, reliquos demum quos poterat, eleemosynis hinc inde per Hispaniam corrasis in libertatem assereret. Fuit is in tanta opinione virtutis et sanctimoniae in Africa apud

Mauros ipsos, ut libenter eo uterentur mediatore, si cum christianis vel suae gentis hominibus lis aliqua intercessisset, ad controversiam componendam. Credebant item illi manipulos multos captivorum omnis conditionis, et multa nomina in Hispaniam traiecturo, nihil dubitantes quin vir tam sanctus et iustus fidem suam liberaret. Memini me audivisse aliquando in Urbe a fide dignis Patribus nostris creditum illi fuisse aliquando pro christianis quos a servitute liberabat, et in Hispaniam revehebat, summam 40000 aureorum, et in ea quidem pia occupatione evectus est a Summo Pontifice, precatore Rege Lusitaniae, ad Aethiopiae Patriarchatum.

§. 11. Quidam alius sacerdos eiusdem fere nominis et cognominis, videlicet Ioannes Nonnius (quod nonnulli tribuunt P. Andreae Oviedo, quod nullo fundamento nititur, quia adolescens is ingressus est in Societatem, et in ea studuit in Italia Patavii, Parisiis et Lovanii, communiter tamen Nonnio) per annum integrum B. Virginem Dei genitricem rogaverat, ut indicare dignaretur, quo in genere vitae quam optime servire Christo Domino posset. Nocte quadam apparuit ei in somnis B. Virgo stipata hinc inde duobus patribus, dicens: Vis, Ioannes, servire filio meo usque ad defatigationem? Id laetissimo animo accipiens respondit: Cupio, o Beata Virgo. Sequere, inquit illa, hos viros, assignans suos comites. Ipse vero diligenter horum et vultus et totum corporis habitum contemplatus, excitatur a somno, de sua vocatione nihil haesitans, sed sollicitus qua in regione vel loco eos quaereret viros, quos nunquam ante viderat. Egreditur ille civitatem; paulo post illos Patres obvios habet, quos cum ex vultu et habitu cognovisset eodem esse, quos in viso illo viderat, accurrit, et accidit ad eorum genua, petitque in eorum contubernium admitti. Tum P. Petrus Faber: Cupis, ait, servire Christo, bone vir, usque ad defatigationem? Nonnius audiens eadem verba quae a Beata Virgine de nocte audiverat, mirifice recreatus, respondit: Volo, Pater. Surge, inquit Faber, sequere nos. Hoc quidem ante annos plurimos narrari audiveram, a plerisque tum in Urbe, tum alibi, sed hoc anno P. Franciscus Costerus et P. Georgius Colibrant sancte affirmant, se id accepisse pro certo in Lusitania accidisse.

§. 12. P. Maxaemilianus a Capella Insulensis pluribus in hac provincia retulit de sua vocatione, quam est a Deo consecutus, instrumentis divinae bonitatis P. Fabro et Francisco Strada; nam huius ipse Maxaemilianus concionum auditor erat assiduus, illo vero usus est Confessario, dum Iurisprudentiae operam navaret, natus annos 19. Is cum Stradam a concione revertentem domum, semel convenire vellet, et statim, ut egressus erat e templo corona cingeretur studiosorum, cum ad eum accessus illi non pateret, confitendi gratia P. Fabrum adiit et ei confessus est. Post aliquot menses et sub abitum P. Fabri et Sociorum in Lusitaniam, ipse qui ante animo fluctuaverat, et an his viris adiungere ipsi consultum foret, apud se deliberaret, atque id tandem reiecisset, ut imprudens et importunum consilium; pridie tamen quam discederent iterum magis serio rem examinat, ac tandem statuit non comitari. Cum vero adisset concionem celeberrimi cuiusdam concionatoris qui nescio quo spiritu inter concionandum accusaret curiositatem et levitatem hominum qui ad unius Francisci Stradae vocem tanto concursu confluerent, levare se molesta cogitatione persensit, seque in sententia confirmavit; putavit tamen ad honesti viri officium pertinere, P. Fabro, cui saepe confessus fuerat, valedicere. Accedit ergo, et ecce in ostio aedium P. Cornelli Wischaven comperit P. Fabrum stantem, ac ipsum his verbis interpellantem: Num et tu, Maxaemiliane, nobiscum proficisci cupis in Hispaniam? huius vocis virtute tam valide tactus et commotus est, ut absque mora tergiversationeque: volo, inquit, Pater. Tum Faber: ascende ergo caenaculum superius in quo Franciscus Strada cum aliquot adolescentibus sarcinas composuit. Ascendit, et invenit alios octodecim eiusdem propositi, quorum tamen aliqui remanserunt, vel in Italiam, vel alia occasione in Hispaniam profecturi. Neque induci Maxaemilianus postmodum potuit ut domum repetere, sed cubiculi sui clavem fideli cuidam adolescenti, qui praesens aderat, dedit, qui supellectilem suam convasaret, et Insulas ad parentes transmitteret.

§. 13. Primus autem omnium qui Lovanii ad Societatis institutum animum adiecerunt, fuit P. Cornelius Wischaven, Mechliniensis, in aede primaria D. Petri Sacellanus, et Con-

fessarius ordinarius, vir probatae virtutis ac pietatis. Oraverat diu multumque vir pius Deum et B. Virginem ut indicare dignarentur, in quo vitae genere Deo et Ecclesiae ipsum deservire vellent. Sensit autem non raro obversantem menti suae cogitationem, quod venturi essent aliquando boni aliqui Sacerdotes, quorum studiis et institutis si se adiungeret, Deo et Ecclesiae recte deserviret. Dum hoc animo versat, ecce illi redduntur per P. Fabrum et Franciscum Stradam (quem secum Faber assumpserat) litterae datae Moguntia a P. Petro Canisio, qui Exercitia Spiritualia Moguntiae, P. Fabro direttore persolverat. Is enim audita fama sanctitatis et doctrinae Fabri Moguntiam Colonia de industria fuerat profectus, ut eum conveniret, et de vita bene instituenda directionem ab eo acciperet. Acceptis litteris P. Cornelius gratias ipsis egit, ac benigne eos dimisit, antequam litteras reseraret. Lectis porro litteris bonus pater totus confusus est, sensitque valde, quod viros tam praestantes, sicut ex litteris intelligebat, a se tam rustice dimisisset, non dubitans quin illi essent, quos illustratio divina assignaverat. Nam Canisius eum hortabatur ut ipsis se adiungeret, eos esse eius instituti ad quod aspirabat. Nescius Cornelius quid ageret, continuo ad altare B. Virginis se supplex prosternit, in simplicitate cordis dicens: O beatissima Virgo, duo ad me viri paulo ante venerunt, quos iam diu desideravi videre, eos autem a me dimisi, nec scio quo se receperint, et ubi eos invenire possim; dirige me, quaeso, et doce ubinam eos inveniam. Finita oratione novo lumine illustratus, visus est videre domum, ad quam diverterant, et continuo ad eam concitato gressu se confert: pulsat fores, a Francisco Strada hae aperiuntur; accedit et evestigio P. Faber: se mutuo consulunt: P. Cornelius enixe rogat, ut ad suas aedes licet humiles et angustas se recipere non gravarentur, se vero non passurum ipsis quidquam deesse pro sua tenuitate. — Haec cum ante plurimos annos mihi narrata essent in Urbe, et nisi fallat memoria, etiam alibi, rursus eadem confirmari audiavi a PP. Bernardo Oliverio iam Praeposito nostro Provinciali, ac Francisco Costero.

§. 14. De eodem P. Cornelio retulit mihi idem P. Provincialis, se accepisse a P. Romoaldo, eiusdem P. Corneli

nepote, quod cum uterque in Urbe degeret, ipseque Romoaldus inter convictores esset collocatus, avebat P. Cornelius eius patruus vehementer ipsum cooptari in Societatem. At ille cogitationes suas alio conferens, patruī sui consilium negligebat, de quo dolens bonus pater pio zelo incensus tandem dixit illi: Romoalde, Romoalde, ergo non accommodabis aurem divinae voci? et vocantem te non sequeris Dominum? brevi senties manum eius, intelligesque tuo malo quanti referat prompto esse ad Dei vocem animo. Paulo post adolescens tam gravi correptus est febre, ut brevi moriturus crederetur; atqui P. Cornelius cum ad ipsum revisendum altera die venisset: non morietur, inquit, hoc morbo, scio quid habeat, et quare hoc malum ipsi evenerit. Accessit paulo propius ad aegrum. Ut illum nepos conspexit, exclamat: O pater, o pater, valde peccavi non obsequendo salutaribus consiliis tuis; en ego a Domino punior, et ad mortem propero. Non morieris modo, inquit, fili, sed oportuit te discere, quam grave malum sit refractarium se praebere Deo vocanti. Volo, volo, inclamat Romoaldus, mi Pater, esse Societatis; roga quaeso pro me ut admittar. Consolatus est adolescentem patruus, ille vero sensim sanitati restituitur ac paulo post in Societatem cooptatur. Demum sacerdos in ea plenus bonorum operum et bonae spei vir pius et insignis simplicitatis religiosus obdormivit in Belgio.

§. 15. Ab eodem P. Romoaldo multi se audivisse asseruerunt, qui patruo referente acceperat, nimirum ipsum habuisse antequam nomen Societati dedisset, domi suae neptem adhuc puellam, cui cum semel ad matutinas preces iturus mandasset, ne cuiquam fores aperiret; etiamsi, aiebat, tu me videres non aperias ante talem horam (quam ipse assignabat); alioqui male tibi cedit; recepit illa se obsecuturam. Paulo postquam abivisset, fores pulsantur, illa tacet, nec se movet; post aliquod intervallum iterum pulsatur, illa negat se aperturam patruo absente. Iterum vero interiecto aliquo spatio pulsatur, et iterum, atque iterum. Interroganti puellae quis esset? Sum inquit, avunculus tuus; induerat autem daemon formam, habitum, vocem, et gestus eiusdem P. Cornelii. Ubi igitur apertum est, statim ut obsessa etiam paruit vocanti, et invitanti ut sequeretur; illa enim avunculum esse putabat, sed ut demen-

tata trahitur, et misera abducentem sequitur media hyeme, summo mane, tempore pluvio per plateas varias, sordidas et lutulentas, usque ad fluvium Diliae, ea parte civitatis qua fluvius egreditur, non longe a porta S. Ioh, e regione fere xenodochii duodecim Apostolorum. Cum diabolus eo cum ea pervenisset, descendit ad infimum gradum marginis, ex quo solent mulierculae pannos lavare; tum misella ad se reversa videns ubi staret, et erratum suum agnoscens, effugere conatur; tum diabolus: nisi, inquit, morem geras meae voluntati, praecipitem te dabo in hanc aquam. Illa convertit se ad preces, et facto signo crucis, divinam opem implorat; diabolus evanescit; illa circumspicit, ubinam locorum esset, cernit autem se in ultima parte civitatis esse. P. Cornelius interea cum esset in oratione in templo S. Petri in spiritu cognoscit neptem a diabolo fuisse deceptam, domum continuo repetit, cum adhuc tenebrae essent, eam apertam invenit, dat se orationi, ecce tandem comparet puella tota lutulenta ac defoedata. Cui Cornelius: o misera, inquit, nonne mandaveram ne cuiquam aperires? cur non paruisti? At illa: quid facerem, inquit, Patruae, voce, habitu, forma te daemon referebat, ab impostore decepta sum, parce quaeso.

§. 16. Aedes proprias Lovanii anno 1544 nullas habebat, quando Faber cum sociis profectionem Lusitanicam instituit, sed pauci degebant in eiusdem P. Corneli domo secus coemiterium D. Michaelis, quam conductitiam habebant; alii, ut superius dictum est, qui nomen dederant Societati, per varia loca degebant. Caeperat autem P. Faber apud Carthusianos tum Religiosorum, tum aliorum aliquot confessiones audire, sed multo pluries in sacello Monasterii S. Clarae. Demum vero fixit pedem in templo S. Michaelis, cuius Pastor multum favebat P. Cornelio; tandem cum numerus Sociorum adauctus esset, Doctor Nicolaus Gaudanus Societatem ingressus multo magis auxit, ac res Societatis promovit. Erat is vir valde doctus, suavis, pius, atque incensus ad iuvandum proximum; sed cum ipse, tum plerique alii, fructum maiorem sperabant, sub aliquo capite et Superiore bene in rebus Societatis instituto, etsi ad unam habitationem omnes convenirent, ac mutuis se iuvarent excitarentque exemplis. Quare P. Fabro iam Coloniae agente, scripse-

runt ad B. P. N. Ignatium, rogaruntque ut ducem et pastorem bonum eis dare dignaretur; quod libenter praestitit sanctus vir, et litteris datis 16 Februarii anno 1545 ipse declaravit Superiorem omnium eundem P. Cornelium Wischaven, benignum omnium hospitem, et vocatione primum. Magister vero Daniel, Teneramundanus, qui Romae fuerat, datus est ei Minister. Doctor Elias Schorius, consiliarius regius in concilio Brabantiae, vir admodum prudens et pius, aedes multo ampliores cum hortis in platea Backelena, non procul a pratis Martinensium, Deo inspirante, donatione perpetua Societati tradidit anno 1556. Ad has aedes multo commodiores commigrarunt, sed iniectum nihilominus est aliquod impedimentum, consilio et studio, ut ferebatur, pastorum et mendicantium ordinum, nec non horum qui ipsis favebant, quo minus Senatus pateretur eas iure suo civili transire ad manum emortuam, ut loquuntur Iurisperiti, nisi consentiret Societas in conditiones periniquas, ad quas gravi scripto P. Everardus Mercurianus, tunc Provincialis, respondit, docens quod terreri viderentur suspicionibus minime solidis. Responsum autem erat in haec verba conscriptum :

§. 17. Duae difficultates inprimis Senatum Lovaniensem remorari videntur, quo minus Societati nominis Iesu permittat facultatem ut possit in hac Universitate Collegium suis Scholasticis erigere.

Altera est quod timeat ne ratio vivendi Societatis communitatem gravet neve aliis religionibus solitam provisionem imminuat. Altera vero quod si degat hic Societas, timeat, cum sit ipsa res quaedam nova, neque habeat habitum a saecularibus sacerdotibus differentem, ne multi eam sequi velint, qui alioqui alias religiones antiquiores ingressuri essent; qua re tantum illis decederet quantum earum numerus hac ratione minueretur, quod non libenter permetteret civitas, ob pium affectum atque reverentiam quam erga illas gerit.

§. 18. Ad quas breviter ad hunc modum respondetur.

1. Societatem inprimis nihil ad sustentandos hos qui in hoc Collegio futuri sunt, a civitate petere, sed ne cogitare quidem, ut unquam commune bonum, seu in communi, seu privatim gravet. Quia quamvis Societas Professa nullos proventus annuos in sui sustentationem habere possit, ob idque ex elec-

mosynis vivat, habet tamen eadem Collegia, eaque censibus annuis dotata, in quibus Scholares ipsius instituuntur, atque ex Collegiorum proventibus interim vivunt. Iam vero petitur a Senatu consensus non ad exstruendam Professis Societatis domum, sed ad Collegium aedificandum, in quo scholasticis eiusdem Societatis, et studere, et Collegii sumptibus vivere liceat.

2. Quoniam autem nunquam apud se constituit Societas ut in hac Universitate domum aliquam haberet quae communitati oneri esset futura, sed Collegium tantum, non permisit unquam suis, qui iam ab annis 12 aut etiam 14 hic versati sunt, ut ex mendicato viverent.

3. Neque ullus reperietur in hac civitate, qui (Dei beneficio) conqueri possit, se aut interpellatum, aut sollicitatum unquam fuisse ab aliquo huius Societatis, ut quidquam sibi daret, sive in eleemosynam, sive dono, sive mutuo, sive quocunque alio modo: sed ii qui ex Societate hactenus hic egerunt, quieti vixerunt ex redditibus non hinc, sed aliunde provenientibus, quibus etiamnum vivunt qui in praesentiarum hic sunt.

4. Quapropter ut bonum commune gravare hucusque non potuerunt, ita nequaquam in posterum facere volunt. Nam non plures ex suis in hoc Collegio fore statuit Societas, quam proventus iis alendis sufficiat, nisi forte quidem Deus ac Dominus noster Principem aliquem, seu Moecenatem moveat, qui aliquot ex nostris in hac Universitate suis sumptibus alere velit, donec collegium sic satis dotatum fuerit. Atque hoc si contingeret, non foret, opinor, civitati molestum, fieret siquidem id absque ullo boni seu communis seu privati detrimento.

5. Atque demum cum intelligat Societas studium ac sollicitudinem Civitatis ad suum praesens et commune bonum, quemadmodum non debet sibi illud iniuste curare, sic credimus neminem fore qui pro sua caritate suspicetur eam hoc ambire.

Ad alteram porro difficultatem, quae habet, fore ut multi Institutum Societatis sequi velint, tum quod res quaedam nova sit, tum quod habitum non ferat ab aliis Sacerdotibus saecularibus differentem. Dicitur: Quod Societas magnopere in Do-

mino gavisus est, ubi intellexit tam pium ac sanctum Civitatis animum erga suos religiosos, quam eorundem probitatem ac virtutes, quibus proculdubio tale erga se civitatis studium provocaverunt, quam proinde, ut perpetuo istud faciat, semper hortabimur.

1. Verum cum Societas non in alium finem sibi optet Collegium in hac Academia, quam ut postquam Scholastici ipsius satis tum in spiritu, tum in litteris excreverint, eosdem ad promovendum populum Christianum in fide ac moribus pro viribus ac talento a Domino accepto, distribuatur, non videmus quid complectatur hic scopus, quod seu charitati, quam erga suos religiosos gerit civitas, seu eorundem incolumitati commodove officere possit. Nam cum eo spectet Civitas, atque etiam Religiones hae, ut bonum animarum promoveatur, eodem autem recta tendat Societatis Institutum, idque absque cuiusquam detrimento, videtur hoc Collegium id quod quaeritur, tum a Civitate, tum ab his Religiosis, hoc minus impediturum, quod unum non destruit, sed corroborat alterum.

2. Tametsi autem intelligimus Societatem vocari rem quamdam novam, non credimus tamen civitatem velle eidem, tanquam reprehensione dignam exprobrare, maxime vero cum cogitabit, Dominum Deum, qua est providentia, coetus quosdam hominum religiosorum suis temporibus subinde convocasse, quorum ministerio ad quaedam in Ecclesia praestanda uti volebat, quod magno bono totius orbis Christiani contigisse manifestum est. Verum quemadmodum immerito suis illis initiis impropere fuisset illis novitatis nota, tanquam rei culpabilis, sic existimamus societati huic, licet minimae, istud vitio verti non debere, quam et a Domino vocatam hisce nostris temporibus credimus, ad ministerium aliquod in Ecclesia Catholica praestandum.

3. Sed et verisimile admodum videtur, quod sicut Dominus coetus illos religiosos peculiariter vocabat, sic eosdem ea vivendi ac habitus norma uti voluit, quae ad id, ad quod destinabantur, assequendum, accommodata esset, quod ipsum, credimus, fecerit idem Dominus in hac minima Societate.

4. Non itaque existimamus Civitatem Lovaniensem praeter caeteris omnibus, ubicumque versatur Societas, velle ostendere

se tale quid de illa suspicari contra tot Praelatorum, totque Principum atque Rerumpublicarum sententiam, qui huius Societatis Institutum accurate considerantes, iudicant etiam habitum quem illa gerit, ad propositum finem assequendum, tam in populo excolendo, quam iuventute instituenda, hisce maxime temporibus, admodum esse accommodatum.

5. Nam ut dicatur quod Societatis habitus imminuat numerum personarum in Religionibus Lovaniensibus, cum nulla causa urgere omnino videatur quae non idem efficeret in omnibus aliis civitatibus, nihil aliud tandem revera esset istud dicere quam, iam dictae Societatis institutum penitus improbare, id quod minime nobis persuademus hanc civitatem facere velle, cum alia causa istud faciendi non subsistat.

6. Immo vero facile, opinamur, sibi persuadebit civitas, Sanctam Sedem Apostolicam non prius Institutum hoc, tum habitum eiusdem approbavisse quam diligentissime expenderit, num occasione huius sive Instituti, sive habitus, pateretur aliquando habitus personarumve numerus aliarum Religionum. Pater est enim omnium Religionum, et quidem prudens.

7. Et si experientiam ipsam consulamus, cum haec Societas sit iam nunc dispersa per maiorem partem orbis Christiani, nusquam tamen hactenus deprehensum est, quod simile quid, quale hic obicitur, ab habitu eius passae sint aliae Religionēs.

8. Sed nec poterit vel ulla Religio merito conqueri, viros Societatis dissuasisse unquam, vel quoquomodo impedimento alicui fuisse, quo minus quamvis probatam Religionem ingrederetur.

9. Quin potius invenietur, multos fuisse promotos ad quamplurimas Religiones, opera nostrorum, quemadmodum hic Lovanii, et ubicumque versatur Societas. His atque aliis modis experientia observatum est, neque Institutum, neque habitum, quo utitur Societas, impedivisse imminuisseve unquam personarum numerum in aliis religionibus, iuvisse autem et auxisse plurimum.

10. Adde quod praeterquam quod Societas neminem vellet unquam ab ea vocatione abducere, ad quam coniiceret a Domino vocatum esse, plura habet observanda hoc Institutum,

quae non minus gravant, quam quivis habitus, ad quorum pondus ferendum ii non facile permanebunt, qui ad hoc vocati non fuerint; ac proinde non est quod magnopere timeatur, ne multi contemptis aliis religionibus veniant ad Societatem quasi in illa deliberaturi.

Cum itaque Deus ac Dominus noster, quantum haecenus videre licuit, usus sit hoc Societatis Instituto, in auxilium et promotionem etiam aliarum religionum, arbitramur piam hanc huius Civitatis sollicitudinem quae movet hanc obiectionem seu difficultatem provenire potius ex ea charitate, qua erga suos religiosos est, atque etiam ex insufficienti notitia rerum huius Societatis quam ex aliqua urgente causa, aut ullo periculo quod subsit.

§. 19. Hoc scriptum etsi sapientioribus probatum est, non persuasit tamen senatui, ut sententiam mutaret. Pastores adversabantur metuentes ut Societatis Institutum et Privilegia suis commodis et compendiis officerent. Quamobrem impediabant secretis studiis etiam in aula, ne Societas reciperetur in Belgio. Oblatus est quidem a Societate libellus supplex anno 1551 reginae Ungariae Mariae Gubernatrici, pro Carolo V Caesare ipsius fratre, sed reiectus ille fuit ob multa quae contra Societatem adversarii spargebant, quibus regina plus aequo visa est credidisse. Non defuerunt tamen viri praestantes qui coram et per litteras causam et nomen Societatis tuerentur. Inter eos exstitit D. R. Ludovicus Blosius, abbas Laetiensis, vir nobilis, doctus, pius admodum et prudens, et magnae apud eos estimationis, qui in aula valebant authoritate. Is res nostras apprime noverat et Societatis Exercitiis ac meditationibus, cum toto fere monasterio, fructu non poenitendo vacarat, quae causa est, ut in hanc usque horam monasterium bene apud omnes audiat, et a bona disciplina commendetur. Dedit is litteras ad praecipuos Consiliarios Regis, et in primis ad D. Viglium intimi consilii Praesidem, quibus testatum faciebat, religiosos Societatis vere Dei servos esse, ac merito venerandos; luce clarius sibi esse, Societatem calamitosis hic temporibus a Deo excitatam et datam esse mundo, in salutem multorum. Similiter D. Doctor Theologiae Hessel Tridento, ubi regis mandato versabatur propter consilium generale, vir eximiae vir-

tutis et doctrinae maximaeque apud Brabantos et Lovanienses auctoritatis, multas litteras dedit, ac multa Tridenti egit dixitque in Societatis commendationem. Inter alia asseruit suis litteris non solum Institutum nostrum a Sede Apostolica approbatum esse, sed ut a Deo missum, omni etiam esse favore prosequendum, atque eos qui ei nomen dederint, non solum facile salvari, sed per eos etiam illos qui eorum consilia sequerentur, constareque quamplurimos vitam in melius commutare, Christoque evadere charissimos, qui ipsorum salutaribus consiliis obsequentes essent.

§. 20. Idem praestitit officium sua sponte in gratiam Societatis Doctor Ruardus Tapper, Cancellarius Universitatis, insignis Societatis propugnator, dicens et praedicans Societatem nimis tarde venisse in Belgium. Vir nimirum sapientissimus mala futura sagaciter prospiciens, et aliorum concionatorum Pastorumque copiam non efficere, quod Societatis religiosi pauci agebant circa morum correctionem ac Sacramentorum frequentationem, Societatem necessariam esse asseverabat. Considerabat et deflebat pravos mores et haereses sensim invalescere, et cum aliquot aliis sapientioribus publice et privatim Societatem Lovanii esse pernecessariam praedicabat. Adiungebat se illi Doctor Adrianus Braueravius, vir pius et totus in commendanda et imitanda Societate intentus, cuius Institutum ad exemplar Apostolorum proxime accedere palam profitebatur, quod homines Societatis nihil non facerent, ut mortales ad perfectionem vitae Christianae normam et disciplinam inducerent. Neque nimis multos posse in Ecclesia esse tales Dei ministros et operarios, Deum pascere volatilia coeli, minime defaturos iis qui prophetas in nomine prophetarum humaniter exciperent. D. Quintinus Charlart S. Theologiae licentiatus, propter hominum ignorantium voces, non solum non erubuit se discipulum declarare Societatis, sed in eam reipsa ingressus est, vir constans et insignis asserens se non velle tantum Christi discipulum esse, sed et crucis ipsius baiulum.

§. 21. Atqui tam multorum bonorum virorum non suffecit auctoritas et in Societatem propensio ut non excluderentur nostri ex Collegio Falconis, quod quia ex illius Pedagogii iuventute quidam Societatem fuissent ingressi, regentem Collegii

valde commoverat, sed neque ille manum Dei vindicem effugit, sed postea multa tristitia et adversa, atque adeo ruinam Collegii sui passus est.

§. 22. Praeterea Pastores conati sunt subditos suos cogere sub iuramento, ne ad nostros accederent confitendi causa, sed ut suo quisque confiteretur Pastori, nisi sedibus suis eiici vellet. Verum facultas Theologorum ad quam res delata fuerat (est autem eius Lovanii autoritas maxima, eiusque sententia oraculi loco haberi solet) Pastorum factum damnavit; auctaque est hinc multo magis confitentium et communicantium frequentia. Et quidem Doctor Curtius, D. Petri Pastor, ex S. Michaelis ad S. Petrum Ecclesiam Collegiatam et primariam, P. Adrianum Adriani evocavit, ut ibi ordinarie omnium venientium utriusque sexus confessiones exciperet, quod fecit deinceps per plurimos annos. Sed et D. licentius Gualterus Rousselius, D. Petri Canonicus, quasdam aedes coniunctas aedibus, quas a D. Schorreo Societati donatas fuisse ante diximus, ut magis laxarentur Societatis spatia, in Collegium aliquando futurum coemit, et Societati liberaliter donavit. Commode quidem, sed illud triste semper aderat quod Societas proprietatem aedium et fundi retinere non poterat, opponente se fortiter magistratu, hoc praetextu, quod Societas a Principe et Ordinibus Belgii nondum esset admissa. Carolo etenim V Caesare Belgii Principe praesente, in generali conventu ordinum Belgii anno 1515, subscribente eodem Caesare, cautum fuerat, ne Ecclesiastici ulli de caetero quicquam bonorum immobilium acquirere possent absque speciali ordinum facultate.

§. 23. Hoc igitur praetextu et pallio contegebat Magistratus oppositionem suam nec patiebatur Societatem domicilium ullum fixum in sua civitate capere. Quod intelligens B. P. N. Ignatius, commiseratione Belgici populi permotus ob grassantes et invalescentes continenter haereses, et quod stante illo decreto Ordinum, nec locum habere stabilem, nec munia sua obire Societas in Belgio posset, praesertim quod obsisterent totis viribus Pastores et ordines mendicantium, misit P. Petrum Ribadeneiram, virum prudentem, doctum et industrium anno 1556 in Belgium, ut cum rege Philippo secundo qui in Belgio tum versabatur, tractaret de admittenda ipsa Societate, atque ut

laxare dignaretur statutum illud Ordinum, permittendo nostris libertatem fundandi Collegia ex donatione et largitate piorum, qui ad benemerendum de Republica Belgica animum ad beneficentiam et foundationem adiicerent; item facultatem obeundi ministeria nostra in utilitatem proximorum et servitium solatiumque Catholicae Ecclesiae.

§. 24. Ferdinandus item rex Romanorum ad regem litteras dedit, quibus testabatur notissimam sibi esse Societatem cuius opera in Germania contra haereses iuvanda uteretur magno bono et utilitate reipublicae, hortabaturque Regem ut eam in Belgio stabiliaret ac promoveret, si Belgis suis vellet esse consultum. Ribadeneira his litteris regiis ac B. P. N. Ignatii praepositi generalis ad regiam maiestatem valde diserte lingua Hispanica exposuit quam multi insignes viri Belgae, qui Societatis institutum profitebantur, magno cum fructu non solum in Germania sed et in Italia et Gallia versarentur, quorum labor ditionibus suis Belgicis esse posset valde utilis et opportunus tam haeresibus extirpandis, quam moribus multum depravatis in melius commutandis. Societatem religionem esse approbatam a S. Sede Apostolica, et constare quotidianis exemplis eam multum prodesse reipublicae Christianae in variis partibus Europae, continereque verbo et exemplo subditos in officio erga suos Principes et magistratus, tam ecclesiasticos quam saeculares; neque esse quidquam ab ea timendum, neque adeo ipsis haereticis quibus iuvandis se totos alacriter libenterque impenderent qua possent humanitate et moderatione, sed opus esse benignitate auctoritateque suae Maiestatis ut in Belgio stabiliatur; supplicare P. Ignatium Praepositum Generalem suae Maiestati, cuius precibus suam postulationem adiungebat etiam Rex Romanorum Ferdinandus, ut sua Maiestas admittere dignaretur eandem Societatem in sua dominia Belgica, regiaeque sua auctoritate eam contra eorum Episcoporum, Pastorum aliorumque studia et conatus protegere, ne contra auctoritatem Sedis Apostolicae per ignorancem Instituti tam obfirmatis animis se opponerent. Demum ut liceret Societati domos, et praedia censusque admittere beneficentia piorum data, ad alendum in ipsis collegiis operarios necessarios cum aliquo numero studiosorum.

§. 25. His auditis Rex commisit Consiliariis suis causam ut examinaretur. Hi ut male informati erant ab adversariis, inclamantibus privilegia Societatis adversari Episcoporum Pastorumque Iurisdictioni, nec non ordinibus religiosis praecipue mendicantium, quibus Societas foret damno et impedimento, ad haec Ribadeneira respondit, Societati in more esse nulli incommodare, nullisque iuribus derogare, imo nec invitis suum laborem obtrudere, sed petere tantum, ut liceat sibi poenitentes ad se venientes iuvare ac Regiae Maiestati suo modo inservire, privilegiis suis Societatem uti moderate, ac omnium ubique pace. Demum boni Patris procuratione effectum est, ut superatis difficultatibus anno 1556 Augusti 24 a Rege Catholico Philippo Secundo Societas in Belgio fuerit admissa permissumque illi habere Collegia in omnibus urbibus Belgii, sed adiectis iis conditionibus restrictionibusque quae vix patiebantur Societatem medium pedem in Belgium inferre. Erant autem conditiones, ut non erigerentur Collegia, nisi accedente civitatum consensu; item ut ipsa non administraret Sacramenta neque concionaretur, nisi consensu Episcoporum ac Pastorum. Hoc tamen modo admissa Societas caepit non nihil respirare. Lovanii D. Eliae Schorraei, cuius ante meminimus, libere uti licuit aedibus et hortis, etsi nondum amortizatis. Adierunt autem hunc usum liberum nostri mense Septembri eiusdem anni 1556.

Exemplum litterarum seu diplomatis regii, ut nihil ad rei claritatem desideretur, hic subiicimus.

§. 26. Philippus Dei gratia Rex Castellae, Aragoniae, Angliae, Franciae, Neapolis, Siciliae, Maioricae, Sardiniae, Insularum indicarum, et terrae solidae maris Oceani, Archidux Austriae; Dux Burgundiae, Lotharingiae, Brabantiae, Limburgi, Luxemburgi, Geldriae et Mediolani, Comes Gasburgi, Flandriae, Artesiae et Burgundiae; Palatinus Hannoniae, Hollandiae, Zealandiae, Namurci, Zutphaniae; Princeps Suaniae, Marchio S. Imperii, Dominus Phrysiae, Salinarum, Mechliniae, civitatum, oppidorum et regionum Traiecti Inferioris; Dominator in Asia, Africa, omnibus praesentes litteras inspecturis, salutem.

Accepimus litteras supplices Religiosorum Societatis Nominis Iesu, quibus nobis declarabatur, qua ratione Societas haec Sedis Apostolicae autoritate, primum quidem a Paulo, tum a

Iulio eius nominis tertio Pontifice maximo approbata et confirmata fuerit, ut videlicet non propriae salutis tantum inserviant, sed etiam omnium tam Christianorum quam Ethnicorum et Haereticorum salutem procurent. Cui professioni ita satisfacere student, ut nullos labores, nullius quantumvis longi itineris profectiones, etiam ad barbaras usque nationes recusent, dummodo fidem ac religionem christianam conservare et promovere possint. Unde brevi tempore effectum est (divino adiuti favore) ut magnum ceperint incrementum, non modo in Italia, Hispania, Sicilia et Lusitania, sed etiam per superiorem Germaniam, constitutis ubique Societatis suae Collegiis, se extendisse, quin etiam ad extremas et incognitas usque orbis terrae partes et Indorum regna propagatos esse. Cum igitur ab hac Societate magna utilitas ad Ecclesiam Catholicam perveniat, ac populis, penes quos exercent sua officia, magnus fructus accedat, multi quoque in eadem Societate docti et religiosi viri sint, imo et magnae spei adolescentes, ex his nationibus orti, nec adhuc tamen in his provinciis inferioribus habitationem propriam habeant, in qua munia sua obire possint, sicut apud plurimos alios populos; cupiant vero hac in parte sua nobis offerre obsequia, et salutis huius populi nostri fideliter secundum gratiam sibi a Deo concessam inservire, humiliter postularunt ut ipsam Societatem et singulos, qui ei se adiunxerint, in istis provinciis nostris inferioribus admittere, ratam ac confirmatam eorundem professionem et institutionem habere vellemus, concedamus quoque suorum privilegiorum ac gratiarum a Sede Apostolica concessarum, usum liberum. Hoc tamen uno servato, ne ad populum conciones habere possint absque Episcoporum, Pastorum, vel aliorum ordinariorum licentia; quamvis tamen hac nostra lege illos potestati Episcoporum, Pastorum, aut ordinariorum subicere non praesumamus, vel ab autoritate Sedis Apostolicae, cui proxime subsunt, abstrahere, quamdiu honeste et sine scandalo vitam professioni suae congruam duxerint. Nam si ipsos ab instituta vitae suae ratione (quod Deus avertat) recedere contingeret, et turpiter ac scandalose vivere aut doctrinam bonam commutare, tum nobis ac successoribus nostris licebit illos iurisdictioni Episcoporum et aliorum ordinariorum subicere.

Quoniam vero iuxta instituti sui rationem, praedicando Dei verbum, salutem populorum promovere et religionis pietatisque studium tueri nequeunt absque doctrinae et scientiae praesidio, ad hanc autem consequendam opus sit Collegia instituere eaque annuis censibus dotare (sine quibus commode studia tractari non possunt), ut in his studiosi illi educentur et bonis disciplinis erudiantur, qui zelo proximorum salutis promovendae eorum se instituto adiunxerint, idcirco a nobis sibi potestatem fieri petierunt, huiusmodi Collegia erigendi, et annuis proventibus ac bonis quae a civitatibus, oppidis, Principibus, Dominis et aliis quibuscumque personis ad Dei gloriam et Collegiorum usum relinquentur, ita dotandi ut dicta bona exenta sint ab humanis commerciis, eiusdemque habeantur conditionis et libertatis, qua caetera monasteria et Ecclesiastica bona, nostro tamen iure in omnibus servato. Quod si redditus et proventus huiusmodi amortizare voluerint, hoc cum licentia et consensu (si opus fuerit) Scabinorum, Rectorum, Gubernatorum et oppidorum, in quibus Collegia instituere volent, facient. Alioqui ubi eorum beneplacito opus non fuerit, sufficiet nostra licentia, satisque erit habere a nobis codicillos emortuae manus nostrae et literas ad huius rei testimonium pertinentes.

Significamus ergo, quod praedictis omnibus diligenter expensis, eorumque petitionem et desiderium admittentes concessimus et singulari nostro erga ipsos studio ac favore permittimus, concedimus et permittimus huius Societatis hominibus liberam in his nostris provinciis habitandi potestatem et vivendi iuxta eorum institutum ac professionem, hac tamen lege eos obstringentes, ut nullum munus pastorale habeant, nisi prius cum Episcopis, tum Pastoribus et aliis Ordinariis eam potestatem habentibus monitis, ab iisque licentia impetrata.

Quod vero attinet ad bona immobilia et annuos redditus, quos in nostris provinciis pro Collegiorum suorum institutione comparabunt, teneantur prius impetrare consensum eorum, quibus hoc ius commissum est, iuxta statuta, privilegia et iura municipiorum, in quibus huiusmodi bona sita erunt. Quem consensum exhibebunt nobis dilectis ac fidelibus primariis harum provinciarum, velut Quaestori generali et arcario summo, ut

authoritate illorum tales conscribantur litterae, quas talium proventuum et bonorum ratio exigit. Proinde illis plenam facimus potestatem conficiendi huiusmodi litteras, et mandamus dilectis ac fidelibus Cancellariis, ac Consiliariis Brabantiae, Praetori Lovaniensi, Amman Bruxellensi, Escouttet Antuerpiensi, Buscoducensi et omnibus aliis iustitiae executoribus, officiariis, subditis, clientibus et dominiorum domicellis Brabantiae, patriae nostrae, praesentes inspecturis, mandamus, inquam, ac praecipimus, ut huius Societatis viris amicos et fautores se exhibeant, assentianturque huic nostrae erga ipsos indulgentiae, secundum formam praedictam, ac patiantur eos pacifice in nostris provinciis vivere et plene hiis privilegiis frui, nullum ipsis impedimentum afferentes aut a quoquam afferri permittentes. Sic enim nobis placet.

In cuius rei testimonium praesentibus nostrum sigillum apponi iussimus. Datum in oppido nostro Bruxellensi die 14 octobris anno 1556 nostrorum regnorum Hispaniae Angliae, Franciae, Neapolis etc. Sic subscriptum supra plicam per Regem in suo consilio.

§. 27. Obtenta regia hac admissione, rursus tentatum est obtinere a senatu Lovaniensi amortizationem aedium D. Eliae Schorrei et eorum quos D. Gualterus Rousselius canonicus S. Petri et S. Theologiae Licentiatu Societati dederat donatione inter vivos; atque ut permoverentur senatores ad gratificandum Societati, viri quidam primarii Theologi et alii suas preces adhibuerunt, vix tamen quicquam effecerunt, nisi quando intellexerunt, eidem D. Gualtero esse propositum, si non acquiescerent, aedes suas distrahendi, ac pretium dandi Duacensibus nostris. Nam senatus id resciscens, ac rem penitius expendens, negotium adduxit rursus in deliberationem ac tandem consensit in aedium amortizationem, hoc est, ut ex iurisdictione civili transirent ad manum mortuam. Decretum hoc traditum est a senatu Societati anno Domini 1565, mense maio.

§. 28. Paucis post annis ab obtenta amortizatione Societas designavit constituere studiosos Philosophiae et Theologiae Societatis in eodem Collegio Lovaniensi; quod consilium executioni mandavit anno 1574 et eadem occasione Collegium etiam convictorum instituit, ut fructus rediret ad Ecclesiam Catholicam uberior. Duravit hoc Collegium ad multos annos,

donec propter motus bellicos solutum fuit, neque postea resumptum est, sicuti nec Duaci, propter maledicentiam multorum, qui omnia studia nostra tribuebant avaritiae, existimantes quod magnam vim pecuniae Societas ex pensionibus adolescentum congereret. Accidit porro casus, dum convictus exstaret, adolescenti cuidam terribilis, Maximiliano de Merode. Is genere illustris erat et prosapia; cum vero esset moribus et vita aequo laxior gravateque bene monentibus Superioribus et Praefectis obtemperaret, pro aliquo salutari remedio traditus est ei libellus Dyonisii Carthusiani de novissimis. Cum vero incidisset inter legendum in locum, qui de gehenna et improborum suppliciis tractabat, illa animo tam vehementi apprehendit, ut nocte insequente, in terribile somnium inciderit. Visus est nimirum sibi videre rogum immanem, cuius flamma a terra ad coelum usque pertingeret, et in eas rapi ad supplicium Canonicum quendam sibi notum et familiarem, virum flagitiosum et perditum. Hoc mente cernens, male sibi de peccatis conscius, adeo pavere caepit et timere ne ad supplicium idem traheretur, ut expergefactus prae terrore nequiverit amplius quiescere. Venit ergo summo mane ad rectorem Collegii P. Iacobum Cipman, totus tremebundus; confiteri postulat conscientiaeque sarcinam deponit; demum visum narrat. Rector miratur, monet ut de statu Canonici illius quaerat; paret mandato, et intelligit eadem ipsa hora, qua visum et spectra viderat, eum fuisse hac vita defunctum. Quare non tam somnium fuisse considerans, quam seriam a Deo monitionem, seque pari modo damnandum, nisi vitam in melius commutaret, caeteros convictores in frequentandis Sacramentis imitari caepit.

§. 29. Decretum Regium multum negotii facessivit Revmo Domino Gerardo ab Emricourt Episcopo Audomarensi, viro nobili, ut Collegium erigeret in sua civitate, et non nisi pluribus precibus, regii concilii et ordinum obtinuit consensum in amortizationem fundi necessarii, pro ipsa area Collegii; ac subiit bonus Praelatus legem, nomine Societatis, ut Collegium quod Audamaropoli fundabat, solummodo dotaretur censibus constitutivis, seu redimibilibus, agris et praediis nullo pacto. Similem difficultatem passus est R. D. Nicolaus Lentailleür ab-

bas Aquicinctensis, fundator Collegii Duacensis, licet Collegiis aliis saecularium et Seminariis integrum esset pro dote sua agros et praedia comparare. Haec porro difficultas tandem sublata est, administrante Provincias Belgicas Serenissimo Duce Parmensi et Placentiae Alexandro Farnesio, rebus Societatis favente. Accedebat ad Principis favorem D. Praesidis Consilii privati Guilielmi Pamelii, atque aliorum consiliariorum benevolentia et recta de Societate opinio. Nam P. Balduinus ab Angelo, tum temporis Provincialis, ob difficultates fere quotidianas quas illae restrictiones superius commemoratae pariebant Societati, libellum supplicem Concilio privato obtulit ad eas saltem temperandas. Quo tempore ex Germania in Belgium descendendi Visitor Provinciae, et recta Tornacum, ubi aula residebat, me contuli; comperiens vero negotium admissionis de novo agitari, ac regios ministros suo decreto constituisse negotium deferre ad Archiepiscopos, necessarium duxi manum operi admoveere; et sane Dei peculiari providentia factum esse reor, ut adessem et P. Balduino essem auxilio. Prima igitur utrique cura fuit, ut serenissimus Dux Parmensis et Consiliarii intelligerent minime expedire, ut negotium nostrum ad eos deferretur, qui maxime omnium nobis se opponebant, quod notissimum erat, ac fore illud argumentum manifestum, quod concilium privatum Societatem nostram locum habere nollet stabilem in Belgio; Societatem approbatam esse a Sede Apostolica, privilegia nobis ab eadem, sicuti aliis ordinibus, concessa, non decere ut subirent vel Archiepiscoporum vel Principis vel consiliariorum censuram; id esse de authoritate et iudiciis Sedis Apostolicae velle iudicare; nos non id ullo pacto vel petere, vel ut fieret consentire posse; nos inquam non petere ut confirmarent iudicium et privilegia a Sede Apostolica concessa, sed ut benigne nos illis uti permitterent, sicuti caeteri Principes, in suis ditionibus. His auditis D. Praeses Pamelius, vir doctus et timoratae conscientiae, effecit cum aliis consiliariis ut decretum iam factum revocaretur, et ut causa non deferretur ad Ecclesiasticos. Existimarunt tamen Consiliarii ad melius stabiliendum res Societatis, ut nostra privilegia expenderentur ab Universitate Lovaniensi, si fortassis aliquid inesset quod ipsorum privilegiis obsesset; consensi de privilegiis quae cum consti-

tutionibus fuerant illis tradita, sed constitutionum librum ad nos retraxi.

§. 30. Academici accepto hoc examinandi et iudicium suum repraesentandi mandato, tractatum scripserunt contra nos acrem et prolixum, quem ut Domini Consilarii viderunt valde consternati sunt, tradiderunt tamen nobis illud, ut ad obiecta responderemus. Examinavimus illud, et cum praeter mordacitatis criminationes ac falsas obiectiones vix quicquam responsione dignum haberet, animum tantum intendimus, missis omnibus quae acrimoniam continebant, exposuimusque Concilio privato illa quae Academicis erant magis dubia et molesta, nimirum nos non ambire quidem honores et gradus academicos, horum tamen nos esse capaces; quare si Academici arbitrarentur fore ex honore Universitatis, ut gradus in Philosophia et Theologia susciperemus (hoc enim urgebant, rati minime nos esse gradus admissuros) permissuram Societatem non gravate ut nostri Praeceptores gradus susciperent, modo gratis eos Academici conferrent. Item nobis non esse propositum, sicuti Academici autumabant, ut in Collegio nostro gradus nostris studiosis externis traderemus; quin libenter habituros, ut in ipsa Academia, et ab Academicis, nostri discipuli omnes qui vellent, promoverentur. Cessuros etiam nos libenter honori conferendi gradus, ac omni alteri honori et compendio ex officiis Academicis proveniente, qualia sunt officia Rectoris, Decanorum, Procuratorum, Assessorum etc. ac omnibus denique emolumentis ex collatione graduum provenientibus; velle demum nostros discipulos subire eadem onera pecuniaria, quae studiosi aliorum collegiorum subire solent, exceptis iis, quae pro didactris solvere solent praeceptoribus et regentibus alii studiosi, a quibus studiosos nostros immunes esse volebamus, ut secundum institutum nostrum gratis doceremus; caetera permitteremus cedere in utilitatem Universitatis et aliorum Collegiorum. Quam responsionem nostram ut Domini viderunt, valde exhilarati sunt, nec animi laetitiam dissimulare nobiscum potuerunt. Vestra, aiebant, modestia nos valde recreat, facitque ut rem vobis demus effectam. Academici cernentes nos esse faciliores quam existimarant, tacuerunt ad tempus; intellexerunt nimirum Principem et Praesidem atque consiliarios regios stare

parte nostra, nec petatum fuisse suum consensum, sed iudicium.

§. 31. His peractis, libellus a nobis porrigitur, pro obtinenda aliqua relaxatione decreti Caroli Quinti et ordinum circa bona immobilia a Clero non amplius acquirenda. Concilium privatum seu intimum regis probavit, ut tria millia florenorum proventus annui ex agris et fundis bonisque stabilibus collegia nostra pro sua dote et sustentatione habere possent extra Universitates constituta, in Universitatibus vero quinque millia, quibus postea adiunctus est Novitiatus. Hoc iudicium privatum Concilium tradidit Concilio status extendendum, deinde Concilio magno seu Parlamento Mechliniensi, item Concilio Cancellariae, sive Brabantiae, ac demum Concilio Finantiarum, quae quidem omnia et singula suo calculo Concilii privati iudicium comprobarunt ac commendarunt.

§. 32. Rex igitur, audito iudicio suorum omnium conciliorum, omnibusque bene examinatis ac perpensis, de novo Societatem admisit, absque restrictionibus illis antiquis anni 1556: additis vero solis iis, quas paulo ante recensuimus, quae ad Universitates spectant, et nobis diploma regium omnibus numeris absolutum tradidit anno 1584 mense maio. Tunc demum caepit Societas, Deo rem dirigente ac promovente, Collegia inchoata roborare, ac necessario proventu sensim stabilire, alia denique et alia excitare variis in oppidis. Divina siquidem bonitas famulis suis saeculari quadam providentia prospiciens, cum in Belgio loca religiosa poene omnia valde affligerentur, reiue familiaris angustia premerentur, effecit ut sola poene Societas visa sit non sine multorum admiratione assurgere et in maxima saevissimaque belli iactatione firmari ac roborari. Addo, quod dum plurimi fame perierint, Societati tamen alimenta ordinaria nunquam defuerint nihilque de solitis commodis detractum fuerit. Neque idcirco aes alienum vel ullum collegium contraxit, quod non potuerit paulo post dissolvere, quin, Deo sit aus, nullum exstat Collegium, nullumque domicilium quod procedente tempore, non senserit insignem Dei opem, nec ulla donatus exstat, cuius paucis annis area non sit laxata, quaeque liquid non extruxerit ad sua commoda, nullus denique locus cuius proventus non sit auctus.

§. 33. Ex iis, quae commemorata sunt, constat, nostram Societatem, licet multum impeditam ab iis qui contradicebant, fecisse tamen Lovanii processus minime contemnendos, et habuisse duas aedes amplas cum hortis, ac beneficio regis et magistratus consecutam fuisse libertatem ecclesiasticam, aedesque exemptas fuisse iure civium, magna bonorum consolatione; nondum tamen adhuc erat satis spatii comparatum ad Collegium in Provincia futurum maximum bene constituendum. Anno igitur 1584, quia ratio temporis invitabat (erant enim Lovanienses propter bellum valde humiliati et exhausti passimque videbantur aedes ruere quod essent vel desertae, vel quod facultas reparandi civibus deesset) utentes occasione ac collocata in Deo fiducia, licet vix assis domi esset, et non pauci nostrorum dissuaderent, praevalente tamen saniori sententia; comparavimus sex aedes cum hortis, contiguas collegio, ut area aliquando sufficeret templo, scholis, officinis, integro Collegio bene constituendo. Neque ullam passi sumus a Magistratu difficultatem (vexatio enim dederat intellectum); quin potius nostrum collaudavit studium et providentiam; sed et divina bonitas affuit famulis suis, quae numquam Societatem suam deserit, quando suas actiones, ut solet, ad ipsius gloriam refert. Excitavit siquidem D. Anselmum Crucium Antuerpiensem benefactorem nostrum prope singularem, licet tum Leodii degeret et acerba valde essent tempora, ut unarum aedium pretium ultro persolveret, quae nobis erant tam vicinae, ut in ipsis aedium nostrarum visceribus essent intrusae, emit praeterea alteram magnam cum amplo horto, et minorem ei contiguam domum, ex altera parte Collegii, ut eam sibi et familiae accommodaret, hoc proposito ut nobis post suam et uxoris mortem cederet. Ex castris quae tunc obsidione Mechliniam cingebant, D. de la Motte, Chiliarcha nobilis largam eleemosynam transmisit; atque eodem tempore sua sponte duae matronae nescia altera de altera, perpetua donatione duorum censuum litteras collegio tradiderunt, ut pro sua tenuitate iuvarent emptiones. Atque his rationibus magna et sufficiens area, insigni Dei beneficio, comparata est, et familia non tantum non sensit incommodum, sed magnum accepit beneficium et solatium.

§. 34. Procedente vero tempore, quia experientia docebat situm illum a scholis publicis et a loco Universitatis esse remotiorem et ob declivitatem et prata adiacentia minus salubrem, cum occasio alia bona daretur Collegii transferendi in interiorem Universitatem et ad aerem puriorem, re cum medicis collata et multa deliberatione habita, consensuque R. P. N. Generalis obtento, anno 1598 aedes, quae exstabant venales aliae, quae amicorum industria obtineri posse sperabantur, comparatae sunt simul eodem fere tempore et magno secreto, multo vero maiore collegii nostri bono; nam consecuta est Societas locum vetere ampliorem, multo salubriorem, in media denique Universitate situm. Excitatum est quidem murmur in populo, aemulorum nostrum studio, sparsumque est a nonnullis, nos mediam partem civitatis occupare, multa palatia comparare, immensos nos thesauros habere et huiusmodi alia; sed res facta erat antequam illi rescirent et impedire possent. Magistratus vero, etsi non nihil difficilis fuit et aliqui ex ipso contra nos egerint in aula, nihil tamen effecerunt, quia privato tantum nomine agebant, et sapientiores Lovanii et in aula Societatis providentiam laudabant, civium autem importunitatem damnabant, quandoquidem iuri civico tantum fere aedium et fundi ex veteris habitationis distractione restitueremus, quantum novas comparando adimeremus. Sed ex iis, quae paulo ante commemorata sunt, patuit duram ac difficilem nos fere semper passos esse Lovanii ab hominibus etiam primariis difficultatem. Deus tamen clementer hoc tempore Magistratum inflexit ad concedendum quod petebatur; oculos enim coniiciebat in aulam nobis faventem.

§. 35. Academici piis conatibus nostris non semel, ut ex praedictis notum est, graves nobis molestias attulerunt, sed gravissimum negotium nobis excitarunt, anno Domini 1586, ob quamdam censuram quam fecerat ac iuridice publicarat contra duos nostros Professores Theologiae P. Leonardum Lessium et P. Ioannem Hamelium viros doctissimos facultas Theologiae, auctoribus quibusdam Doctoribus erga Societatem minus bene affectis. Haec censura erat contra propositiones quasdam, quas illi docuerant de gratia et libero arbitrio. Ad eam censuram nostri Theologi, ut oportebat, responderunt solido scripto; ante tamen quam responsum publicarent, rogaverunt facultatem et Doctores

ut vel acquiescere vel secum de controversia privatim conferre in caritate Christi non dedignarentur, quo cum pace controversia sopiretur; sed non acquiescentes bonis consiliis, censuram suam sparserunt et ad varias Universitates transmiserunt; quare et nostri Theologi coacti fuerunt suam doctrinam tueri, et responsum scripto comprehensum publicare. Parisienses Academicis Lovaniensibus responderunt minime favorabiliter, sic fecerunt Colonienses, Trevirenses, Moguntini (ad quos facultas scripserat) autoritate publica; atqui Duacenses Theologi, coniunctis viribus cum Lovaniensibus, sententiam nostram impugnaverunt. Demum res ad Sanctissimum delata est ab ipsis Academicis. Sanctissimus Pontifex committit suo Nuncio Apostolico D. Illmo et Revmo Episcopo Calatino, qui Coloniae residebat, ut controversiam componeret, ne scandala et dissensiones in doctrina, quae ad fidem videbatur pertinere, ad haereticos pervaderet, quod praestitit D. Nuncius, ut constat suo edicto seu mandato, quod hic subiicitur.

§. 36. (*Deest mandatum in autographo, sed aliunde notum est.*)

§. 37. Postea cum Duaci a facultate Theologica eadem controversia etiam agigaretur magno studiosorum et doctorum motu, idem D. Nuntius edictum paucis mutatis publicari etiam ibidem curavit, die 28 Iunii 1591.

§. 38. Aliam controversiam movit Facultas Philosophica, quae Lovanii primas partes in conventibus obtinet, quod in ea Universitate sit origine prima. Quamobrem illi adiunxit se paulo post tota Universitas, ut ariete maiore fortiorique impetu nos impeteret. Nata est haec controversia ob Metaphysicam, quam nostri ratione foundationis factae a Revmo Episcopo Antuerpiensi D. Laevino Torrentio explicandam susceperant; veriti sunt videlicet Academici, ne nostra Societas more suo cursum Philosophiae integrum doceret, hoc est, gratis et per quaestiones, quod Academicis minime placebat; quamvis primarii ipsorum coram et per litteras aliquoties, cum provinciam administrabam, egissent, ut Philosophiam tradi permitterem. Ut vero machinis nos deturbarent robustioribus, provocaverunt nos primum ad iudicium Cancellariae sive Brabantiae, sed aula causae cognitionem ad se evocavit, et audita utraque parte sententiam tulit se-

cundum nos, quod cum praeter opinionem Academicis accidisset, recurrerunt ad Pontificem ipsum summum, cuius voluntas fuit ut cederemus, mandavitque P. N. Generali, ut id nobis imperaret, sicuti fecit. Atque hoc pacto huic controversiae finis est impositus. Noluit tamen Pontifex facultatem explicandi Metaphysicam nobis adimere, sed tantum docendi Cursum, a quo hactenus abstinueramus. Ad tollendam tamen omnem male suspicandi et obloquendi occasionem (nam plerique dictitabant, quod sub pallio Metaphysicae involveremus tandem totum Cursum) etiam a Metaphysica nostra sponte abstinuimus et ab omni philosophiae praelectione, tantum retinentes Theologicam. Et haec quidem de Collegio Lovaniensi; nam caetera eiusdem Collegii Historia dabit. Mihi enim propositum initio fuit, ea solum annotare in iis Collegiis, in quibus aliquando versatus sum, quae putavi probabiliter ab aliis omissa, vel per oblivionem, vel quia non fuerunt iis qui historias conscripserant satis perspecta. Atque ut memoriam, quae ob aetatem pauca subministrare potest, iuvarem ad reminiscendum, et ut plenius sancto mandato Obedientiae obsequerer, quia nihil habui omnino repositum, utor ea methodo, qua in examinanda conscientia uti solemus. Discurro nimirum per provincias et loca in quibus aliquando versatus sum, mente considero personas et officia, quae mandante S. Obedientia obivi, ut haec puncta colligerem quae ad varia loca pertinent. Quia vero R. P. N. Generalis mandavit inter alia, ut si quae vocationes notabiliores occurrerent, illas etiam notarem, de mea, verecunde quidem, quia tamen ad meam confusionem pertinet, et permagnam erga me Dei misericordiam manifestat, vim mihi facio.

§. 39. Cum igitur P. Petrus Faber et Franciscus Strada, cum iis qui se ipsis adiunxerant, Lovanio in Hispaniam discessissent (Fabro tamen paulo post ex itinere voluntate Pontificis revocato) et ego ut immaturus Lovanii relictus fuisset, anno 1544 altero die Epiphaniae; tandem anno 1548 nescius omnino ubi terrarum illi degerent, imo ignarus plane an Societas Iesu exstaret, et nihil minus quam de ea cogitans, Parisios me contuli ut Theologiae operam darem; et ecce continuo manus Dei bona mecum, quoniam noluit eum perire, quem pii parentes antequam nasceretur, Deo dedicarant, sed ad instar Lazari

de faece et sepulchro evocatum, ad meliorem vitam misericorditer deducere. Lutetiam ergo ut ingressus sum, ac non procul ab ipsa civitatis porta, in quemdam consobrinum meum medicinae studiosum incido; post amplexus, dum pariter congregimur, ille occulto Dei impulsu ad me conversus: Hem, inquit, cognate, mihi videris Iesuita. Quare, inquam? Quia vestis, ait, superior, praeter morem caeterorum Sacerdotum, defluit ad talos usque sicuti Iesuitis, neque vestem involvis brachio, ut faciunt alii? Et unde tu Iesuitas, inquit, nosti? ubi eos unquam vidisti? Lutetiae, respondet, sunt nonnulli, et crebro eos videmus. Sunt, aio, Lutetiae? ego certe nec comedam, nec bibam, donec eorum aliquem convenero. Duc me quaeso ad ipsorum aedes. — Deduxit me is ad Collegium Longobardorum, hoc nomine nuncupatum, quod Longobardi soli eius praefecturam et bursas seu stipendia pensionesve in eo Collegio iure obtineant. Hac porro occasione, qui in Societatem transierant, ipsum tum incolabant, quod primarius sive praefectus esset P. Baptista Viola Parmensis de Societate, qui successerat P. Paulo Achilli item Parmensi, quem B. P. N. Ignatius in Italiam revocatum Collegio Panormitano praefecerat. Hoc ergo nomine quod Viola Parmensis esset, Collegii praefecturam obtinuerat adiunxeratque sibi Ioannem Baptistam Tavonium, Hyeronimum Galvanellum, Leonardum Massetum, Longobardos et Bursarios omnes; convictores autem P. Everardum Mercurianum et 14 circiter alios partim Gallos, partim Belgas, qui sub eadem disciplina ad partem unam Collegii commorabantur. Neque ullus erat, extra illorum numerum, qui tum sciret ibi servari religiosae ullius disciplinae leges, quamvis Viola et Mercurianus simili genere vestimenti uterentur et munia Societatis ad proximos obirent, Iesuitaeque passim ab omnibus haberentur, sicuti duo vel tres alii, nominatim Tavonius Calvanellus, et Coadiutor quidam nomine Simon.

Quia vero locus commodus non erat tradendis exercitiis spiritualibus in eo Collegio, cubacula conducta et parata exstabant semper ad eam exercitationem in aedibus duorum civium honestorum, scilicet Ioannis le Cocque in parochia S. Benedicti, ac cuiusdam alterius, cuius nomen non teneo, in suburbiis S. Victoris, fereque semper ab exercitantibus cubacula illa occupabantur. Tradebant autem Exercitia P. Viola et P. Eve-

rardus Mercurianus; caeteri adhuc erant vel adolescentes vel non Sacerdotes vestiumque forma varia et colorum varietate propositum suum contegebant, praeter illos paucos; vestiebantur enim sicut solent studiosi saeculares suo quisque modo et commodo, dabantque diligentem omnes operam scientiis capessendis.

Accessi ego cum consobрино ad Collegium; peto de Superiore, aut altero, an possem cum eo conferre? ad P. Everardum deducor, cui cum aperuissem desiderium meum, in aliud tempus utrique opportunius tractationem longiorem reiecit; erat enim meridies. Hoc primo congressu cum P. Mercuriano spiritus et donum vocationis caepit in me reviviscere, pauloque post, eodem P. Directore, spiritualibus meditationibus me exercui per triginta circiter dies. In his exercitationibus cum circa electionem versarer, dubium valde et anxium me peccata mea tenebant; sentiebam equidem a Deo mihi dari mentem et voluntatem bonam, sed rebar quod Christiana perfectio vitae austeritate commensuranda esset, ac proinde onus et gravitatem peccatorum meorum a me reposcere ordinem religiosum omnium durissimum et asperrimum, ut vitarem mundi illecebras et quantam possem poenam pro peccatis praeteritis sustinerem. Animum itaque afficiebat ordo Carthusianorum propter solitudinem et perpetuum cilicium atque a carnibus abstinentiam. Verum S. Francisci de Paula seu Miniorum asperitas maior mihi videbatur, atque ad poenam, quam eram promeritus convenientior; asperitatem porro huius ordinis in eo praecipue ponebam, quod et a carnibus et ab ovis et ab omni lacticiniorum usu perpetuo abstinerent: nondum enim tantum lucis iusseras, Deus meus, in corde servi tui splendescere, ut perciperet donum vocationis suae; sed in solam fere asperitatem exterioris disciplinae, non in ipsam charitatem, perfectionis fundamentum, oculos imprudens coniciebam; existimabam videlicet me non posse tibi recte servire, nisi maxima carnis meae attritione, ex vitae asperitate, quae in eo ordine videbatur mihi maxima. Quomodo, apud me miser reputabam, condiri possunt pisces, quibus hic ordo perpetuo vescitur, absque butyro, et quomodo potest vel oleo vel solo sale piscis perpetuo condiri? Ita scilicet stupiditas mea, quae non cernebat caritatis praestantiam, vitam illam perfectissimam iudicabat. Considerabam praeterea, pios illos religiosos

habere multa communia cum Societate, gerere nimirum curam salutis animarum, ad quam et ad martyrium me trahi semper ante senseram ob Christi amorem, et Apostolorum Sanctorumque imitationem; considerabam, inquam, eos concionari, confessiones excipere, infirmos visitare, sicuti Societatem facere, ex primis illis Patribus, quos Lovanii aliquando noveram, didiceram. Animus erga pendulus haerebat, nescius quo se converteret; nam et olim menti impressa imago Patrum Fabri et Stradae mire me erga eorum consortium et Societatem afficiebat, quia continenter menti obversabatur coelestis illa conversatio, quam paucis eorum congressibus persenseram.

Cum in hac deliberatione per dies tres et noctes valde desudassem, et vigiliis orationibusque ac poenitentiis continenter vacans, Deumque rogans ex animo ut suam mihi sanctam voluntatem indicaret, in media nocte in lectulo sedens et orans, sentio non procul a capite meo vocem ita mihi inclamantem: Quid tamdiu haeres, dubius et anxius? hic bene es, hic mane ubi tu es. Atque haec vox, cum iterum atque iterum repetita et ingeminata esset, ita a me depulit omnes mentis tenebras ut in clarissima veluti luce me ad Societatem vocari agnoscerem. Quare confestim me Deo offero et Societati firmo proposito consecro, sentioque me ita confirmari, ut ne minimam cogitationem per totam vitam senserim ab hoc proposito alienam. Deo sit laus et gratiarum actio. Paucis post diebus, cum sacrum facerem, Christumque Dominum in Sacramento manibus tenerem et sacrosancta Mysteria sumturus essem, voto me obstrinxi. Deus dignetur me in posterum sic conservare in vocatione mea, ut qui hanc misericordiam fecit mecum, faciat ut non confundar in die adventus eius.

CAP. II. — TORNACUM.

§. I. Dum haec divina bonitas per viscera misericordiae suae Parisiis in me operatur et Societas vix assurgit, haeresis in Belgio admodum vehementer crescit, et vires exerit, et ut Societatem vehementi odio prosequitur, sic ipsa passim ab haereticis vexatur et impugnatur. Tornacum civitas insignis, nascentem primum Lutheri haeresim, ac postmodum Calvinii prae

omnibus Belgii urbibus ardentem amplexata et sectata, in persecutione nostrorum ardentior se praestitit. Anno Domini 1528 in ea haereticus quidam celebris vivus fuit exustus, propter haeresim Lutheri. Quia vero studiose haeresim coluit haec civitas, ita studio eam promovendi Societati plus caeteris sese opposuit, quam contrariis studiis insistere, ac non paucos concionibus, catechismis, privatis sermonibus, bonis exemplis a Calvinismo ad veritatem Catholicam traducere et in ea confirmare cernebat. Adeo autem infecta erat, ut in primariis quibusdam plateis paucae admodum familiae in fide sanae et integrae numerarentur. Quin occultos ex suis popularibus habuit, praeter externos, sathanæ ministros, qui in conventibus clanculariis diu nocturneque venenum suum in civium animos transfundebant, in quibus quidam Taffin nomine excelluit, qui Gebennae doctore Calvino fuerat efformatus, optimorum parentum pessimus filius; qui, quod mirum est, Lovanii in Universitate Catholica, si qua alia, et in domo Doctoris Theologi, Doctoris inquam Tiletani, viri optimi, convictor degens, cum aliquot aliis honestis adolescentibus, ad eam vesaniam et infaniam fuerat pertractus. Nam bonus Tiletanus, ut melius consuleret et in humanioribus litteris perficeret convictores quos habebat circiter quindecim magnae spei adolescentes, ex Hollandia accessiverat paedagogum in speciem probum, sed re haereticum nefarium. Hic igitur fraudulentem se componens et egregie hypocrisim induens, adolescentes litteris politioribus, eleganti stilo et cultu externo ita efformat, ut et doctorem suum et plerosque alios valde oblectaret, laudemque ab eis non obscuram referret. Quotidie eos ducebat ad sacrum, curabatque adolescentes in eo valde modeste et decore se gerere, sed etiam a sacro domum reversus, eis quos sibi magis adiunxerat et familiariores habebat, venenam haereseos propinabat, et paulatim demum pertinaces haereticos eos effecit. Taffinus igitur inter hos, quia ingenio pollebat et dicendi gratia, magis etiam infectus est, et infectus clam Gebennam missus ut illustrior fieret haereticus, ubi Gebennae ad perfectam haeresim et ad summum vitiorum pervectus esset, anno circiter 1552 a Calvino Tornacum remissus est. Hic clam multos inficit, et conventus habet diurnos et nocturnos, magno civium accursu ob facundiam et dicendi

gratiam et quia in linguis apprime versatus erat. Dum hic ergo expansis velis navigat, aperte haeretici caput attollunt. Atqui divina illa bonitas non omnino deseruit populum suum Tornacensem; sed B. P. N. Ignatio immisit in cor ut anno 1553 P. Quintinum Charlart S. Theologiae licentiatum ac Ecclesiae Cathedralis eiusdem civitatis canonicum, collegii vero Romani tum Rectorem, Tornacum ablegaret. Hic retento canonicatu et gradu suo, nondum enim erat professus, cum P. Antonio Bouclier Societatis ministeriis vacabat, ac verbo et exemplo pereunti poene civitati pro viribus succurrebat; praestiterunt ambo operam civibus egregiam et mira aedificatione consolationeque bonorum opus Dei tractarunt, officiaque ac ministeria Societatis indesinenter obiverunt. Erat siquidem uterque valde pius, et animus utrique ad iuvandum proximum erat incensus et indefessus. Enituit praecipue in P. Quintino columbina quaedam simplicitas et mansuetudo in egenosque misericordia erga quos exstitit tam effusus, ut saepe domi deesset quod erogaret et quo se cum socio aleret. Discos, vestes, vasa, si pecunia deerat, primo occurrentia pauperibus et aerumnosis elargiebatur.

§. 2. Paulo post misit etiam B. P. N. Patrem Bernardum Oliverium, ob invaletudinem ex Sicilia revocatum, hac spe inductus quod forte aer nativus Tornacensis illum sanaret, licet prorsus languidum et labescentem. Neque vero virum sanctum spes sua fefellit. Nam paucis post mensibus aeris beneficio convaleuit, et confirmatus, ministeria Societatis maximo cum fructu obivit. Vir erat doctrina pietateque insignis, dono sermonis et dicendi gratia admirabilis, maximum ad suas conciones concursum trahebat, adeo ut a 10, 15 et 20 milliaribus multi ad eum audiendum accurrerent. Tandem B. P. N. illi detulit provinciae praefecturam; sed morte praeventus eam non administravit. P. Quintinus in variis Ecclesiis et Monasteriis conciones habebat. P. Antonius a prandio ad pagos excurrebat fructificandi gratia. Ante meridiem omnes excipiendis confessionibus vacabant. Dum vero in haec officia fructuose incumbunt, Dei iudicio, mortalibus occulto at semper aequissimo, P. Quintinus, dum aegri cuiusdam confessionem excipit, peste corripitur, ac cum ipso P. Antonius Bouclier, dum illi magna caritate ministrat, eodem morbo inficitur. Quare P. Bernardus occasionem

bene merendi de Sociis pulcherrimam sibi offerri considerans, licet multi eum retrahere ob officio conarentur, et ipsimet Patres eum obsecrarent, ne se tam praesenti periculo obiceret sed se civitati servaret, non est tamen passus in ea fratrum necessitate caritatem suam desiderari, quin quam potuit alacriter ac religiose illis exhibuit. In his igitur officiis caritatis, et dum ministrat fratribus suis, peste percussus pie in Domino cum Patre Quintino magno omaium moerore obdormivit anno 1556.

§. 3. Sublatis duobus his patribus, nam P. Antonius convaleuit, submissi sunt alii, et alii. Inter eos P. Ioannes Mortaigne, vir eximiae caritatis et zeli salutis animarum. In Ecclesia cathedrali obtinuerant nostri sacellum quoddam magnum, quo P. Quintinus et alii usi fuerant, ut in eo libere ministeria Societatis erga proximos obirent. Eam vero operam iuvandis proximis praestiterunt, ut multos ab haeresi revocarint, plurimos in fide Catholica confirmarint. Quia vero iuventus a praeceptoribus haereticis haeresi passim inficiebatur, Collegium, quod honorum puerorum vocatur, precario a venerabili Capitulo Cathedralis Ecclesiae etiam obtinuerunt, ut iuventutem docerent; quod ea industria fecerunt, ut convictores supra centum paulo post habuerint, et in eis multos primariae nobilitatis liberos, alios non convictores plures trecentis ex variis nationibus et gentibus. Neque tantum vacant propterea nostri erudiendae iuventuti, sed et aliis solitis Societatis officiis iuxta Societatis leges et institutum, sicuti ante fecerant, diligenter insistunt. Concionabantur per diversa loca in civitate, multos etiam pagos peragrabant, ut verbum Dei seminarent. P. Iacobus Dogius in summo templo magno populi concursu et bonorum applausu, ordinarias conciones habebat. Ringebantur haeretici cernentes nostrorum tam insignes in promovenda pietate processus. Spargunt in vulgus multa suo more contra Societatem mendacia, et calumnias quae a nostris propter Christum negligebantur. Haec considerans quidam doctor Theologiae, Canonicus Ecclesiae cathedralis, concionator insignis et magnae auctoritatis D. de la Hay, licet parum favisse nostris studiis ante visus esset, Deo impellente, anno 1563 pro concione a talibus iniuriis Societatem vindicavit, ac plurimum eandem col-

laudavit, magna bonorum laetitia et haereticorum moerore. Nunquam, inquit, Deus Ecclesiam Sponsam suam in necessitatibus deseruit, sed religiones semper excitavit, quae pestes haereseon exstinguerent; luctuoso hoc tempore excitavit nobis Societatem Iesu, quae ubique terrarum haereticorum tela contra fidei veritatem vibrata retorqueret, penitusque confringeret. Iuventutem doctrina catholica imbuat Christianisque moribus efformat, Sacramenta liberaliter administrat, prava haereticorum dogmata concionibus et catechismis acerrime confutat. Quid igitur causae est, quamobrem eam persequimini, tam atroci quae maledicentia impetitis? Cur dicitis etiam Catholici nova eos aedificia excitare? spatia sua laxare? pecunias emendicare? Angeli non sunt, tectis et aedibus indigent, cibo, potu, et amictu carere nequeunt. Quibus, amabo, Deus haec creavit et largitus est nisi electis. et ut, qui digni sunt, his utantur? Haec ipse, et multa alia quae praetereo, spiritu plenus pronuntiavit. Idem fecerunt eodem tempore Lovanii et alibi viri graves multi et sapientes; ut enim multi Societati ubique detrahunt, sic divina providentia aliquos semper excitat, qui eam defendant.

§. 4. P. Iacobi concionibus et commendatione bursa quaedam communis, seu aerarium in subsidium pauperum, viris ad eleemosynarum distributionem deputatis, a clero et civibus instituta est, magno civitatis emolumento; multa etiam alia praeclara fecit, ut erat magno spiritu, fervore et industria praeditus, adeo ut etiam haeretici modestiores ab ipsius laudibus non abstinerent. Nonnulli in peccatis sordescentes et converti nolentes dicere solebant: Nolo conciones audire Iesuitae, ne cogar ab hoc vel illo peccato abstinere. Interea flagitiosorum hominum et haereticorum faex variis rationibus nostrorum saluti insidiantur, sed nunquam Dei elementia et providentia defuit quae protegeret; unum atque alterum referam ut res fiat magis conspicua.

§. 5. Cum haeretici, scelerosi homines, dolerent nostros tam strenue populum invare et in fide moribusque Christianis confirmare, vitaeque esse inculpatae et implentes opere quod docerent, quo eorum bonam existimationem apud omnes denigrarent, quosdam suae factionis gregarios subornarunt, hac oc-

casione, quod Rectorem P. Ioannem Berckelium, nescio quo profectum foras mane vidissent, opinantes non rediturum. Illi ergo eadem die per plateas spargunt Iesuitas fugam iniisse, atque secum moniales abduxisse, Rectore praecedente, eosque multum aeris alieni contraxisse ingensque pondus auri secum asportare; quae quidem vox ita nostros creditores atque nobis devotos commovit, ut plurimi eo die domum venirent visum, an res ita se haberet, et qui minus nobis confidebant, quod eis debebatur sollicitate atque importune reposcebant. Quare P. Rector cum vespere eiusdem diei revertisset, altero die, ut iniustam maculam abstergeret, per urbem obambulavit, ut se viso omnes agnoscerent fuisse fabulam, et hic quidem actus primus fabulae fuit, vel potius tragoediae.

§. 6. Secundus actus mense Maio anni eiusdem accidit multo altero funestior. Nam cum edicto regio cautum esset, ne quis haereticorum perniciosas cantilenas ac haereticas, quod haereticis solemne erat, caneret per plateas, vel in suis officinis, eodem ipso die sub vesperam, permagno mandati regii contemptu, tota nocte concinentes cantiones suas haereticas, urbem circuierunt et forum tandem occuparunt, in eoque concionem haereticam publice habuerunt, tanto strepitu et clamore in eius fine excitato, ut civitatem universam metu terroreque percellerent. Orta luce in sylvam non procul ab urbe dissitam turmatim concesserunt in eaque rursus sacrilegos suos conventus et conciones fecerunt; quod cernens magistratus, milite castris collecto eos in ore gladii persecutus est; multi itaque ceciderunt, plurimi capiuntur, et ad carcerem raptantur, tandemque seditionis authores incentoresque in supplicium aguntur. Non pauci perspicentes se tueri armis non posse, remque sibi non succedere ex animi sententia, fuga sibi post aliquam pugnam consuluerunt. Rustici metuentes initio, ne ab iis spoliarentur, dato campanis passim ad arma signo, instructi armis conveniunt, eosque aggressi sunt, ac plurimos trucidarunt. In reliquos, canes suos immiserunt; sicque fugam arripientes, ac mente confusi, per agrosque dispersi, suae vesaniae ac proditionis poenam sustinuerunt, plurimi enim misere a canibus rusticorum lacerati fuerunt, fuitque illis canum insultus funestior, quam militum ferocitas. Nam passim per agros ita dilaniabantur, ut

ipsorum cadavera essent visu horribilia; atque haec fuit huius diei et concionis catastrophe.

§. 7. Nocte insequenti haec male feriata sicariorum et haereticorum turba seditionem nihilominus redintegravit et reparatis viribus urbem rursum invadit. Ex eorum número circiter ducenti ad nostras aedes concurrunt, eas circumdant, clamore ingenti circumstrepunt, maledictaque in Societatem iaciunt. Eo porro consilio, sicut nonnulli postea in quaestione fassi sunt, convenerant, ut collegium flammis absumerent, dum socii summum templum reliquasque aedes sacra demolirentur; convenerat siquidem inter eos ut a 4 aut 5 locis civitatem incenderent, ut dum boni cives et catholici exstinguendis incendiis distinerentur, ipsas aedes sacras, reliquaque loca divino cultui dedicata invaderent ac everterent, praeda rei sacrae secum ablata. Hoc consilium ut complerent, saccos assumpserant, in quibus praedam reponerent; deinde sub saccis sicas et alia arma occultarant, quibus cervices et latera optimorum confoderent. Irruunt igitur illi in domum nostram; nostri vero antevertentes furorem et de capitis periculo agi intelligentes, ne trucidarentur singuli in cubiculis, quod sane factum fuisset, collecti in unum locum conveniunt, se mutuo animant ad fortiter pro fide et religione occumbendum, ac tandem simul coniuncti et agglomerati in area, genibus flexis, antequam haereticus irrumperet, litanias recitant. Quod scelerosi illi cernentes, in eos maledicta plurima iaciunt; impediti sunt autem divina quadam virtute, ne graviora inferrent, imo ne vel pilum unum illis adimerent.

§. 8. Unus P. Ioannes Iordanus prae ardore spiritus colulum suum et caput nudum protendens, provocabat eos, dum transirent, ad amputandum sibi caput. Sum, inquit, Catholicus; sum sacerdos, abscindite et tollite caput hoc, quid cunctamini? Hoc facto magis illi territi sunt, quam terruerint ad necem paratos; paulo post tamen eieci sunt nostri omnes Tornaco, sed non ita dudum postea reverterunt.

§. 9. P. Ioannes Berckelius theologiae doctor, multis laboribus exhaustus, missus est Tornaco Lovanium si forte coeli mutatio valetudini recuperandae prodesset, sed placuit altissimo, laboribus eius pro eius gloria exantlatis illum ad me-

liorem vitam vocare. Obiit ille mortem anno 1576 aq̃ua inter-
cute extinctus, magnae vir pietatis, et animi constantiae. Mi-
rati sunt domestici, quod cum aquae peccantis copia sensus
poene omnes consopivisset, repente quasi ex veterno excitatus,
tantam alacritatem prae se tulisse ut passus non videretur.
Hora quae obitum praecessit, locutus ille est tam libera voce,
tam sedata mente de coelo et de coelestium rerum meditatione,
tanta denique fide tantoque Dei amore inflammatus ac divina-
rum dulcedine rerum perfusus visus est, ut mirifice omnes
astantes aedificaret.

§. 10. Invalescente haeresi, inscrutabili Dei iudicio, Gu-
lielmus princeps Auriacus per tyrannidem et miram artem po-
pulo, Cleroque atque Ordinibus patriae in suam pravam contra
regem rebellandi sententiam inductis et consentientibus, gu-
bernacula Belgii occupavit, reiecto Philippo Secundo rege ac
Principe naturali optimo, anno Domini 1572. Non posterior au-
tem Tyranno cura fuit, ut toto Belgio Societas extruderetur,
quod nefarius eius studiis assentiri ac ipsi fidem iurare nullus
de Societate voluerit, quamvis passim Ecclesiastici et alii or-
dines id praestitissent. Hac occasione iterum Nostri Tornaco
eiectioni sunt, sed tandem a serenissimo Duce Parmensi Alexandro
Farnesio, civitate ad deditionem coacta, et ea recepta, ad pri-
stinam sedem revocati sunt, ad aedes inquam, quas D. Ludovi-
cus Wingham Cathedralis Ecclesiae Canonicus, Societati com-
paraverat, Superiore P. Ioanne Mortaigne, e regione D. Piati,
ubi modo commorantur piae Virgines, ab eodem P. Mortaigne
collectae et institutae, quae scholas habent catechisticas puel-
larum, de quibus paulo post. Sed quia locus erat multis in-
commodis obnoxius ob angustiam et vicinitatem fluvii, cuius
aqua saepe cellam et hortum aquis obruit, supplicavimus tandem
anno 1584 Serenissimo Duci, eodem P. Mortaigne paulo ante
defuncto, ut nomine regis nobis concederet aedes cuiusdam
haeretici rebellis, in loco editiore et salubriore sitas, ac regio
fisco adiudicatas. Bonus princeps rem ut decebat, detulit ad Con-
cilium regis supremum, et ad Concilium finantiarum. Consi-
liarii utriusque concilii postulationem iustam esse decreverunt,
aedesque nobis tradiderunt autoritate regia in perpetuum,
cum domo adiuncta alterius rebellis, quae Chasteaugay sole-

bat appellari. Quin et paulo post eadem donatio peculiaribus regis litteris, ex Hispania missis ad eundem Ducem, confirmata fuit. Quia vero hae omnes aedes attributae fuerant D. de Rassenghem in vitam suam et uxoris, viro de Rege catholico et Belgio toto optime merito; cum ipse iam e vivis decessisset, eius uxor matrona optima eas inhabitabat, et ius in eas praetendebat. Nobis precatoribus, idem serenissimus Dux consilio et iudicio eorumdem conciliorum dedit nobili illi faeminae iustam compensationem, ut usum earundem aedium nobis cederet. Adita porro harum aedium possessione, curavimus etiam alias aedes adiunctas octo vel novem cum hortis iusto pretio nostris aedibus adiungi. Hinc factum est ut locum Societas amplum haberet, qui paulatim nostris usibus accommodatus est. Unum erat monasterium monialium quae de poenitentia, sive conversae vocantur, ordinis S. Augustini, quarum officium primum est deservire aegris ad quos vocantur. Hoc monasterium sub cura et administratione est Capituli, et solis sepibus ab area nostra disiungebatur, patebatque aspectui, non secus quam si domi fere fuissent. Hunc incommodum conati sumus, adhibita Episcopi et Praesidis concilii intimi regis, et aliquorum de Magistratu autoritate, iusta aliqua compensatione locum obtinere, ut illae et nos decentius habitaremus, praesertim quod locum illum incolerent a paucis annis et aedificia illis necessaria nondum essent absoluta; sed nulla ratione potuerunt illae abduci a sententia, omnes conditiones etiam aequissimas respuerunt. Quamobrem coacti fuimus procedente tempore pro sepibus muros altos circumducere, partim ipsorum, partem nostris impensis, quo omnis tolleretur prospectus ac salva nobis maneret nostra, sine honestatis detrimento, libertas. Ad haec omnia comparanda opus fuit magna vi pecuniae. Sed haec divina bonitas paulo post subministravit et aes alienum omne dissolvit, quo famulis suis locum daret saluberrimum iuxta ac percommodum. Sed cum esset de aedibus et loco prospectum, supererat de alimentis difficultas; nam licet scholas non resumsissemus, et praeceptores nulli adessent, magnus tamen erat numerus Novitiorum. Est enim hic domus Probationis, proventus autem perexiguus vixque tum alendis sex personis sufficiens. Supplicatum est igitur eodem

tempore Regi, ut dignaretur aliquid conferre. Res demandata est concilio privato ac concilio finantiarum. Horum iudicio et regis auctoritate Serenissimus Alexander Farnesius, generalis Gubernator Belgii, assignavit per modum provisionis, ut loquantur, duo millia florenorum in singulos annos, de rebus fisco regio adiudicatis, quae paucis post annis, Rectore Eleuterio Pontano supplicante, commutata sunt cum aliquot villis et prae-diis vicinis similiter confiscatis quae postea regio diplomate in perpetuum sunt confirmata et stabilita. Accesserunt postea alia et alia piorum beneficentia, quibus Novitii supra 40, darentur veteranos, ordinarie modo sustentantur.

§. 11. Accidit, dum haec agebantur, casus memoria dignus, quod proprietarius praecipuarum aedium haereticus et rebellis, occasionem sumens ex reconciliatione Provinciarum Gallicarum et Flandriae ac Brabantiae, redire ausus fuerit Tornacum, et arte quadam irrumperet in hortum, pomaque discuteret et asportaret, dicens se dominum esse loci, praetendereque se aedes suas recuperare, velint, nolint, inquit, Iesuitae. Magistratus hominis temeritate commotus, eum in domum civicam accersit, ac gravibus increpat verbis, imperatque ut ipsemet poma referret omnia ad locum eundem, unde ea asportarat; quod illico fecit, ne incurreret in poenam carceris, quae illi fuerat comminata. Intentat nihilominus litem nostris pro aedibus, nostri respondent sibi non esse negotium cum ipso, se domum habere regis munificentia et dono, ad regem ipse recurreret; recurrit ille ad aulam, et libellum supplicem offert quo exposcebat sibi ius remanere in aedes propter concordiam Gandavensem, quae volebat unumquemque recipere sua. Dum vero ille animose et importune agit causam suam, probare satagens quod erat in terra neutrali, non in ditione regis, quando motus rebellionis excitati sunt, producuntur litterae ipsius manu scriptae quibus testatum fiebat, quod ipse Antuerpiae erat, et seditiosus convincitur, et damnatur demum criminis laesae Maiestatis et quod non erat capax communis beneficii aliorum, ob enormitatem criminis ab ipso admissi: et denuo accepit sententiam proposito suo contrariam, declaratumque est illi ab aula, quod magna fiebat ipsi gratia, quod extemplo illi caput non amputaretur, eademque sententia relegatus est in perpetu-

um exiliū. Hac sententia confirmata est et roborata magis regis in nos beneficentia.

§. 12. Magistratus cernens adolescentes suos, scholarum et idoneorum praeceptorū defectu, non recte institui et variis illecebris sensim diffluere, postulavit per multos annos ac multis precibus Collegiū civitati restitui; sed cū per calamitatem communem patriae et privatam civitatis, non posset suppeditare pro eius fundatione, quantum opus erat, omnes tamen vires exporrexerat, ut aliquid saltem conferret; obtulit igitur aedes amplas nobis vicinas, quas in eum finem comparaverat, ut in eis scholae et aliquot cubicula in nostros usus pararentur. Item proventus annui mille quingentos florenos. His adiecerunt duae bonae personae privatae alios fere quingentos annuos. Deinde Revmus Episcopus Venduillius obtinuit a Sanctissimo unionem cuiusdam beneficii, post obitum possessoris moderni, qui pendit circiter mille florenos; recepitque in se magistratus perpetuam curam omnium reparationum necessariarum aedium a se datarum et fenestrarum, scamnorum et aliarum impensarum necessariarum pro scholis. Quibus omnibus perpensis R. P. N. Generalis Claudius Aquaviva miseratus civitatis tam infectae calamitatem, collegiū admisit; et hoc quidem tanto facilius, quanto minus incommodat domui Probationis. Habent enim Novitii habitationem suam cum hortis separatam, domum item cum horto, in qua quini vel seni subire possunt Exercitia spiritualia, loco solitario et percommodo. Veterani item Patres et fratres suam habitationem cum officinis et hortis habent, suntque omnino a se invicem separati; solum refectorium est commune omnibus, quin et hic iuxta praescriptum, mensas habent disiunctas, magna omnium pace et spirituali aedificatione.

§. 13. Hic porro minime est silentio praetereundum, quod magno civitatis huius et religionis catholicae bono, boni Patris Ioannis Mortaigne piae memoriae industria et prudentia institutum fuit. Is nimirum pias et Deo devotas quasdam Virgines, numero circiter duodecim, in unum collegiū et familiam collegit ac convenientibus legibus et disciplina devinxit, auctoritate Episcopi et beneficentia protectioneque Magistratus. Eae se devoverunt Deo, ad docendum puellas parvas et adultas, quae doceri volunt vel efformandae illis traduntur, doctrinam

primum Christianam, tum bonos et cultos mores, legere, scribere, texere, suere et muliebria alia opificia, ut possint postea in suis domibus pauperes panem lucrari, ditiores honeste occupari et pietatem privatim semper colere, quae institutio eos habuit (Deo favente et eodem per Societatem hucusque dirigente) progressus, ut per eam scholam, quae modo trecentas, modo etiam quingentas habet puellas, pietas et Christiani mores in civitate infectissima refloruerint. Confitentur magistrae et communicant diebus Dominicis in nostro templo, alioqui a nostra conversatione penitus disiunctae et vix nostris notae. Doctrinam Christianam illis explicat diebus dominicis et festis unus ex nostris, explicans quae virgines illae privatim eas secundum litteram docent.

§. 14. Ad mares qui in scholis trivialibus degunt, vel opificia discunt, in una magna aula congregatos, diebus festis et dominicis mittuntur modo decem, modo duodecim, qui per mediam circiter horam eos per varias classes distributos, docent recitare privatim Catechismum. Lapsa media hora, succedit catechista primarius, qui explicat ordine mysteria fidei, interrumpens post explicationem singularum quaestionum sermonem, ut pueros interroget et exerceat, meliusque singulas partes capiant et retineant. Singulis autem hebdomadibus, die veneris in eodem loco congregatis pueris omnium scholarum trivialium, simili modo se nostri gerunt in eorum institutione. Intersunt autem omnibus his exercitationibus aliqui semper viri graves, qui pueros sua praesentia in officio contineant et semper interest aliquis de Magistratu, ut maior sit observantia. Vix autem dici potest quantus ex his duabus scholis marium et puellarum in universam civitatem et pagos adiacentes fructus redundet. Nam plurimi parentes liberorum suorum verbis, exemplis et precibus ad pietatem et ad sacramentorum frequentationem permoventur, plurimi denique ab haeresi convertuntur. Hinc fit, ut plebs quae nostram Societatem multis scommatibus et contumeliis olim afficiebat et passim nos proscindebat, tanta observantia modo nos prosequatur ut per plateas vix ambulare possimus sine rubore et molestia, ob honorem qui exhibetur nobis.

§. 15. Tempore huius boni Patris Mortaigne, quidam ex eius subditis nomine Ioannes Molitor, Coadiutor temporalis, cum

graviter et ad mortem laboraret, visum habuit terribilem. Abreptus enim nonnihil a se ac paulo post sibi restitutus, vocavit ad se P. Ioannem Mortaigne, rogavitque quid rei ageretur cum tali cive quem nominabat, Tornacensi, sibi noto. Cum id ignoraret P. Mortaigne, dixit Molitor, se in raptu vidisse illum in ignibus inferni ac simul episcopum quemdam, a vitae impuritate satis omnibus notum. Iussit P. Mortaigne, precatore eodem fratre, inquiri de statu civis ab aliquo ipsius domestico, comperit autem illum tunc temporis obiisse, sicuti et Episcopum. Neque vero solum Tornaci Societas nostra male est habita, sed et in aliis oppidis ubi agebat, ut Cameraci, de quo primo loco sermo habendus videtur.

CAP. III. — CAMERACUM.

§. 1. In hac igitur Civitate Collegium a P. N. Lainez, cum Possiaco Tridentum iturus illac transiret, concessum fuit Illmo et Revmo D. Maxaemiliano a Bergis, ob haereses in ea civitate valde grassantes, et ministrorum Satanae vicinorum in disseminanda sua haeresi pertinax et indefessum studium, anno Domini 1561. Promiserat etenim bonus praelatus quod illud bene fundaret, sed dum cunctatur, ipsi mors superveniens fundandi facultatem ademit.

§. 2. Est vicinus civitati pagus, ad instar oppiduli, nomine Premont, ad 4m. milliare distans, in quo minister haereticus frequens erat, et eius occasione haeretici multi eo confluebant, conciliabulaque sua celebrantes, paulatim ad alios et alios pagos circumvicinos aditum parabant. Praeerat Collegio P. Eleuterius Pontanus; ipse et aliquot alii diebus festis et dominicis excurrerant ad pagos, post exceptas confessiones, ut gliscenti malo opportunum remedium adhiberent; hocque per multos annos magno fructo (Deo sit laus) fecerunt, sed magna haereticorum invidia. Ad pagum illum Premont petente Revmo Archiepiscopo quidam de nostris missus est; is tam gratus advenit, ut ex circumvicinis pagis ad 6 et plura milliaria distantibus, rustici concurrerent concionantem audituri. Timentes igitur haeretici suae causae, quia cernebant populos inclinare ad nostrum Sacerdotem, concionatorem haereticum magno stipendio accer-

sunt ex Gallia, ut publice in eodem pago concionem Calvinisticam haberet. Ille suis sermonibus et deliramentis populum nonnihil commovit, sed constantiores mox ad Collegium nostrum miserunt, rogantes ne desererentur. Quia ergo consulendum fuit Catholicis, sic tamen ut tumultus et seditionis occasio declinaretur, visum fuit non die festo illuc excurrere, sed explorandum prius, quo res esset loco. Itum est, et forte quo die et qua hora concionator haereticus advenerat ibi permanens et docturus in crastinum; cui cum nuntiatum esset advenisse Iesuitam, mox consenso equo, valefaciens suis fratribus recessit, nec fuit ausus ibi subsistere; timuisse putatur causae suae, ne ad disputandum provocaretur. Nostri postea saepe eo excurrerunt, magno fructu et minori invidia quam putabatur. Nam haeretici ipsi concionatori nostro honorem deferrebant et patienter ferebant concionantem, dante Domino virtutem evangelizandi verbum virtute multa.

§. 3. Quadam die Dominica, cum haeretici plurimi illuc ad concionem haeticam convenissent, et catholici multo plures ad audiendum nostrum concionatorem, cum ipse non adesset, cognoverunt eum in vicino pago concionari. Eo igitur turmatim concurrebant et repugnantem quod seditionem timeret, secum abduxerunt et in templum introductum urserunt habere verba exhortationis ad populum, quod praestitit tanto omnium silentio ut nemo haeticorum obstrepere ausus fuerit.

§. 4. Cum nostri de more Cameraci in carcere detentos viserent, ut ad melius instituendam vitam docerent (experientia enim docet, carcerem scholam esse optimam et multos ibi exhortationibus plus profecisse paucis mensibus quam retroactis annis vitae suae) et quadam vice suasissent, ut a Deo primum omnes auxilium peterent, illique suas causas ac se totos omnes committerent ac vitae emendationem pollicerentur, quidam de cuius vitae periculo agebatur, cum omni consilio humano esset destitutus, accepto a nostris Rosario Beatae Virginis, quotidie ex eorum consilio, Deo et Beatae Virgini illud offerebat, causam suam devote commendans. Nec multo post venit ad Collegium, gratias agens, quod subito et insperato liberatus esset, sociis omnibus cum quibus comprehensus fuerat neci traditis.

§. 5. Sacerdos quoque quidam ad perpetuos carceres condemnatus, cum ad solatium solitudinis suae in spiritualibus meditationibus se ex nostro more consilioque die ac nocte exerceret, factum est divina bonitate, ut fuerit etiam ipse liberatus.

§. 6. Nobilis quidam idem faciens, cum desperatione quadam libertatis satageret carceris studium ac molestiam levare, iam enim plus quam annum integrum in tenebris ac squalore carceris exegerat, subito inter ipsa exercitia liberatur. Haec ex litteris quibusdam annuis Collegii Cameracensis anni 1566 kalend. Iunii P. Guidonis Masbøri, qui ante 3 annos mortuus est Valencenis. Auriaco vero principatum occupante, sicuti in Cap. Tornacum, dictum fuit, Collegium hoc penitus dissolutum est, et nostri eiecti sunt sicut ex aliis locis pene omnibus Belgii. Nam et Duacenses eandem iactationem sustinentes, fuerunt coacti seditione populi excitata, ut paulo post dicetur, emigrare.

CAP. IV. — DUACUM.

§. 1. Duaci igitur similiter seditio eodem tempore, Domino de Steeberch Gubernatore, excitata est, authoribus seditiosis qui falsis contra regem sparsis calumniis et mendaciis, plebeculae animos a suo naturali Principe alienare satagebant. Quia vero factiosi persuasi erant quod nostri malis eorum studiis se opponerent, contra nostros etiam multa spargebant et machinabantur, praesertim cum cernerent nostros constanter negare subscriptionem et iusiurandum contra ipsum regem in favorem principis Auriaci. Imperant tandem per magistratum, coactum ad hoc facinus patrandum, nostros discedere ex oppido. Magistratus, ut Catholicus erat, et vim, ob multitudinem armatorum, patiebatur, clam iubet significari nostris, ut bono essent animo, non procul ab oppido abirent, paulo post cum honore fore revocandos; et consuluit ut unus ex nostris coadiutoribus remaneret in Collegio ad servandam suppellectilem, affirmans, quod ipsi patrocineretur illumque ab omni malo tueretur, sicuti factum est. Nostri ergo receperunt se ad amicos vicinos. Post paucos dies Magistratus clam collecta manu fortium civium, exclusit Gubernatorem (quem Auriacus constituerat et paulo post

prae moerore exstinctus est) et authores incendii in carcerem coniecit, multis interim hac illac diffugientibus qui incentores seditionis fuerant; et rebus pacatioribus factis et superata iniquitate, nostri honorifice revocati sunt et suo loco ac ministeriis restituti. Antequam vero nostri excluderentur, exclusi fuerant alumni seminarii Anglicani. Voluit enim Auriacus gratificari reginae et hoc facto declarare se ipsius habere magnam rationem. Hi contulerant se Remos sub patrocinium Cardinalis Caroli Lotharingi, Archiepiscopi.

§. 2. Accidit, inter incommoda eius temporis, unum non illepidum. Aliqui furunculi descendérant aliquoties in hortum, et inde ad officinas transeuntes, rapuerant varia et secum asportarant. Intentius nostri vigilarunt per aliquot dies, ut fures apprehenderent; dum dilapsus esset unus, caeteris ardentior, ut scalas sociis praeberet, ad facilius muro desiliendum, apprehenditur; socii sceleris diffugiunt, misellus totus confusus exspectat laqueum, sed mane facto postquam fuisset aliquot horas inclusus, ac postea monitus de peccato suo et de foeditate eius, sumpto ientaculo dimissus est, promittens vitae emendationem, quae Deo iuvante, secuta putatur.

§. 3. Neque tantum ab Auriaci ministris et a factionis passum est hoc Collegium, sed ab initio multas etiam vexationes sustinuit, modo a facultate artium, modo a Theologica, modo a Pastoribus. Facultas Philosophiae conata est autoritate aulae nos impedire, tum quod doceremus gratis et hinc suspicarentur nos habituros magnam frequentiam studiosorum et maiorem quam quaevis alia Collegia, tum quod non ferrent nos aliam rationem docendi sequi iuxta Societatis usum. Volebant enim nos tantum textualiter interpretari Aristotelem, absque quaestionibus, sicuti communiter Cicero explicari solet; sed has controversias, eiusdem aulae commissione et mandato, Revmus Episcopus Tornacensis Ioannes Venduillius, qui et consiliarius erat regis, composuit, servato nobis iure et usu nostro.

§. 4. Facultas Theologiae similiter cum Lovaniensibus Theologis censuram quandam fecit, in qua multas propositiones nostrorum Professorum Theologorum dannabat. Verum licet acerrime contra nostros egerint in utraque Universitate, praecipue vero in Lovaniensi, placuit tamen Deo, ut censura facta agno-

sceretur in Urbe, Parisiis, Treviris, Moguntiae, Ingolstadii esse male fundata. Et res revocata est tandem ad unum dubium, de determinatione gratiae: An videlicet gratia ita determinet voluntatem hominis et liberum arbitrium, ut non possit non sequi gratiae talis impulsus, sed necessario consentire debeat? Pontifex autem, ut ante fuit expositum, mandavit Nuncio Apostolico D. Octavio, Episcopo Tricaricensi, quem ante Calatinum diximus, ut mandaret utrique sub praecepto et censuris, ne alteram partem erroris condemnaret, sed unaquaeque suam sententiam libere sequeretur et doceret, donec aliter esset a Sede Apostolica constitutum. Hoc mandato publicato (quod consentiebat poene in omnibus cum eo quod paulo ante fuerat Lovanii publicatum) pacem, Deo sit laus, in utraque civitate nacti sumus.

§. 5. Pastores demum, anno 1591, magnam excitarunt contra nos controversiam, propter confessionem Paschalem, quam nolebant nostrae Societatis Sacerdotibus a suis parochianis fieri, a media quadragesima, neque missas in templis nostris ab eisdem frequentari diebus festis et dominicis. Contra nos debacchati sunt aliqui Pastores saepe et contra parochianos suos, dicentes publice et pro concione et in mandatis affixis valvis, sub poena peccati mortalis omnes obligari ad confitendum, saltem in Paschate, suo Parocho vel alicui ex Vicariis et audire sacrum Parochiale in sua parochia tertia saltem quaque hebdomada. Tandem etiam eo venerunt, ut negarent sepulturam morituris et vocarent ad tribunal Episcopale optimos quoque, qui secus faciebant quam volebant; faciebant etenim causae Pastorum atque eam promovebant Archiepiscopus Cameracensis, Episcopus Atrebatensis, et tandem Episcopus Audo-marensis. Et haec controversia, sicut altera, delata est ad Summum Pontificem, qui secundum Societatem iudicavit, expedito brevi apostolico, 22 Decemb. anno 1592, quod fuit publicatum Duaci et Atrebatum in Ecclesiis parochialibus, quorum exemplum hic subiicitur:

§. 6. Venerabili fratri Octavio, Episcopo Tricaricensi, nostro et Apostolicae Sedis in inferiori Germania Nuncio, Clemens Papa VIII. — Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem. — Significatum fuit nobis, non sine gravi animi nostri

molestia, nuper in oppido Duacensi dioecesis Atrebatensis, nonnullos Parochos, maximo cum fidelium scandalo, tum docendo et concionando, tum omnes reprehensionibus et censurarum Ecclesiasticarum comminationibus perterrendo, Christifideles avertere, ne festis diebus, ad Ecclesias fratrum ordinum mendicantium atque Collegii Societatis Iesu, pro missis audiendis accedere et ne etiam quadragesimali et Paschali tempore fratribus dictorum Ordinum ac Presbiteris Societatis Iesu peccata sua confiteri possent, ausos fuisse, affirmantes ipsis Christifidelibus tam de iure quam de consuetudine prohibitum esse, in aliis quam parochialibus Ecclesiis Missas festis diebus audire, nec licere illis quadragesimali et paschali tempore, aliis praeterquam propriis parochis peccata sua confiteri, unde maximam in fidei populo exortam fuisse animorum perturbationem accepimus. Contra enim fratres Ordinum Praedicatorum et Conventualium ac Presbyteri dictae Societatis, privilegiis Apostolicis suffulti, tum privatim, tum publice, ac in concionibus contrarium usum in Ecclesia Dei receptum et permissum ac a Sanctis Patribus et Oecumenicis conciliis approbatum, defendere conati fuerunt. Rem autem eo protractam esse intelleximus, ut graves inde dissensiones, inter dictos Parochos et presbiteros Societatis Iesu, subortae fuerint. Quod autem nos gravius affecit, illud in primis fuit, quod Venerabiles fratres Archiepiscopus Cameracensis et Episcopus Atrebatensis, inconsulta Sede Apostolica, negotium hoc in disceptationem, tum etiam in iudicium fortassis apud saecularem Curiam deduxerunt. At nos, ne graviora exinde scandala suboriantur, paterne consulere et celeri remedio prospicere volentes, causamque et causas huiusmodi, si quae coram quocumque Iudicio introductae ac etiam instructae reperiantur, ad nos harum serie advocantes, illasque penitus extinguentes, ac perpetuum desuper tum Parochis, tum aliis praedictis silentium imponentes, praesenti nostro decreto sancimus: Licere saecularibus Christi fidelibus universis, libere missas diebus dominicis et aliis festis maioribus, audire in Ecclesiis tam fratrum Praedicatorum, quam aliorum Mendicantium, nec non etiam Collegii Societatis Iesu, iuxta illorum privilegia et antiquas consuetudines; dummodo id in contemptum Ecclesiarum Parochialium non faciant. Et tam dictis fratribus

Praedicatoribus et Presbiteris dictae Societatis quam aliis privilegiatis praedictis, quibus id a Sede Apostolica indultum est, idoneis tamen et ab Ordinario approbatis, peccata sua, etiam quadragesimali et Paschali et quovis alio tempore confiteri licite posse, dummodo tamen iidem saeculares Christi fideles Sacramentum Eucharistiae die festo Paschatis Resurrectionis, in propria Parochia ab eorum paroco sumant. Proinde tibi per praesentes committimus et mandamus ut praesens nostrum decretum praedictis Archiepiscopo Cameracensi et Episcopo Atrebatensi notum facias, iisdemque autoritate nostra Apostolica mandes ut illud in praedicto oppido Duacensi et ubicumque opus fuerit publicari et observari faciant, utque parochos in eorum officio contineant: illosque ab avocatione populi ab Ecclesiis privilegiorum, ac etiam a propositionibus, quibus tollitur libertas populo audiendi missas in Ecclesiis privilegiorum supradictis diebus ac confitendi peccata etiam in Paschate ipsis Privilegiatis, abstinere faciant. Ipsis vero Privilegiatis eadem autoritate praecipias, ut in concionibus et Catechismis populum ipsum tum ad reverentiam Parochorum tum ad eorum Missas praesertim Dominicis et aliis solemnibus festis diebus audiendas, tum ad decimas resque alias ecclesiis debitas solvendas, frequenter moneant et adhortentur. Ac denique omnem huiusmodi controversiae occasionem praecidere et tollere, et Christi fidelium animos ad unionem et quietem traducere cures, omniaque praemissa publicari et exequi, adductis etiam censuris Ecclesiasticis et aliis tibi bene visis poenis, opportunisque omnibus iuris et facti remediis adhibitis, mandes et facias. In contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque. Volumus autem ut praesentium transumptis etiam impressis tuo sigillo ac Secretarii seu Notarii tui manu obsignatis indubia ubique fides haberi debeat. — Datum Romae apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die 22 Decembris 1592, Pontificatus Nostri anno primo — Sic erat subscriptum: M. Vestrius Barbianus.

Mandato Sanctissimi domini nostri Papae et Reverendissimi Episcopi Atrebatensis, publicatum in Ecclesiis parochialibus civitatis Atrebatensis et oppidi Duacensis 4 Aprilis 1593.

§. 7. Boni hi praelati, non ferentes aequis animis Pontificis sententiam, appellarunt a Pontifice malo informato ad Ponti-

ficem melius informandum, et concitarunt valde populum contra nos, allegantes tandem consuetudinem suarum Ecclesiarum antiquissimam et perpetuam. Hanc ad rem comprobendam. collegerunt millenas subscriptiones omnis generis hominum; sed nihil illis aliud probabant, quam consuetudinem fuisse immemoriam confitendi semel in anno proprio sacerdoti et, ut volebant, proprio Parocho audiendique sacrum diebus dominicis et festis; probandum autem fuerat quod nullus fuisset usus aut consuetudo confitendi Privilegiatis, aut audiendi sacrum in eorum templis. Quare Sua Sanctitas declaravit consuetudinem allegatam nec bene probatam nec bene articulatam exstitisse.

§. 8. Rursus Archiepiscopus Cameracensis, penes quem erat tum administratio etiam Ecclesiae Tornacensis, ut nostram Societatem in aliquo saltem offendisse apud Pontificem declararet, cum intellexisset nostrum sacellum Tornacense non fuisse ab Episcopo consecratum, sed tantum benedictum a Provinciali P. Francisco Costero, ad sepulturam urgente necessitate, moliri caepit nova contra nos anno 1595 propter Dominam Dabencourt matronam pientissimam, quae consentiente et assistente Episcopo Tornacensi D. Venduillio fuerat in eo sacello sepulta; parumque abfuit quin ossa effodi et alio transferri curaret, tantus fuit boni Praelati zelus et ardor, sed consilio bonorum ab ea re abstinuit. Scripsit autem ad Pontificem litteras contra nos acres et acerbas, sed Pontifex a Deo directus, gravissima epistola (quam voluit me videre priusquam illi traderetur) illum acriter corripuit, mandavitque Nuncio suo Apostolico, Domino a Malvasiâ ut mitteret ad ipsum destinato suum Doctorem vel Secretarium, qui etiam verbis gravibus eum coram moneret maioris moderationis erga Societatem, quod ipsius litterae et actiones satis aperte declararent eum impelli passionibus vehementibus et animi perturbationibus. Hoc accepto nuncio et Nuncii Apostolici bono officio, bonus Praelatus abstinuit ab ulteriore prosecutione et non ita diu postea diem extremum clausit. Sensit enim valde hanc monitionem, multo vero magis quod impediretur ipsius Ecclesiae Cameracensis iurisdictio temporalis post receptum a Rege Cameracum.

Occasio vero benedictionis ad sepulturam haec fuerat: quando continebat quempiam ex nostris emori, corpus longo agmine

et sumptu deferri debebat in Ecclesiam alienam et in ea sepeliri: quod multa habebat incommoda. P. Franciscus Costerus, qui aderat, memor Privilegii, quod est nobis commune cum Patribus Minimis seu D. Francisci de Paula religiosi, quo licet coemiteria in usum suorum religiosorum benedicere ad sepulturam, sede vacante, sacellum illud pro coemiterio benedixit consilio Nostrorum, quod fuit valde prudenter et consulte factum.

§. 9. Aliam controversiam et litem passi sumus tanto acerbior, quanto maior erat nostra erga authorem observantia, propter memoriam et beneficentiam praedecessoris eius D. Lentaillieur, fundatoris Collegii. Eam autem movit D. modernus abbas hac occasione. Cum mandato P. Generalis ego visitarem Collegium Duacense, ut reliqua provinciae Belgicae anno 1584, comperi Patres et fratres eiusdem Collegii valde pannosos et sordide vestitos; mensam etiam illis nimis tenuem. Hinc fiebat, tum propter intemperiem hyemis, tum propter tenuitatem alimentorum, ut multi saepe tabescerent et exstinguerentur. Miseratus itaque Collegii aerumnas, adii Rdum Praelatum, et rogavi ut dignaretur tandem ad ferendum aliquod levamen Collegio et ad perficiendam dotem promissam a suo praedecessore animum adferre. Ille, obiecta calamitate temporis, ob quam multum proventus monasterio accideretur, addebat, quod non esset obligatus ad maiorem dotem, neque posset quidquam subministrare in Collegii levamen; reverti ad eum aliquoties post varia intervalla, si forte maiorem inveniremus gratiam; sed nihil sumus consecuti. Reversus igitur Bruxellas rogavi Sere- nissimum Gubernatorem Alexandrum Farnesium, ut dare non gravaretur litteras exhortatorias ad Praelatum, quod benigne praestitit, et benignissimas dedit. Sed ad eas Abbas non respondit, quin graviter questus est apud me quod has litteras procurassem, ut per vim et authoritatem Principis cogeremus eum ad praestanda ea, ad quae non teneretur. Ad hanc occasionem accessit altera, quae priorem auxit et exasperavit. Retulerunt mihi Dominus Praeses Concilii privati et conciliarii aliquot, regem dedisse ad Gubernatorem et ad ipsum Concilium litteras, quibus apparebat Societatem fuisse traductam apud regiam Maiestatem quod per insatiabilem cupiditatem procuraremus nostris Collegiis et domibus uniri et incorporari multa

beneficia, monasteria, abbatias, dignitates, verendumque, si res ulterius progrederetur, ut suae Maiestati non superesset, quo compensaret suos ministros et officiales, vel gratificaretur amicis; necessarium itaque esse nostrae avaritiae modum ponere. Cum id cognovissem, collegi statum totius Provinciae et onera quae singula loca habebant et personas, quas necessario sustentare debebant; item proventum singulis attributum sive a Rege, sive ab aliis nominatim, et indicem bona fide confectum tradidi concilio privato. Praeses et Consiliarii, sicuti et ipsemet Princeps Gubernator; gavisī sunt nostram paupertatem tam dilucide et candide fuisse illis expositam et deputarunt ex corpore suo duos consiliarios qui cum Praeside nobiscum tractarent de modo iuvandi Collegia nostra. Commota enim erant viscera eorum ad commiserationem super nos, cernentes tanta onera et personas tam exiguo vectigali sustentari. Aliquoties fuimus congregati, et singulis Collegiis boni domini assignarunt vel prioratum uniendum vel aliquam aliam rationem, ut regi testatum facerent, quam inique fuissetus ad eum delati, rogantes ut dignaretur sua Maiestas consulere necessitati nostrae. Hoc autem scriptum manu ipsiusmet Praesidis factum, subscriptum totius concilii nomine ac demum ab ipso-met Serenissimo Duce transmissum est ad regem. Rex autem, ut scriptum legit, et diligenter perpendit singula, admiratus est et quibusdam administris, qui tunc illi aderant, dixit: O quanta pro nobis et pro religione catholica praestitit Societas in Belgio nostro, et quam male tamen illi prospectum est! patiuntur boni patres multa ob rerum inopiam, omnino oportet nos illis succurrere. Hoc rescivimus postea eorum verbis, quibus Rex Catholicus ea dixerat. Deinde ipse Rex acceptum folium aliquoties legit et examinavit, atque ad marginem notavit sua manu quae vellet locis singulis dari. Hoc folium mihi ostenderunt ipsi Domini consiliarii. Ubi ventum est ad Collegium Duacense et Rex legit a Concilio peti pro eius fundatione auxilium, quod Abbas modernus ob praesentis temporis acerbiteriam piam sequi praedecessoris sui et conventus voluntatem et promissionem in tabulis fundationis expressam recusavit, annotavit ipse sua manu ad marginem: Dentur nihilominus litterae ad ipsius abbatem, quibus moneatur, ut quod tam pie inceptum fuit ab

eius praedecessore, non patiatur ipse ignaviter concidere, quin potius ipse illud alacriter promoveat quandoquidem media illi non desunt. — Accepto ergo hoc responso Regis, Concilium privatum regis conatum est aliquid in rem nostram efficere; sed Aulici, ubi id resciverunt, continuo suscitaverunt contra nos Abbates ut sese nobis ipsi opponerent, nec paterentur a suis Monasteriis divelli Prioratus dependentes, magno ipsorum et amicorum dispendio. Hoc abbates egregie praestiterunt, non tantum Belgae, sed et Galli qui collationem Prioratum in Belgio habebant, omnes enim se mutuo animabant et contra Societatem conspirabant. Hanc ob rem nihil secutum est ex tam pia et larga regis benefaciendi voluntate, praeterquam quod aliquot praedia, ut ante dictum est, Domui Probationis Tornacensi fuere donatione perpetua Regis attributa. Ad Abbatem porro Aquicinctensem datae sunt litterae regiae exhortatoriae, ad quas neglexit respondere. Datae sunt secundae efficaciores et non sine aliqua comminatione. Bonus Abbas existimans nobis incentoribus rem agi, respondit quidem, sed multis criminationibus Societatem afficiens; ostendensque nos multa a monasterio suo accepisse liberaliter absque ulla obligatione, nos denique valde immemores beneficii esse et benefactoribus ingratos, multa addebat quae animi perturbationem declarabant et quae nos avaritiae et insatiabilitatis damnabant. Has litteras concilium intimum publica autoritate roboratum nobis dedit, ut ad singula responderemus. Coacti igitur fuimus respondere et id fecimus cum protestatione, quod nullam litem vellemus Abbati nostro nomine intentari; causam agi Regis, a quo opem tantum imploraveramus pro sustentatione Collegii; nos contra Abbatem nihil scripsisse, nihil movisse, responsuros tamen ad criminationes, ut dominorum pia in nos voluntati, ad tuendum bonum nomen nostrum, faceremus satis. Respondimus igitur ad obiecta responsumque nostrum missum est ad Abbatem. Iussus est ille comparere coram eo magistratu, et nihilominus scripto respondere nostro altero scripto; atque ita duplicatum et triplicatum est donec tamen aula, visis et exploratis scripturis omnibus, et perspecto iudicio doctissimorum iurisperitorum, qui ex variis locis et nominatim ex utraque Universitate scripserant, tulerunt secundum nos sententiam,

iuxta privilegium quod rex habet iudicandi de rebus Ecclesiasticis in possessorio; missis tamen prius Commissariis ad ipsum Abbatem, nimirum Abbate S. Vedasti Atrebatensis civitatis, qui erat de Concilio status, et clarissimo D. Antonio Housio Consiliario primario eiusdem Concilii privati, ut litem amicabiliter inter partes concordarent; sed bonus Praelatus nec respondere Dominis Commissariis, nec componere voluit. Quater nullo prorsus responso accepto, et re infecta, nec sine offensione, Commissarii ad proprias aedes reverterunt. Hanc agendi rationem Domini admirantes, sententiam ante datam confirmarunt contra Abbatem, et publicarunt, ea tamen moderatione ut mille quingentos tantum florenos adicere cogeretur ad alios mille, qui quotannis a monasterio praestabantur. Atque hoc quidem modo lis conclusa et definita est.

CAP. V. — ANTVERPIA.

§. 1. Die 26 Septemb. anni 1576 quibusdam Anglis in vincula coniectis, propter prodicionis suspicionem, civitas valde commota est et turbata. Accidit interea ut mercator nescio quis, vasculum refertum pulvere tormentario deferri iussisset ad aedes collegio nostro vicinas. Cumque nonnulli ex eo qui dolium convehebat, quaererent, quo pulverem deveheret, responderetque ad collegium Iesuitarum, eo quod aedes a mercatore designatas Collegio vicinas nosset, (quae tamen illae essent, aut quo vocabulo aut signo internosci deberent non omnino perspectum habebat,) sic respondebat, assignans locum vicinum sibi maxime notum. Accurrerunt itaque, qui illi vicini erant, deinde alii et alii, ut hominem convenirent, existimantes ad collegium deferri, ad malum aliquod tentandum contra cives; et re paulatim gliscente ad plures, fama dispersa est ad quamplurimos, inter quos cum multi essent qui odio ferebantur in religionem Catholicam, occasionem nocendi nobis captantes suis pravis studiis opportunam, inclamant nos esse proditores reipublicae et nos armare velle Hispanos et Anglos in direptionem civitatis; augebat etiam moderatoribus suspicionem quod quotidie viderent in nostro templo Hispanos et Anglos. Hinc nonnulli sinxerunt et affirmarunt trecentos

Anglos armis instructos latere in penu Collegii, pulvere tormentario armisque nos abundare. Erat tunc tempus pomeridianum, vixque nostri prandium absolverant, cum turba tumultuarie pulsat fores, semel, iterum, atque saepius, vehementiusque. Cumque cernerent portam non aperiri, perciti furore homines insani stramina et fasces congerunt ad incendium, nonnulli revellunt ex platea, ut fenestras vitreas perfringant. Res magno tumultu et clamore agitur. Mittitur interim a nostris quidam cum litteris per posticum ad Gubernatorem; venit ille quam primum, et cum eo Tribunus militum, nec non supremus civitatis Praetor, suis omnes stipati militibus, alloquuntur multitudinem, ingrediuntur Collegium, scrutantur omnia, spectante ex porta populo tumultuoso, qui intelligens nihil esse inventum eorum, quae nobis affingebantur, pudore perfunditur, nostra autem innocentia declarata fuit, furor saevientium cessat et multitudo dissipatur.

§. 2. Die vero 4 Novemb. proxime sequentis, cum ab Hispano milite emporium illud celeberrimum diriperetur ob rebellionem, et multa hominum millia passim in plateis ac domibus conciderentur, vel incendio ruinisve obruerentur et interirent, plurimos nostri, qui fuga sibi consulere poterant, in Collegium admiserunt, eorumque vitam ab Hispano milite, qui aedes nostras non est ausus ingredi, tutati sunt. Inter eos non pauci fuerunt, qui paulo ante in excitata illa saeva contra nos populi commotione, quam alieno essent in Societatem animo non obscure declararant, sed vincendum fuit in bono malum. Civibus porro utriusque sexus afflictis per aliquot dies nostri magna charitate et diligentia ope et consilio adfuerunt. Quaeritabant etenim passim ab iis qui copiosi erant, pecunias, vestes et alia, ad succurrendum afflictis.

§. 3. Illud accidit, cum in speciem gubernaret Archidux Mathias, Principe autem Auriaco revera omnia pro arbitrio administrante, eo siquidem evaserat seditionis flamma, ut flagitiosi quique tali capite in populo dominarentur et ductores seditiosorum essent atque incentores, accidit, inquam, festo solemnium, ut circa meridiem magna militum et seditiosorum turba irrumperet in templum et collegium nostrum, iniiceretque manus in patres nostros omnes ac fratres. In templo adhuc satis

frequens erat populus divinis intentus; vas seu ciborium hostiis sacris refertum propositum de more erat in altari ad venerationem et usum faciliorem sacrae communionis. Ante oculos ergo sicariorum, P. Andreas Bocatius, vir egregie pius et bonus, qui paucis post annis Lovanii peste sublatus est, Praefectus, ni fallor, templi, citato cursu ad altare prosiliens, ciborium abstulit, divina providentia flagitiosorum oculos perstringente, ut nec considerarent, nec viderent quod fiebat. Ingressus ille est cum sacrosancto ciborio in Sacristiam, ciborium tenet sub veste secreto; apprehenditur et aliis adiungitur; simul omnes raptantur ad naviculam paratam ut alio transferrentur, vel potius ut loco opportuno iugularentur. Ipsis non licuit vel librum unum vel pecunias ullas ad usum necessarium asportare, praeter paucas, quas procurator secum de more habebat. Postquam paululum navigasset et in altum navigium devenisset versus Mechliniam, in qua validum erat rebellium praesidium, sicarii illi excusserunt singulos, si forte aliquid secum asportarent. Quod cernens ille bonus Pater Bocatius, vas sacrum cum gestaret sub axilla, ita divina gratia, nec sine miraculo, se vestesque composuit, et surgens e scamno, ut se offerret duris illis exactoribus explorandum, dextre vasculum deposuit et pallium super ipsum decidere fecit surgendo, ut non adverterent excussores vasculum fuisse in tabulato navis relictum; dimissus igitur est, et sedere, ut ante, permissus. Quin opportuno tempore, quia adhuc ieiunus erat, clam sacras hostias assumpsit. Magna passi sunt in itinere illo incommoda, et periculum vitae maximum; quoniam insidiae illis paratae erant inter Lovanium, quo se recipiebant et Mechliniam, unde eodem die dimittebantur. Sed qui praesidio erat Lovanii, intelligens per Antuerpienses aliquot amicos, citatis nuntiis, periculum, misit fortem alam equitum et manum militum qui dissolverunt insidias ac cum gaudio et iubilo boni patres et fratres deducti sunt Lovanium et ibidem ab omnibus civibus et militibus cum iubilo et gratiarum actione excepti.

CAP. VI. — AUDOMARUM.

§. I. Hoc malorum diluvium pervasit etiam ad Audomaren-
ses, sed minus illi senserunt Dei flagellum. Cum enim nostri ex

omnibus Collegiis et civitatibus excluderentur, quod fidelitatis iusiurandum praestare nollent tyranno, neque vel in speciem facere quicquam quod eo spectare videretur, similiter decretum fuit, cum, arte et dolo Auriaci, senatus qui catholicus erat a factionis in carcerem fuisset coniectus et adulterinus a rebellibus substitutus iussique essent cives quamplurimi subscribere chartae cuidam, ab Auriacis propositae in favorem eiusdem Auriaci et novi magistratus, iam iamque nostri eiiciendi forent, tunc aperti sunt oculi multorum et sapientiorum, et intellexerunt actiones novi magistratus tendere in eversionem religionis, quandoquidem eiicerentur ii, qui praecipui essent in civitate religionis catholicae promotores ac defensores. Illico igitur curant e loco sublimi sacras reliquias S. Bertini et aliorum Sanctorum in inferiorem demitti ac populo proponi ad eas venerandum, excitandumque eum ad orationem pro consilio et auxilio; nec eos fefellit spes quam in Deo posuerant. Quia consilium illis immititur ex alto, inflammatur populus catholicus, manum colligunt subito quadringentorum armatorum et fortium virorum, qui irruentes armis ut erant instructi in domum civicam, repetunt a novo magistratu sibi reddi suum chirographum, cui subscripserant, vel publice ipsum concremari. Magistratus hic tergiversatur, urgent illi minis magis magisque acrioribus, metu demum percellitur magistratus et reddit chartam subscriptiones continentem, quam statim illi comburunt ac magistratum catholicum et antiquum suis subselliis illico restituant. Hoc restituto, in carcerem coniciuntur authores et mali incentores ac plerique capite plectuntur, alii fuga sibi consulunt. Interim ex praesidiis vicinis mittitur miles qui se opponat Auriacis. Nostris iubentur magno cum honore, iam accincti ad exilium, in suis sedibus remanere ac sua ministeria more vetere prosequi.

CAP. VII. — LUTETIA, BILLIOMUM, DIEPA, ETC.

§. 1. Rebus nostris ita perturbatis, ut erant caetera omnia in Belgio, Parisiis vix etiam Societas assurgebat. Dominus autem Deus navem Ecclesiae suae licet agitari et fluctibus concuti interdum patiatur, nunquam tamen illam perire sinit. Eius igitur divina gratia motus, Revmus D. Gulielmus a Prato

Episcopus Claromontanus, qui Tridenti in concilio Oecumoenico a P. Iacobo Laynez Praeposito Societatis Generali et a P. Alphonso Salmerone Summi Pontificis Theologo, de Societate et ipsius instituto multa, sicuti referebat, didicerat, et Parisiis ob gravia Ecclesiae suae Claraemontanae negotia agebat fere continenter, cernens coram fructum quem pauci de Societate, quamvis in Gallia nondum stabilita esset, faciebant in salutem animarum, consentaneum iis quae ante a patribus audierat, maximum Collegium in Gallia statuit aliquando erigere ac nominatim Parisiis. Quare sollicitus de aedibus convenientibus proposito, oculos coniecit in eas quas Ecclesia sua Lutetiae habebat, non procul a templo SS. Cosmae et Damiani, hasque, si consensus Capituli accederet, Societati dare statuit. Atqui consensum hunc nullo pacto consequi potuit, usum tamen, quem habuit ad vitam, Societati tradidit anno 1548 ac censum annuum tenuem quidem non tamen contemnendum, licet per modum eleemosynae illum daret, veritus forte successus et progressus Societatis non fore omnino Parisiis felices. Intelligebat etenim vir prudens iam tunc contra eam multa spargi ab haereticis et politicis omnis conditionis. Aedibus igitur Claromontanis obtentis, Patres nostri ex Collegio Longobardorum resignatis bursis cum tota familia ad eas transeunt, numero omnes 18, vestiti adhuc maiori ex parte ad instar saecularium studiosorum. Accipiebant etenim plerique a parentibus ordinariam suam pensionem, quam non persolvissent, si religiosos fuisse nossent. Nec Episcopi eleemosyna sufficebat sustentandis tot personis, paulatim tamen manum laxabat bonus Praelatus ac tempore procedente rem promovebat eleemosynisque eleemosynas adiciebat. Accendebatur siquidem eius animus erga Societatem bonis eius processibus, et satagebat interea ut aequis conditionibus domus Claraemontanae proprietas Societati cederet, sed nihil effecit.

§. 2. Dominicis porro ac festis diebus, apud patres Carthusianos extra civitatem positos, in suburbiis, in quodam sacello templi maiore, duo Sacerdotes primum, deinde tres vacabant confessionibus excipiendis studiosorum et paucorum aliorum qui communicandi gratia conveniebant. Ego licet nondum in ipsorum contubernio versarer, quia Sacerdos eram et vota Societatis privatim feceram, cum alia in re eos iuvare non

possem, sacrum faciebam, ac sacram Communionem distribuebam, dum illi confessionibus audiendis operam dabant. Infra hebdomadam, quod mulieribus ad Carthusiam non pateret ingressus ob ordinis leges, in variis parochiis operam suam illis accommodabant, magno mulierum adiumento; quod Episcopi animum mirifice afficiebat, incitabatque ut manum largiorem praeberet, quo plures Societatis alumnos eodem modo vestitos et concolores cerneret et foveret.

§. 3. Verum quia assidua illa per varias parochias concursatio non parum incommodi habebat, et quia aliqui Patres Carthusiani minus provide et convenienter cum nostris tractabant, qui pro rebus necessariis ad Sacristiam ititabant et satabant eos blandimentis quibusdam et illecebris ad suum ordinem illicere, adeo ut nonnullis nocuerint, nostri Patres cogitaverunt de mutatione loci.

§. 4. Ex iis qui perturbati fuerunt, quidam exstitit nomine Magister Guido Billier, natione Burgundus, pro cuius perseverantia licet multas preces omnes funderemus, multasque disciplinas et poenitentias faceremus, retineri tamen non potuit ullo caritatis officio, qui donum vocationis, ut par erat, nec cognovit, nec coluit. Sed cum vacillasset menses multos, retentus, ut est verisimile, Patrum et fratrum precibus, qui iugiter puras manus pro eius salute et constantia ad Deum levabant, ad Carthusiam tandem transiit, magno bonorum Patrum et ordinis Carthusiani malo. Nam is statim post factam professionem ita immutatus est ab eo, qui ante erat, ut per totam vitam fuerit Patribus Carthusianis pro flagello, et sanctus ille ordo ipsi ad instar carnificinae. Nam partem magnam vitae transegit in carcere ob contumaciam ac propositiones, quas daemon illi instillaverat, pessimas et erroneas.

§. 5. Ad Sancti ergo Germani in pratis monasterium D. Benedicti valde celebre nostri tandem sua ministeria transtulerunt anno Domini 1549; nacti etenim ibi sunt sacellum peramplum in fine templi, in quo poterant mulieribus aequae ac viris operam navare. Hanc mutationem multo maior secutus est fructus, ob insignem eorum frequentiam qui utriusque sexus eo loci sacramentis participabant. Qua de causa Societatis nomen multum clarescebat.

§. 6. Cum vero ob bellum abortum anno 1551 inter Imperatorem Carolum V et Henricum secundum Galliae regem, solum vertere iterum omnes iussi essent, qui de ditionibus erant Caesaris, P. Ioannes Baptista Viola occasionem accepit ablegandi in Urbem P. Everardum Mercurianum, oriundum ex ducatu Luxemburgensi, ex Episcopatu vero Leodiensi, qui postea factus est Praepositus Generalis. Item Magistrum Eleutherium Pontanum, Magistrum Adrianum Candidum Belgas ac Baptistam Tacconium Italum, qui omnes a B. P. N. Ignatio peramanter accepti et alii aliis officiis adhibiti fuerunt.

§. 7. Sexta post septimana, hoc est, medio februario anni 1551, cum iam sub disciplina religiosa per 8 circiter menses versatus essem, similiter in Urbem missus sum cum Hyeronimo Galvanello, Codiguolano et Renato Fuselier Turonensi Gallo. In itinere accidit hoc nobis satis meo iudicio memorabile. Bello inter regem et Caesarem inardescente, multae copiae militares ex Helvetia itinere recto descendebant in Galliam. Quamobrem Lugduni viri aliqui pii consilium dederunt, ut a via declinarem, quam miles tenebat, ac recta Gebennam licet paulo difficiliorem peteremus. Consilium secuti concessimus recta Gebennam, etsi cum moerore ob haeresin quam noveramus in ea civitate principatum obtinere et Calvinum in eadem dominari. Itinere tamen nostro Deo per preces commendato, collocataque in ipso fiducia perreximus, Dei opem tanto sollicitius implorantes, quanto propius ad civitatem accedebamus, praesertim quando occasionem subministrabant oratoriola, monumenta pietatis antiquae devota, quorum vestigia adhuc in viis visebantur. Rogabamus Deum ut in civitate tam infecta nos integros servaret et oportunum dare hospitium dignaretur. Cum distaremus a civitate paulo minus milliari Italico, facti sunt nobis obvii quinque nobiles Galli, qui humaniter nos salutantes sese nobis adiunxerunt, ut suos nos facerent proselytos. Quod ut efficerent facilius, diabolica quadam calliditate nos nihil minus cogitantes ab invicem separarunt. Habebam ego duos ad mea latera, secundus nati maior duos, tertius nati minor unum. Quod cum animadverterem, et socios a me atque a se invicem divulsos perspicerem, graviter id sensi, aliquoties substiti, eosque procul distantes ad me vocavi, neque progredi volebam nisi

illis essem coniunctus. Sed nequitia haeretica tam pertinax fuit, ut passa non sit nos coniungi, nam cum subsistebam, ipsi similiter in suis quoque locis subsistebant. Cum vero nox ingrueret et omnino progrediendum esset, illud solum restabat, ut de profundis singuli ad Deum clamaremus. Multos illi de suae religionis perfectione, de suo Patriarcha Calvino, de sancto suae civitatis statu sermones faciebant, invitabantque ad Calvinii aedes, extollentes eius caritatem et hospitalitatem mirifice, adeo ut etiam pedes nobis loturus esset. Petebant an Sacerdos essem? et an missam celebrarem? Celebro, aio, quotidie nisi impediatur. Illi in me exardescunt: o miserum, inquit, et infelicem te, qui tantam idolatriam exerces et tam multos quotidie idolatrare facis. Verum sese mox componentes ad comitatem, offerebant ducentos coronatos aureos in singulos annos, si cum ipsis Gebennae manere vellem. Deo vero protegente famulos suos, cum nihil obtinerent, urserunt instanter ut die insequenti, qui erat Annunciationi B. Virginis sacer, accederemus ad Calvinii concionem. Respondimus nobis non fore integrum, quod summo mane essemus abituri, sed cum importunius urgerent, ut liberaremus nos ab ipsis, respondimus, quod die crastino videremus quid nobis expediret, ante nihil posse statuere aut polliceri. Petierunt quod hospitium elegissemus, assignavimus unum cui Equi albi insigne erat; quod paulo ante a bonis quibusdam rusticis nobis fuerat nominatum. Atqui viri importuni, quod hospes fortassis ille non esset satis improbus, non passi sunt nos ad illum divertere, sed invitos traxerunt ad alterum, cui prolixè nos commendaverunt, mandantes ut die insequenti nos deduceret ad concionem Calvinii, atque ut de impensis nostris non esset sollicitus. Nos dissimulabamus. At ubi illi recesserunt, quod suggerebat Dominus consilium secuti sumus. Domus licet amplissima hospitibus et peregrinis, ut tota fere civitas, erat referta ob coenam calvinianam, quam die insequenti celebrabant, non quidem ob festi B. M. Virginis reverentiam, quia ibi festum non celebrabatur, sed potius in contumeliam et quia in eum diem coena ipsorum solemnis inciderat, ad quam concurrebat populus absque numero ex oppidis et pagis vicinis. Cum ergo conscendissemus in aulam quandam communem, petii cubiculum nobis dari pecu-

liare, coniectans ex multitudine hospitem quod dari nequiret. Hospes nos iubet esse bono animo, ligna in focum multa conicit, multa offert commoda, monet ut libere agamus et nos tractemus. Atqui sumus, aio, sudore perfusi et lutulenti volumus curare nos et nostra libere et privatim, non in multorum praesentia. Urget hospes, stat nobis sententia, et cum cubiculum peculiare non obtineremus, valediximus hospiti et proripimus nos ex hospitio, hora secunda post solis occasum, et in profundis tenebris. Egressi et signo crucis communiti processimus recta via adiuti lucernis et focus eorum qui carnes assabant in suis officinis et tabernis, nescii quo iremus, sed tandem egressi ex lutulenta illa platea, devenimus ad magnam aream quandam, forum fuisse reor, pergimus ad medium usque nihil videntes nisi quod erat ante pedes. Accessit ad nos divina ope impulsus quidam, an angelus esset nescio, Deus scit, qui amanter nos salutat, petitque quid in tenebris quaeramus? Hospitium, respondemus. Atqui, ait, hospitia omnia pone reliquistis. Fatemur, sed tanta ibi est, subiicimus, hominum turba, ut illa loca declinaverimus, petimus autem locum in quo quieti et a tumultibus illis liberi esse possimus. Novi, inquit, quid petatis, me sequimini, et ostendam vobis hospitium commodum et quale optatis. Sequimur praeceuntem. Ducit nos in angulum quemdam et domum assignat: ascendite, inquit, gradus illos, et pulsate, ibi commode eritis, nec vobis ullus erit molestus. Pulsamus fores, difficultatem faciunt, qui intus erant, aperiendi, se non esse tabernarios dicentes, licet interdum notos aliquos exciperent hospitio, at modo neminem excipere ob hospitis invaletudinem. Rogamus enixe ut aperirent, nos minime futuros graves et ingratos hospites; tandem admittimur, licet nullus prorsus alius eo divertisset. Ingressis statim monstratum est cubiculum percommodum, accenditur focus, exhibetur magna caritas a matrona et familia, pater enim familias decumbebat ex morbo. Cum vero de more nos convertissemus ad orandum et genibus flexis recitarem hic preces canonicas, hic rosarium, hic aliud; oblectati domestici, ut experientia docebat, novorum hospitem novitate, ad instar apum ingrediebantur ac egrediebantur saepe ac saepius, alicuius servitii praetextu, sed opinor curiositate cognoscendi quid ageremus, intelligebant enim ex eo officio nos

esse catholicos. Absolutis ergo precibus, cum pueri accederent, agimus cum ipsis de doctrina christiana et re catechistica. Inter alia instamus ut salutationem Angelicam recitent, quam haeretici execrantur. Mater nos adiungens: ah (inquit) Domini mei, nobis non licet hic orationes has tractare, neque adeo ullam eorum mentionem facere, nisi gravi mulcta et poena affici velimus, sed quia vos catholicos ex actionibus vestris et vultu intelligo, dico confidenter nos esse catholicos, nos habere rosaria et imagines sicut habetis, sed in cista inclusas, nos denique ante imagines Dei et virginis orare quotidie. Maritus adversa valetudine afflictus, valde recreatus est nostra praesentia, ad instar filiorum domesticorum voluit nos humanissime tractari et quod domi deerat aliunde afferri, ut melius haberemus. Summo mane, eius iussu, filius natu maior per plateas obliquas ac securiores nos deduxit ad portas civitatis, ne in importunos illos nobiles fortassis incideremus. In suburbiis civitatis cum rosarium gestaremus vel in manu vel ad zonam, quaedam matronae vetulae cum significatione laetitiae, fixis oculis nos intuentes, annuebant sibi mutuo; quod cum adverteremus, quandam rogavimus an celebraret festum B. Virginis Annunciatae, quod anno vertente ritu catholico eo die recurrebat? Respondit sibi non licere festa illa colere neque sciebat tale festum eo die celebrari, colere se tamen B. Virginem quotidie et imaginem se eius habere in cista inclusam, quotidieque aperta ista se illam venerari? Laudavimus pietatem et cohortantes ad perseverantiam, ut per locum et tempus licebat, progressi sumus; sub horam prandii divertimus ad quoddam hospitium rusticum. Accumbimus et rogamus ne carnes aut ova apponerentur, sed cibi tantum Catholicis in quadragesima liciti. In eadem mensa ad partem, ut evenit ordinarie in pagis, accumbebant viri aliqui computantes, qui nos lacescebant contumeliis, quod carnibus non vesceremur, afferentes in medium suas rationes et scripturas. Quibus cum responderemus apposite et moderate, qui inter eos praecipuus erat, eos graviter corripuit, et ad nos conversus: Probo, inquit, et laudo vestram constantiam, quod religionem vestram, licet a nostra discrepantem, verbo et opere declaretis; iussitque tabernarium, quamvis invitum, subministrare nobis cibum, quem potuit, accommodatum, pauca olera et

poma. Demum hic et deinceps habuimus Deum nobis semper propitium, et eo duce salvi pervenimus in urbem. Sed revocat me Lutetia, ut eius progressus videantur.

§. 8. Dum igitur invalescere ac pulchre fructificare Episcopus Claromontanus Societatem vidit, novis igniculis accensus ac melioris etiam progressus studio incitatus, condit testamentum, quo pro dote Collegii Parisiensis futuri 5000 francorum census perpetui super civitate ipsa Parisiensi constituti legat, obligatione sustentandi 18 pauperes, qui auctoritate et declaratione executorum ad numerum 14 restricti sunt. Item in pecunia numerata 7000 francorum cum duobus parvis dominiis seu pagis nobilibus in Arvernia sitis, S. Amand et Cromede, ad tertium lapidem Billiomo dissitis, ut ex utrisque et summa pecuniae prompta, domus Claromontana, quam Societas inhabitabat, vel alia Collegio oportuna compararetur. Item legavit parem vel etiam maiorem censum annum erigendo Collegio Billiomi, quod est oppidum Dioecesis Claromontanae in Arvernia, cum onere alendi 18 pauperes tenui ac paupere mensa et vestitu ad instar pauperum, Societatis cura et directione, atque summam pecuniae permagnam ad scholas et Collegium in area amplissima, quam ad hunc finem comparaverat, erigendum. Quia vero Praelatus aetate gravis erat et valde serius, dum est in vivis opus aggreditur, scholas cum fundamentis excitat, hisque exstructis templum ac magnam collegii partem construxit egregio opere, relicta pecunia sufficienti ad opus perficiendum, si ante perfectum contingeret emigrare ex hac vita, sicut evenit anno 1559. Ut autem aedificium seu structura convenienter erigeretur, ac cito absolveretur, petiit eo mitti, ut operi praeesset, P. Baptistam Violam, qui facile datus est a P. Paschasio Brûet, quem B. P. N. Ignatius, cernens res Societatis paulatim in Gallia roborari ac firmari sed paucos in ea versari operarios, Ferraria miserat anno 1552, et cum ipso P. Ioannem Pelletarium. Roma vero postea defuncto B. P. N. Patrem Pontium Cogordanum misit P. N. Iacobus Laynez Praepositus Generalis, ut rem sub P. Paschasio Parisiis administraret. Perspecta igitur Rmi Episcopi voluntate, P. Paschasius misit Billiomum P. Ioannem Baptistam Violam, substituto in eius locum ad tempus P. Ioanne Pelletario.

§. 9. Evasit porro Collegium Billiomense valde insigne, sive loci amplitudinem, sive structuræ elegantiam, sive studiosorum frequentiam spectaveris. Numerabant etenim, dum postea Collegium visitarem, et tempora pacata essent, ordinarie fere 1600 studiosos. Potuit autem alere et fovere bonis temporibus prædiorum proventu ac censibus a fundatore datis supra 60 personas. Verum temporis acerbitas secuta, res ipsius Collegii vehementer attrivit.

§. 10. Quia vero providus praelatus in parte suae dioecesis montana, populos rudiores esse in rebus fidei, et in moribus minus excultos quam par erat cognoscebat, tertium collegium fundavit in vertice Montium Arvernorum, assignatis illis paulo minus duobus millibus francorum census annui super domo Civica Parisiensi constitutis, ac septem millibus in parata pecunia ad construenda aedificia necessaria pro habitatione. Nam Ecclesia primaria Nostri usuri erant communiter ob vicinitatem. Cives vero aream dabant et scholas suo sumptu exstruebant. Habuit autem hæc tertii Collegii institutio tam felices progressus, ut paulo post octingentos studiosos numeraret, quando ab hæreticis oppido occupato, fuga se proripere nostri coacti sunt. Et procul dubio paulo post etiam Billiomo fuissent eiectioni nisi D. Deus cinxisset Collegium corona benedictionis suae. Nam quidam hæreticorum duces destinato cum magnis copiis aliquoties tentarunt oppidum invadere, ut Collegium flammis delerent, Iesuitasque omnes trucidarent anno 1568. Prima vice cum non procul essent ab oppido infirmo et nullo prorsus vallo communito, præterquam moenibus valde cariosis, occurrit illis casu seu potius divina providentia Dux quidam Catholicus cum aliquot alis fortissimorum equitum Ducis Monpenserii; qui in eos irruens, continuo illos profligavit. Iterum dum idem vellent tentare et rescitum esset, Dux quidam alter Catholicus firmis copiis instructus accessit Billiomum, ut hostem interciperet, sed moniti de periculo confestim se receperunt ad locum firmiorem. Tertio demum cum iam de optato eventu securus hostis, magna cum manu eruptionem in oppidum tentaturus, iter ingressus esset, repente occurrit illi tubicen, qui imperat mandato Principis Condae, hæreticorum omnium Coriphaei, ut statim et absque mora ulla

veniret ad Castra, quod catholici expectarentur ad conflictum generalem parati, quod adeo verum fuit, ut in eo conflictu Condaeus ceciderit cum 16 millibus suorum, quibus annumeratus fuit nefarius ille qui tam multa moliebatur contra Collegium Billomense anno 1569.

§. 11. Belliomi cum prima eius incunabula ponerentur, quidam Ludimagistri qui in eo oppido docebant, ob Societatis adventum commoti (ad nostras enim scholas omnes discipuli undequaque confluebant) in alio oppido Arverniae ludum aperiant sparguntque in vulgus fabulam, tres ex nostris praeceptoribus, divina ira ulciscente iniuriam ipsis illatam, fulmine fuisse absumptos cum 6 studiosis; sed detecta falsitate, oppressa statim est fabula, et contemptui perpetuo habiti eius auctores ut invidi et mendaces.

§. 12. Dum haeretici haeresibus et armis Galliam lacerant, anno circiter 1560, P. Paschasius Provincialis misit P. Pelletarium Tholosam, catholicis eum magnopere expetentibus. Erat autem Tholosa haeresi valde labefactata et aperto Marte catholicis haeretici insidabant. Verum bonorum aliquot civium studio et industria subactis utcumque haeticis, sensim religio catholica vires et spiritus resumebat; urgebant boni D. Cardinalem Armeniacum eiusdem civitatis Archiepiscopum, ut de vocanda Societate et de ea Tholosae stabilienda cogitationem susciperet.

§. 13. Accidit igitur percommode ut quo tempore consilium illud in deliberationem adducebatur P. Pelletarius adveniret; qui animos omnium mire erexit concionando et alia munia Societatis cum socio obeundo, nec non et catholicos privatis concionibus cohortando, unde tantus exstitit fructus ut nullis verbis explicari possit. Animis catholicorum hac ratione erectis, paulo post factionis et haeticis exilio multatis, Cardinalis bonis successibus recreatus, monasteriolum virginum desertum et poene destructum Societati attribuit, ac modicum censum addixit ut scholae aperirentur. Nonnulli cives suum etiam symbolum adiecerant, ita ut sacerdotum praeceptorumque numerus conveniens sustentari posset. Favit operi infortunium Collegii Apamiensis non ita pridem inchoati, quod hoc temporis decursu fuit ab haeticis eiectum; Tholosam autem se receperant, ut corruptio unius generatio

esset alterius. Schola (quia monasterium in remotiore civitatis loco, et eo valde abiecto et infami, situm erat) non habuere eam frequentiam, quae in tanta civitate sperari poterat. Accedebat quod nostrorum habitatio perincommoda et angusta esset; quae causa fuit ut postea actum fuerit apud Cardinalem et cives, dum adessem Provinciae Visitor, ut de loco magis opportuno et commodo cogitationem susciperent, quod facturos se receperunt; ac paulo post coemptis a civibus quibusdam, praeclaris amplissimisque aedibus 30 millibus francorum res nostrae melius fuerunt constitutae, et cum fructu in officiis, concionibus, catechismo, Sacramentorum administratione ac scholis nostri versati sunt uberrimo.

§. 14. P. Paschasius P. Guidonem Roilletium Burgundum, qui ex Italia paulo ante venerat Collegio Billomensi praefecit ac Rectorem dedit, P. Viola peracto negotio Billomensi in Italiam remisso. Erat autem P. Guido vir doctus valde pius ac mansuetus, qui primus in Collegio Romano philosophiam vivente B. P. N. docuerat, et absoluto cursu Collegium Germanorum aliquamdiu administrarat.

§. 15. Parisiis, quod anno 1552 P. Ioannes Baptista Viola tentarat, P. Pontius Cogordanus prosecutus est. Libellum videlicet obtulit regi Henrico secundo quo petebatur ut Societatem in regnum admitteret, et regio diplomate stabilire potestatemque erigendi Collegia, tum Parisiis, tum in aliis Universitatibus et oppidis, ubi sese fundatores offerrent, facere non dedignaretur. Plerique de regis consilio octo mensium spatio obstiterunt, nec pauci tentarunt Illmum et Revmum Cardinalem a Lotharingia Societatis nostrae in Gallia a B. P. N. Ignatio protectorem nominatum, nec non et eiusdem studiosissimum, ne Societatis admissionem a Rege postularet, sed non praevaluerunt. Quare aliam viam inierunt; nam cernentes precatore eodem Cardinale regem praebuisse consensum, effecerunt ut Cancellarius supremus, cuius est permagna in regno auctoritas, sigillum regium, quod asservare ex officio debet, non affigeret diplomati regio. Verum Dei sapientia adversariorum evertit consilia; nam Cardinalis optimi studio, Regio sigillo diploma communitum est. Nondum tamen quievit spiritus maligni improbitas. Nam quia legibus regni irrita fiunt omnia in-

dulta regis, nisi a Senatu supremo Parisiensi admittantur et in annales seu registra per decretum referantur, novam hic importavit difficultatem. Nam iisdem authoribus Senatus seu Parlamentum sese vehementer opposuit, dicens multitudinem Religionum nimium excrescere, et alia multa speciatim contra Societatem falsa et calumniosa, quae non opus est hoc loco commemorare, quoniam procedente iniquitate in peius, postea in generali conventu Parlamenti omne virus adversariorum contra nos erupit, quod suo loco fiet manifestum. Dei autem bonitas semper Societati adfuit, est enim opus eius, quamvis plurimi in Parlamento contrarii essent, et ipsorum suffragia superarent. Sed advocati regii et Procurator Generalis quorum est magna autoritas, licet contrarii essent, voluntati tamen regiae se accommodarunt consenseruntque in Societatis receptionem. Quod quidem multum fuit, nondum tamen satis, quia ut dictum est, adversariorum multitudo et suffragiorum pluralitas bonorum suffragia in Parlamento postea superarunt. Acceserat etenim ad contradicentes, regnante Francisco secundo pietate et zelo fidei valde insigni, Episcopus ipse Parisiensis, item Cardinalis du Bellay vir dubiae religionis, quin et pastores, et doctores Sorbonici; Mendicantium denique Ordines et magistratus urbis se ipsis adiunxerunt. At rex nihilominus firmus perstitit in sententia cum Regina Matre Catharina Medicea, cum eodem Carolo Cardinale Lotharingo, qui magna prudentia conciliavit et in partes suas traxit pro Societate Cardinalem Borbonicum cum Cardinale Turnonio et Cardinale Armeniaco, qui omnes fortiter steterunt pro Societate. Parlamentum igitur advertens Societatem suprema et firmissima autoritate fulciri, decrevit ut nostrae Constitutiones et Privilegia communicarentur Episcopo Parisiensi et Decano Ecclesiae Cathedralis atque aliis quibusdam Ecclesiasticis. Et hoc quidem anno 1561. Fecit autem Parlamentum hoc consilio ut Ecclesiastici parum aut nihil nobis faventes, invenientes occasionem contradicendi et receptionem impediendi eam proponerent; quod cecidit illis ex animi sententia. Nam Sorbonici Doctores, ad quos Episcopus se retulerat, decretum suum factum anno 1554 secuti sunt, ac Societatem reiecerunt ut noxiam reipublicae. Decreti exemplum hic subiicimus.

DECRETUM FACULTATIS PARISIENSIS CONTRA SOCIETATEM.

§. 16. Anno Domini 1554, die vero prima mensis Decembris. Sanctissima Theologiae facultas, parum post missam de Spiritu Sancto in aede sacra Collegii Sorbonae ex more celebratam, iam quarto in eodem Collegio per iuramentum congregata est, ad determinandum de duobus diplomatibus, quae duo Sanctissimi Domini, Domini nostri Summi Pontifices Paulus tertius et Iulius tertius, his qui Societatis Iesu nomine insigniri cupiunt, concessisse dicuntur, quae duo diplomata senatus seu Curia Parisiensis dictae facultati visitanda et examinanda, misso ad eam rem ostiario, commiserat. Quorum tenor sequitur, et primum sequitur tenor Bullae Smi Domini Nostri Papae Pauli tertii.

Thomas Campegius Dei et Apostolicae Sedis gratia etc. - Deinde sequitur tenor Bullae Smi Domini Nostri Papae Iulii tertii. - Iulius Episcopus Servus Servorum Dei ad perpetuam etc.

Antequam vero ea ipsa Theologiae facultas tanta de re tantique ponderis tractare inciperet, omnes et singuli Magistri nostri palam apertoque ore professi sunt, nihil se adversus Pontificum auctoritatem et potestatem aut decernere, aut moliri, aut etiam cogitare velle; imo vero omnes et singuli ut obedientiae filii ipsum Romanum Pontificem ut Summum et universalem Christi Iesu Vicarium et universalem Ecclesiae Pastorem, cui plenitudo potestatis a Christo data sit, cui omnes utriusque sexus obedire, cuius decreta venerari et pro se quisque tueri et observare teneantur, ut semper agnoverunt et confessi sunt, ita inde sincere fideliter et libenter agnoscunt et confitentur. Sed quoniam omnes praesertim vero Theologos paratos esse oportet ad satisfactionem omni poscenti, de his quae ad fidem, mores et aedificationem Ecclesiae pertinent, dicta facultas, poscenti, mandanti et exigenti Curiae satisfaciendum duxit. Itaque utriusque diplomatis omnibus fere lectis articulis, repetitis et intellectis, et pro rei magnitudine per multos menses, dies et horas pro more prius diligentissime excussis et examinatis, tum demum unanimi consensu sed summa cum reverentia et humilitate rem integram correctioni Sedis Apostolicae relinquens, ita censuit:

Haec nova Societas insolitam nominis Iesu appellationem peculiariter sibi vendicans, tam licenter et sine delectu quaslibet personas quantumlibet facinorosas et illegitimas et infames admittens, nullam a saecularibus sacerdotibus habens differentiam in habitu exteriori, in tonsura, in horis canonicis privatim dicendis, aut publice in templo decantandis, in claustris et silentio, in delectu ciborum et dierum, in ieiuniis et aliis variis legibus et coeremoniis quibus status religionum distinguuntur et conservantur, tam multis tamque variis privilegiis, indultis et libertatibus donata praesertim in administratione sacramenti Poenitentiae et Eucharistiae, idque sine discrimine locorum aut personarum, in officio etiam praedicandi, legendi et docendi in praeiudicium Ordinariorum et Hierarchici ordinis, in praeiudicium quoque aliorum religionum, imo etiam Principum, Dominorum temporalium, contra privilegia Universitatum, denique in magnum gravamen populi, religionis monasticae libertatem violare videtur, studiosum et pium et pernecessarium virtutum, abstinentiarum, coeremoniarum, austeritatis enervat exercitium, imo occasionem dat libere apostatandi a reliquis religionibus, debitam ordinariis obedientiam et subiectionem subtrahit, Dominos tam temporales quam Ecclesiasticos suis iuribus iniuste privat; perturbationem in utraque politia, multas in populos querelas, multas lites, dissidia, contentionesque et aemulationes variaque schismata inducit. Itaque his omnibus atque aliis diligenter examinatis et expensis: haec Societas videtur in negotio fidei periculosa, pacis Ecclesiae perturbativa, monasticae religionis eversiva et magis in destructionem quam in aedificationem. De mandato Dominorum Decani et Magistrorum nostrorum Sacratissimae Theologiae facultatis Parisiensis. De quibus praemissis ipse D. Officialis actum sibi fieri petit unum vel plura, quam quidem responsione dictus Bröet pro iuris et iustitiae denegatione ac Apostolicis refutatoriis accepit, protestans appellationem huiusmodi relevare et prosequi. Acta fuerunt haec in praedicta Ecclesia Parisiensi, praesentibus ibidem praeominatis Magistris Ioanne de la Riviere, Michaele Taly et Ioanne le Gay testibus ad praemissa vocatis et rogatis.

§. 17. Responsio Doctoris Martini Olavei eiusdem Societatis ad haec obiecta. (*Quoniam ad verbum reperitur in Hi-*

storia S. I., parte I, lib. XV, §§. 46-61, hanc longiorem manuscripti partem omittere visum est.)

§. 18. Missae sunt hae litterae excusatoriae aut defensoriae ad quatuor Doctores Parisienses, qui ob certa quaedam negotia Romam venerant anno 1555 in festo Conceptionis Beatae Virginis, hoc est 8 Decembris.

§. 19. Occasione praedicti decreti Sorbonici (quod minime praetermittendum est sub silentio) non tantum Societas in Gallia multum est perpessa, sed et in Hispania malum pervasisset ad quam plurimos, nisi sacrosanctum Inquisitionis Officium auctoritatem suam opposuisset, et quidem initio Caesaraugustae, ubi malum repressum est edicto eiusdem Inquisitionis sanctae, cuius exemplum subiicitur, praemisso fragmento epistolae cuiusdam Patris, cuius nomen non potui obtinere.

Articulus cuiusdam epistolae ex Caesaraugusta Romam missae.

§. 20. Puto satis iam Paternitati tuae ex proximis superioribus litteris notos et exploratos fuisse tumultus in hac civitate exortos, propter nescio quam censuram Parisiensem, adversum instituti nostri homines latam. Quae vero acciderunt postea iam paucis accipe. In hac civitate quidam est Inquisitor seu fidei censor, Cervantes nomine, qui nos vehementer amat, multumque nostrorum Societati tribuit. Is animadvertens magnum ex occasione censurae in multorum animis incendium excitari, quia parum propensa et a rebus nostris aliena nonnullarum voluntas videbatur, mature id extinguere, eademque opera censurae Apostolicae Sedi detrahenti occurrere voluit; propterea re cum socio eiusdem muneris nuper defuncto et cum gravissimo Concilio communicata, uno ore censuerunt omnes faciendum esse edictum, cuius ad te exemplum mitto, quod huius mensis decimaquinta per sacras omnes civitatis aedes fuit promulgatum, ad plerasque etiam regni urbes transmittendum puto. Statim a promulgatione ad Inquisitorum aedes frequens hominum turba confluit, unde summa reip. et animorum tranquillitas fuit consecuta. Quo certe consilio multas divini nominis contumelias sublatas puto. Celebretur omnium laudibus Deus, quod semper oppressos respiciat et tueatur! Atque utinam istis malis omnino mederi ac eorum excitatoribus ignoscere velit.

EXEMPLUM EDICTI INQUISITORUM HAERETICAE PRAVITATIS
APUD CAESARAUGVSTAM HISPANIAE CIVITATEM.

§. 21. Nos Apostolici Inquisitores contra haeticamet apostaticam pravitatem toto Aragoniae regno, civitate et Ilerdensi Episcopatu constituti etc. Vobis huius civitatis et totius nostrae ditionis incolis atque vicinis, cuiuscumque ordinis vel conditionis hominibus, in dignitate constitutis, aliquo privilegio parendi legibus absolutis vel non absolutis, Salutem, in eo, qui est vera salus, Christo Iesu etc. Compertum omnibus vobis esto fiscalem Sancti Officii Promotorem ante nos venisse et conquestum in hunc modum apud nos fuisse. Quod cum nominis Iesu Societas fuerit a Summis pontificibus approbata (quorum interest potissimum ordines et instituta vitae, quae Catholica censi debeant, approbare), plerique tamen in hac civitate et indictionis nostrae terminis malo animo, alii ignorantia moti malevole disseminaverunt, quandam extra Hispanias Universitatem adversus Societatem praedictam haec sanxisse. Quod nimirum esset in negotio fidei periculosa, pacis et Ecclesiasticae tranquillitatis perturbativa et religionum approbatarum eversiva, et pleraque alia, quibus praedictae nominis Iesu Societati, Sedi Apostolicae et authoritati detractum videtur. Quae omnia fiscalis animadvertens, instanter a nobis petiit, iure agendum esse contra authores et negotii huius exagitatores tractatoresque; tum, ut quidquid scripti aut litterarum hac de re uspiam fuisset aut reperiri posset, edicto curarem atque mandato ad nos recipi atque deferri, animadverti praeterea posthac in eos qui sermones de hac re haberent, dummodo a Sede Apostolica nihil contra esset statutum. Tandem voluit fiscalis omnia quae integritas iuris postulat, sibi esse in hac petitione servanda, qui supradicta omnia, certa et indubitata aliorum fide, vera esse quodam scripto nobis oblato comprobavit. Quae omnia diligenter a nobis expensa, cupientes malis, inde nascituris nisi mature occurratur, mederi, re cum doctissimis piisque hominibus communicata, censuimus omnibus et singulis nostrae ditionis hominibus sanctae Obedientiae nomine esse praecipendum et maioris excommunicationis poena, et quod suspecti Apostoli-

caequae Sedis detractores sint habendi, quicumque scripta haberint ulla quae de hac re loquuntur, si ad nos et sancti officii aedes non comportarint. Tum qui intellexerint in praesenti causa liberius et tanquam male sentientes de huius Societatis approbatione locutos, volumus ut sancto officio significare et infra triduum a proclamatione Edicti detegere velint. Nec posthac quis in huiusmodi negotiis obloquatur, quandoquidem vestrum non est de his agere, nedum iudicare; praedictum etiam hoc Edicto volumus, severissime fore puniendos, qui huic mandato nostro non paruerint aut qui repugnando contempserint. — Datis Caesaraugustae in aede regia de la Alfaferia 14 die mensis Novemb. 1556. Subscriptum erat. Subscriptum a R. P. Inquisitore. — Paulo deinde infra: Licentiatu Cervantes de Gaeta; et paulo inferius: Ex mandato R. P. et adhuc inferius: Ioannes Thomas Prado S. Officii Secr.

§. 22. Senatus Parisiensis nactus praedicto decreto sorbonico validum, ut existimabat, arietem ad concutiendam et evertendam Societatem, tentaturus erat quaedam graviora. Atqui Rex generose nostram causam defendit et eam ad se revocavit, mandans Senatui, ut si causas et rationes haberet, quibus iure iuvaretur ad non consentiendum, eas traderet suae Maiestati vel concilio suo privato, ad statuendum de negotio pro rei exigentia. Tandem passus est Senatus causam nostram deferri ad Concilium Nationale Possiaci (est oppidum ornatum aedibus regiis duodecimo circiter lapide a Lutetia) habendum, ut ibi tandem definiretur. Ad hunc conventum convenerunt Rex Carolus IX, qui defuncto fratre Francisco II regnum adiit sub finem anni 1560, Regina, Proceres Regni, suprema capita Ecclesiae Gallicanae, Doctores plerique, nec non haeretici Calvinistae, quibus fiebat conferendi publice et in conspectu Regum de rebus in fide controversis potestas anno 1561. Accesserat et Illmus Cardinalis Ferrariensis missus a Summo Pontifice legatus a latere, qui sua autoritate et prudentia averteret mala quae imminebant Ecclesiae Gallicanae et caveret ne quid contra religionem in eo conventu decerneretur. In hoc ergo conventu, opera Cardinalium, praecipue vero Cardinalis a Lotharingia, iudicatum est in favorem Societatis, quae illico a rege et ab utroque ordine ecclesiastico et civili recepta est in totam Galliam, negotium multum promovente R. P. Laynez Praeposito

Generali a Pontifice cum Cardinali misso, qui valebat apud eos principes plurimum authoritate ob virtutem et doctrinae opinionem. Hoc decreto obtento, nonnihil respiravit et assurrexit Societas, quam passim omnes mirabantur tot adversarios fluctus sustinere, et pusillum gregem a tam multis et iis potentibus viris tam vehementer impugnatum, integrum et incolumem manere in tam deplorata fidei Catholicae causa.

§. 23. Sententia obtenta in Possiaco conventu et hoc ipso anno 1562, coepit cogitare Societas de loco oportuno Parisiis Collegio erigendo, occasione obitus Rmi Episcopi Claromontani qui acciderat 23 octob. 1560 et testamenti ac legatorum, quae in eiusdem commoda sustentationemque bonus Praelatus fecerat.

§. 24. Interea placuit divinae Maiestati ex his miseriis assumere ad se bonum et sanctum P. Paschasium Bröetium, magno bonorum omnium qui eum noverant ac praecipuo Societatis moerore. Accidit autem eius obitus hoc modo. Anno 1562 cum pestis adeo grassaretur Parisiis ut supra 80 millia hominum exstingeret, P. Paschasius, iis quos domi habebat dimissis ad loca salubriora vicina, cum paucis Lutetiae remanserat. Mandaverat autem omnibus, qui egressi fuerant, ne redirent Lutetiam se non conscio et consentiente. Accidit porro, ut sunt Dei iudicia profunda, ut quidam Otto Briamontanus, nobilis Leodiensis, ingressus Lovanii in Societatem anno 1551, rediret Lutetiam scrupulis agitatus, contra ordinem et mandatum optimi patris, accepta peste in via; quem ut vidit P. Paschasius ad ianuam domus, et quidem male affectum: Tui, inquit, Otto, scrupuli et inobedientia te et nos perdunt. Sic autem evenit, nam et ipse P. Otto paulo post exstinctus est, et P. Paschasius cum omnibus qui cum ipso remanserant.

§. 25. P. Pontius qui ruri erat cum aliquot aliis, ut exstinctum novit P. Paschasium, continuo repetit Lutetiam, ut supellectilem servaret, ne ab iis qui domos purgare solent, diminueretur. Is inter fascēs stramineos accensos ex ipso primo limine domus progressus est, vir prudens et industrius, recte ad cubiculum P. Paschasii, ubi ignem excitavit, ac varios deinde ignes in variis locis, in ambulacris, in cubiculis, in area, in horto, ad arcedum contagium et purgandam domum. Invenit autem super mensam P. Paschasii schedulam ab eo scriptam, qua indicabat,

quae a se, quae ab aliis infectis de suppellectile tractata fuerant, et qua in parte erant repositae paucae pecuniolae, ac nonnulla vasa Ecclesiastica argentea, aliaque secretiora quae bonus Pater absconderat ne in manus venirent exterorum. Lectos, culcitras, vestimenta, tegmina mortuorum et omnia quae domi erant, vel ignis vel aqua bulliens purgavit, industria seduli Procuratoris et cuiusdam externi, quem conduxerat.

§. 26. Anno 1563 P. Pontius Cogordanus, qui loco P. Paschasii praeerat, extincta peste, divina magis ope quam humana, quamvis et haec non defuit, multis mirantibus, non paucis invidentibus, aedes coemit, quae appellabantur Curia Lingo-niensis, loco percommodo et peramplas, coelo saluberrimo et ad munia Societatis valde oportunas.

§. 27. Ut autem Provincia post mortem P. Paschasii non maneret diu suo capite destituta, P. N. Generali Laynez sanctae mem. me Tridentum evocavit Laureto (versabatur enim in Concilio Oecumenico eo loci congregato) ut necessariis documentis et litteris instructum mitteret in Galliam Commissarium (erant enim ea tempestate commissarii aliquot stabiles auctoritatem habentes super plures provincias, P. Franciscus a Borja in Hispania et Lusitania, P. Hyeronimus Natalis in utraque Germania, mihi obtigit Gallia.)

§. 28. Cum igitur initio Novemb. eiusdem anni 1563 venissem Parisios, deliberavimus inter nos, hoc est, P. Pontius, P. Nicolaus Bellefille et ego, de instituendo Collegio ac parandis Gymnasiis rebusque necessariis; nam Parlamentum et executores testamenti Episcopi Claromontani fundatoris urgebant ut aliquod daremus initium futuro Collegio. Ivimus autem in eandem sententiam, ut postularem a P. N. Praeposito Generali viros aliquot praestantes, qui in ea Academia celeberrima nomen Societatis illustrarent. Interim dum Professores expectantur, concedo Billiomum eo consilio, ut caetera Collegia totius Galliae perlustrarem.

§. 29. Peracta igitur Collegii Billiomensis visitatione, petii etiam Moriacum ut cum civibus de loco et scholis futuro illic Collegio parandis statueremus. Rebus ex sententia peractis, et donatione perpetua obtentis a civibus sylva Collegio sufficiente et aliquot pratis, dato denique initio scholis, descendi Lugdu-

num ubi P. Edmondus Augerius et P. Possevinus egregiam utilenque operam concionibus habendis et catechisticis exercitationibus aliisque muniis Societatis obeundis, navabant, ille apud cives Lugdunenses gallice, hic apud mercatores Italos italice. Nulla porro tunc erat Societati in ea civitate domus; sed apud honestos quosdam Sacerdotes nostri habitabant. P. Edmondus maximo concursu et fructu concionabatur ordinarie in summo templo, P. Possevinus in quodam religiosorum monasterio. P. Edmondum P. N. voluntate post factam professionem declaravi Praepositum Provinciale Delphinatus et Aquitaniae. Ego in Francia parte Rheni altera onus Provincialis sustinui cum Commissariatu, donec fuit prospectum.

§. 30. Lugduno descendi Turnonium, ubi paulo ante Collegium insigne Illius Cardinalis Turnonius a fundamentis excitarat et in eius structuram supra 10000 florenorum dispenderat, non quidem in gratiam Societatis quia eam non nisi per obscure noverat, sed ut oppidum a progenitoribus acceptum magis illustraret atque ab haeresibus vindicaret cum toto agro Lugdunensi et Avinionensi. Atqui praeter opinionem res ipsi cecidit; nam dum Collegium Professoribus ac moderatoribus Catholicis instruere studet, paulo post haereticis fuisse instructum professoribus intelligit et haereseos Calvinianae factum emporium, quod designaverat religioni Catholicae propugnaculum; quod optimo Principi et Praelato maxime doluit, caepitque mox agere de mutatione ac de praeceptoribus magis idoneis cogitare. Cum autem ob negotia publica ivisset in Urbem, ac cum P. Generali egisset, rationemque nostram docendi didicisset, eundem P. rogavit ut Collegium suum reciperet. Inter tractandum vero a Rege revocatus, consilium a P. N. accepit et consensum, ut cum Paschasio adhuc vivente et P. Baptista Viola de modo et proventu transigeret, quod paulo post factum est; atque ita Collegium in potestatem Societatis devenit, declaratusque fuit P. Edmondus Augerius Rector, et Prioratus Adancianus pro augmento dotis Collegio unitus.

§. 31. Cum Turnonium venissem, comperi P. Annibalem a Codreto Rectorem constitutum loco P. Edmondi, qui Lugduni agebat, ac selectam frequentemque iuventutem optime institui, omniaque officia et ministeria Societatis praestari domi forisque

valde fructuose, quamvis in oppido illo, licet exiguo, calvinismus suam haberet Synagogam, et eam satis frequentem, magno concursu ad concionem et preces haereticas.

§. 32. Acciderat paulo ante, anno 1562, res valde memorabiles. Nam cum astu quodam haeretici oppidum repente invasissent sub ipsum prandium et nostri accubuissent ad mensam, inopinato fuit illis fugiendum; aliqui positis vestibibus talaribus et aliis assumptis a studiosis externis, ut studiosi et saeculares sese eripuerunt, alii receperunt se in arcem ad D. Turnoniam viduam Principem generosam, aberat enim filius D. Turnonius. Haeretici subodorati nostros in arce esse, eos persecuti sunt et inquisiverunt in arce ipsa, reclamante et graviter comminante Domina grassatoribus, nisi a persecutione abstinerent; at minas illi foemineas spreverunt, nec minae terruerunt; non invenerunt tamen, Dei beneficio quos quaerebant et tantisper ibi latuerunt, dum licuit ex arce se proripere. Cum autem duo vel tres ex ipsis per medios hostes egressi essent portam oppidi, paulo post animadverterunt duos vel tres equites celeri cursu accurrentes ut eos interimerent, sed ipsi accepto desuper consilio desilierunt in profundas valles viae contiguas, ad quas equi non poterant descendere, atque ita illi de manibus persequentium se eripuerunt. Illud mirabile divinae providentiae argumentum, quod de supellectile sua nihil collegium perdiderit praeter duas vestes talaris et prandium quod, ut paratum erat, haeretici devorarunt. Quin etiam templum remansit omnino integrum, nec in eo quicquam fuit violatum. Credo equidem quod rationem dux haeticus habuerit tum Cardinalis, tum Domini Turnonii adolescentis, licet absentes essent. Sed, ut ut fuerit, non sine peculiari Dei gratia et protectione id accidit, ut nullus fuerit interemptus et Collegium nobis integrum remanserit; praesertim quod tunc et post eventos invasores diu postea Synagoga Satanae exstiterit in oppido et haeretici sacrilega officia exercuerint, in oppidique templis omnia confregerint.

§. 33. Dum haec gerebantur Turnonii bonus P. Pelletarius Tolosae, consumptus laboribus praeter carceris aerumnas pro tuenda religione catholica exantlatis, et improbitate tandem haeticorum vel in cibo vel in potu veneno sumpto, tabe exhaustus; magno sui relicto desiderio emigravit, omnium bonorum

moerore ex his miseriis ad feliciorē vitam ; postquam curasset Ruthenis rudia quaedam futuri Collegii iaci fundamenta, auctoritate Cardinalis Armignacii cuius nepos erat Episcopus, et aliquo tenui censu ab ipso Episcopo promisso. Erant aedes perangustae et obscurae, adeo ut studiosi externi in visceribus domus exercitationes litterarias haberent; sed sicuti Dei gratia Tholosae ex loco abiecto ad laxiores aedes et hortos nostri tandem emigrarunt, et prioratum opinum pro sustentatione sua obtinuerunt, sic Ruthenis, ex altera parte plateae comparata area valde laxa, templum, scholas et habitationem ad commodos usus Societatis extruxerunt et bonum prioratum obtinuerunt, P. Ioanne Rogerio Rectore, viro insigniter docto et pio. Is aliquando Romae, dum tentatione contra vocationem superatus ex Collegio elapsus fuisset, et iter institueret in patriam ad suos, circumivit totam noctem et partem diei circum Urbem; et cum putaret aliquoties se procul abisse et magnum viae spatium emensum esse, reperit se vicinum Urbi, nec ullo studio vel labore potuit longius abire; reversus ergo ad se ipsum ob tam conspicuum vocationis suae argumentum, non tantum non confirmatus est, sed tantopere puduit illum erroris admissi, ut verecundior tota vita fuerit. Discipuli tunc frequentabant scholas circiter 800 et in iis multi nobilium liberi.

§. 34. Visitatis hisce Collegiis reversus sum Parisios, ubi praeceptores aliquot venisse comperi, P. Ioannem Maldonatum virum multa litterarum et scientiarum varietate, maxime vero Theologia et Philosophia ornatum: item P. Francosum et Michaelē Venegas, ad quos paulo post accessit Edmondus Haius ut Collegio praeesset, sicuti praefuit aliquot annos, ac demum Provinciae ipsi, Scotus genere, nobilis, doctus et egregie bonus. Professores sunt aggressi (obtenta a Rectore Universitatis, Domino Prevost, Theologo Sorbonico, facultate et litteris patentibus) suas lectiones magno cum applausu. Ut vero Societati iis primordiis doctrinae opinio necessaria conciliaretur et paulatim Collegium necessariis classibus instrueremus, P. Ioannes Maldonatus prima hebdomada quadragesimae anno 1564, splendido apparatu metaphysicam exposuit et admirabilem se praebuit in tractatibus de Deo et immortalitate animae, qui tractatus maxime opportuni videbantur ob multitudinem atheorum, praecipue

nobilium, quae continenter augescebat. Ad hanc lectionem tantus exstitit concursus, ut licet aula exigua non esset, non caperet tamen auditores. Quamobrem duabus vel tribus horis antequam praelegeretur, studiosi locum ut caperent commodum ad excipiendum concurrebant et ad fores Collegii agglomerabantur, tempore licet pluvio, et inter eos viri plerique praestantes. — Trancosus similiter multos habuit in lectione Philosophica, et Venegas in explicatione Emblematum Alciati, quae quia curiosa erant et docte ille docebat, multos auditores alliciebat et Societatis nomen celebre faciebat.

§ 35. Senatus regius supremus gaudebat de tam felicibus Societatis profectibus, cum propter bonum publicum, tum quia ipsorum auspiciis assignabantur.

§. 36. Universitas autem, metuens ne extraordinariis lectionibus ordinarias subiiceremus, submurmurabat ac nobis machinabatur mala; sed ut dictum est, D. Prevost tum Rector Universitatis, vir moderatior ac minime nobis adversarius, perspectis litteris regiis suis omnibus numeris absolutis, litteras patentes nobis dedit sigillo magno Universitatis communitas, quibus potestatem faciebat praelegendi. His, et favore Regis ac Parlamenti consensu subnixi, non ita diu postea lectionem Philosophiae extraordinariam convertimus in ordinariam sive in cursum, et paulatim adiecimus procedente tempore alias classes, et Emblemata quidem convertimus in Rhetoricam, et Metaphysicam in Theologiam.

§. 37. Cum autem peracto anno nec Francosus nec Venegas ferrent coelum Lutetianum, illi substitutus est P. Iacobus Tyrius, qui venerat ex Urbe, in Theologicis et Philosophicis apprimè versatus, qui post aliquot annos Theologiam magna cum laude ibidem est interpretatus ac demum in Urbem ob praeclaram virtutem vocatus, renunciatus est Assistens et in eo officio magno damno Societatis extremum diem obiit. Venegae substitutus est P. Nicolaus Clerus. Accessit etiam P. Iacobus a Valentia, qui cursum Philosophiae duxit secundum, magna auditorum frequentia et commendatione, vir pius et egregie doctus, qui ob adversam valetudinem in Hispaniam reversus, paulo post mortuus est. P. autem Maldonato adiunctus est P. Ioannes Mariana, qui ob ingenii acumen et variam eruditionem valde conspicuum Theolo-

gum se probavit, praesertim quod ad doctrinae magnitudinem pulchritudo accederet virtutis et religiosae conversationis. In Rhetoricis autem et Graecis praeclaram laudem P. Nicolaus Clerus Tornacensis obtinuit ob insignem eruditionem et morum suavitatem; auditores habebat ordinarie 300 circiter, et fere adultos, nec non plerosque inter eos aliorum Collegiorum Professores. Hic vocatus est post aliquot annos in Urbem a P. Everardo Mercuriano Praeposito Generali, ut esset illi a secretis. Sed quia ferre non potuit coeli Romani inclementiam, missus est Musipontum, ut Sacram Scripturam interpretaretur, ac demum adhibitus concionibus, ad quas magna valebat gratia. Demum obiens munia Societatis et opera charitatis exercens in Burgundia erga militem graviter infectum, plenus bonorum operum emigravit ad felicioram vitam.

§. 38. P. Carolus Sagerius Picardus tertium Cursum duxit, interpretatus Aristotelem ex ipso textu graeco, quod illi conciliavit nomen celebre, praesertim quod ad linguarum proprietatem rara luculentaque accederet doctrina. Hic postea vocatus Divionem in Burgundia, et alibi concionibus ordinarie, quas habuit doctas et spiritu foecundas, impensus, tandem Camberiaci morte sublatus est.

§. 39. Florebat hisce paucis scholis Collegium nostrum opinione doctrinae atque studiosorum numero, nondum erat tamen classibus omnibus ad perfectionem necessariis absolutum. Quare anno insequente adiecimus reliquas Humanitatis et Grammaticae. Cum vero constitutis omnibus classibus lectiones ordinariae ut in aliis Academiae Collegiis apud nos haberentur et belle procederent, multo magis Collegium floruit ac claruit. Hinc Praefecti aliorum Collegiorum satis perspicientes suorum studiosorum numerum non parum decedere, nostris conatibus quo iure quave iniuria obviam ire decreverunt. Celebratis igitur saepius in mense februario 1564 comitiis Academicis, primum decreverunt nobiscum in Senatu esse litigandum, quod nos homines novi contra omne ius et fas, contempta Rectoris auctoritate, et contra eius decreta, litteras in hac Academia profiteremur. Verum ubi plerisque illorum in mentem venisset libellus ille supplex, quem alteri Rectori Universitatis, priusquam a magistratu defungeretur, porrexeramus, satis in-

tellegerunt se de nulla nostra inobedientia apud Senatum iustam conquerendi habere causam. Nam in illo libello omnem Rectori (quae salvis nostris Constitutionibus a nobis exhiberi poterat) obedientiam obtuleramus; videramus etenim statuta universitatis consentire cum nostris. Ut se igitur illam nostram petitionem iuste reiecissemus apud Senatum postea probare possent, huiusmodi artem excitant. Nobis diem dicunt 16 Februarii, ut coram Rectoris et Universitatis decreto nobis legendi munus interdicerent: antiquo enim iure cautum esse ne qui religiosi Parisiis litteras humaniores aut philosophiam aliis quam suis praelegant; si vero nos religiosos esse negaremus, nos tamquam infames ab Universitate reiicerent. Rectoris mandato in scriptis accepto, contulimus cum amicis, rationibusque hinc inde collatis, visum tandem est in Domino, ad vitandam contentionis occasionem, nos debere praesentes esse, nosque Rectoris iudicio sistere vel scripto respondere; id quod fecimus, comparente P. Pontio Cogordano Procuratore Provinciae cum duobus notariis, et altero eorum legente responsum eiusdem Cogordani, nomine Societatis scriptum, ad articulos ab ipso Rectore contra Societatem exhibitos. Responsum autem fuit huiusmodi, gallice quidem, ut omnia ibi agebantur, pronuntiatum in hanc sententiam.

Domini nostri, quia iamdudum petatum est et interrogatum qui nos simus, loquentibus nonnullis uno modo de nobis, nonnullis aliis alio modo, nos igitur in praesentiarum dicimus, nos esse filios S. Matris Ecclesiae Catholicae Apostolicae Romanae, protestantes velle nos in ipsa, et pro ipsa, si opus erit, opitulante gratia Dei, vivere et mori. Ut vero respondeamus qui et quales simus in Francia, nos sumus praeterea quales Senatusconsultum seu Arestum Parlamenti et acta nostrae receptionis Poissiaca nos declarant esse receptos in Franciam, videlicet Congregationem et Societatem Collegii vocati de Clermont; poteritis vos legere praedictum Arestum et acta Poissiaca, quae vobis aperient quales nos simus. Ut plura dicamus de nostra qualitate non est huius loci, neque est Dominorum plura de hac re interrogare, neque nostrum respondere. Sanctae Sedi Apostolicae et Regi supremo nostro Domino interrogati respondebimus iuxta nostrum Institutum et Bullas Apostolicas.

Vobis Domini, nec possumus, nec debemus aliter respondere, quam ut paulo ante diximus, videlicet quod sumus tales, quales nos nominant acta de Poissy et Arestum Parlamenti. Supplicamus autem humillime ut per Dei amorem velitis nos referre in corpus Universitatis iuxta praedictum Arestum Parlamenti et acta Congregationis Poissiacae, ac denique libellum supplicem antea oblatum magnifico Domino Rectori et Universitati. Nos vero pollicemur summam obedientiam D. Rectori et Universitati, et praestare omnia humilia officia quae poterimus. Signatum inferius. Pontius Cogordanus Procurator Generalis omnium Collegiorum memoratae Societatis in Francia. Factum die Veneris 16 Februarii 1564; subscriptum et subsignatum per Notarios praesentes Iacobum Chappelain et Ioannem Crucium.

§. 40. Ubi Academici animadvertissent ita nos respondisse, ut nec quod eramus negaremus, nec etiam statum nostrum discrete profiteremur, quod nobis obicerent amplius habebant nihil. Conabantur illi iteratis et repetitis interrogantiunculis a nobis aliquid extorquere, quo illud suum dilemma contra nos in alteram partem concluderent. Sed cum nos in respondendo, cum omnium qui aderant admiratione, constaremus, pergunt illi non quae illic maturis deliberationibus et liberis sententiis statuissent, sed, quod praeiudicatum domo secum attulerant, contra nos decretum ferre. Tota igitur multitudo in facultates, ut moris est, distributa, fingunt tum primum singulos de nobis sententiam interrogare et ubi aliquantum temporis constituissent, rursus coeunt in unum Centuriae sententias singularum facultatum promulgaturae. Et illic primum Rector, qui, pro more huius Academiae, pro Philosophis verba facit, contra nos sententiam tulit qua nos in corpus Universitatis minime recipiendos censuit. Neque id solum, sed etiam iure summo nobiscum agendum esse decrevit, iuventutemque omnibus modis a nostris lectionibus prohibendam, adeo ut qui promovendi essent, deberent iuramento affirmare, se lectionibus nostrorum nunquam interfuisse. Petivit proinde ut hoc iuramentum sex aliis, quae solent a promovendis exigi, adderetur; quasi vero sex praestita, et non exhibita, ad periurium non sufficerent. Philosophos ordine medici secuti sunt. Horum de nobis haec sententia fuit, ut secta ista hominibus hactenus inaudita plane exterminare-

tur. Tertio loco Iuris Canonici Professores, et modestius et efficacius, ut saltem eis videbatur, contra nos dixerunt, scire se nos esse religiosos, an vero dedignaremur ad interrogata respondere, an nos potius nostri Instituti puderet, sibi incertum esse, proinde nos non esse recipiendos decernunt, quod non respondiissemus cathogorice. Theologi 4.º loco modestius quidem in specie de nobis, quam alii, dixerunt, nimirum simpliciter non esse recipiendos, quod neque saeculares neque religiosi essemus. Publice haec quidem. Quid vero privatim contra nos et dixerunt et fecerunt, pudet indicare. Illis haeretici eramus; futuri illorum sententia, si reciperemur, perniciosi regno Gallia magis quam Hugonotti. Demum penetrant domos, nosque in summum omnium odium adducere totis viribus conantur. Verum rebus ipsis nostram innocentiam loquentibus, adeo nihil valuit in hac parte Magistrorum nostrorum autoritas contra nos, ut multi, quibus talia dicebantur de nobis, ad nos venientes eadem nobis referrent, indignissime ferentes, nostram vivendi rationem, Deo et hominibus tam probatam, illis tam parum probari, imo ab illis tam indignis modis dilacerari, quorum cumprimis intererat, causam nostram mundo reclamante defendere. Universitas tandem decrevit nobis litem in Supremo Senatu toto conatu intentare. Tum nemo erat, qui de nostra causa non existimaret conclamatum esse, foreque ut tota iuventus nos desereret. Verum paucis exceptis, qui tum in Collegiis habitabant, et a suis praeceptoribus detinebantur inviti, alii nihil adeo sunt deterriti, ut postea creverit auditorum numerus. Et qui prius nihil unquam audiverant, non lectionibus solum intersunt, sed nobis omnem operam suam in causa nostra contra Universitatem defendenda offerunt.

§. 41. Sed Rector novus Universitatis de more eligitur, suspectae religionis et nobis valde adversarius. Hic Pastores concitavit et quatuor ordines mendicantium commovit in odium nostri, adeo ut eadem die et eadem hora duodecim Concionatores celebres pro concione ex proposito, in diversis paroeciis, contra nos prolixè detonuerint. Sed hi autoritate supremi Senatus fuere continuo repressi. Quin eorum nonnulli in ipsamet Ecclesia et coram populo, statim ut a concione descenderant e cathedra, graviter fuerunt excepti et obiurgati ab iis, qui de

eo Senatu concioni intererant: quod impios et innocuos, aiebant, viros et eos religiosos essent tam acerbe ex cathedra veritatis invecti. Et quidem licet haec supremi Senatus et aliorum virorum studia et patrocinium essent perinagna, non suffecerunt tamen sedandis animis inquietorum hominum; sed Universitas importunis precibus et rationibus omnes fere utriusque ordinis Senatus traxit in sua tandem studia. Quare ex Patrum iudicio mihi fuit Tholosam excurrendum ad regem Carolum, ibi tunc agentem, cum serenissima matre sua Catherina Medicea, qui adita Parisiis regni antea possessione, totum regnum suum perlustrabat ac Tholosam pervenerat; nondum autem regiae Maiestati me stiteram, nec obsequia Societatis detuleram, et avertendum eius autoritate nobis erat malum, ab academicis non tam impendens quam cervicibus nostris incumbens. Ut vero ad regem faciliorem accessum haberem, inii hoc consilium, ut primo loco adirem Reginam matrem, penes quam erat tum rerum summa; exceptus sum ab ea humanissime; petit tandem, an Regi essem locutus? Dixi quod iudicaveram nihil mihi in hoc genere faciendum esse, nisi ex directione et voluntate suae Maiestatis. Suasit igitur illa ut Regem conveniam. Rogo ut dignetur mihi parare accessum per aliquem suum nobilem, mihi religioso et ignoto amarum fore inter strepitus aulicos multos dies versari, ut aliis saepe accidit, praestolando audientiam a Rege, qui perpetuis negotiis et principum colloquiis distineretur. Illa benigne annuit, advocansque Praelatum quendam praesentem, illi mandat, ut suo nomine mihi curaret celerem a Rege audientiam. Rex tum secesserat, ut quaedam artificia experiretur, cum suis fratribus et paucis principibus. Cum expectassem in anteriori cubiculo aliquamdiu cum aliquot Praelatis et Principibus, Rex tandem prodiit cum fratribus duobus et rege Navarrae qui nunc Galliae regnum obtinet. Ego qui nunquam ipsum videram, existinabam initio pueros nobiles esse Regis, cum praecedentes, et ipsum statim subsecuturum. Insonant auribus meis Principes: ecce Regem, ecce Regem. Ego cernens quatuor illos adolescentulos habitu et amictu consimiles absque pallio, et absque ulla veste quae diploidem tegeret, consistere aequaliter prope me, nesciebam quem salutarem, neque Regem ullo indicio discernebam. Rex autem licet adolescen-

tulus 13 annorum, intelligens me dubium esse, accessit ad me (quae summa fuit in Rege humanitas) et, ut se Regem esse reipsa mihi declararet, me est amplexatus ac faciem suam meae admovit, dicens: dicas mi Pater, dicas, dicas quae habes. Tum exposui quae habebam proponenda. Is auditis omnibus dixit officium sibi exhibitum fuisse pergratum, et se semper futurum in Societatem nostram benevolum, seque protecturum nos adversus omnes qui nobis obstreperent; et conversus ad Principes dixit de Societate, quae aliquando parens eius Henricus II dixerat Carolo Lotharingiae Cardinali et paucis principibus qui aderant: Cognate mi, et vos viri primarii, hi boni religiosi plurimos habent adversarios et sibi contradicentes, nosque fere solos habent suae causae defensores; agamus ergo quod possumus et debemus ipsorum causa, eosque defendamus. Secretario vero Lobespine mandavit serio, ut scriberet mihi litteras, ad quos vellem, suo nomine ac me statim expediret, sicuti Deo favente et Rege factum est. Fuit autem hic bonus Rex erga Societatem semper valde propensus. Vidi eum aliquoties venientem ad sacellum domesticum, vel ut divinis officiis interesset, vel sepulchrum, quando parabatur in hebdomada sancta, viseret, aut benevolentiam suam erga Societatem declararet.

§. 42. Cum ad Reginam reversus precarer ut condonaret mihi importunitatem et quidquid contra decorum, ut peregrinus et religiosus, admitterem, tribuendo id pro sua clementia simplicitati religiosae, quae non solet in urbanitatibus et decore aulico exerceri, illa respondit, ut decebat reginam valde sapientem et christianam: Pater mi, nolite timere offendere nos vestris negotiis; non potestis esse nobis importuni. Quod attinet ad coere monias aulicas, retinete vos semper simplicitatem vestram, quod est multo vobis decentius, nobis autem carius; non enim decet religiosos mores induere aulicos; veniunt ad nos plerique religiosi, nos bene novimus discernere eos, qui volunt placere aulico suo modo agendi, ab iis qui in simplicitate sua ambulant; nos etsi nihil dicimus, pluris tamen facimus eos qui simplicitatem et disciplinam religiosam retinent, quam qui aulici et saeculares esse volunt. — Demum habuimus et tunc et semper postea illam nobis propitiam et valde benignam. Deus illi retribuat, sicut retribuisse confidimus, in altera vita.

§. 43. Interim dum ad Regem excurro, Academici nos provocant ad Senatum, et ad quartum Calendas Aprilis 1564 agitata est in Senatu causa nostra. Habuerunt Academici patronos disertissimos et multos, unum a parte Universitatis, alterum a parte Episcopi, tertium ex parte Magistratus civium, quartum nomine Praepositi mercatorum sive tribuni plebis, quod est primum officium; item ex parte Pastorum et unum ex parte mendicantium. Nullus enim erat Parisiis hominum status, qui quovis colore nobis litem struere poterat, quem adversarii nostri non sollicitarant ut adversus nos ageret. Hic enim quod iustitia non poterant, putabant se multitudine posse obtinere. Hi omnes primo die auditi sunt.

§. 44. Cum noster patronus Dominus Versoris summa et nuda capita causae nostrae sine ulla defensione proposuisset, exorsus est primariae adversae partis patronus, qui nostrum ordinem et novam aliquam et improbatam sectam arcesseret, quae nihil spectaret aliud quam ut Academiam istam fortunis suis omnibus et sedibus everteret. Possessionem aiebat nobis testamento legatam esse, videlicet Collegium Claromontense, quod contra ius fasque occuparemus. Destinatum enim fuisse religionis quibusdam nominis Iesu; atqui ipsi Iesuitae se saeculares esse ostenderunt; contra vulgatum iuris Axioma, saecularia regularibus non esse commiscenda. Multos esse in hac civitate religiosos in ditione ac potestate Rectoris, illos vero nullis legibus aut ritibus devinciri, sed protestantium more contra omnes et omnia dicere et facere. Denique cum nihil, ait, tota eorum religio habeat, praeter admirabilem dissimulationem et hypocrisin, tacite tamen se in hominum benevolentiam insinuant, non secus ac Donatistae olim aut Arriani aut Fratricelli facere solebant, quorum iure et priscorum Conciliorum auctoritate et Sanctissimorum Patrum decretis damnata est improbitas. At gratis docent! quasi Societas aut integras oves aut vasa aurea et argentea, aut infinitam pecuniae summam oblatam unquam recusarit. Si hoc sit gratis docere, cur non, inquit, et alii omnes gratis doceant, causa nulla est. Iesuitas, se, inquit, appellant; honorificum nomen fateor et gloriosum, sed age respiciamus paulisper, quidnam ipsi simus; cognomento Christiani: quid hoc, nisi Iesum Christum sequi?

Ergo si nos eodem collineemus quo ipsi, quid nobis erit opus tam praeclaro, si diis placet, ordine Iesuitarum? At vota, dicet aliquis, tria faciunt, castitatis nimirum, paupertatis et obedientiae, sed religiosi nostri etiam quartum adiungunt, non solum obedientiae, quam privatim superiori suo quisque pollicetur, verum etiam eam, quae nostrae Academiae solempni more debetur. Iam in Collegiis quanta est undique lectorum copia, qui stipendiis aluntur audientium? quorum discipuli, si ad Iesuitas convolant, quantum futurum sit praeiudicium, nemo vestrum, Iudices, ignorat et lectoribus ipsis, qui nihil habent unde aliter vivant et Collegiis, quorum, discipulorum multitudine, conservatur maiestas. Quibus extinctis, ubi est Academiae nostrae honos qui a Carolo Magno ad haec usque tempora derivatus est? Iam subito, hominibus istis novis admissis, ruitura est Academia, et honos eius. Ex hac schola tanquam ex equo Troiano profluxerunt in Theologia Gerson, et Lombardus, in Decretis Rebus et Quintinus: medicorum autem optimorum immensa cohors, ut omittam illa bonarum et laudatarum artium omnium seminaria, qua una in re caeteris nationibus omnibus hactenus praececellimus. In reliquis certe aut superiores, aut saltem supparem fuimus aut aequales. — Commemoravit deinceps et Pontificum et Conciliorum et Imperatorum decreta, quibus probavit non facile introducendas novas sectas et Collegia. Ad extremum protulit in medium nationale Concilium Poissiacense, habitum anno 1561, in quo cum eorum causa ageretur, repulsam (falsum dixit) uno ore protulerunt. Nec mediocriter labefactare nostras partes videbatur Caroli Regis Gallorum constitutio quaedam, qua decrevit, ne hospitiorum collegiorumve aut quarumcumque societatum praesides ex peregrinis deligerentur. Quod ne fieret, illorum nemo praestare poterit, qui ex alieno nutu et voluntate toti penderent. Quid, quod in tanta pauperum multitudine minime expediat alios ullos in rempublicam inducere, ne largitionibus in eos factis veteres pauperes victu suo spoliarentur. Atque alia multa in hanc sententiam accumulavit, sicut et illud, quod Facultas Theologica communi decreto Iesuitarum sectam tranquillitatis publicae perturbatricem, in negotiis fidei suspectam et dubiam et Academiae ipsi perniciosam fore: quae omnia mirum in modum exaggeravit ac tandem peroravit dicens

ex psalm. *Tu es qui restitues haereditatem meam mihi*. Proinde, Iudices, per antiquitatem vestram vos rogo, per Academiae huius pristinum splendorem, per eam quam Reipublicae et Regi debetis, fidem non ut restituatis quod detractum omnino non est, sed ne istos novae religionis praetextu in nostras possessiones irruere sinatis. Quod ut faciatis, non ego solum, sed principes ipsi Academiae praesentes vos supplices obtestantur, vestram aequitatem, fidem, religionem implorant. — Quae cum dixisset, surrexerunt quidam alii sive subscriptores sive adstipulatores, qui se idem cum eo postulare testificabantur, inter quos erat Advocatus haeredum Episcopi Claromontani. Publica deinde voce omnium Rector Universitatis latine demonstravit se paratos esse, Iesuitas instar Religiosorum in Academiam recipere, modo non recusent legibus et statutis suis obtemperare.

§. 45. Et haec quidem agitabantur anno 1564. Ego interim adii Doctorem Fabrum Syndicum facultatis, qui inter primos erat Sorbonenses, et rogavi ut, quandoquidem cerneret nos graviter impugnari ex praeiudicio illius decreti sui Sorbonici (quod tamen vix ulla niteretur veritate), daret ipse operam, ad exonerandam conscientiam suam, ut revocaretur, quandoquidem non minorem haberet modo facultas, ad corrigendum quae perperam fuerant a suis praedecessoribus acta, potestatem, quam illi habuerant ad male agendum. Respondit quod revera Sorbona non fecisset decretum tale, si fuisset de ordine nostro bene informata, sicuti fuerat postea, a doctore Olavio, sed iam non posse emendari, quod a maioribus actum fuerat. Tunc subiunxi: Quid, Domine Magister noster, tu ipse fuisti ex eis, qui decretum condiderunt et tu cooperatus es ipsis ad infamandum, non unum virum atque alterum, sed ordinem integrum a Sede Apostolica confirmatum. Sentisne te minus obligari ad famae restitutionem, quam esses, si informasses unam mulierculam vel bibliopegam unum? — Contraxit ille humeros, promisit in reliquo bonam operam; sed hac in re, magister (inquit) Oliveri, non possum aliud. Adii evestigio Dominum Doctorem Pelletarium magnum magistrum Collegii Navarraei, rogavi idem. Is respondens durius, dixit se amare quidem aliquos de Societate particulares et ordinem ipsam, sed non ut sedem capiat in Gallia. Vester, inquit, ordo factus est ad conversionem gen-

tilium et haereticorum. Itote vos ad Indos et Germanos; non egemus vestra opera in Gallia. — Atqui (aio) egemus, Domine Magister noster, opera et doctrina vestra, ut efformentur operarii qui ad eas gentes mittantur. Nam ubi melius docebuntur quam hic a vobis? — Studete, inquit, et abstinete ab aliis. — Sed (aio) non possunt adolescentes soli esse, opus habent direttore ac sociorum eiusdem ordinis exemplo et consilio, nec non et aliquo, qui privatim eos divina doceat. Non autem, si absolverunt studia, otiosi esse debent; sed etiam in proximos externos operam utilem praestare. Demum dimissus fui ab eo non omnino inhumaniter.

S. 46. Ipsis nonis Aprilis, Senatus iterum in palatium convocatus est, ut controversiam hanc terminaret; quo tempore primae dicendi partes Domino Versoris Societatis nostrae Patrono datae sunt; ubi ille submisce et humiliter, quasi humi repens et protestatus ad convitia eorum respondere caepit. Primum. Non alienum esse a Patribus ferre maledicentiam hominum non recte de religione sua sentientium. Quod si maxime voluissent in respondendo esse turbulenti, obstare tamen in primis sacrosanctum illud nomen quod a Sede Apostolica fuit illis inditum, et quod illis in memoriam assidue revocat, auctorem et principem nominis sui multis contumeliis et probris olim appetitum fuisse et in his quae solum humanitatem suam, non etiam divinitatem attingebant, nusquam verba pro verbis et malum pro malo reddidisse. Quare habere se in animo, ea in parte institutum et professionem suam sequi, de reliquo si quid forte contra Dei honorem et gloriam effutivissent, ad illud statim responsuros. Nam tametsi veritas seipsam defendat, tamen cuiusvis Christiani est non obmutescere, cum id praesertim in discrimen vocatur, quo maxime vita nostra continetur, cum bonum malum, et malum bonum palam et publice asseritur. Igitur de illa sibi falso obiecta hypocrisi nihil. De eo autem, quod religio eorum improbata et nefaria, quodque Protestantium, Donatistarum, Arrianorum et fratricellorum similes habeantur, necessario, sed paucis et strictim respondendum est. — Hic igitur repetiit Societatis originem, ac de ipso nomine quod odiosum in vulgus sit, docuit Iesuitarum ordinem iam olim fuisse, de quo Panormitanus multis in locis mentionem fecit. Deinde ut a Pau-

lo III Societas fuit instituta et confirmata, sicuti probata et confirmata fuit a Pontificibus Maximis qui Paulum III consecuti sunt. Proxime autem a Concilio Tridentino comprobatum, in quo et Legati et Episcopi multi ex Gallia interfuerant. Mirum esse reperiri aliquem sic impudentem, qui negare auderet hanc religionem esse satis approbatam. Porro cum et in Italia multi reguli, et in Germania Episcopi et civitates liberae, et in Hungaria Imperator Ferdinandus, et in Hispania, Flandria, Brabantia Rex Philippus et Franciae plerisque in locis Rex Galliae istum ordinem, quasi in stationibus quibusdam, variis in civitatibus constituisset; quatenam autem audacia esset, in tanto conventu id tanquam novum et insolens ab hac urbe reicere, quod uti firmissimum praesidium contra haereses a Deo habuerunt. Non haec, inquit, Societas conatur Academiam istam evertere, sed D. Rectorem cupiunt Patres supplices obsecrare caeterosque qui in Concilio adessent, ut quod de naturali iure omnibus deberetur, quodque eis sine ullo Academiae detrimento concedi posset, lumen ut de suo lumine accendant, et erranti commiter viam monstrarent; id se sperare per eos ab Academia tota impetraturos. — Atque orator hic paululum digressus, ut privatam invidiam deprecaretur, quod contra Universitatem diceret, quam se ingenue fatebatur ut optimam parentem amplecti. Mox ut recollectit se, ad Collegium Claromontense, quod illis ut religiosis legatum erat ab Episcopo, aiebat, eos tales esse quales Senatus esse censere vellet, nec in testamento verbum, sed rem et voluntatem testatoris spectari oportere; quam ob rem nec se saeculares simpliciter, nec religiosos esse dicturos, sed quales Senatus rebus omnia circumspectis, iudicaret. Nam, inquit, ut aliorum ora obserantur, dicimus cum Paulo, gratia Dei sumus id quod sumus. Quod nullis arceantur legibus, falsum crimen esse, cum et proprium Institutum habeant, et Pontificem Maximum pro capite suo recognoscant; sicut Lutetia Episcopum Parisiensem et Rectorem Academiae observant et libenter utrique parent. Ut eos non esse Protestantes, Donatistas, Arrianos, Fratricellos convinceret, ex Catechismo Societatis nuper edito sententias aliquot, quae illos damnabant, in medium protulit. Quod autem gratis non docerent qui victum mendicando quaerent, leviculum hoc esse, quibus stipendia aut pensiones habere, vel cum

auditoribus de mercede pacisci, ex instituto non licet. Quod si quisquam ipsis de sua liberalitate et propter Deum largiretur, inhumanum esse et contra pietatem, prohibere ne accipiat; praesertim iis, qui aliter, unde vivant non habent. De repulsa in Conventu Poissiano respondit, quia res adhuc satis non ipsi liqueret, reiectos potius in aliud tempus quam repulsos videri. De Praesidibus hospitiorum et peregrinis non deligendis, cum in Episcopi et Rectoris potestate forent, non esse metuendum quin et illi providerent satis, et hos ad obtemperandum haberent faciles et expeditos. Demum, quoniam sententia Academiae publica condemnasset, de eo in praesentia se nihil dicturum, non quia nihil haberet quod diceret, sed quod in mandatis eius positum non esset. Multa praeterea produxit de primis fautoribus Societatis, de doctrina et pietate clientium suorum, de autoritate Pontificis Maximi, de disciplina Academiae propemodum destituta, ad quam restituendam Societas non parum conferre posset.

§. 47. Ad haec Advocatus Regius, homo dubiae fidei, cum videretur ex exordio velle stylum convertere in favorem Societatis, cum collaudasset utriusque vim ingenii, intelligentiae acumen, genus orationis fusum et elegans, omnia denique quae in praeclaris oratoribus commendari solent, tandem ad calumniandum confugit; quod quosdam ex amicis nostris valde perturbavit; videbatur enim per eam orationem summa rerum nostrarum in discrimen adduci. Nam tanta est Regis Advocati in hoc Senatu autoritas, ut tametsi iudex non sit, fere tamen semper iudicium sententia in eam partem feratur, in quam eius conclusio propendet. Invectus est in nomen Societatis, ut solent adversarii. Exagitavit testamentum, ut nobis caducum. Deinde non esse minimum in hac causa, quod iste ordo, inquit, peregrinos introduceret, qui exortis bellis difficillimis, in ipso Reipublicae gremio insidentes, suis litteris et Regem et regnum nostrum proderent. Adiecit quod, cum pecunia Respublica Gallica non admodum abundet, si duo vel tres, vel plures infinitam auri summam (nam pietati hominum modus praescribi non potest) huic Societati donarent, verendum esset ne argentum illud alio transferrent, cum eorum ordo tam late pateat. Mox convertit se ad pauperes civitatis Parisiensis, quorum tanta multitudo invenitur in hospitibus et domibus religiosis, ut, hic receptis, iure me-

tuere quis possit, ne reliqui fame pereant. Videre se praeterea imminere exitium Academiae, interverti statum Reipublicae, novas rationes docendi iniri, veteres negligi, ut sumus appetentissimi civitatis, nihil autem periculosius in bene moratis civitatibus mutatione legum et consuetudinum esse, nec penes Academiam fore studiorum suorum Cursum interrumpere, cum Papam ipsum Superiorem habeant, qui Academicis legibus stringi non possit. Observantiam se profiteri et deferre Pontifici, sed hanc esse filialem, non servilem, ut pro Reipublicae suae commodis non liceat constanter et libere decertare, non negare se Iesuitis esse litterarum varietatem et scientiam, non tamen Sorbonicam, quasi senio iam confectam, propterea esse deprimendam; nec aliorum principum in hac civitate, qui suas habent vivendi leges et praecepta, tantum autoritas valere debet, ut praeiudicet ipsi. Suas, inquit, ditiones regant, non nostras. Si reformanda est Universitas, revocanda est illa ad pristinos mores per viros graves et prudentes, qui vetera instituta probe norunt, ut sunt doctores et praelati, non accersendi aliunde alii. •

§. 48. Qui optimi erant in senatu non obscure animadverterunt, ex quo fonte haec persecutio Societatis promanaret, quodque de negotio Societatis iam non ageretur, sed de negotio Catholicae Ecclesiae et de extrudenda nostra Societate ex toto Galliae regno. Quare omnino statuerunt ire obviam haereticorum machinationibus et improborum studiis. Itaque factum est, ut, quod adversarii nobis ad fraudes disposuerant, maxime omnium nos iuvaret, autoritas videlicet et conclusio illius Advocati regii, ex qua boni omnes satis intellexerunt, quod nos nulla unquam ratione illis potueramus persuadere, nimirum sub umbra et pallio Academiae ab haereticis impugnari. Verum cum non posset senatus hoc tumultuoso rerum statu pro nobis definitam ferre sententiam, quod rem videret non solum cum invidia sed cum ingenti etiam periculo coniunctam, propter furiosorum rabiem, qui supra quam credi potest nobis infensi erant, prudentissime censuit huic malo medendum esse tempori (nullum enim malum est, quod temporis longinquitas non tollat penitus aut saltem minuat) nobis interim legendi permissa facultate, rebusque nostris integro suo statu manentibus. Totum

igitur negotium ad paucorum iudicium est reiectum qui ex toto senatu sunt delecti, (quod senatus Galliae dicit: estre appointé au Conseil) ne res in longum protraheretur; putarunt viri sapientes, quod interim defervesceret haec tempestas, falsitas calumniarum appareret, cresceret (favente Deo) amicorum numerus et forte etiam (nisi multorum peccata impediunt) mutaretur praesens rerum facies in meliorem.

§. 49. Hac sententia lata a Senatu, caeperunt res nostrae in maiore periculo versari, nam adversarii per eam ad quandam desperationem redacti sunt, se unquam posse per iustitiam aliquid contra nos efficere. Ceperunt itaque consilium de nobis trucidandis et Collegio nostro funditus evertendo, quae res nostros amicos multum terruit, ita ut in eam sententiam sit itum, nos debere huic furori cedere lectionesque nostras publicas intermittere, quae totius huius invidiae causa praecipua videbantur.

§. 50. Verum cum ea res, nostra sententia, multum potuisset causae nostrae praeiudicii afferre, pro magno negotio habuimus amicos nostros ab ea sententia dimovere. Intelleximus tandem, facta diligenti et discreta inquisitione, nihil quidem de malo animo in nos remisisse, non tamen decrevisse vel audere quicquam contra nos, nisi in hac Urbe Hugonotti forent superiores, id quod illi somniabant aliquando fore. Re itaque cum amicis iterum communicata, visum est omnibus lectiones nostras debere continuari, quod fecimus alacriter et modeste, eadem qua prius auditorum frequentia, si non maiore. Longum esset hic enarrare quae interea passi simus, quanta contra nos gallice et latine scripta et evulgata sint, quoties conati sint in aedes nostras perrumpere, quoties fenestras nostras lapidibus effregerint, quoties ex fenestris suis nos sordibus infecerint, cum transiremus per plateas, quoties lapidibus nos petierint, quoties in comaeidiis et declamationibus nos traduxerint. In quibus omnibus minor fuit patientia nostra quam debuit, cum nihil passi simus, quod non in Dei gloriam et nostram emendationem cedere possit. Verumtamen, ut fuerat parva patientia nostra, certo scimus multos eam hic aedificasse. Benedictus Deus cuius etiam donum est.

§. 51 Non suffecerunt tamen sedandis animis inquietorum hominum nostra patientia et supremi Senatus patrocinium. Nam

Academici rursus, non ferentes aequis animis tam prosperos Societatis progressus, magna vi contra nos insurrexerunt; et primum quidem miserunt suos apparitores, qui nobis prohiberent ulterius legere. Facultas Theologiae Sorbonica peculiare etiam mandatum dedit per suos deputatos, quae nobis interdicebat ac quidem sub poena peccati mortalis (ita enim in suo consessu, cum ad eos eodem die accessissem, mecum egerunt et iisdem prorsus verbis) omni lectione S. Theologiae. Neque admiserunt tam Academi quam Sorbonici rationes ulla. Demonstratum tamen illis est, quod neque dolo, neque vi irrepseramus ad legendum, sed Regis voluntate, summi Senatus mandato et Rectoris consensu; proinde rogavimus, ut paterentur nos sustinere secum partem laborum, in tanta scelerum et haeresum colluvie. P. Pontius et P. Rector collegii adiverunt ad alios et alios primarios viros Senatus, ego praeterea ad primarios Doctores facultatis Theologicae, ut animos vel leniremus, vel in nostrum favorem et patrocinium induceremus. Et haec quidem fiebant Parisiis anno 1564. Cum vero cerneremus, neque Sorbonam, neque universitatem mitigari, sed acerbiora tentare, congregatis nostris praeceptoribus et consultoribus auditis, convenit inter nos, ut praeceptores, qui tunc erant 6, vel ad summum 8, indicarent singuli in sua classe auditoribus suis, visum fuisse Magnifico Rectori nobis imponere silentium, donec exhibuissemus facultates nostras (hunc enim praetextum excogitavimus, ne nimium exasperasse auditores diceremur, si diceremus absolute nobis fuisse prohibitum legere), et ostendissemus, qua autoritate classes haberemus et praelectiones, proinde nos cessaturos ad tempus, ut obsequamur Domini Rectoris et Universitatis voluntati, rogare nos, ut aequis animis ferant cessationem, redituros nos brevi, ut speramus, ad officium. Hoc vero publicatum est, die insequenti in matutinis praelectionibus. Continuo, ut audiverunt auditores mandatum, turbati sunt. Ipsi fremere inter se, et concursare omnes ad arma capessenda contra Rectorem Universitatis et eos qui nos impediabant, affigere in locis publicis et compitis mandata in scedulis et incitamenta ad vindicandam studiosis illatam iniuriam, ob imperatum Patribus Societatis silentium. Ego usus hac occasione, et ut malum anolirer, quod erat prae foribus Academicis, adii continuo supremum Senatum, de-

claravi quomodo nos habuissemus circa mandata Magnifici Rectoris et qua alacritate tandem obsecuti fuisset, quo studio conati avertere auditores a tumultu, non potuisse tamen efficere, ut periculum praesens non immineret alicuius magni mali, neque in potestate nostra esse componere tumultum et furorem studiosorum, nisi adhiberent ipsi suam, et adeo regiam auctoritatem. Voluerunt illi statim adiungere mihi milites 500, civitatis ordinarios custodes; sed ostendi, non vi armorum studiosos esse reprimendos, neque nostri esse instituti cohortes ducere et arma tractare, sed moderatius multo et absque tumultu rem posse transigi, si regia auctoritate et mandato subnixis nobis liceret lectiones repetere et more solito iam iam pulsum dare ad lectiones ordinarias, quod iam hora ordinaria pulsandi et legendi immineret, armis nihil consecuturos Dominos esse, nisi tumultus magnos et cruoris effusionem, non dubitare nos, quin sint studiosi ad officium redituri, ut signum campanae exaudierint, abunde sufficere afflictis nobis ipsorum mandatum et patrocinium: adversarios siquidem non dubitamus in nos fore etiam mitiores, quando intelligent nos a Rege et a summo Senatu protegi atque ipsorum voluntate lectiones instituisse. Probaverunt consilium atque mandarunt ut ita faceremus; tum subito ad Collegium reversi, curamus ad lectiones pulsari. Studiosi, qui armati ad locum conductum convenerant, aures arripere, admirari paulatim, et ad instar apum ad alvearium redire, mox egredi, inter sese mussitare, licet ex nobis intelligerent rem esse compositam; non propterea, inclamabant, nobis est satisfactum, iniuria accepta ulciscenda est. Verum egimus cum praecipuis (erant enim homines adulti), ut alios sedarent et ad lectiones intermissas bonis verbis reducerent, quod successit ex animi sententia.

§. 52. Accidit sub hoc tempus in Collegio res minime involvenda silentio, sed actione gratiarum dignissima, quae nos intra domesticos parietes recreavit non parum. Coadiutor quidem 35 annorum circiter, officio sutor, nomine Sulpicius, pius valde et religiosus, cum gravi morbo ad mortem laboraret, et ego illum de more officioque visitarem pridie quam decederet, sub noctem, et illum inter caetera interrogarem de quiete et interna pace sua, et num se paratum sentiret ad emigrandum

in coelum; ille vero responderet, se nihil sentire, quod pacem turbaret internam, et se vehementer avere ad Deum proficisci, egoque subiungerem, quid, bone frater, ergo nos vis deserere sine sutore? (quod per iocum, ut eam recrearem, dicebam) non faciam, inquam, tibi decedendi copiam ad beatam illam vitam, nisi recipias mihi, quod pro uno sutore duos a Deo nobis obtinebis; ille autem rem serio accipiens, Pater, inquit, quomodo hoc possum praestare? Ego considerans anteactum viri vitam innocentissimam et insignem cum Deo coniunctionem, sensi me erigi ad spem futuri alicuius boni eventus, et iocum convertens in sermonem serium: non erit, frater, (aio) tibi difficile si nobis promiseris At quomodo, inquit, id effecero? Ut veneris ante Deum, roga ut pro sua bonitate reddat Collegio, pro uno sutore quem dignatus est assumere ad se, duos; hoc si petas, procul dubio obtinebis; iusta enim et religiosa erit petitio, dicesque id te facere ex obedientia. Tum ille suaviter arridens: faciam, inquit, Pater, quod vis. Obdormivit altero die in Domino. Et ecce post duos vel tres dies misit nobis Deus duos sutores in arte sutoria peritos valde, quorum alter nomine Maturinus missus est Billiomum ad novitiatum, erat enim ibi tunc novitiatus, alter nomine Antonius retentus est Parisiis, ut defuncti loco sutoriam exerceret.

§. 53. Neque parva aut obscura praeterea exstitit erga collegium Parisiense divina providentia, cum Principes haereticorum capita, imperatore Ludovico, Principe Condeo, machinabantur regem Carolum IX Meldis intercipere, anno 1567, et obsidere deinde Lutetiam. Collegium nimirum tum erat magno aere alieno gravatum, ob emptas aedes et comparatam omnis generis suppellectilem pro 60 circiter personis; et consilium fuerat non distrahere dominia illa duo, de quibus ante, pro commutatione cum aedibus ab Episcopo fundatore donata et a rege amortizata. Licet autem ignari essemus futurorum, tamen praeter solitum, divino, ut puto, instinctu, factae sunt provisiones, partim a Procuratore, partim a Superioribus valde festinanter, farinae in tres menses, pro nobis et convictoribus, qui erant supra 100, item vini, casei, butiri, olei, lignorum permagnae. Quin et cum macellario conventum est, quod ante factum non fuerat, ut per totum annum eodem pretio nobis et victoribus carnes sub-

ministraret. Et habuit ille ab hoste facultatem et gratiam peculiarem, ut sibi liceret animalia, quotquot placeret, in urbem introducere toto tempore obsidionis; quo factum est ut nihil senserimus incommodi. Collecta igitur hac provisione, en Princeps Condeus inopinato urbem cingit copioso milite, cum non potuisset regem intercipere; omnes molas vicinas civitati partim exurit, partem evertit. Et quia diu duravit obsidio, et ingens erat in civitate populus, plurimis suae provisiones defecerunt et passi sunt multi, adeo ut nonnulli ex primariis et amicis, in necessitate positi, ad nos pro subsidio confugerent, quibus pro nostra abundantia libenter subvenimus. Hic porro paulo altius repetendum est Societatem Regi et civitati Parisiensi, imo toti regno non obscurum praeuisse suae fidei argumentum.

§. 54. Nam cum anno 1567 inclytae illi civitati et Universitati Parisiensi, ob motus nascentes periculum immineret, sed magis hominum suspicione quam certa scientia, Dei voluntate ac providentia factum est ut ex D. Petro Coscha, nunc Episcopo Culmensi in Prussia, non procul a Gedano et Warmia, cognoscerem se fuisse monitum paucis ante horis de nocte a nobili viro sibi familiari sed haeretico, quod sequenti nocte Rex Galliae (erat is Carolus IX) Meldis interciperetur a Principe Condeo et quod Lutetia praeda haereticorum et sicariorum fieret, proinde sese capitis discrimine eriperet; parata iam esse loca 14 fomentis, ad cito concipiendum ignem, instructa, ut in variis partibus civitas inflammata, tota turbaretur ac confunderetur, sicque veniret haud dubie in potestatem hostium et Condei. Petii, an auderet ea, quae mihi clam referebat, coram Magistratu exponere, quod maxime expediebat et oportebat ad tantam perniciem communem propulsandam? Respondit quod sic et quod se salvo nolebat civitatem florentissimam perire. Assumpto igitur socio, duxi illum ad Magistratum; exponit ille sibi notum negotium. Magistratus egit nobis gratias, dixitque paulo ante se habuisse indicium aliquod, sed obscurum et incertum, atque tantum in genere, multo autem luculentius et certius a nobis dari, se continuo prospecturum incolumitati Regis et civitatis, et absque mora se missurum cursores expeditos ad ipsum Regem, qui de periculo eum monerent; quod fecerunt eadem ipsa hora, missis tribus per celeres equos nobili-

bus, diversis interpositis temporis spatiis, ut unus post alterum ad regem accedens, maius pondus adiceret significationi. Collaudata demum Societatis fide in Deum et Regem ac civitatem, nos dimiserunt, deinde edicto publico mandarunt familiis omnibus et singulis, ut ad fores aedium suarum, vel scalas, vel vas magnum aquae exterius collocarent, ex fenestris vero primae contignationis lucernas accensas tota nocte insequente adhiberent exterius, quae plateas illustrarent. Custodes civitatis ordinarios equites et pedites 500 tota nocte armis instructos obambulare per totam civitatem variis turmis mandaverunt, ut impedirent primos seditiosorum concursus, si qui fierent. Capitaneis autem singularum regionum Civitatis iniunxerunt, ut singuli cum suis copiis tota nocte armis instructi in suis stationibus consisterent, parati ad nutum Superiorum. Totus ille dies ac nox insequens ademit civibus otium et quietem atque somnum. Hac porro diligentia et studio civitas custodita est, et deprehensae demum domus pleraeque instructae stramine ac pulvere tormentario, facibusque ad inflammandam urbem; parumque abfuit quin rex Meldis interciperetur. Nam licet is monitus fuisset, ut ante dictum est, dissuadebant tamen nonnulli aulici, ne se loco moveret, nihil fore periculi, rumores esse vanos, Parisienses cives meticulosum esse hominum genus, aucturum vero regem metum, si recederet. Atque ita Rex Meldis substitit toto eo die. Atqui Dux Guisianus, qui postea a Poltroto sicario glande traiectus fuit, dum fluvium traiceret, timens ne subesset proditio, secreto iussit copias Helvetiorum, qui recenter venerant et aliquot leucis distabant, absque mora et celeri gressu accedere ad Regem Meldas, ordine militari et ordinata acie; quod cum diligenter praestitissent, adfuerunt eadem nocte, qua Rex impulsus est a Duce Guisio, ut sese periculo impendenti eriperet. Rex e cubili suo (quiescebat enim praesente et insistente Guisio) continuo sese proripuit cum regina matre. Et post mediam noctem sub auroram, cum egressus Meldis vix fuisset, et inter copias Helvetiorum sese collocasset, totus cum aula inermis, en Condeus adest stipatus magno equitatu et robusto, conaturque in Helvetios magna vi impressionem facere aliquoties, sed fortissime Helvetius miles sese opposuit, et hostem propulsavit, et assumptum regem in medio sui salvum Parisios deduxit. Fuit eo die

rex 17 horas in equo et ieiunus. Honoravit autem Helvetios multa laude et duplo mensis stipendio. Vix autem potest dici, quantum placuit Magistratui hoc Societatis officium. Eadem nocte, dum aliquoties per urbem obequicaret, accessit ad portam collegii, iubens nos salvere ac bono esse animo, auxiliares copias statim nobis affuturas, si quid collegio periculi immineret.

§. 55. Rebus regni factis pacatioribus, Carolus rex IX Catholicissimus serio applicuit animum ad instaurandam religionem Catholicam iis in locis, in quibus praecipue haereticorum violentia saevierat, et ubi ministri sathanae principatum obtinebant. Sed ante contulit studium suum iuvandis in fide domesticis, et purgandae aulae suae ab haeresi et imprimis revocandi regem Navarrae, qui postea regnum adeptus est Franciae appellatus Henricus IV. Incubuit similiter regina mater serio reformando genicaeo suo, cuius magna pars erat haeretica. Petiit in hunc finem aliquem de Collegio nostro Parisiensi, qui matronas ac puellas nobiles suae familiae in primis doceret, ceciditque sors super me. Docui itaque eas per aliquot hebdomadas ea, quae pertinebant ad religionem catholicam bene in animis serendam, et ad mores Christianos induendos (haeresis namque eius ingenii est, ut omnem pudorem et modestiam excludat). Cum absolvissem, et reconciliandae essent Ecclesiae, regina adiecit animum, ut et generum suum regem Navarrae recenter cum filia copulatum, et Principem Condeum, qui in bello paulo post caesus et mortuus est haereticorum princeps, ad religionem Catholicam adduceret, et Ecclesiae reconciliarentur, voluitque me hanc provinciam eos instituendi obire, et hac de re mandatum dedit Cardinali Carolo Borbonio utriusque Patruo. Res vero extracta est usque ad extremum diem, quia non sinebant illi se inflecti, sibi que persuaderi ut religionem, quam vocabant, mutarent. Sed tandem, pridie quam reconciliandi essent per Nuncium Apostolicum in monasterio D. Augustini vicino, vocor ego cum docerem genicaeum ab ipso principe Cardinale, commendat mihi negotium nepotes catechisandi, invitaturque me ad prandium quod instabat, ut statim sublatis mensis rem aggrederer. Ego considerans quae probabiliter erant evenitura, obtuli quidem meam operam, sed ea cautione ut solus non essem. Prospiciebam enim futurum ut Rex Navarrae et

Princeps Condeus tres vel quatuor singuli adducerent ministros, qui se opposerent catechisanti, non decere autem ut tantum mihi arrogarem, ut solus certamen inire auderem cum multis, et quidem eis, qui victoriam reponunt in clamoribus, et absque ordine ab una quaestione ad multas inconstanter excurrunt, me iturum eius cum venia ad Collegium nostrum, adducturum me P. Ioannem Maldonatum, et ex Collegio Sorbonico aliquot primarios Doctores, ut res fidei decenter et solide coram iis principibus et iis qui adessent tractarentur, ad eorum firmiorem institutionem. Ursit diu multumque Cardinalis ut remanerem, quod opus non esset tanto apparatu, sed sivit tandem sibi persuaderi. Curavi igitur accedere cum P. Ioanne Maldonato D. Simonem Vigor, qui postea Archiepiscopus Narbonensis renunciatus est, D. a S. Germano et duos alios, quorum nomina non teneo, ut sex essemus parati ad decertationem, si qua opus esset, ut sane opus fuit. Nam ut praesagiveram, Rex Navarrus, qui nunc Galliarum Rex est, paratos iam habebat tres vel quatuor ministros in ea parte palatii, quam incolebat; Princeps Condeus fere totidem in altera parte. Caepitum est aliquid dici de re catechistica; statim minister primarius obiecit contra ea quae dicta erant, et affert continuo graeca et hebraica. P. Ioannes Maldonatus valde in eis versatus totum negotium disputationis suscepit, et solus poene cum illo ministro totum tempus catechisationi assignatum absumpsit. Rex in angulo colloquebatur de aliis, sed interdum a nobili eius oeconomo invitabatur ut accederet, quod res pulchra et digna auditu esset in medium allata, sicque fecit circiter 6 vel octies, meo iudicio optima voluntate. Nam etsi haereticus erat, videbatur tamen moveri rationibus catholicis. Rex invitatus accedebat et aurem praebebat iis quae dicebantur aliquamdiu, ac demum recessurus ad intermissa colloquia: bene est, bene est, inquit, haec mihi placent, agite vos viriliter; atque ita post duas vel tres horas finis impositus est catechismo. Regis enim animus alibi erat, eratque ibi contra voluntatem. Princeps Condeus similiter in alio loco. Et haec quidem fuit doctrina, quam recepit tunc uterque Princeps. Nam Condeus omnino similiter habuit se cum aliis Doctoribus nostris tribus et ministris quos adduxerat; hoc tantum fuit discriminis inter utrum-

que quod Navarrus Rex audiebat docentem stans et confabulans in altero angulo cubiculi, Princeps vero Condeus inambulabat in aula, cum aliis similiter confabulans, sed interdum sua sponte accedens ad disputantes. Profectus utriusque fuit, opinor, quod aequae obstinati in sua sententia reverterentur ad sua, atque accesserant. Die insequente tamen uterque publice a Nuncio Apostolico solemniter fuit reconciliatus Ecclesiae. Post dies paucos nactus uterque plus libertatis quam ante, clam abiit ad loca haereticorum firmiora, et non ita diu postea, collectis copiis bellum regi et Catholicis ambo moverunt. Cum ante annum me viseret Vicarius generalis Rotomagensis Eleemosynarius regius et duo consiliarii, et incidisset sermo de rege, ego vero dicerem factam fortassis regi iniuriam ab iis qui relapsum illum dicerent, quod aliud argumentum non haberent, quam quod in foro exteriori reconciliatus fuisset Ecclesiae; nam coram Deo et in foro conscientiae iudicaveram semper eundem continenter fuisse, neque mutasse unquam animum et religionem, donec vidi illum a Summo Pontifice iudicatum Catholicum et reconciliatum; quo verbo ille valde gavisus est; nam, inquit, de foro externo non sumus adeo solliciti, quia constat fuisse reconciliationem coactam; sed de ea intentione quae latet maxime curamus, quia quae facta est reconciliatio per vim, non infert regi maculam. Gaudemus autem te, qui interfuisti actioni, hoc fecisse de rege iudicium bonum. Nam etsi malum est esse haeticum, multo tamen peius et turpius esset esse relapsum.

§. 56. Hoc autem minime praetereundum fuit quod, cum die S. Bartholomaei anno 1572 Regis Caroli IX mandato, haeretici per universum regnum eadem hora repente ad internecionem peterentur, nostri Patres et Fratres missi sunt Parisiis ad aliquot loca, ut periculo necis eriperent plerosque amicos et in eis nonnullos nobiles qui Lutetiam paulo ante venerant, boni Catholici; qui tamen quia vel Angli vel Scoti erant, ut haeretici inquirebantur in hospitibus et diversoriis, ut ad mortem raperentur, quod, Deo sit laus, feliciter cessit. Nam nostri precando, hortando, et bonos viros Catholicos adhibendo, auctores multis fuerunt salutis. Idem praestiterunt officium nostri Lugduni, dum similiter haeretici caedebantur, nec sine ipsorum in utraque civitate periculo.

§. 57. Cum vero Rex haberet de Societate nostra praeclaram opinionem, petiit ut aliquot ex nostris suppeditemus illi, qui Aquitaniam inprimis omnium provinciarum haeresi infestissimam lustrarent, et populum religionem catholicam concionando et catechizando docerent. Missi itaque sunt aliquot de nostro duodenario, ut rex postulabat; Pictavium quidem P. Ioannes Maldonatus cum altero bono operario. Est autem civitas antiqua et Aquitaniae Provinciae metropolis pervetusta, Universitate ornata, quae diu multos professores habuerat haereticos et populum poene totum haeresi depravatum. In ea civitate P. Maldonatus aliquot menses versatus est concionando, legendo, conversando, socio vero catechesin tradendo, et Sacramenta ministrando, modo in una, modo in altera parte civitatis, tanto uterque fructu, ut optimorum et sapientum iudicio civitas et Academia videretur novam plane faciem induisse; et hucusque ab eo tempore (Deo sit laus) Religio Catholica ibi praevaluit, nec haeretici assurrexerunt, sed deinceps magis magisque debilitati sunt.

§. 58. Quidam P. Oliverius Hamelius in alteram plagam Aquitaniae concessit, et P. Henricus Samerius in alteram, videlicet Rupellam, et S. Ioannem de Angelis, et ad Insulam Salinariam, quae Bruage vocatur. Illi magno fructu et Catholicorum consolatione spirituali, varia oppida visitarunt et pane coelesti refecerunt. P. Ioannes Iordanus similiter vir apostolicus et insignis sui contemptor, ardentissimo suo zelo et salutis animarum siti incensus, multa in iisdem et aliis Aquitaniae partibus gessit, adeo ut nonnunquam acciderit, ut principes viri in ipsum incidentes, in suas rhedas illum vel invitum assumerent, ut eius spiritualibus sermonibus reficerentur. Nec pauci exstiterent in itinere, cum equites, tum pedites, qui eius colloquiis et exhortationibus commoti, vel pone dumetum, vel sub aliqua arbo-
re in terra prostrati conscientiam illi patefecerunt. P. Antonius Possevinus Mantuanus, cum diu et valde fructuose Lugduni operam Italis mercatoribus in spiritu iuvandis accommodasset ac venisset Lutetiam, a Cardinale Borbonio Rotomagensi Archiepiscopo missus est Rotomagus, ut civitatem multa haeresi labefactatam verbo Dei repurgaret, qua in re desudavit aliquot menses et per quadragesimam integram, tanta industria et do-

ctrina ut, licet lingua Gallica non esset illi adhuc pura et familiaris, ad illum tamen audiendum tota poene civitas ad summum templum conflueret. Fructus laborum ipsius exstitit admirandus. Nam multi correxerunt pravos mores ad normam disciplinae Christianae, plurimi ad gremium Ecclesiae fuere revocati, nec pauci eleemosynis adiuti hinc inde corrasis; multos nudos vestivit, incarceratos ob aes alienum liberavit, hospitales domos melius disposuit; ac demum nihil praetermisit officii, quod ad stabiliendam Christianam pertinuit pietatem.

§. 59. Ab eodem D. Cardinale missus fui, ut conciones haberem per quadragesimam, Diepam, emporium, quod ob commercium, quod habet cum Anglis vicinis perpetuum, adeo infectum erat ut paucas familias Catholicas haberet. Cives paucis ante annis senatusconsulto everterant templa praeter unum, et in eo altaria et imagines Dei et sanctorum confregerant; neque ullum prorsus erat in oppido vel sacrificium, vel exercitium Catholicum, sed ministri Satanae in eo libere imperabant, et sacra omnia administrabant. Verum quando eo missus sum, iussu regis abacti fuerant, ut in caeteris oppidis regni. Praestiti in eo oppido, meo iudicio, quod potui. Deus incrementum dedit, ob benignitatem, ut terra daret fructum suum. Nam ad 4000 hominum, partim quod cernerent Regis voluntatem urgere extinctionem haereticae pravitatis, partim verbi Dei virtute, haeresim abiurarunt; plurimi eorum, exemplo Gubernatoris arcis et oppidi inierunt sodalitatem sub titulo et patrocinio sanctissimi Sacramenti. Cognovi porro tunc duo accidisse in eo oppido, commemoratione digna, quae hic subiicio, quia ad Dei gloriam et veritatis Catholicae confirmationem pertinent. Res autem utraque tam comperta erat et recens, ut licet pro concione eam attulissem, nullus tamen unquam negaverit accidisse; quin publice et privatim ita se habuisse affirmabant omnes, ut commemorata fuerant.

§. 60. Erat emporium illud celebre ob multa, sed praecipue ob haelecum copiam quae eo certis anni temporibus confluebat, adeoque frequens et densa, ut mulieres aquam maris ad suos usus ex aedibus haurientes, interciperent situlis suis haleces. Affirmavit mihi Gubernator quod semel cum eques exercendi equi causa in ipsum mare ingressus esset ad ali-

quot passus, manu haleces acceperit equo insidens; plurimae erant ibi officinae, in quibus hoc genus piscis vel condiebatur sale vel fumo desiccabatur. Hinc undique eo concurrebant mercatores ad comparanda halecum paratorum vasa. Cum igitur cives decreto publico missam et sacra Catholica ex oppido in exilium, ut loquebantur, expulissent, sustulit illis Dominus continuo hanc benedictionem et pro ea maledictionem intulit. Nam cum paulo post piscatum de more ivissent, pro halecibus canes marinos suis retibus involverunt, qui et retia et tibias piscantium lacerarunt. Cum ibi versarer, adhuc maris sterilitas illa oppidum affligebat, et cogebantur piscatores prope Scotiam ad plurimas leucas ire piscatum, sed revocata missa et religione catholica refluente, paulatim piscatio redintegrata est, et haleces suo more, ut dicitur, reverterunt.

§. 61. Alterum fuit non minus miraculosum quam stupendum. Cum haeretici insanientes altaria et imagines in summo templo everterent, quaedam bona vidua, cernens nefariam haereticorum insaniam, et deflens Ecclesiae calamitatem, ex templo in coemiterium adiacens egressa, conspicit impios quosdam, qui crucem unam Domini marmoream insignem et excelsum delicere conabantur; tum illa zelo succensa ad illum, qui cruci insidebat, ut lapidem transversum plumbo, quo stipiti conglutinator erat, evulso deturbaret, inclamavit: Deus te perdat, nefarie, et corruas tu, et lapis super te, et sub eo crepes et conteraris. Ad foeminae vocem corruit nequam, ac super se marmor attraxit, quo ita attritus est, ut vix appareret species hominis. Sed ad Parisienses revertor.

§. 62. Nullus erat adhuc Parisiis vel locis circumvicinis catechismi publicus usus, sicut erat Lugduni et in Delphinatu in omnes fere parochias a P. Edmondo Augerio, P. Antonio Possevino et ab aliis praesertim in Collegio Turnoniensi versantibus inductus, maximo fructu et omnium approbatione. Inter nos deliberavimus, num expediret etiam Lutetiae et in suburbiiis ac pagis vicinis rudes catechismo erudire. Una omnium fuit sententia id fore operae precium, quandoquidem habebamus ab Episcopo facultatem munia nostra per universam dioecesim obeundi. Quare statim missi sunt aliquot ex nostris, dominicis et festis diebus, ad pagos vicinos. Ego ex scholis no-

stris in quibus catechisabam, ad xenodochium orphanorum me contuli ut fundamentum aliquod iacerem in civitate piaie huius institutionis; oportebat enim a minimis et obscurioribus locis gradum facere ad paroecias. Caepi igitur in sacello orphanos pauperes exercere, paulatim accedunt adulti et cives utriusque sexus plerique, ac demum tanta frequentia, ut nec sacellum, nec aulae vicinae auditores caperent, sed magna hominum turba ex platea audiret. Fama concursus populi pervasit ad doctores Theologos et Pastores. Hi conclamant Iesuitas novitates inducere et cum haereticis symbolum habere, nullo pacto demum hanc docendi rationem ferendam. Ut autem magis se contra nos communirent et magis instructi essent, aliquot ex suo Collegio submiserunt, qui docentem audirent et cernerent, quid rerum cum pueris gererem; ac tandem eo prorupit animorum commotio ut adirent ad summum senatum querelas deposituri. Senatus, ubi illi rem exposuissent: Docentne (inquit per Procuratorem Generalem D. Aegidium Burdinium virum sapientem, doctum et integerrimum), Iesuitae doctrinam pravam? Respondentibus quod non, adiecit: estne censenda novitas doctrinae, quam viri Apostolici olim et maiores nostri tradiderunt? Iesuitae faciunt, quod non facitis, et quod facere deberetis. — Accepto hoc responso conticuerunt et nos progressi sumus ab ipso confortati et animati. Sub haec tempora delati sumus secreto ad supremum senatum seu parlamentum a malevolis, quod valde lautam mensam, et splendidam in cubiculis suppellectilem haberemus. Senatus ut veritatem exploraret, submitit ad Collegium nostrum duos de suis consiliariis viros graves, sub ipsum prandium. Illi ut ingressi sunt priorem aream, de me petunt cum accessissem, statim ut me viderunt: cupimus, aiunt, P. Provincialis, videre domum vestram, et prandere vobiscum; sed videamus prius, quae nobis apponetis. Et haec quidem dicentes, ad culinam recta concedunt, ollas detegunt, omnia explorant, iusculum tantum et modicum carniū comperiunt. Hem, aiunt, non dabitis nobis plura? Non habemus, inquam, Domini mei, modo plura in promptu; sed sustinete paulisper pro vestra humanitate, dum parabimus; non deerit Lutetiae, quod ad declarandam bonam et propensam voluntatem proferre possimus. Bene est, aiunt, sed

videamus ante refectorium et cubicula vestra. Adimus cum ipsis refectorium et cubicula, omnia minutim considerant, cernunt pro tapetibus et papilionibus storeas stramineas vel iunceas; attrectant lectulos, tegmina examinant; nihil denique vident apparatus non necessarij ad usum vel arcendum frigus; omnia illi, ut erant, iudicant vilia et abiecta, et adiecerunt: Patres mei, nolite mirari, quod ita ex improvise et tam importune omnia vestra lustraverimus; non fecimus id temere, sed senatus supremi voluntate et mandato, ut coram cerneremus vestra omnia, et testes oculati essemus vestrae tenuitatis, contra voces quae a malevolis contra vos circumferuntur et ad senatum pervaserunt de vestro splendore et lautitia. Referemus ad Dominos, quae comperimus; officium hoc nostrum proderit, non oberit vobis. — Egimus gratias, et illi bene aedificati abierunt.

§. 63. Senatus perrexit nobis patrocinari ac nos tueri, et Rex Carolus IX cum Serenissima matre Catharina Medicea protegere ac defendere, quando usus veniebat; erat enim Regina mater in nos valde benigna, nec raro veniebat cum sua aula ad nostrum sacellum domesticum, ut sacris interesset, quamvis sacellum nullum aliud haberemus quam classem unam magnam, ad divina officia publica pro viris diebus dominicis et festis instructam.

§. 64. Sed haec quidem patiebamur ab externis in regno Galliae; quod non ita durum erat nobis; hoc vero peracerbum quod ab internis et domesticis aliquid etiam patiendum fuerit, sic Deo disponente, secundum abyssum iudiciorum suorum. Pauci surrexerunt ex nobis, qui segregare studuerunt, inter fratres serentes sermones non bonos, occasione constitutionum ac regularum, quae paulo ante publicatae in praxim redigebantur. Insinuabant se illi clam in animos infirmorum, dicentes quod qui praeerant Societati vellent induere monachismum, obruere Societatem regulis et constitutionibus monachalibus; Societatem factam esse ad comitatem et modestam vitae rationem, non ad legum severitatem, non ad tantam restrictionem. Hisce seducebant sermonibus simpliciores, et horrorem quandam immittebant regularum et disciplinae; et res abibat sensim in factionem et sectam; appellabant siquidem seipsi Sodalitium de via candida, quasi candide agerent; ab aliis prudentioribus vo-

cabantur libertini. Demum inveni Billiomi, inter visitandum, catalogum, 60 circiter personarum, quae subscripserant et nomen dederant huic sectae; ac inter eos censebantur viri aliqui seniores, sed simplices ac seducti, qui ut moniti fuerunt, agnoverunt subito errorem suum. Indicem cum sua formula e vestigio combussi, ac serio admonui Rectores, ut vigilarent super gregem suum. Eos qui dispersi erant per alia Collegia, vel verbo, vel exemplo haud difficulter ad saniora consilia revocavi; et auctores duo vel tres tandem defecerunt, et desertores instituti facti sunt, nec caruere nota atheismi. Res eo devenerat, ut sese mutuo Dominos appellarent, pudebat eos maxime religiosae personae, superscriptione litterarum suarum utebantur plane saeculari v. g. Domino D. Magistro Ioanni etc.; abhorrebant quippe a modesto et communi usu Societatis, volebant sibi permitti usum et receptionem pecuniarum, acceptarum nomine eleemosynae seu alterius tituli, peculiarem denique habere supellectilem, laneam, lineam, librariam etc. In summa, ad instar Canonicorum et honestorum Sacerdotum saecularium agere volebant.

§. 65. Soluta ac dissipata hac factione, subingressa est alia, ut affligeretur in Gallia Societas intus et foris, sicut olim Ecclesia a tyrannis et persecutoribus manifestis et a falsis fratribus; et ut Iudaei aversabantur Gentiles in ministerio, ita nonnulli Galli naturales aversabantur in Societate externos, licet tum absque his nullo pacto collegia possent consistere. Non enim Galli naturales adhuc maturi et parati erant ad omnia Societatis munia convenienter obeunda, sed debuerunt tum illi necessario externis uti in multis. Verum abundabant illi in sensu suo, et animis perturbatis lux non splendet veritatis. Cum Burdegalae quidam ex his concionaretur, et de Collegii erectione cum eo, qui fundator fuit Collegii, et cum magistratu tractaret, procuratione accepta a Provinciali, contractui foundationis curavit clam suo Superiore et Provinciale clausulam inseri, ut nemini liceret in eo Collegio vel praeesse vel primas lectiones habere, qui Gallus naturalis non esset. Et hanc quidem clausulam adhuc exstare puto. Eodem prorsus tempore, quo haec ita gerebantur Burdegalae, ego comperi, quod et Parisiis in ipsa aula regia, me non conscio,

diploma procuratum regium esset, quo cavebatur ne externus ullus praeesset vel primarias lectiones obtineret in toto regno; quod cum cognovissem, valde, ut par erat, gravate tuli rei gravitatem, licet cognoscerem id propter me non fieri; quia si ambitiosus esse voluissem ac primatum quaerere, pauci inventi fuissent, qui mihi invidissent; agnoscebam siquidem me amari et me pro Gallo haberi. Dolebam porro propter vulnus quod infligebatur Societati matri communi. Atqui divina bonitas non est passa hoc malum serpere longius, sed nascens et serpere incipiens succidit peculiari providentia sua divina. Nam Cardinalis ille magnus Lotaringiae Carolus, Collegii Mussipontani fundator et Societatis in Gallia protector, dum haec clam tractabantur, forte venit ad Collegium nostrum, ut mecum conferret de rebus quibusdam suis privatis, atque receperat se maioris quietis causa in cubiculum meum. Absolutis negotiis, propter quae venerat, aperui illi negotium, quod paucis ante horis cognoveram, et docui minime convenire amplitudini suae et honori, ut qui solus in universa Societate praerogativam et titulum protectoris haberet, pateretur ante suos oculos tantam inferri Societati absque ulla causa iniuriam. Auditis bonus Princeps rationibus et eorum, quae contra obiciebat pro parte adversa, solutionibus, sancte tandem ipse mihi recepit, quod eadem nocte, ante quam decumberet, rescissum et laceratum esset diploma, sicut beneficio Dei feliciter factum est; ac sic liberati fuimus ab illa molestia, et serio moniti autores ut a similibus studiis diligenter abstinerent.

§. 66. Hoc anno 73 casus accidit fere funestus in collegio nostro hac occasione. Vetusta est inter studiosos et pueros aulicos Parisiis discordia et inimicitia, et quidem tanta, ut quando studiosus aliquis aulam regiam ingreditur, adeat semper periculum insignis alicuius contumeliae, et vicissim pueris aulicis contumeliae vicem reddant studiosi, si in collegium aliquod ingrediantur. Acciderat ut aliqui studiosi qui cum parentibus aulam visendi studio erant ingressi, iniuriam et verbera a pueris aulicis acciperent. Huius iniuriae memores et ulciscendi ardore inflammati studiosi, cum regina mater, eam comitante Elisabetha ab Austria, regina regente, Caroli IX regis sponsa recenter nupta, ad Collegium nostrum venisset, ut vespertinis

precibus in sacello domestico de more celebrandis interesset, adduxissetque Regina paucos pueros nobiles, qui libellos precarios traderent et alia officia praestarent, studiosi furore quodam perciti aream nostram ingrediuntur, ut egredientibus reginis eos pueros verberarent vel interimerent. Nos vero id inaudientes, artificio quodam illusimus mala studiosorum molimina, et secreto ad interiorem aream pueros inducentes per posticum et per plateas occultiores emisimus. Omnes enim studiosi receperant se, partim ad portam collegii, partim per totam plateam, qua erant reginae transiturae. Erat iam utraque regina in rheda, aliae matronae nobiles et pedissequae paucae in una atque altera, Cardinalis Borbonius et Guisianus in suis similiter rhedis. Studiosi, non cernentes pueros reginarum, existimabant ipsas reginas et Cardinales abscondisse sub vestibus. Quare per summam temeritatem unus atque alter gladium intulit in rhedam, ut pueros, si qui essent in ea, trucidaret; fuitque vestis reginae iunioris et sponsae gladio traiecta. Alii petiverunt simili furore rhedas cardinalium, ea temeritate ut cardinalis Guisius, vel certe Borbonius, ut se eriperet, exiliens de rheda nimis festinanter ceciderit super stratum plateae, vulneratus in manu, vel ense impetentis, vel alio aliquo ferro. Alter Cardinalis aperuit vestes omnes et bonis verbis persuasit studiosis, nullum eorum in curru esse, quos quaerebant. Rex audito facto, et tanta iniuria illata Matri et Coniugi, commotus est, ut par erat, valde; misit ministros iustitiae ad collegium, ut inquirerent de maleficis. Responsum est a nobis, quod ignoti nobis essent, neque scivisse nos quicquam de malis istis studiis studiosorum, nobisque persuasum esse, non esse de iis qui scholas nostras frequentarent. Fuerunt aliqui capti per suspicionem et coniecti in carcerem per aliquot dies, sed boni viri tandem emolliverunt tempore procedente Regis indignationem. Quia tamen dixerat Reginae cum revertisset ex collegio, ego, carissima coniunx, ulciscar hanc iniuriam tibi illatam; paulo post, cum animi causa larvatus, cum quatuor vel quinque nobilibus visitasset liberius nundinas ad S. Germanum iuxta moenia civitatis, revertens ad palatium, transivit data opera per collegium similiter larvatus, cum suis paucis, gestans manu hastam, et ingressus in aream,

bis vel ter circuivit ante scholas discipulis refertas et praeceptoribus docentibus, interdum acclamans phrasi Gallica: ad mortem, ad mortem. Quo facto reversus ad coniugem, dixit: Hem, carissima coniunx, egregie ultus sum iniuriam tibi factam. Atque ita conversa est ira regia in iocum, et liberati sunt qui detinebantur. Rex enim consideravit fuisse levitatem studiosorum, natam ex illa vetere inimicitia. Et haec quidem facta sunt in Gallia, dum, modo Commissarius, modo Provincialis, modo demum Rector Collegii Parisiensis in ea versabar. — Iam vero ad Urbem, ad quam me missum cum duobus Sociis ante memini, ut notem quae in ea tunc novi, meo iudicio notatu digna, contigerunt.

CAP. VIII. — ROMA.

§. 1. In Urbe secunda hora noctis, die secunda Maii anni 1551 excepti fuimus nos quatuor a B. P. N. Ignatio humanissime et a P. Everardo Mercuriano, qui ministrum agebat, permagna tractati charitate. Post tres menses Probationis, hanc adeptus sum gratiam a Domino, ut quando B. N. P. non licebat celebrare (quod crebro et fere continenter accidebat ob copiam lacrymarum et morbos fere continuos quibus impediabatur), coram ipso celebrarem, quod ad multos duravit menses, licet, in Collegio, ob morbum praeceptoris cuiusdam aegrotantis, degerem, illi in classe humanitatis substitutus.

§. 2. Cum vero versarer in probatione, et in parando refectorio alteri substitutus essem, post paucos dies Praefectum refectorii et collegam meum deprehendi esse haereticum, calide a Melanthe et altero haeresiarcha de industria in Urbem destinatum, ut exploraret rationes et studia Societatis atque aliquos perverteret, si posset. Erat is Calaber annorum circiter 33, procera statura et eleganti forma, cuius nomen mihi excidit, videor tamen recordari nomen illi fuisse Michael. Confitebatur ille saepe in hebdomada sed fecte, sumebat saepe Sacram Eucharistiam, sed sacrilege (nam Sacramenta nuda reputabat signa); in disciplina servanda erat accuratus, in mortificationibus externis frequens, in speciem valde humilis, demum totus hypocrita et artificiosus. Cum igitur ratione ministerii

ipsi fere assiduus essem, vel in sternendis mensis, vel vasis et instrumentis purgandis occupatus, caepit ille tentare me de rebus tum controversis. Existimabat, siquidem quia Lutetia veneram, quod aliquis essem, et erat ipse non indoctus; conspicatus igitur imagines in refectorio appensas: Quid, inquit, sibi volunt, Oliveri, imagines istae et quem habent usum? Respondi, ut oportuit Catholicum et religiosum. Atqui, inquit, contra eas obii-ciunt nonnulli illud Ioannis: cavete vobis a simulachris. Exposui ut oportuit, locum; ille vero (sed alio tempore) alium locum Scripturae adduxit interrogans: vellem, inquit, cognoscere, Oliveri, quid D. Petrus intelligat per Babylonem, scribens in altera sua Canonica: Salutant vos fratres, qui sunt in Babylone. Tunc caepi dubitare de fratre, quod forte falsus esset; cernebam enim illum, praeter alia quae attulerat, afferre etiam Scripturae locum haereticis familiarem. Caepi proinde diligentius observare quae diceret insinuareque me magis ac penitius in ipsius familiaritatem. Respondi autem ad illum locum, quod per Babylonem, Apostolus Urbem intelligeret. Ita, inquit, docent viri docti, quos in Germania ego novi; sed quaeso, inquit, quare Babylonem vocabat Urbem? Doctores, aio, nostri dicunt, D. Petrum sic loqui de Urbe, quod omne genus falsorum deorum magna confusione in ea coleretur, ac propter infinitos fere cultus deorum, quos Roma celebrabat, cum unicus sit Deus et una esse debeat religio. Non ita, ait, exponunt Doctores, quos vidi in Germania et aliam rationem afferunt; nam propterea vocari Babylonem Romam dicunt ab Apostolo, quod spiritu prophetico prospiceret, futuris saeculis Antichristum in ea Principatum habiturum, quem Papam vocarent. Acuta, inquit, est et hactenus mihi ignota huius loci interpretatio; libenter audirem, si quid amplius viri illi docti, pro confirmatione suae sententiae et interpretationis adferant. Tunc attulit primum versum primi psalmi: Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum etc. et in cathedra pestilentiae non sedit. Nam cathedram pestilentiae, inquit, asserunt cathedram esse Pontificis Romani. Ego cernens manifestum esse haereticum, ut magis eius animum et studia cognoscerem, pressius etiam egi cum ipso et magis magisque me in eius insinuavi familiaritatem, quod advertens, etiam confidentius egi. Ego vero fere post

singulos congressus, repetebam cubiculum meum et omnia quae gerebantur inter nos, in scriptum referebam, occasiones, propositiones, circumstantias omnes, ac tandem collegi supra 25 propositiones haereticas. Ille vero conatus est me pervertere et in suam haeresim traducere, hoc audacior factus, quod a suo congressu illi abhorrere non viderer. Atqui ut testem mecum haberem ad virum confandendum, dixi me non posse adduci, ut fidem et animum iis quae dixerat, accommodarem, nisi sententias illas conscriptas in aliquot thesibus inter nos disputando agitassemus; et quia inter duos disputatio frigeret et veritas non satis emicaret, cupere me adesse virum doctum et optimum et moderatissimum quem ad manum habebamus P. Everardum Mercurianum, qui paulo ante Lutetia venerat; si convictus a te fuero, inquam, disputando, libenter amplectar salutarem doctrinam. Is licet gravate consensit et tres theses sua manu scriptas paulo post mihi tradidit. Ego ne resiliret, egi continuo cum P. Mercuriano, rogans ut dissimularet se scire haereticum ipsum esse, optare me tantum ut adesset, quo in ore duorum aut trium staret omne verbum et possem rem habere certiore, quam ad B. P. N. deferret. Is, captata occasione descendit ad refectorium; tum ego, adducto collega, exposui quae vir doctus scilicet tum ex se, tum ex viris peracutis et doctis in medium attulerat, quae quia mihi nova erant et subtilia, cupiebam illa agitari inter nos confidenter et secreto, ut veritatem erueremus disputando; monui tum ut daret tres illas theses, quas paraverat; aegre eas tradidit sua manu scriptas, tunc locum et tempus disputationi condiximus. P. Everardus cum thesibus ilico, ut inter nos convenerat, adivit ad B. P. N. Ignatium, illique omnia exposuit. Pater admiratus viri improbitatem et imposturam, confestim misit renunciatum, quae acciderant, Illmo Cardinali Caraffae, Inquisitori maiori, qui postea Pontifex Summus creatus, Paulus IV nominatus est. Die insequenti missi sunt lictores a Cardinale circa posticum domus Professae variis angulis insidentes. ne ille ex domo dimissus manus effugeret. Circumcursabat miser totam domum, quod nusquam me videret comparere, suspicatus aliquid sinistri (vetuerat enim P. N. ne cum ipso amplius agerem) et paulo post iussus est deponere vestes talaris, quas induerat, ac

resumere suas breves ac saeculares. Et dimissus per posticum, statim comprehensus est, et in carcerem Inquisitionis coniectus. P. Ioannes Polancus ad tollendam offensionem, si quia forte ex incarceratione nata esset, domi eadem habuit hora, qua comprehendebatur, exhortationem ad domesticos, me absente, quia B. P. N. ita fieri mandaverat. Ego paucis post diebus vocatus fui a Dominis Inquisitoribus et a Patre Commissario Dominicano, Fratre Michaelae (qui post Pium IV fuit Pontifex Maximus et Pius V appellatus) ut contestarer et hominem convincerem, quod feliciter duobus congressibus successit, et confessus est ad omnia et revocavit, et post paucos alios dies ad triremes perpetuas damnatus est.

§. 3. Nec hic constitit haereticorum in Societatem malignitas sive huius opera, sine alterius studio. Sub pallio eleemosynae missae fuerant Venetiis, vel aliunde ad eandem domum Professam duae cistae refertae libris non compactis. Horum duo primi ordines et series erant librorum catholicorum, at sub his reliqui erant haeretici. Hae cistae depositae erant in bibliotheca communi. Cum igitur ego, accepta facultate, bibliothecam ingressus, libros omnes curiosius perlustrarem, incidi in duas illas cistas et libros plurimos haereticos conspicatus, statim adeo P. Everardum domus Ministrum; is accurrit, libros inspicit, evolvit omnes, haereticos similiter quamplurimos deprehendit; continuo rem ad B. P. N. defert. Hic evestigio iussit omnes libros haereticos comburi in clibano; nondum enim mandatum erat a Sanctissimo, ut libri haeretici omnes ubique traderentur sacro Inquisitionis officio.

§. 4. Accidit anno circiter 1553, Hispanus miles quidam gregarius Romae, facta in templo Societatis Professae peccatorum confessione, tantopere apprehendit peccatorum suorum gravitatem, atque de eorum meritis et de acerba Christi passione meditationi ita se tradidit, ut totum illum diem ac noctem insequentem in ea mentis contentione transmiserit; mane autem facto, ut miles in hac nova militia adhuc novitius et tyro parum exercitatus, ita affecit cerebrum ut tertio die paucis horis ante meridiem ingressus in Iudaeorum stationem, magnam eorum stragem, gladio districto, grassabundus per illas plateas conatus sit facere, percutiens quotquot potuit appre-

hendere, vociferans, et dira quaeque intentans Iudaeis et peccatoribus, quod Christum Dominum egissent in crucem. Inde eiectus, in templum D. Augustini se recepit, percussitque quotquot habuit obvios indiscriminatim viros et mulieres, inclamans in peccatores. Deinde per plateas similiter furens grassatur. Quia vero Hispanus esse agnoscebatur et factiones erant in Urbe inter Gallos et Hispanos, licet ab omni caede abstinerent, commoti sunt tamen multi de plebe contra Hispanos, ac misellum persequiebantur fugientem cum saxis, hastis et gladiis, plusquam trecenti. Ille sentiens se peti lapidibus et in periculo versari, licet insanus esset, cucurrit recta ad templum nostrum, ut Confessarium suum inveniret in sede vel alibi. Nostri, qui in templo erant Sacerdotes, ut viderunt hominem cruentatum, et turbae concurrentis et insanientis tumultum, statim ocluserunt portas templi, turba foris clamante et vociferante contra nostros Patres, odiose appellitantes eos facinorosorum et Hispanorum patronos, minanturque flammam in domum, nisi virum tradant interimendum. Nec procul aberat periculum, quia numerus et insania continenter augescebant, sed cives quidam graves et nobiles magnaeque auctoritatis accesserunt, ac suavis verbis turbae impetum represserunt, promittentes se vocaturos magistratum et curaturos diligenter ut maleficus caperetur, raptareturque in carcerem et ad supplicium condignum; parcerent interim ipsi templo et Ordini religioso innoxio. Tandem vocatus Magistratus adest cum lictoribus, tota domus illis patet, petunt de criminoso; nostri dicunt se nescire quo se receperit et se sacris canonibus prohiberi quempiam tradere ad mortem. Quaeritur insanus, ac tandem inter tecta inventus, comprehenditur. Nostri tum conantur faciem cruentam abstergere, ille non patitur, dicens se paratum esse totum sanguinem pro Christo fundere. In egressu ut vidit turbam, conatur in eam irruere, ut ulcisceretur Christum de peccatoribus. Traditur in carcerem. Iudaei (nam aliquot fuerant ab eo interempti) instant apud Magistratum pro eius nece, in ultionem suorum interemptorum; Magistratus respondet, insanum hominem esse; illi non credunt et iustitiam fidei implorant. Adducitur igitur altero die coram eis insanus; is ut pileo flavo agnovit Iudaeos, furit vehementius, vixque potest retineri quin in eos irruat. Abeunt Iudaei, misellus in carcerem

retrahitur, iubeturque curari a mania et sanatus clam emit-
titur ex Urbe.

§. 5. Cum initio versarer in Urbe, intellexi indulgentiam plenariam concessam fuisse omnibus Christi fidelibus, qui alicui Sacerdoti Societatis confiterentur, sed bullam nullam videram, aut vivae vocis oraculum, quo clare id doceretur. Postea Bruxellis incidi in exemplum vivae vocis oraculi, quod nostris Patribus Lovanii tunc degentibus fuerat ex Urbe missum, quod operae pretium duxi hic apponere, ob concessionis antiquitatem et viri qui obtinuit praestantiam et in Societatem merita, antequam in Societatem ingressus esset, et quia a viris multis et gravissimis, testificatione subscriptioneque illustratum est. Est autem huiusmodi:

Durantes, miseratione divina, Basilicae XII Apostolorum Presbiter Cardinalis, de Durantibus nuncupatus, Sanctissimi D. N. et Sedis Apostolicae Umbriae etc. de latere legatus, Universis et singulis ad quos praesentes pervenerint, fidem facimus et attestamus; quod hodie idem Sanctiss. in Christo Pater et Dominus Noster D. Paulus Papa III, humillimis supplicationibus, pro parte Illmi Domini Francisci Borgiae, Ducis Gandiae ac Marchionis de Lombay, per nos sibi porrectis inclinatus, Superiori pro tempore existenti Societatis de Iesu nuncupatae, per eandem Sanctitatem suam erectae, ac ipsimet Societati, quod omnes et singuli Christi fideles utriusque sexus, qui confessi et corde contriti fuerint, seu confitendi firmum propositum habuerint, ac in honorem et devotionem Passionis Redemptoris nostri preces devote effuderint, ac postea Superiori praedicto aut cuivis idoneo presbitero ex sociis praedictae Societatis, seu Superiori, aut Societati huiusmodi praedictis obedientiam praestanti, confessionem fecerint, ut Christi fideles huiusmodi ad gloriam Dei in novum spiritum renoventur, omnium quorumcumque peccatorum suorum, semel duntaxat in vita, unusquisque plenariam indulgentiam consequatur in forma Ecclesiae consueta, misericorditer in Domino concessit et elargitus est. Non obstantibus Apostolicis, necnon in provincialibus et synodalibus conciliis editis generalibus vel specialibus constitutionibus et ordinationibus, ac aliis in contrarium facientibus quibuscumque. In quorum omnium et singulorum fidem praesentes litteras manu nostra subscriptas fieri et per

Secretarium nostrum subscribi et publicari fecimus et mandavimus, sigillique nostri iussimus appensione communiri. — Datum Romae in aedibus nostrae solitae habitationis nonas Ianuarii 1547, Pontificatus autem S. D. N. anno XIII.

Durantes S. R. E. Cardinalis manu propria.

D. Sanctius Secretarius. — Vidit Miedes Commiss. S. Cruciatæ. Vidit D. Thomas, pro Patribus Inquisitoribus. — Vidit Iacobus Gines officialis et vicarius generalis in civitate et dioecesi Valentini. ubi hoc vivae vocis oraculum acceptatum et publicatum est XV Martii anno 1547 in authentica forma. — Testes Revdi Patres M. Iacobus Laynez et Alphonsus de Salmeron.

§. 6. Circa hoc tempus memini B. P. N. Ignatium dixisse P. Ludovico Gonçalves (si recte recolo) cum ex variis partibus litteras accepisset, se suspicari, quod D. Deo non satis bene serviretur a Societate in aliquibus partibus, quod omni ex parte acciperet nostra valde prospere promoveri et progressus felices valde ubique esse et prosperos. Memini praeterea paulo post ad Pontificem Summum (is erat Iulius III) delatam fuisse Societatem, quod eius consilio, Caroli V consensu vel voluntate, edictum fuisset in Hispania, ut iuxta Concilii Tridentini decreta, omnes omnino, qui beneficia habebant ad residentiam personalem obligata, residere congeretur. Multi tum Romae erant Hispani aulam et Curiam pontificiam consectantes, atque in Urbe commorantes, qui graviter questi sunt apud Pontificem, quod cogèrentur reverti hoc edicto in Hispaniam magno suo et Curiae incommodo. Pontifex urget Imperatorem, ut Ecclesiasticis rebus se non immisceret, ad principem saecularem eas non pertinere. Carolus se excusat, dicens, non se, sed Concilium nationale id urgere, ut Concilii oecumenici (cui sua Sanctitas praefuerat) decreta servarentur; se non posse tantum bonum impedire; rogare suam Sanctitatem, ut gravate non ferat, quod sua Sanctitate et aliis Patribus praesentibus fuit definitum, sancte pieque executioni mandari. Acceptis litteris Caroli Pontifex a Curialibus incitatus et commotus, sermones graves effudit contra Societatem quam beneficiati Hispani auctorem asserebant tanti mali: nam Episcopi, dicebant, et Principes fere omnes Theatinos a consiliis habent, et faciunt, quod hi ipsis suggerunt; sunt ergo ipsi causa et authores huius novitatis. Eo progressa est homi-

num commotio, ut Societatis homines arcerentur ab aula Pontificia tanquam Samaritani aliqui. Neque erat inter Cardinales, qui de Societate Pontifici verbum bonum suggerere auderet, adeo ut Rodolphus Cardinalis Carpensis, tum Protector Societatis, vir inter Cardinales gravissimus, simili metu impediretur ne negotia Societatis promoveret. Iacebant propterea negotia omnia universae Societatis, quae Pontificis gratiam vel auctoritatem postulabant, et nos omnes cum amicis in moerore ob offensum summum Pontificem et plurimos Cardinales iacebamus.

§. 7. Accidit ad haec mala, quod B. P. N. incidit tunc in gravem morbum, quo dubitabamus eum nobis eripiendum, et ex his miseriis ad vitam beatam transiturum. Erat itaque Societas valde perplexa, sed Deus non passus est eam exerceri ad extremum, sed immisit in cor Ferdinandi Imperatoris, ut ad Pontificem litteras daret, quibus eum rogabat, ut de quibusdam rebus et secretis suis et quae ad ipsius conscientiam pertinebant, dignaretur cum B. P. N. tractare, et rationes audire et perpendere, quas ipse coram exponeret, sicuti peculiaribus litteris rem B. P. N. totam commiserat. Pontifex ergo acceptis Caesaris litteris, novo quodam spiritu excitatus, ad se accersivit B. P. N. Sed ut graviter affectus decumbebat, rogavit per internuncium ut Sua Sanctitas tantisper expectare dignaretur, dum convalesceret aliquantulum; quam excusationem Pontifex benigne admisit. Nonnihil ergo Pater ex morbo recreatus, licet adhuc imbecillis, contulit se ad suam beatitudinem. Mirarium omnes quod homo, cui Pontifex tam offensus esset, auderet pro audientia ad palatium accedere. Sed ille, in cuius manu sunt corda Principum, voluntatem mutavit Vicarii sui. Ut enim intellexit P. N. adesse, statim iussit illum admitti et perbenigne illum ingredientem excepit, nec passus est ipsum flexis genibus de more sermonem facere, sed secum partim iuxta fenestram secum stare, et caput parvo tegmine contactum ob debilitatem retinere voluit, audivit loquentem benignissime et offensionis culpam a se amolientem, causam denique Caesaris exponentem. Atque ubi perorasset, Pontifex, ut declararet paternum erga Societatem affectum, multa dixit eius in laudem et se optime nosse Societatem omni culpa vacare, informationes quas acceperat, non fuisse ratas, velle se Societatem studiose

promovere et Collegium Romanum fundare. Hanc ad rem se velle expedire unam bullam pro reservatione 2000 ducatorum annue, vel pro Abbatia bona prima vacante. Deinde interrogavit Patrem, an aliqua re in praesentiarum indigeret domus Professa? Respondit Pater, quod quamvis pauper esset, nihil tamen deesse ad necessitatem huius vitae, D. Deum piorum eleemosynis subvenire famulis suis, opus tantum habere Societatem favore et benedictione suae Sanctitatis. Tunc accepta benedictione recessit. Pontifex autem antequam egrederetur ex cubiculo audientiae, advocato magistro cubiculi, mandavit, ut in futurum, quando veniret P. Ignatius, omnia illi essent aperta, nec paterentur illum expectare quicquam, sed statim etiamsi cum Cardinalibus conferret, indicarent illum adesse; quod Patri et Societati magnam opinionem apud omnes conciliavit. Postridie Summus Pontifex misit eleemosynam 500 coronatorum, quos ego vidi, et tractavi. Et haec quidem procella nostro et omnium iudicio saevissima, mutata est in magnam serenitatem. Sed bonus Pontifex paulo post exstinctus, non potuit explere desiderium suum, nec bulla fuit tempori expedita.

§. 8. Iulio III° successit Marcellus II, a quo universa Ecclesia, et nominatim Societas magnum solatium et auxilium expectabat, sed peccata nostra in brevi exstinxerunt lucernam eius. Successit Sanctissimo Pontifici Paulus IV Caraffa Theatinorum presbiterorum institutor. Cum in conclavi de eius electione ageretur, quidam ex nostris fratribus Coadiutoribus, in oratione existens, audivit in raptu quodam Angelos quasi inter se disserentes, et unum clamantem et dicentem aliis: non est modo Ecclesiae statui convenientior ad Pontificatum gerendum Cardinale Caraffa; quod bonus frater, cum ab oratione surrexisset, aliquibus narravit, affirmans non futurum alium Pontificem. Et paulo post tota civitas intonuit de Cardinalis Caraffae assumptione.

§. 9. Ut Paulus IV coronatus fuit, requisivit B. P. N. Ignatium ut Societatem coniungeret cum suo ordine Clericorum regularium, qui Theatini vocantur, quod aliquoties, dum in minoribus esset, fieri rogaverat. P. Nostri responsio fuit, quae ante fuerat: Ordinem suorum multum colere solitudinem, chorum habere, vacare plurimum meditationi et propriae perfectioni;

Societati institutum esse proprium, illis non neglectis incumbere etiam saluti et perfectioni proximorum, proinde Societatem operam magnam ponere in scholis et puerorum Christiana institutione, in sacramentis administrandis, in concionibus, in missionibus, in conversione haereticorum etc; quae officia erant hoc saeculo non tam utilia quam necessaria, rogare se suam Sanctitatem ut pateretur potius unionem utriusque ordinis ita fieri, ut sui religiosi in nostrum ordinem transirent. Pontifex non bene accepit Patris responsum; dissimulavit tamen, quia multum deferebat eius prudentiae ac sanctimoniae.

§. 10. Non ita diu postea, volens Deus aeterna gloria B. P. N. donare, eum ad se vocavit. Et ecce motus novus factus est in terra nostra. Nam cum exardesceret bellum inter Pontificem cum Rege Galliae et Philippum Regem Hispaniarum, propter regnum Neapolitanum, in quod Pontifex ius praetendebat, et non liceret Hispanis Patribus ad congregationem accedere si in Urbe fieret, P. Iacobus Laynez Vicarius generalis assignaverat Genuam ut locum magis oportunitate Congregationi habendae. Quod cum a quibusdam non satis prudenter et fideliter fuisset relatum ad suam Sanctitatem, non bene Sanctus Pater illud est interpretatus, existimans illud in fraudem ac malum finem fuisse conceptum et constitutum. Prohibuit ergo Congregationem haberi; et hac occasione tempus Congregationis extractum est ad alterum annum, et Patres qui ex Germania et Belgio venerant, re infecta reverterunt. Multa tunc contra Societatem ab iis qui partes Galliae tenebant, iactata sunt, et illa non parum afflicta fuit domi et foris, sed pax ante exactum biennium conciliata cum Rege Catholico, omnia haec incommoda et contumelias sustulit.

§. 11. Causa quambrem multi contra Societatem multa tunc temporis spargerent, ac multa ad Pontificem ipsum deferrent, erat, quod minime obscurum esset ipsum Pontificem non esse Societati admodum propitium et benignum; idcirco affectionibus eius se accommodabant, existimantes gratum illi fore, quicquid contra Societatem ipsi adferretur. Afficiebatur tamen erga personas Societatis aliquas singulares, quibus, dum in minoribus erat, usus fuerat frequenter et familiariter. Praecipue caros habebat P. Iacobum Laynez et P. Nicolaum Bobadillam, atque hunc maxime. Cum igitur bonus Pontifex bellum

iam inchoasset ac copias collegisset, tactus ut vero simile est scrupulo interius ob bellum a se conceptum et iam inchoatum, eum ad se vocavit, sciscitans, quid de bello hoc sentiret? P. Bobadilla nolens Pontificem natura biliosum et adversus Societatem non satis propensum exasperare, ita respondit ut Pontifex adverteret ipsum timide agere; addidit animum ut libere diceret, sed bonus Pater postquam nonnulla alia dixisset, ut prudens et religiosae disciplinae amans erat, petiit a sua Sanctitate tempus ad cogitandum ea de re in crastinum diem, hoc consilio ut cum P. Laynez Praeposito Generali de ea re conferret. Accessit igitur ad Superiorem Laynez; sed hic cum haberet perspectam indolem Pontificis, iudicavit satius esse, ut unus Bobadilla subiret offensionis periculum, quam in capite ipso Societas universa. Consuluit igitur Patri Bobadilla, ut nihil sibi diceret, ut posset Pontifici vere referre, se solum de re sibi demandata deliberasse. Scripsit ergo P. Bobadilla suas rationes in partem affirmantem et negantem, die insequenti redit ad Pontificem, tradit scripto quae conceperat. Pontifex duos aut tres articulos legit, ex quibus cognovit, P. Bobadillae sententiam minime favere belli suscepti rationibus. Quare scriptum complicit et paucis eundem Patrem expedit, satis vultu indicans iudicium Patris non fuisse suo consentaneum; atque postmodum P. Bobadilla, magno Societatis et eius commodo, alio se contulit, ne revocaretur. Huius belli sollicitudo bonum Pontificem saepe momordit ac tandem prostravit, licet magno bono christiani orbis pax inter ipsum et regem Catholicum paulo post coalesceret. Aegrotus igitur et graviter quidem, vocavit ad se P. Laynez Praepositum Generalem, et blando vultu et sermone illum corripuit, quod se aegrum non visitasset. Excusavit se Pater ab amplitudine et maiestate dignitatis eius; tunc Pontifex: magister Laynez, facies mihi rem gratissimam si crebro ad me accedas, nam ego consolatione et consilio; o Pater (aiebat) Laynez, quam valde caro et sanguis decepit me et induxerunt me propinqui mei in praeterita belli incommoda, ex quibus peccata plurima oborta sunt in Ecclesia Dei! A tempore D. Petri non exstitit Pontificatus in Ecclesia hoc infelicior. Eius, quod actum est, valde me poenitet; orate pro me. Ego enim amo Societatem vestram ex a-

nimo et volo, si diutius vivam, ea uti maxime, et eam promovere, quia in Ecclesia non est sodalitium vestro fructuosius neque quo haec Sancta Sedes uti possit utilius et confidentius En thesaurus (cistam vicinam lectulo ostendebat) quem paravi pro fundatione Collegii Romani. Quaeras, P. Laynez, in tota Urbe locum vestris institutis convenientissimum, et in hoc negotio nulla sit mora; postea de proventu agemus. Abivit P. Laynez accepta eius benedictione et quaesivit subito locum eumque designavit, magno Societatis gaudio. Sed placuit divinae Maiestati Collegium fundari per eum, quem elegerat, Gregorium XIII. Nam Paulus tertio post die extremum clausit diem, tanta poenitentia affectus, ut P. Laynez assereret, se non dubitare eius animam ab Angelis fuisse receptam. Iusserat suos nepotes, quos habere potuit, belli incentores Carolum Caraffam Cardinalem, Ducem de Paliano et nescio quem alium, coniici in carcerem, et contra eos iuridice agi, et supplicio affici, si ius postularet. Quare Pius IV eius successor, non tam contra ipsos egit sua voluntate, quam processum intentatum a Patruo Paulo IV persecutus est, usque ad sententiam definitivam, per quam plexi sunt capite saeculares, Cardinalis laqueo privatim suffocatus. Supplicio illis aliqui de Societate astiterunt et ad mortem per exercitia spiritualia dux Palianus se praeparaverat ac gaudens ad supplicium ibat, quod illud esset illi via ad salutem.

§. 12. Concionabatur tunc in templo nostro domestico Pater Benedictus Palmius tanto fervore et spiritu ut lacrymas saepe permultis cieret. Ut vero instrumentum Dei ad fructuose concionandum se praestaret, antequam ad concionem accederet, in cubiculo suo multa et ardenti se devotione et oratione incendebat et inflammat. Cum semel officii causa ad cubiculum eius accessissem (eram enim Rector), ut viderem si qua re indigeret, inveni eum sub horam concionis prostratum humi, ita ut facies eius adhaereret cum ventre pavimento, et locum, quem attingebat facies eius, omnino madefactum lacrimarum profusione. Erat (ut mihi confidenter et ut Superiori suo dixit) illi solemne ante concionem, per tres horas partim meditando repetere ac disponere concionem, partim ad concipiendum maiorem a Deo spiritum, quam devotissime poterat, orare. Cardinales habuit fere semper auditores aliquot, ob insignem doctrinam et

dicendi gratiam, qua praestabat. De hoc patre memini me audivisse, quod cum in Sicilia, quo fuerat a B. P. N. Ignatio missus, ut doceret rhetoricam, in gravem et foedam scabiem incidisset, quae poene totum corpus obtegebat, ut medici iudicarent morbum fuisse, quem Gallicum vocant, qui cum peccato fere solet contrahi, exclamaverit continuo cum multis lachrimis et singultibus, obtestans Deum, quod tam virgo tunc temporis esset, quam fuerat quando egressus est de utero matris, quo verbo fratres omnes fuere valde aedificati et recreati; medici autem conantes illum solari et corrigere quod dixerant, protestati sunt quod non iudicarent morbum illum provenisse aliunde, quam ex aliquo contagio quod non raro contrahitur ex lectis vel tegminibus infectis, qualia nonnunquam dantur in diversoriis.

§. 13. Idem Pater, ut magno erat zelo praeditus, cum P. Petro Ribadeneyra, qui zelo, si non pari, at non dissimili fervebat, conciones habebat per vices in praecipua et frequentissima platea Urbis, B. Patre N., quod ea tempora id non tam paterentur quam expeterent ob diluvium peccatorum, quo totus fere mundus obruebatur, approbante. In ea platea habitabant praecipui mercatores trapezitae, ac proinde multi etiam hodie esse solent, qui totos pene dies in eis plateis, vel ambulando, vel stando, vel sedendo otiose transmittunt. Hi ergo Patres, ut otium illud vel vana colloquia tollerent et tempus melius esse collocandum docerent, per aliquot menses ibi habuerunt conciones alternatim spiritu plenas, stantes super aliquo vel saxo vel scamno, multorum milium hominum concursu.

§. 14. Hunc Patrem Benedictum praecesserat P. Hyeronimus Hottellus, qui, quando receptus fuit, indoctus quidem erat, sed eo ingenio et vitae innocentia ut P. N. illum adhibuerit studiis litterarum. Linguam graecam privato studio ita erat assecutus, ut autores quosvis ea facilitate fere evolveret et intelligeret, qua latinos. Operarius indefessus fuit, tempus pomeridianum impendebat foris proximorum saluti, conciliandis dissidentibus et impuris mulierculis, assistentibus ei piis aliquot viris et matronis, ad puriorem vitam revocandis. In quibus officiis concurrente Dei gratia, qua plenus erat, plurimum valuit. Matutino tempore domi excipiendis confessionibus erat fere as-

siduus. Magnus sui contemptor fuit et corporis castigator, fere semper cilitium gestabat, et tunc maxime, quando concionabatur; quod scio, quia ut valde ei familiaris eram et intimus, eum non pudebat secreta sua me cognoscere; abstinentia erat illi quotidiana; humilitas comes individua. Deus ergo ob egregiam virtutem et carnis depressionem, eam ei contulerat gratiam, ut raro concionaretur quin populum commoveret ad lacrymas et persaepe ad implorandam magnis clamoribus Dei misericordiam. Tandem vir optimus ad instantiam Cardinalis Borromaei et Antistitis Genuensis seu Nuncii Apostolici, missus est in Corsicam ac tandem post multos labores viribus exhaustus pie et religiose obdormivit in Domino.

§. 15. In Collegio Romano cui me Rectorem dederat B. P. N. erat P. Martinus Olavius superintendens et Theologiae primus Professor. Is erat doctor Theologiae Parisiensis, B. P. N. ob virtutem, disciplinam ac humilitatem imprimis valde carus; item Cardinali Marcello et multis aliis praestantibus viris ob insignem doctrinam, sermonis venustatem et eximiam modestiam, quae ad instar gemmae pulcherrimae totam ipsius conversationem mire exornabat. Hoc Cardinalis Marcellus Pontifex factus designaverat uti Theologo in palatio et P. Laynez, nisi fuisset e vivis tam cito sublatus. Cum autem vir tantus ac B. P. N. tam familiaris et carus esset, non parcebat tamen ipsi, si quippiam ageret praeter ordinem. Induxerat de novo bonus Pater, in memoriam et venerationem sanctorum, ut quotidie sub finem lectionis ad mensam, ex Breviario Romano, quod a Cardinale S. Crucis, de licentia Pauli III, fuerat digestum et in lucem editum, recitaretur tertia lectio de sancto incidente. Hoc ubi cognovit, B. P. N. illum multavit reprehensione publica satis gravi, misso ex domo Professa fratre Antonio Rion (qui in reprehensionibus publicis acer erat et ob acumen gratosus), ut inter coenandum illum reprehenderet in parva mensa accumbentem ac moneret officii et prudentiae, non quod Patri displiceret res ipsa, cuius substantia bona erat, sed considerabat providus Pater quod libertas si permetteretur Superioribus localibus innovandi quidlibet, posset communis disciplina dispendium pati non exiguum. Voluit ergo ut eius viri tanti correptio nobis omnibus esset in futurum cautio et in-

structio. Quia vero res bona erat, voluit nihilominus ut retineretur in usu donec prodiret Martyrologium reformatum, quod ex ea occasione legendum ad mensam susceptum est.

§. 16. Audiui illum P. aliquando dicentem se ante ingressum in Societatem plus profecisse ac didicisse meditando fundamentum Exercitiorum, quam ex toto studio praeterito Theologiae.

§. 17. Erat etiam in domo professa B. Patri N. a secretis P. Ioannes Polancus, qui et Assistens erat, valde ei familiaris, fuerat enim ab ipso factus et efformatus secundum cor suum. Erat is cum Deo tam coniunctus (ut ex frequentibus congressibus cum eo cognovi et ex aliorum relatu didici), ut a negotiis licet difficilibus sese absque difficultate et distractione ad orationem conferret, et tam dominus cogitationum suarum, ut non aliter illis et passionibus imperare videretur, quam dominus famulis; quo fiebat ut oranti non essent importunae et ab oratione ad opus se revocaret sine difficultate. In omnibus erat serius, amans disciplinae et communitatis; sui fere semper similis, semper serenus et compositus, ordinem actionum suarum semel susceptum non interrompebat nisi necessitate coactus. Opuscula conscripsit praeter Directorium Confessionum et methodum assistendi morientibus, tractatum de humilitate et alterum de gradibus et perfectione charitatis, industrias denique ad conversandum cum proximis, ad meditandum et orandum, quae multum prodessent, si prodirent. Renunciato P. Praeposito Generali P. Everardo Mercuriano, ille missus est in Siciliam, ut omnia Provinciae Collegia visitaret et in spiritu promoveret, quod praestitit magna laude et commendatione. Mortuus est in domo professa et infirmaria communi, me praesente, summa cum pace et serenitate mentis, licet morbus esset valde gravis et cum multo dolore coniunctus.

§. 18. Novi item in domo Professa P. Didacum de Guia, Confessarium ordinarium B. P. N., virum senem spectatae virtutis, qui totus erat in revocandis mulierculis, quae se prostituebant, ad poenitentiam, ad vitae disciplinaeque honestatem; ut enim fere decrepitis erat et virtute conspicuus, liberius et decentius cum ipsis tractabat de divinis et de earum salute, quam alii iuniores fecissent; ea nihilominus prudentia utebatur,

ut non adiret ad earum domos nisi probatissimis viris vel matronis comitatus. Ordinarie autem vel pio dolo, vel proposita aliqua eleemosyna per aliquam honestam personam, eas curabat venire ad honestum locum, et in praesentia duarum vel trium matronarum exhortabatur eas ad viam salutis. Hunc Patrem saepe audiavi dicentem, cum sermo incideret de B. P. N. Ignatio: o si possem loqui! o si mihi liceret dicere quae scio, et quae de P. Ignatio novi! sed os mihi clausum est. P. Ignatius enim prohibuerat sub praecepto ne quid de rebus suis secretioribus diceret ante mortem. Putatur autem (et hoc audiavi saepe a gravibus Patribus dici) quod suis precibus obtinuerat ut hic donaretur vita beata, antequam ipse P. N. emigraret, ut sua omnia laterent; tam fuit ille studiosus sui contemptor.

§. 19. Sed noluit Deus tam pretiosas gemmas latere. Nam Patri Ludovico Gonzales animum dedit, ut auderet beatum virum ante abitum suum in Portugalliam serio et per Christum obsecrare ne gravaretur facere, quod fecerant Patriarchae aliorum ordinum, qui, ut posteritati consulerent, dona et talenta quae a Deo acceperant, perpetuo non involvissent silentio, sed exposuissent, ut posteritas exempla haberet pulcherrimarum virtutum in quibus se exerceret; proinde cum iam esset provectae aetatis et affectae valetudinis, dignaretur similiter manifestare saltem praecipua capita, quae prodesse possent Societati; id futuris temporibus recreaturum multos, multosque in proposito confirmaturum. Tantum vero bonus P. Gonzales, genere illustris sed prudentia omnique virtute multo illustrior, pulsavit sanctum pectus B. P. ut aperuerit, et ex eo thesauros quos modo habemus hauserit, et scripto reliquerit, quae cum aliis multis quae P. Ribadeneyra observarat et collegerat (nam diutissime et a nascente Societate fere cum beata illa anima degerat et tractaverat) in historiam vitae ipsius contulit felicissime.

§. 20. Erat praeterea et P. Baptista Pesanus Parmensis, Procurator Domus, cui non tantum curae erat, ut domesticis nihil deesset, sed et pauperibus externis ac multis familiis inopia afflictis multa ad vitam ducendam necessaria procurabat, familiis praesertim quas per verecundiam non audere mendicare sciebat. Erat praeterea caritatis operibus aliis maxime intentus, conciliandis dissidentibus, visitandis aegrotis, carceri-

bus et hospitalibus, confessionibus excipiendis, concionibus et exhortationibus ad populum habendis; vir demum omnino in bene operando indefessus. Vitae exitum hunc habuit. Cum ad templum descenderet ex horto editiore domus, visus est aliquibus paulatim subsidere, ac demum delabi super gradus (nam tactus apoplexia cum progredi non posset, innixus est gradibus et sensim delapsus est). Occurrentes continuo alii et alii bonum Patrem conati sunt sublevare, sed in ipso nec vox erat nec motus ullus apparebat. Dixerunt proinde ad se mutuo aliquoties: mortuus est, mortuus est; deferamus eum ad vicinum cubiculum, Tandem ipse cum diu nec oculos nec os aperuisset, aperiens os suum dixit: Non moriar, sed vivam; nec postea verbum ullum nec aliud signum vitae dedit.

§. 21. Praeter hos erat Pater omnino decrepitus N. Mion natione Lusitanus. Is, cum P. Ignatius adhuc saecularis esset, fuerat illi a confessionibus; hanc ob causam et beneficii memoria permotus, illum invitavit pluribus litteris ad Societatem, et tandem conversum admisit omnino senem. Hic dies totos trans mittebat peregrinando ad pia loca Urbis, vel propinquiora, vel remotiora, ut vires ferebant. Noctes pene totas insomnes ducebat, vacans orationi; atque ut minus impediretur, vix iacebat in lectulo, in sede soporem corripiens quando premebat, sedensque naturae utcumque obsequebatur. Ultimum sacrum fere faciebat circa meridiem, donec prae aetate lumen oculorum perdidit; confessiones audiebat trium vel quatuor vetularum, quae ex Hispania et Lusitania venerant. Mortuus est tanquam innocens et puer ob aetatem et animae puritatem ac simplicitatem.

§. 22. Inter Fratres nostros Coadiutores, virtute rarissima enituit Ioannes Baptista coquus, vir admirabilis patientiae et pietatis; nam cum labores immensos ipse in tanta familia, et magna non raro aegrorum ac debilium varietate multitudineque sustineret, numquam tamen visus est ab ullo signum dedisse vel minimae turbationis, sed semper sui similis, absque ulla animi commotione, vultu hilari, illud unum subridendo dicebat: Patientia, carissimi, patientia. Is ut quietius oraret et pensum ordinarium orationis persolveret, ante alios una atque altera hora mane surgebat, omnes excitabat, omnibus, ut sur-

gerent, lumen in hyeme ferebat, et hoc quidem officium, quamdiu per valetudinem potuit, praestitit quam diligentissime. Erga B. Virginem tam erat devotus, ut nullus in Urbem veniret, quem non duceret paulo post ad monasterium Dominicanorum super Minervam, in cuius templo celebris est Sodalitas Beatae Virginis a Rosario nuncupata. Ducebat autem ut inscriberetur in libro sodalitatis, gaudebatque plurimum, quando ex collegiis catalogus mittebatur eorum, qui in eo libro petebant inscribi ut participes orationum fierent et indulgentiarum illius sodalitii et erga B. Virginem maiorem foverent et promoverent cultum et devotionem. Si quis ex fratribus Novitiis vel veteranis aliqua pulsaretur tentatione, fere ad ipsum ut curaretur mittebatur, praetextu iuvandi ipsum in re culinaria ad aliquot dies. Vix erat, qui non libenter susciperet provinciam, etiamsi sciret ad mortificationem sibi id iniungi, ob opinionem quam habebat de fratre, et quia omnes illi adiungi desiderabant, ut exemplo ipsius, pietate et patientia, piis sermonibus, incensisque hortationibus sanarentur et ad virtutum solidiorem profectum traducerentur. Hinc nomen Baptistae coqui Romani valde fuit ubique celebre per universam Societatem. Tandem vir pius mortuus est et sepultus in senectute bona.

§. 23. Cum B. P. N. Ignatius, postulatione Regis Portugalliae et Pontificis Iulii III mandato, missurus esset Patriarcham et alios duos Episcopos, qui morte contingente ei succedere possent, in Aethiopiam ad eum, qui Presbiter Ioannes communiter vocatur, qui Patriarcham a Rege Lusitaniae petierat, ad religionem catholicam propendentem, designati fuere patriarcha quidem P. Ioannes Nunnes, primo loco ei successurus P. Andreas de Oviedo, et secundo loco P. Melchior Carnero. His adiungendos duxit P. N. alios, qui partim in Indiam proficiscerentur et per eam distribuerentur, partim in Aethiopiam cum ipsis transirent. Hos vero ut nominaret duo prae-misit, quae erant ipsi in more quando res graviores incidebant. Primo, indixit orationem trium dierum, ut Deo commendaretur nominatio mittendorum; deinde iussit singulos dare scriptum in scedula nomen suum et animi propensionem, ad eam profectionem, vel ad remansionem. Lapsa eo tridui spatio, cum scedulae darentur, ex toto collegio tantum tres inventi

sunt, qui non peterent sibi proficiscendi in Indiam vel Aethiopiam concedi facultatem et gratiam; et illi nihilominus offerebant se paratos, sed se sentire maiorem propensionem ad remanendum, quod vel per invaletudinem vel alias causas se agnoscerent impediri. Reliqui ardentissimis votis eo propendentes, obnixè supplicabant sibi gratiam concedi in salutem illarum gentium, vel ut consequerentur martyrium. Et ceciderat quidem super me sors, ut cum officio syndici aliis annumerarer qui in Aethiopiam proficiscerentur. Noluerant enim sancti illi Patres in sui promotionem ad eas dignitates consentire, nisi aliquem Praepositus generalis de Societate adiungeret, qui ipsis nomine Societatis adesset et cum quo possent conferre et consilium communicare. Unde et hinc natum puto votum simplex, quod professi facta professione emittunt, quod tenebuntur audire, casu quo promoveantur ad dignitates, consilium eius, qui adsit de Societate.

§. 24. P. Andream de Oviedo novi Romae cum iter suum adornaret. Ipse Neapoli primus Rector fuit et erat quando assumptus est ad dignitatem, vir sanctus et orationi valde deditus, et maximam cum Deo habens coniunctionem; cui Sathan valde infestus erat; saepe dum noctu et in tenebris orabat, illum verberibus affligebat, adeo ut nonnunquam, cum non posset vocem ob cruciatum comprimere, auditus sit clamare; tunc accurrentes ad eum aliqui ut adessent, prostratum in terram et valde debilitatum inveniebant. Is cum ex Urbe cum sociis abiisset, transiit per civitatem Perusinam cum comitatu suo, ubi amici et benefactores in Collegio mensam liberaliter ipsi et sociis, honoris et beneficentiae causa, extruxerunt et convivae affuerunt. Initio prandii visus est bonus P. effundere se totum in cibum, ac nullo circumstantium habito respectu comedere; omnes tunc mirari hominis rusticitatem, sed paulo post cognoverunt instinctu id divino fecisse. Nam cum naturae conveniente cibo fecisset satis, convertit se ad convivas, monens ut se reficere pergerent, se locum lectoris ad mensam obiturum; praemissa hac praefatiuncula, coepit de divinis rebus agere et sermonem extraxit usque ad finem mensae hortando omnes ad virtutem; demum tam pie, tam ferventer, tam spiritualiter egit, ut omnium animos rapuerit et inflammavit. Fuerunt hinc

omnes illi Perusini valde aedificati, et mirifice collaudarunt hominis consilium et sanctitatem.

§. 25. Memini me vidisse litteras ipsius ad Pontificem Pium V et ad P. N. Generalem Franciscum a Borja, ex Aethiopia datas, quas P. Everardus, piae memoriae, Generalis postea factus, asservabat. Litterae erant duo margines paginarum sui Breviarii vel Bibliorum, latitudine digitali, hoc est, quanta est latitudo unius digiti. Evulserat enim ex Breviario parvam illam chartam, quod extrema paupertas aliam non suppeditaret. Nam mortuo rege, qui Patriarcham petierat, qui ipsi successit filius, non sequens vestigia parentis, non tantum noluit nostros recipere, sed eos persecutus est. Receperant ergo se ad extremam partem versus Goam, et Patriarcha ipse Andreas, ut victitaret in grege suo, qui pauperrimus erat, terram colebat, aratrum ducens, nihil propterea tamen omittens, quod ad Pastoris boni officium pertineret. Deficiente ergo illi charta, usus est libri sui margine. Ad Pontificem scribens supplicabat per Christum, ut quandoquidem illum Deus assumpserat in Pastorem, cum nihil minus quam de dignitate cogitaret, et quia consignaverat illi ad 3000 ovium, dignaretur sua Sanctitas permittere ut viveret et moretetur in cura pastoralis; animam non antepone se gregi suo, se proinde remansurum nisi accederet praeceptum, cui non posset resistere. Pontifex cernens et legens litteras et earum argumentum, commoveri sensit viscera sua, et illachrymatus benedixit illi et Societati propter ipsum. Litterae, similes quod ad chartam attinet, ad P. Generalem, precabantur obnixè ut contenderet apud Pontificem ne se revocaret; revocatus enim fuerat a Pio V, pia commendatione et charitate P. N. Borjae, ob extremam paupertatem quam patiebatur cum sociis, et continuum periculum ex Turcarum incursionibus et perversis Aethiopibus, ut irent in Japoniam, ubi maior spes fructus erat; verum bonus pastor eligebat potius mori inter suas oves. Sed intellexi postea cum ovibus venisse Goam, et ibi laboribus et aerumnis exhaustum multisque meritis ornatum migrasse ad coelum.

§. 26. Defuncto P. Francisco a Borja, Praeposito Generali, electus est anno 1573 P. Everardus Mercurianus, de quo paulo ante brevis mentio facta est. Ad eius electionem illud observa-

tione dignum accidit, quod 23 Electores in Congregatione Generali, quae ipsum Praepositum Generalem elegit, censerentur, qui B. P. N. Ignatium noverant et cum eo coram egerant. Item illud memoria dignum accidit, quod in eadem congregatione libelli supplices tres oblati fuerunt a tribus Episcopis, duobus Italis, tertio Scoto Dublinensi, qui tunc exul ex Scotia administrabat Episcopatum Vassonensem in provincia Gallica non procul ab Avenione. Huius cognomen erat Cheisolme, qui quia se non posse obtinere admissionem vidit, factus est Carthusianus in Pedemontio, vir pius et insignis. Aliorum nomina non retinui, quorum saltem alter Episcopatu se abdicavit. Iudicaverat enim congregatio fore Ecclesiae utilius, ut manerent ipsi in vocatione quam a Deo acceperant.

§. 27. De moribus et vita eiusdem Patris nihil hic attexo, quia tractatum de vita eius confeci alibi, de eis virtutibus et documentis quae in ipso diversis temporibus notaveram, ad quem me hic refero.

§. 28. Non videtur autem hic tacendum, quod paucis annis ante obitum, in templo Domus Professae nostrae accidit. Ad Iubilaeum anni 1575 venerat Romam quidam Leodiensis, cognomine Leonis, 34 circiter annorum. Hic me convenit aliquoties, ut de fratre, qui erat de Societate nostra, inquireret; eum qua potui humanitate excepi et aliquoties dato cibo refici curavi. Incidit misellus in maniam; et benevolentia in me in rabiem conversa, quodam die accepto ex officina (in qua gladii, ut moris est, exponebantur) gladio, accurrit celeriter in templum nostrum et me ad altare, ut sacrum facerem forte ingredientem, conatur ferire; et revera me male tractasset, nisi nobiles, qui sacrum audituri adstabant, homini furenti gladium eripuisent et pugnīs contusum extra Ecclesiam extrusissent. Eodem vel altero die, cum e S. Petro revertens, Pontem S. Angeli traicerem, essetque frequens in eo hominum ultro citroque commeantium turba, ecce Leonis, mire amictus et seminudus, palum in humeris gestans, collo erecto, in omnem partem, ut furiosi solent, oculos coniiciens, ut me conspexit, baculum demittens salutatur, et manum praebet, meque amicum suum esse elata voce clamat et vociferatur. Expectabam ut palo caput mihi confringeret, sed divina bonitas adfuit; data ille manu, concito gressu

pergit versus S. Petrum; ego domum redeo; cives Romani virum amentem capiunt et ad insanorum locum transmittunt ut curaretur, atque paulo post curatus, in Belgium revertit, meamque etiam hic operam requisivit, quam libenter illi praestiti; puto virum bonum extremum diem obiisse.

CAP. IX. — LAURETUM.

§. 1. Cum in procinctu essem, ut cum iis sanctis patribus in viam me darem qui in Aethiopiam mittebantur, en Pontifex Iulius III inopinato mandat B. Patri N. ut 14 mitteret Lauretum, ad constituendum in loco sancto Collegium Societatis, quod de proventu et rebus necessariis iam esset prospectum. Hoc praeter opinionem accepto mandato, B. Pater N., ita Deo disponente propter peccata mea, mutata de me sententia, statuit ut coloniam illam ducerem Lauretum et dirigerem. Dominus autem Gaspar de Dotis Venetus, Gubernator Ecclesiae et civitatis Lauretanae, auctor Pontifici fuerat huius consilii. Lauretum igitur ingressi sumus 3 Decembris anno 1554, in universum de Societate 14, quorum 7 vel 8 erant Sacerdotes, reliqui Coadiutores et studiosi. Adventus noster fuit Canonicis valde ingratus, quia iudicabant nostrorum accessione aliquid suis commodis detractum iri et nostra praesentia et modo agendi libertatem suam iri restrictum, proinde parum nobis propitii exstiterunt.

§. 2. Quia vero ita repente fuerat de Collegio in Urbe constitutum, (et quia ibi erat Gubernator, non ausi fuerunt se opponere) in eodem triclinio seu refectorio, mensa eadem, separatim tamen ab ipsis, nobis utendum fuit ad aliquot menses. Sed quia utrisque, id est, Canonicis et nobis incommodum et durum erat, tam importunis precibus ursimus Gubernatorem, ut nobis assignarit supremam contignationem palatii, ut in ea domicilium nostrum collocaremus. Erant in ea aliquot cubicula ministris Ecclesiae accommodata, qui alibi collocati sunt; et paulatim vero, sufficientia cubicula ac necessaria omnia fuerunt nobis parata. Necessaria ad vitam sustentandam subministrabantur a ministris sacrae domus, ex promptuario communi, et certa summa pecuniae decreta ad alios nostros usus fuit.

§. 3. Sacerdotes continenter insistebant audiendis confessionibus, in quibus Dominus Deus mirum in modum adstitit bonae voluntati et iuvit Societatis conatus. Nam fructus exstitit omnium iudicio maximus, excrevitque Peregrinorum et Advenarum frequentia paucis mensibus adeo, ut mirarentur vicini et cives, benedictionem Domini super locum agnoscentes. Voluit autem Deus miro quodam inditio declarare hoc consilium maiorum nostrorum sibi placuisse. Visus etenim est a plerisque splendor quidam ad instar faculae accensae delabi de summitate turris, quae est supra sacellum seu Cameram B. Virginis prae-celsa, et consistere aliquamdiu supra ipsam Cameram, atque inde pertransire et diffundere sese per locum poenitentiariae, ad excipiendas peregrinorum confessiones nostris assignatum et sedilibus confessionariis more Societatis instructum. Gubernator cernens fructum tam uberem, ursit Pontificem et P. Generalem, ut Sacerdotum numerus augeretur.

§. 4. Vertente igitur anno accesserunt alii, et alii donec numerus Sacerdotum ad 20 pervenisset; quorum opera, diligentia et pietate multo magis crevit poenitentium et peregrinorum frequentia; adeo ut tota Italia personaret, optimos venisse et manere Laureti Confessarios vixque veniret peregrinus qui confiteri non contenderet, nec se votum peregrinationis persolvere existimaret, qui non esset confessus. Hinc nonnunquam ad tertium et quartum diem multi haerebant expectantes confitendi oportunitatem. Obruebamur siquidem fere poenitentium continenter multitudine, excepto tempore messis et vindemiae et quo tempore hyems summopere desaevit.

§. 5. Inter eos, qui Peregrini accesserunt, exstitit quidam Camillus Mentoatus, recens ex Iudaeo factus Christianus, ex Monte Sancto oppido suo peregrinationem instituens. Habebat secum filium natu maximum nomine Alexandrum; hic cum cerneret nostros fratres studiosos, qui tunc erant circiter 20 vel 25, longa serie procedentes ex collegio ad templum, ut sacrum audirent et communicarent, admiratus eorum modestiam, eos sequitur, studiose considerat sacrum audientes et communicantes ac post communionem orantes; diligenter perpendit omnia quae agebant, statum motumque omnem; sentit ex eorum compositione iuvenis 22 vel 23 annorum, cor suum igniculis quibusdam

accendi, rogatque continuo parentem, sibi faceret potestatem ingrediendi Societatem et se sanctis illis adiungendi, qui in Collegio degebant. Pater instat pro eius admissione; admittitur et non ita diu postea mittitur Ferrariam, ubi, sicut et Laureti, ita se probavit ut omnibus esset charissimus et in admiratione, maxime vero Rectori suo; tandem febre corripitur; ea durante se non tam pati quam gaudere prae se tulit, quod liceret sibi conformare se in aliquo Christo passo. Cum vero urgente morbo ad vitae extremum accederet, certis argumentis ostendebat se Christum et B. Virginem videre; nam affectuosa colloquia, modo ad unum, modo ad alterum habebat. Exiliebat prae laetitia: gratias agebat de vocatione ad fidem christianam et speciatim ad ordinem tam pium et sanctum; agebat et gratias quod dignarentur ipsi adesse in extremo. Parens demum collocatis uxore et filia in monasterio, studuit in Societatem admitti cum duobus aliis filiis; sed quia iudicatus non est idoneus, transivit ad Patres Theatinos, filiis duo Societati relictis. Addo (quod ad Dei gloriam pertineat) bonam matronam illam, quo die et momento fuit fonte baptismatis publice regenerata, numero 10 eiusdem familiae, fuisse ab apostemate quod in facie ex defluatione habebat, in omnium conspectu sanatam.

§. 6. Venit et peregrinorum more pedes Illmus Cardinalis Urbinas frater ducis Urbinatis, ecclesiae Lauretanae protector, cum magno comitatu, tempore quadragesimae, qui locum exornavit muneribus sacris, pauperes eleemosynis variis refecit, populum universum sua pietate et suae aulae disciplina ac modestia in Domino aedificavit.

§. 7. Paucis post mensibus accessit et sacram aedem visitavit Domina Ducissa Ducis Urbinatis coniunx cum filio adolescentulo, qui nunc ad clavum ducatus sedet. Erat illa soror Cardinalis Farnesii, celeberrimi illius Cardinalis ac Pauli III nepotis; propter bonum nomen Societatis et bonum odorem qui ad eam pervaserat, capta est sancta quadam curiositate ingrediendi Collegium nostrum; petiit a Rectore facultatem; haec negata est illi, qua oportuit reverentia et persuasione; acquievit ad horam rationibus; sed cum iterum atque iterum urgeret vehemens desiderium, submitit nobiles ad me pro facultate; iterum negata est, ita tamen ut intelligerent qui submissi

erant nullam tunc impositam fuisse censuram, quam timebat, sed fieri tantum, ne ingressus traheretur ab aliis in exemplum. Cum id illa ut perspicax erat, animadvertisset, praemisit longo ordine nobiles ad portam, qui Ianitorem fallerent ac portam apertam detinerent, donec quae in media fere turba erat, ingressa esset, atque ita obtinuit, quod volebat. Dum Collegium lustrat, occupabar in poenitentiaria confessionibus audiendis: astum mulieris principis intelligo, subrideo et paulo post accedo ad eam ac modeste queror, quod ita nos fefellisset; tunc dixit: non te poeniteat, Pater, quod mihi benefeceris; nam revera plus me sensi affici interius, ac maiori voluptate sum recreata, cernendo locum hunc pauperem quidem, sed ubique nitidum et insignem pietatem repraesentantem, quam fere in tota hac peregrinatione mea senserim. Adolescentulus filius unicus praesente matre petiit manere nobiscum et fieri Societatis; mater subiunxit: revera, Pater, si adeptus annos convenientes eligeret hunc statum vestrum, minime illum impedirem, quin me beatam reputarem. Erat tunc filius 7 circiter annorum.

S. 8. Inter Canonicos erat quidam nomine Fulvius Androtius I. V. Doctor, qui fuerat Vicarius generalis Episcopi Camerini, vir magnae auctoritatis et spectatae virtutis. Hic ita captus est amore Societatis ex consuetudine cum ipsa contracta, ut secundo anno a Collegii incunabulis admitti obnixè petierit. Missus est Romam post facta Exercitia Spiritualia et firmam animi stabilitatem, ut a B. P. N. Ignatio admitteretur et efformaretur, quod Dei et Patris beneficio obtinuit; secuti sunt ipsum duo ipsius fratres, Hortensius et Curtius Androtii, qui in ministerio domestico multis annis versati sunt, ille Tiburi, hic Mediolani, omnibus virtutibus spectabiles. P. Fulvius constitutus est Rector Collegii Ferrariensis, ubi et diem clausit extremum, ducibus et toti civitati valde carus ob egregiam pietatem ac raram prudentiam. Edidit aliquos tractatus valde pios et spirituales.

S. 9. Ut vero canonici aedis Lauretanae reipsa cognoscerent ob occasionem Collegii non tantum nihil dispendii se accepturos, sed multum emolumenti et subsidii, tanta fuit copia eleemosynarum et ubertas in gazophilacium illata, quod ante cum semel quotannis tantum aperiretur, aperiri bis deinceps

debuerit, quod eleemosynas non caperet, praedia vero et possessiones ita excreverunt populi beneficentia et hac eleemosynarum copia, ut quae sacra domus vix habebat in adventu 4000 coronatorum, post paucos annos fere 30000 proventus annui habuerit, et cista seu gazophilacium, quod vix reddebat quotannis 2000, reddiderit postea 13 vel 14 millia, ut numerus Canonicorum et aliorum Ecclesiae ministrorum augeretur et stipendium singulorum accresceret.

§. 10. Erat illud incommodum personis tam sedentariis, quod aer aestivo tempore solebat esse insalubris; neque habebant nostri locum ad quem se reciperent benigniorem ut valetudinem curarent. Supplicatum est igitur Illmo Cardinali Carpensi, loci sacri protectori, ut daret domum Recineti (civitas est tribus miliaribus distans in multo puriori aere sita) ut nostri in ea aestivo tempore vicissim se recrearent et meliorem haurirent aerem; pertinebat ea domus ad aedem sacram Lauretanam. Hanc porro libenter dedit Illnus Cardinalis, iudicans id maxime convenire.

§. 11. Erat alia difficultas hac gravior, quod ministri seu officarii sacrae domus valde molesti essent et acerbi fratribus nostris, quae debebantur poscentibus. Quare iudicavit P. N. Laynez operae pretium ut venirem in Urbem ad Illmum Cardinalem protectorem, ut de liberiori Collegii perpetua dote aliquid statueretur, ad eximendum nos huiusmodi vexationibus. Dedit Cardinalis mandatum Gubernatori, postquam rationes propositas probasset, ut nobiscum transigeret de omnibus et ut transactio mitteretur in Urbem a Sede Apostolica confirmanda, quod Dei beneficio factum est, et adiecta ad res hortenses et religiosas recreationem domus suburbana valde commoda, quae vocatur Mor longo, cum certis oneribus, quae postea sublata sunt. Rebus ita constitutis multo melius Societas habuit, et quietem maiorem cum Canonicis et ministris. Nam ante passi fueramus saepe magnam rerum inopiam, ob duritiam et morositatem ministrorum, qui necessaria negabant, praecipue quando animadverterant animum Gubernatoris a nobis alieniorem factum. Sed et tunc divina providentia et bonitas famulos suos, quos ad tempus exerceri patiebatur, non deseruit in necessitatibus, sed via etiam extraordinaria iuvat et recreavit; exempli causa:

§. 12. Cum semel Dispensator noster pane careret, ac tantum quinque parvi panes in domo superessent, iamque impenderet tempus prandii, nullisque posset precibus obsonator pistoris animum ad aequitatem et iustum inflectere, dubius quid ageret, an pulsaret de more ad examen an secus, ad me accedens consilium petiit; tum ego: pulsa frater ad examen, ac eo finito, ad mensam; potens enim est Deus prospicere famulis suis. Pulsavit dispensator ad examen, et mensam. Cum revertisset oratione absoluta ad refectorium, invenit mensas omnes instructas et super singulis orbibus de more suum panem ordinarium, eiusdem prorsus formae et qualitatis; qua ille rei novitate poene obstupefactus est. Cum rediisset obsonator tardius quidem attamen cum pane, cernens nostros fratres accumbere et nemini panem deesse, nonnihil commotus increpuit dispensatorem: quare, inquit, frater, me voluisti esse tam importunum ministris, cum panis non deesset? Certe, frater, inquit, nihil habebam praeter quinque panes, non te fefelli, sed Dei bonitas et B. Virginis merita prospexere necessitati, modo prorsus mihi ignoto. Erant autem tum 63 personae in Collegio. Ego rei magnitudinem admiratus, imposui silentium omnibus, ne Canonici inaudientes, de more contra nos aliquid calumniae commiscerentur. Vocavi porro ad me Hortensium Androtium tunc Ministrum, et Alphonsum Hispanum, dispensatorem, prolixè eos examinaui, comminatus sum etiam eis graves a Deo poenas si nobis imponerent et falsa pro veris suggererent in re tanti momenti et ubi de supernaturali Dei providentia ageretur. Adhibui praeterea praeceptum in virtute S. Obedientiae, ut rem exponderent, sicuti evenerat et non aliter, mandavi etiam Confessario, ut venientibus ad Confessionem non deesset officio, sed si dolum deprehenderet non absolutos ad me mitteret ut reos peccati gravis et reservati. Sed hucusque nihil deprehendere potui, praeter id quod iam commemoratum est.

§. 13. Item eodem fere tempore accidit ut, multos aegrotos cum haberemus et nobis deessent dulciaria et eius generis quae solent ad refocillandum aegros subministrari, ne omnino deessem fratribus aegris, misi ad piam et honestam matronam viduam nomine Ludovicam Vinciguerra discum farina refertum, cum aliquot ovis et saccaro, ut nobis cum filiabus aliqua liba

seu placentas conficerent in solatium male habentium, quod matrona suscepit magna cum devotione. Rebus confectis remisit magnum canistrum plenum placentulis ac discum farinae poene intactum. Ego, quod mandassem ut nihil prorsus de suo adderet, praeter operam et aliquid olei vel butyri, sed peteret a nobis quicquid deesset, fui contristatus. Verebar enim Canonicos nobis insidiantes, ne dicerent nos petere vel accipere eleemosynas cum dispendio sacrae domus; questus sum per fratrem apud illam quod nobis imposuisset; at illa asseveranter affirmavit cum Maximina filia virgine pia et sancta ac cum nepte, se nihil prorsus addidisse, praeter modicum olei, aquae rosaceae, atque aliqua huiusmodi. Deinde omnes sancte affirmarunt, nunquam in vita sua, nec adeo in Camera B. Virginis, vix etiam in sacra communione, tam sensibilem consolationem ac tantum motum interiorem erga Deum sensisse quam sentiebant tractando massam illam farinae, quam percipiebant ipso sensu tactus accrescere in manibus suis. Ego per me et Confessarium earum P. Raphaelem Rieram, virum valde pium et serium, egi cum ipsis, ut falsa non proferrent pro veris, existimantes id nobis fore gratum et iucundum mendacium, qui omne mendacium licet tenuissimum detestabamur. Addidimus sacrilegium esse magnum, falsa confingere miracula. Monui confessarium ut praestaret officium patris prudentis, quando illae venirent ad confessionem. Sed illae steterae constantes in affirmatione usque ad finem vitae; et matronae istius filius in Societate Genuae Sacerdos defunctus (tunc saecularis), usque ad obitum rem habuit pro verissima: nomen illi erat Hyeronimus.

§. 14. Aliud divinae providentiae et munificentiae in famulos suos hoc exstitit argumentum: quod cum in vestitu et alimentis, ante transactionem (de qua ante est dictum) factam, multum Patres nostri et fratres patiebantur, quod Gubernator volens placere Canonicis et ipsorum studiis se accommodare, nos pateretur extrema fere pati, valde afflicti eramus, quod multis necessaria deessent, neque possemus virum ullis officiis nobis conciliare. Ego igitur tandem recognoscens exilitatem fidei et fiduciae meae in Deum, paululum me erigens, misi ad nundinas quae tunc Recineti celebrabantur, pro pannis, pro calceis, pro libris, pro pileis, assignato mercatoribus ad solvendum termino.

Et ecce Dominus continuo adest servis suis, statim ut pannus in Collegium delatus est, nec exspectavit bonitas divina terminum solvendi mercatoribus, sed praevenit in benedictione, volens reipsa demonstrare, quoniam bonus est et quod bonum sit sperare in eo. Misit ergo quemdam Neapoli peregrinantem ad B. Virginem, Thomam Februarium nomine Duacensem (qui postea Sacerdos et operarius inconfusibilis, plenus dierum et virtutis, Billiomi decessit e vita); hic petiit admitti in Societatem; ego quia habebam a B. P. N. admittendi potestatem, et quia vir bonus et aptus ad Societatem videbatur, post debitum examen et iudicium consultorum, illum admisi nihil cogitans de nummis et nescius an aliquos haberet. Postquam vere admissus fuit, tradidit mihi statim pro necessitatibus et commodis Collegii ducentos 83 vel quatuor dublones, ut vocant, hispanicos, non ausim porro asseverare fuisse singulos coronatorum quatuor; atqui illud est certum, quod plerique tales erant. Hac igitur summa recreati et erecti, satisfacimus mercatoribus et didicimus ipsa experientia quam bonum sit sperare in Dominum et fiduciam in illo collocare, quoniam bona est, neque deest timentibus se.

§. 15. Aliud quoddam est, quod videtur aliqua memoria dignum et patrocinio peculiari B. Virginis adscribendum. Cum igitur nostri Fratres studiosi, numero 25 ut minimum, in classe domestica et privata suas audirent a praeceptoribus lectiones humaniorum litterarum, fulmen maximo cum fragore cadens, transiit per mediam classem, illaesis et intactis fratribus, licet classis angusta esset et illi satis compressi; dilapsum vero per fenestram, interemit unum atque alterum peregrinum qui inferne prope moenia oppidi confabulabantur; alios de eorum coetu laesit.

§. 16. Occulto Dei iudicio accidit sub id tempus Laureti casus valde luctuosus. Nam quidam cognomine Agricola, Germanus natione, qui aliquando fuerat minister verbi in ecclesia malignantium et multis exstiterat causa perditionis, conversus vero Dei gratia, tantam cepit de vita praeterita molestiam et tantopere doluit de iis quos a fide Catholica abduxerat, ut tristitia tandem absorptus cerebrum laeserit. Cernens ergo Rinus D. Otto Truxesius Cardinalis Augustanus virum cerebro debi-

litari et ipsi imminere delirium (habebat enim eum laute in sua familia), remisit illum in Germaniam, si forte mutatio aeris morbum impendentem curaret, non enim erat adhuc cerebrum omnino turbatum. Venit is Lauretum cum litteris patentibus P. Christophori Madridii, Vicarii tunc Praepositi Generalis Laynez, qui tunc in Concilio Tridentino versabatur, quibus illum nobis commendabat et ut in Collegio hospitium haberet. Is fuit ad tres dies nobiscum, sed maiori ex parte intentus orationi et meditationi in sacro B. Virginis sacello, unde auxit malum suum. Cum venisset Anconam et conscensa navi traiceret Venetias, subita perturbatione cerebri percitus, insiliit in ipsum mare et misere submersus est, nec voluit arripere funem, qui proiectus ad eum fuerat, ut se liberaret, sed spreto adminiculo se magis immergebat, salvo, ut speramus, spiritu. Quia imaginabatur Christum propter crimina admissa hoc genus mortis sibi imperare, sicuti cum se in mare obiiceret, palam dicebat.

§. 17. Alter casus parum absimilis paucis post annis ibidem accidit. Quidam enim cerebrum habens perturbatum, ad me accessit suppliciter instanterque obsecrans, ut suam confessionem exciperem. Ego tum ex congressu et sermone, tum ex vultus habitudine hominem male affectum gerere cerebrum perpexi; sed sperans eum posse iuvari aliqua refectione cibaria, (verebar enim ne nimium vigilasset aut a cibo abstinuisset) tracto eum ut oportebat suaviter curoque ipsi exhiberi sorbitiunculam, darique illi locum ad quiescendum, sed sumpta refectione nihilo melius habens, urgebat continenter confiteri; ego vero hortor ut quiescat et dormiat aliquantulum, donec sit mihi magis integrum. Sed nulla fuit ratio persuadendi; apprehendebat misellus se raptum iri continuo ad carcerem et mortem ab eis, qui eum persequabantur. Dicenti autem mihi periculum nullum esse, meque affuturum illi si opus esset: ecce, ecce (respondet) appropinquant, ut me rapiant. Cernens ego ipsum versari in manifesto periculo maniae seu insaniae, ac forte desperationis seu potius necis sibi inferendae per maniam, eum ad sedem confessionariam deduco, tentaturus an fortassis eo loci mentem ipsius componerem, vel saltem ex eius confessione, quia videbatur habere aliqua iudicii intervalla licet brevissima, aliquam materiam elicerem ad impendendum absolutionis be-

neticium, ut si casus sinister aliquis contingeret eo non caret beneficio. Confitetur ut potest; quaedam respondet ad interrogata, sed crebra interruptione interiecta, nam ubi pauca verba dixerat, continuo respiciebat retro dicens: ecce, ecce veniunt ut me trahant ad mortem. Demum cum nihil possem aliud, absolutum dimitto, ipse vero concito gradu abiit et egressus e templo, cisternam communem et publicam oppidi, in media area quae est ante templum, conscendit; mirantur qui aderant, quid homo vellet. Is cum aliquantisper stetisset in orificio cisternae facto devote signo crucis in eam se praecipitat et in ea miser suffocatur. Erat enim cisterna tam vasta et profunda ut nulla fuerit ratio eum liberandi, praesertim cum non essent tum in promptu instrumenta idonea. Casus valde incommodavit civibus, quia cum ea sola esset in toto oppido cisterna, cives debuerunt extra civitatem aquam quaerere pro usibus necessariis per aliquot dies, donec videlicet cisterna exhauriretur, ac denuo impleretur. Abhorruerunt etenim cives ab usu illius aquae.

§. 18. Hos casus deplorandos consecutum est paulo post verbum, quo magnopere exhilarati fuimus. Mihi enim iuxta mare ambulanti, en celebris quidam concionator ordinis D. Francisci devectus Pisauro descendebat in litus. Ego ob viri reverentiam, illum reverenter salutavi et obsequia Societatis detuli. Vocabatur ille, si recte recolo, a Monte Alcino. Ille amplexus est et salutavit me religiose et inter colloquendum dixit: ego Bononia venio ubi sum proxime praeterita quadragesima concionatus; feci ego quantum potui ut populum ad poenitentiam et devotionem excitarem. Videor mihi parum profecisse. Post Pascha, quando populus minime de poenitentia cogitat, coepit quidam vestrae Societatis concionari, neque tantum diebus Dominicis et Festis, sed aliquoties etiam infra hebdomadam; sum certus quod elegantius loquar quam ipse, quia Hispanus est et barbarus, ego natus Italus, et elegantiam sermonis diligenter sum consecutus; gratiam dicendi scio me habere maiorem, quia ille pater non videtur unquam studiosus fuisse artis oratoriae cuius admodum studiosus fui, vocem non habet tam bonam, nec latera tam robusta, sicuti habeo; plus tamen praestitit paucis hebdomadibus quibus concionatus est post Pascha, quam ego feci tota Quadragesima. Nam ille invitaba-

tur ad concionandum in parochiis modo, modo in monasteriis et celebrioribus locis et ubique habuit maximum concursum, et multos fere semper excitavit ad lachrymas et poenitentium. Quid, inquit, sibi vult istud? cogimur fateri, quia digitus Dei est hic, et Deus est qui per Societatem facit haec omnia, non sermonis elegancia, non dicendi venustas et copia. — Quis fuerit ille Pater non memini. Erant autem huiusmodi generis exempla primis illis Societatis incunabulis frequentia; quia ignis coelestis et desiderium salutis animarum corda fere omnium tunc inflammabat. Neque enim soli concionatores hoc igne accensi erant, sed et Confessarii et Coadiutores ipsi sua sancta et accensa conversatione multos ad sacramentorum frequentationem adducebant. Adeo ut etiam in itineribus adiungerent se iter habentibus pauperrimis et simplicissimis, ut eos ad virtutem excitarent. Et in hospitiiis ipsis non raro confessiones a sacerdotibus excipiebantur. Ardebant videlicet pectora fere omnium divini amoris igne, verba erant ignita et animos eorum cum quibus agebant, accendebant. Sic nimirum Deus in bonum Societatis divino amore et zelo pectora inflammabat et laeta miscebat tristibus.

§. 19. Laureti ergo ad nostram probationem permisit Sathanam nos vexare variis ludibriis. Ut enim malignus ille spiritus cernebat multos a peccatis, Societatis studio ac laboribus, ad meliorem vitae rationem revocari, spectris ac strepitibus variis domum vexabat. In primis Novitio cuidam Belgae, qui Exercitiis spiritualibus vacabat, apparuit in forma Aethiopis, vestitu viridi, et multis sermonibus conatus est ipsum ad defectionem allicere, proponens illi commoda carnis, quae habere posset in hac vita mortali, et exponens incommoda quae in Societate passurus esset, tota vita degens inter viros scrupulosos et melancholicos. Praestat, inquit, ut iuventutis florem hunc his nostris recreationibus et voluptatibus exerceas, quam ut te ieiuniis tristitiaque perpetua conficias. Sed nihil hostis nocuit, Deo opem ferente militi suo, arte sartori ac bono religioso. Tum nefarius ille spiritus: non vis, inquit, sequi consilium? Hoc ergo sit in tuum solatium; insufflavit in vultum eius fumum foetidissimum, qui cubiculum et aulam magnam anteriorem ita infecit, ut ad secundum diem teter odor perduravit.

§. 20. Alteri apparuit in forma et specie D. Pauli qui exhortabatur illum ad legendum pro Cicerone et libris gentiliū (erat is studiosus) epistolas suas plenas spiritu Dei et doctrina divina. Hic bonus frater abundans nimis in sensu suo, non manifestavit hanc tentationem Patri suo spirituali, sed sibi fidens et spiritum audiens, posito Cicerone, tradidit se lectioni D. Pauli, incredibilem capiens ex ea voluptatem, ac tanto maiorem, quanto longius abibat a directione sanctae obedientiae. Tandem immisit illi in cor hanc suggestionem, quod qui prius in domo paterna (erat ille Sardus) atro pane et vilibus cibis alebatur, nunc vesceretur cibis delicatioribus: qui humi cubabat, nunc culcitra et bonis tegminibus uteretur: qui vix vestem vilem et laceram habebat, bonis nunc togis uteretur; hinc concludens se gratus Deo servitium praestiturum, si vitam eremiticam amplecteretur: tunc liceret vesci radicibus et humi cubare. Et hanc quidem tentationem et demum priorem etiam Superiori aperuit, sed tardius et non antequam prostratus esset; proinde manifestatio illi parum profuit. Nam die sequenti summo mane cum casu porta pateret, nostris fratribus in oratione matutina existentibus, discessit, positis vestibus nigris melioribus et vili veste domestica sola assumpta. Ita diabolus illum fascinaverat ut interdum in sacra hostia, dum a sacerdote adoranda attolleretur, existimaret se videre puerulum Iesum (in aere scilicet interiecto diabolus eam speciem pueri illi ad illudendum efformabat); ita videlicet proficiebat in peius homo nimium sibi confidens. Ille quidem agnito tandem malo suo venit Romam et supplex factus, a P. Laynez piae memoriae receptus est et admissus ad sacristiam ut sacris inserviret, sed et istinc diabolus dolosis suis illusionibus eum expulit.

§. 21. Quidam frater noster ex familia illustri, qui propinquum habebat in Societate, et in Urbe Sacerdotem, virum insignem; is adolescens, cum reliquissem quodam die cubiculum apertum, ille vero nosset me in quadam cista reposuisse aliquas pecunias in Urbem mittendas, ingressus est et tentavit diu multumque cistam aperire, ut ex ea summa tantum pecuniae caperet, quantum illi sufficeret in viaticum et ad se vestiendum congruenter, ut in Hispaniam ad suos reverteretur; occasio videlicet et daemon circumiens invitabant eum ut ca-

perent; ipse vero tentationem repente iniectam superavit. Nam cernens se non posse cistam aperire rediit ad cor et agnovit fuisse tentationem, statimque ut vidit me revertisse domum, accessit ad me, et humi prostratus multumque illachrymans, precatus est veniam, et Deo sit laus, constans perseveravit.

§. 22. Ad haec antiquus spiritus adiecit alia. Nam iam non uni tantum vel alteri, sed toti corpori nocere satagens, coepit unum cubiculum remotius praecipue infestare, et sursum deorsum, ut apparebat, omnem suppellectilem evertere et confundere, cum nihil moveretur suo loco; nonnullis fratribus orantibus scabellum, cui innitebantur, pulsare; nonnunquam supra caput ad tabulatum ad instar felis dormituriensis sussurrare audiebatur. Semel dum omnes pranderemus, cuidam adolescenti 25 circiter annorum, Anglo, cui nomen Thomas, dextrum latus tam vehementer percussit, ut exclamaverit et retrorsum fere totus pallidus reciderit; tandem plerosque vexavit, dum incubuerant, repens interdum super tegminibus lectuli per totum fere corpus ad instar catelli, unde multum perterrebantur; sed dabamus operam, 3 vel 4 seniores, ut afflicti rem secreto tenerent, ne ad aures Canonicorum et civium deveniret et nos a daemonibus vexari spargerent; dabamus agnos cereos consecratos, reliquias sacras; monebamus ut patrocinium B. Virginis implorarent et in ea confiderent praeciperentque etiam maligno spiritui in virtute Dei et sancta obedientia, ut si quid vellet, adiret Rectorem, et se subditos quiescere sineret. Ad aliquot horas noctis modo ego, modo alius obambulabamus in ambulacro, ut intelligerent fratres aliquem adesse et praesto futurum, si opus esset, utque clamorem ipsi reprimerent.

§. 23. Accidit autem non semel ut nequam ille spiritus in virtute Dei et sanctae obedientiae ad Rectorem missus, ad cubiculum Rectoris veniret et fores pulsaret; bis accessit fuitque molestior, cum ex feбри gravi decumberem et somnus recessisset penitus ab oculis meis per multos dies; tandem semel cum nonnihil dormituriem, importune pulsat fores cubuli; moneo ut aperiatur; non paret, sed pulsat iterum atque iterum; tum ego coniectans id quod erat: aperi, aio, in nomine Domini et exerce quam habes a Deo in me potestatem. Ille

tum magno fragore et strepitu ianuam cubiculi et fenestras quae e regione erant, aperuit, ut fractas putarem. Aliud non fecit. Ego pulsavi parietem, et Patrem vicinum vocavi ad me, ut clauderet ostium (quia per morbum non poteram) et fenestras.

§. 24. Alio quodam die similiter in cubiculum aliud inferius, ad quod, ut periculum facerem an somnum conciliare possem, me contuleram, irruit, infirmario et me audientibus et irrepentem per caminum percipientibus. Cum iam meliuscule haberem et in bibliotheca, quae in loco aperto erat et ad latus ambulacri considerem ad mediam circiter noctem, percipio auribus in extremo loco Collegii quasi terraemotum et velut concuti totum tectum; tunc ego surgo et ambulo paulisper in ambulacro, et ecce strepitus ille versus me fertur. Ego exhorresco primum, sed resumpto continuo animo et muniens me signo crucis, tendo versus refectorium, ubi fragor et motus esse videbatur, ut cernerem quid esset? Accedit autem ad me magis magisque sed sensim strepitus ille; tandem prodiit canis magnus, niger, oculis terribilis et adversus me recta tendit; iterum munivi me signo crucis et constitui; tum ille ad latus dextrum percurrrens, nec me attingens, ter, si recte recolo, adlatravit latratu terribili, sed depresso, quemadmodum si in vase aliquo eam vocem edidisset; sini cum abire, neque amplius vidi quicquam. Missas adhibuimus, exorcismos, orationes quotidianas, aspersiones aquae benedictae; sed tandem ut ante feceram, scripsi B. Patri N. me etiam ante praestitisse ea, ad quae remiserat me ex ritu Sanctae Ecclesiae praestanda, malum nihilominus in dies augescere, nos valde vereri, ne res foras erumperet, et contra nos spargerentur multa ab adversariis. Tum Pater alteras litteras dedit, quibus hortabatur nos ad patientiam et ut spem in Deo collocaremus, se pro nobis oraturum, se confidere nos Dei bonitate brevi liberatum iri. Acceptis litteris Sancti Patris, legi continuo, cum Patres et Fratres oportune convenissent, iussique ut bene speraremus de tanti patris precibus et indictis, et continuo malum illud totum a Domino sublatum est, nec maleficia quicquam contra nos amplius potuerunt, vel etiam visa vel audita sunt.

§. 25. Circa haec tempora, cum Marcellus II Pontifex Maximus morbo gravi laboraret, paucis diebus post aditam digni-

tatis Pontificiae possessionem, B. P. N. inter alia pietatis officia quae indixit pro salute tanti Pontificis, si forte D. Deus precibus et votis humilium placatus servare eum dignaretur Ecclesiae, misit voti persolvendi causa tres primarios et seniores Patres virtute et aetate conspicuos, quos habebat apud se et illos carissimos P. Ioannem Polancum Secretarium, P. Ludovicum Gonzalem quo valde familiariter utebatur et P. Gasparem Loartium ipsi similiter carum et toti domui exemplum, tres, inquam, viros ad ambulandum ob aetatem et debilitatem parum aptos, misit tamen quia causa gravis erat, et misit Lauretum mendicato cum vestibus ad mendicandum factis, hoc est pannosis et laceris. Venerunt illi valde fatigati ob inediam et labores longinqui itineris: persolverunt votum magno totius Collegii exemplo. Placuit nihilominus divinae providentiae bonum illum Pontificem nobis eripere, magno poene totius orbis christiani moerore. Is paulo ante in sacra aede B. Virginis annunciatae sacram fecerat, et me, quo usus fuerat Confessario, precatore, Sacram Eucharistiam bis fratribus nostris distribuebat. In altero eius sacro a nonnullis visa est nostris et aliis columba candida volitans circa oblata, quam cum Sacellanus ei assistens, veritus ne calicem effunderet, manu depellere tentaret, dedit manu signum Cardinalis sanctus, ut desisteret. Haec perceptis Sacramentis sacrosanctis evanuit. Cum ego postea in cubiculo privatin cum ipso agerem et ad fenestram staret mecum familiariter agens, rogavi, quandoquidem dicatur quod vox populi sit vox Dei, si contingeret ipsum evehi ad Ecclesiae gubernacula, dignaretur reformationi Ecclesiae incumbere; respondit mihi, se quidem non esse instrumentum satis aptum ad tantam dignitatem, quod si tamen assumeretur, nihil magis habiturum ob oculos mentis, quam totum se tradere in optatam reformationem Ecclesiae, et quod a multis annis desideraverat videre in ea Sancta Sede, qui eius rei propositum haberet et studium; praedixit vero quod brevis esset vita sua. Sed ut ad B. P. N. revertar, is ad me litteras per illos tres patres dederat, quibus mihi valde eos commendabat, mandans ut peculiarem ipsorum curam haberem. Et paulo post dedit alteras, quibus ut ipsis de equis in reditu prospicerem mandabat, et ut suo nomine mandarem ut illis uterentur.

§. 26. Paulo ante mortem Pauli IV qui Marcello successerat, accidit mihi quod, quia ad honorem B. Virginis attinet, nec mihi plus laudis vel opinionis conciliat quam illi qui omnino immeritus a Deo beneficium accipit, sub silentio praeterire non possum. Cum D. Gubernator Gaspar de Dotis, ad Suam Sanctitatem delatus et de iniqua accusatus administratione, sub libera custodia in Urbe detineretur, ut bono Praelato, qui author fuerat Collegii (licet postea durior factus nobis esset) aliquam opem ferrem, assumpto mulo ex equili B. Virginis, contuli me Anconam, accepturus aliquas testificationes ac informationes illi oportunas. Erat tum dies Divis Fabiano et Sebastiano sacer, coelum fuerat tota nocte continenter pluvium, exundatio erat fluviorum in mare excurrentium permagna, sed maior in reditu. Cum ergo Anconae peractis negotiis die eodem reverterer (premebat enim Praelati causa), aquas sum ingressus, viam satagens tenere regiam, mihi optime notam, sed tunc prorsus aquis obrutam. Aquae vero tam altae erant, ut pons per quem transire oportebat, non tantum obrutus, sed et deiectus esset, remanserant tantum aliquot ligna transversa, non satis inter se compacta et minime apparentia. Ego existimans pontem, ad quem collinabam, integrum esse, videns ex muro laterali laterem supereminentem ingredior, et en continuo mulus delapsus, ventre super baculis haerente, pendulis pedibus non potest se eripere, quia pedes nihil solidi attingebant; ego procul in colle virum quendam rusticum cernens, acclamavi ut succurreret; sed ille, vel non ausus fuit accedere, vel noluit ob copiam aquarum; verebar ego ne mulus natura ferox et vegetus vim sibi inferret ac tibias frangeret; descendi ergo super partem illam lateritiam pontis nonnihil prominentem, habenas manu tenens, et cum nullum speraretur humanum auxilium, convertens me versus aedem Lauretanam, dimisso interim mulo, Virginis opem et patrocinium apud filium imploro, ut quandoquidem ipsius causa periculum illud adiissem, dignaretur opitulari, ac me mulumque eripere; factaque hac brevi oratione, en specto ilico mulum extra pontem positum, absque ullo strepitu et ita dispositum, ut non magno negotio conscendere possem; conscendi igitur, et salvus, Deo et B. Virgini laus sit, reverti Lauretum.

§. 27. Unum praeterea accidit, cuius fortassis nulla memoria iam exstat Laureti, est tamen meo iudicio memoria dignum, et merito a Societate aestimandum, quod opera ipsius factum sit. Cum igitur Rmus Dominus a Gambara, Episcopus a Tortona, Marchiae Anconitanae Gubernator generalis, utretur interdum in missionibus opera Societatis, petiit ut vel mitterem unum atque alterum Patrem Sacerdotem nostrum, vel ipsemet, si qua ratione fieri posset, provinciam susciperem conciliandae pacis publicae in oppido, cui nomen Monteluppone est, distante 6 vel 8 miliaribus a Laureto, quod partes in eo dissidentes totum oppidum pervasissent et valde in mutuam necem desaevirent, adeo ut oppidum in duas factiones scissum esset et vix ulla familia a factione libera esset. Caput unum et praecipuum factionis erat civis quidam primarius nomine Theophilus, cui filius unicus misere et proditorie non procul a porta civitatis Recinetensis, praetextu reconciliationis quam Gubernator Provinciae procurabat, ab adversario fuerat interfectus, homicida autem in effigie pedibus ad portam eiusdem civitatis, quae etiam nunc exstare cernitur, suspensus. Concessi eo igitur cum altero Patre, concionatus sum ad aliquot dies ad populum satis frequentem, eginus uterque, modo interdum, modo noctu, ut res postulabat, cum utraque parte, qua arte, quo studio potuimus, ut reconciliarentur; sed per multos dies et noctes laborantes nihil fecimus. Considerantes non affulgere spem melioris eventus, ob partium et praecipue Theophili pertinacitatem, statuimus redire Lauretum; sed relatum est ad Gubernatorem, quod, re infecta, pararem abitum; significavit ille civibus se effecturum ut delicerentur domus omnium, qui concordiam et pacem impedirent, etiamsi totum oppidum evertere deberet, et salem sparsurum ad perpetuam soli sterilitatem. Neque tamen hoc mandatum animos inflexit ad meliora. Cum aliquot ergo dies post illud mandatum in eodem studio desudassemus, tandem concionem habui ut valedicerem, in qua valde acriter invectus sum in eos (in genere tamen) qui pacis publicae perturbatores essent, et in eos, qui tum per propinquos suos, tum per vicinos reconciliationem non promoverent, positus ob oculis incommodis, quae imminebant et quae accepturi erant ex mutuis odiis et factionibus. Finita concione, dedimus

nos in viam. Ubi vero iter fere medium vel paulo amplius emensi essemus, en accurrunt nomine Magistratus, celeribus equis aliquot cives, qui supplices rogant et obsecrant ut redeamus, affulgere spem pacis, Magistratum polliceri omnem operam, ut pax optata coalesceret; sinimus illos diu multumque implorare reditum nostrum, ut sitis maior accresceret pacis, magisque sentirent malum impendens. Tandem revertimur cum illis, et iterum solitoque ardentius efficaciusque agimus cum partibus dissidentibus, ac Dei beneficio extorqueamus consensum, et utrimque nobis manus datur stipulatoria; missum est ilico ad Dominum Illmum et Rmum Gubernatorem, supplicantes ut mitteret aliquos suos consiliarios et Notarios, qui auctoritate sua contractum celebrarent et condiciones graves adhiberent, eas petentibus civibus, contra eos, qui pacem semel factam labefactarent aut violarent. Venerunt consiliarii Macerata: transactio fit et contractus pacis, adhibita hac conditione, quod perpetuo exularent pacis violatores et aedes ipsorum funditus deiicerentur. Conducitur dies crastinus ad conveniendum ad missam solemnem, in qua haberetur concio, qua finita, pax publicaretur in ipso templo. Peractis ergo divinis officiis et pace per praeconem publicum publicata, en populus universus concurrat ad mutuos amplexus, et viri in virorum, mulieres in mulierum oscula coram SS. Sacramento, tantis cum lachrymis et tantis acclamationibus, ut nullus omnino lacrimas contineret, tum omnes cum iubilo ad sua revertuntur, et nos continuo Lauretum.

§. 28. Accidit praeterea commemoratione dignum, quod, quia personae optime de Societate meritae et in cuius aedibus Camerini in missione aliquot nostrum versabantur, utebaturque nostris fere semper in divinis, ad rem Lauretanam etiam videtur pertinere. Cum igitur nostri Camerini in aedibus amici istius agerent ob pestilentem illum morbum, qui Collegium Lauretanum infecerant et ad varia loca aeris purioris captandi causa disperserat, paulo post malignos illos spiritus qui nos infestaverant, et qui forsitan luem illam nobis, Dei permissu, intulerant, non fuerunt ipsi desidiosi ac instituti negligentes, sicuti nec alibi exstiterunt, sed frugiferos et utiles se praestiterunt. Sacerdotes vacabant ministeriis, quae solent in salutem animarum

a Societatis hominibus exerceri. P. Emmanuel de Monte Maiore concionabatur magna populi frequentia, alter Sacerdos aliis officiis insistebat. Contigit autem, cum Pater Emmanuel ivisset ad aliud oppidum vicinum, cui nomen Montechium, eiusdem dioecesis, ut etiam ipse ibi fructificaret, ut incideret repente in morbum amicus ille noster, cuius nomen mihi excidit. Is venerat ante paucos menses ex Urbe, in qua solebat commorari, ac sentiens ex morbi gravitate se non carere periculo, sensit se etiam evestigio tangi ad poenitentiam. Vocat P. Emmanuel, ut confessionem suam generalem seu totius vitae exciperet; quem cum abesse cognovisset, cogitationes suas convertit ad Patrem Franciscani Ordinis, petitque ut ad se veniret cum benedictione et facultate Episcopi confessionem suam auditurus; accedit ille benedictione et facultate postulata instructus. Comparat se nobilis ad confessionem instituendam, et ecce daemon illi apparet ad pedes lecti, ostenditque librum magnum, in quem relata erant peccata omnia ab illo admissa, conaturque nefarius diabolus illi spem eximere, quam conceperat veniae et salutis, dicens iam esse serius de poenitentia cogitare, de ipsius damnatione definitum esse, praestare ut, quod reliquum erat vitae, poneret in curanda valetudine, depelleretque cogitationes tristes quae moerorem afferrent, ac valetudinem auget et iucundis potius rebus vacaret et colloquiis. Ille vero conversus ad Confessarium tremebundus exponit visum; hic erigit illum in spem veniae et iubet ad Deum confugere, confiterique alacriter: nunquam tempus salutis deesse peccatoribus, nisi in peccatis perseverantibus et salutem negligentibus. Aggreditur bonus vir, conversus ad imaginem crucifixi quam iussit ad lectum collocari, confessionem; daemon rursus adest et evolvit folia libri, ostenditque et legit peccata adolescentiae, quae oblitus erat; tum evestigio facto recursum ad Deum, disparente daemon, confitebatur. Et cum paulo post rediret, et alia atque alia progredientis aetatis manifestaret, et hic respiciens in authorem fidei veniam peteret et confiteretur, diabolus miser et stultus, Deo permittente, hoc modo plus decies apparuit ac disparuit, et nobilis ex eius libro et verbis omnia est confessus, quae tota vita admiserat. Quia vero illi obiectum fuerat a Daemone de beneficiis male administratis, omnia subito resignavit in manus Col-

latoris. Similiter, quia de cultu corporis et de splendidiore vestitu notata multa in libro viderat, statim post confessionem vestes omnes distraxit in pauperes, demum absolutionem a peccatis accepit, ac multum in Domino recreatus est. Viribus suis utcumque restitutis, totum se impendit pietatis et caritatis officiis et in iis perseveravit usque ad extremum spiritum. Vixit autem fere tres annos post conversionem, crebro frequentans aedem sacram B. Virginis Lauretanam, saepe reficiens se Sacramentis; largus erat in eleemosynis, sedulus in visitandis aegris, fervens in exhortandis omnibus ad vitae emendationem. Hunc ego novi satis familiariter et partem horum ipse mihi narravit, partem alii; erat etenim familiaris nostris et cum venissent Camerinum, aedes suas concessit, migrans ad domum matris; oleum et quicquid habebat ad victum pertineas, ad integrum usum nostrorum cum splendida suppellectile relinquens.

§. 29. Inter eos, qui ex aegris diem suum Laureti tum obierunt, fuere P. Cornelius Wischaven Mechliniensis, de quo in § Lovanium nonnulla, et P. Ioannes a Tilia Geldrus doctor Theologiae; uterque eadem hora extinctus, eadem hora sepulturae traditus est, magno nostro omnium dolore, quia viri erant magni exempli et vere religiosi. Mortuus est autem uterque in brachiis meis, ut dici solet, sacramentis Ecclesiae communitus anno 1557.

§. 30. Sub haec tempora per modum missionis P. Emmanuel de Monte Maiore Lusitanus et ego, diebus aliquot praecedentibus cineralia, concessimus Maceratam metropolim agri Piceni. Inaudiveramus siquidem parari comaediam parum castam et alias vanitates quae obesse poterant moribus; excepti fuimus a magistratu benigne et, licet renitentes, collocati in domo civica ad maiorem forte auctoritatem apud plebem (ad opus Dei fructuosius operandum) conciliandam. Pater Emmanuel concionabatur, ego in colligenda messe spirituali praecipue occupabar, cui congerendae nihilominus et ipse concionator egregie insistebat. Incumbebamus praeterea discordiis componendis et tollendis peccatis nonnullis publicis et scandalosis; sed comaediam, propter quam praecipue veneramus, impedire nequivimus, quod ad eam omnia essent comparata; mutatio alioqui in civitate durantibus illis diebus magna facta est, ut dicerent ex-

terni, qui ventitabant et per civitatem illam transibant, se videre Maceratae duas civitates, unam concurrentem ad Ecclesiam magna poenitentia ac devotionis significatione, alteram ad comaediam et ad res ludicras magna cum licentia. Ante lucem cum veniremus ad templum, ob poenitentium multitudinem, quae nos fere obruebat, non poteramus ex eo recedere ante noctem altam, et relinquebamus nihilominus multos inauditos in diem sequentem.

§. 31. Magistratus tunc nobiscum egit de Collegio sibi concedendo; offerebat ipse et cives alii particulares censum tenuem quidem, non tamen contemnendum. Accessit P. N. Generalis Iacobi Laynez piae memoriae consensus, quod sciret B. P. N. Ignatium ob inclementiam aeris Lauretani multum id desiderasse, ut eo aliqui possent in aestate commigrare; eius cura et superintendentia mihi fuit ob vicinitatem demandata. Hanc ob rem, cum posito Collegio subodoratus fuisset quaedam de P. Rectore (ei Angelus nomen erat, vere Angelo) et de mentis excessibus, quae illi contingebant, ne forte excederet in aliquo, Maceratam veni, ut examinarem bonum Patrem et quid rerum in genere orationis ageret, quem orandi meditandoque modum teneret, quas mortificationes corporis exerceret, sed ego nihil comperi in viro, quod non esset prudenti consilio susceptum. Habebat ille magnam cum Deo coniunctionem; de nocte fere quotidie surgebat ad meditandum de Passione Domini; excitabat in se interdiu crebros motus amoris; orationibus iaculatoriis valde frequentibus animum suum inflammabat; in asperitatibus et poenitentiis moderationem servabat, sed subditi illi timebant ab excessu, quod interdum rapi extra se videretur. Accidit paulo antequam venirem ut, cum gratiarum actio post mensam haberetur, bonus Pater paulatim visus fuerit delabi in terram et in ecstasim raptus; fratres existimantes deliquium animi esse ob aliquam debilitatem, detulerunt eum in ulnis, et super lectulum suum eum collocarunt; postquam ad se rediisset: hem, inquit, unde huc veni et quis me hic collocavit? ipse vero ne minimum inditium dedit vel morbi vel debilitatis.

§. 32. Contigit etiam aliud sane mirandum. Admiseram ego in Societate adolescentem 23 circiter annorum Ioannem

Baptista nomine, qui famulabatur Rmo D. Gubernatori Lauretano. Is fuerat Benedictinus, ac votis solemnibus ordini et monasterio D. Iustinae Patavii obstrictus. Quodam die nostri studiosi et nos omnes cum ipsis ad praedium nostram suburbanum captandi aeris causa infra hebdomadam et media aestate iveramus. Cum autem domum simul rediremus, essemusque in ipsis suburbiis, platea non admodum lata, en duo bubuli prae aestu fere furiosi eminus accurrere cernuntur. Ego considerans periculum, acclamo nostris, ut ex via se proripiant et in hortos locaque editiora prosiliant; verum non concedebatur in repentino casu satis temporis ad sibi consulendum. Nam alterum animal, altero consistente in suo loco, quasi attonitum et admirabundum incitato impetu in turbam fertur antequam se fratres subduxissent, apprehenditque misellum illum de medio fratrum, cum fere se de via proripuisset; deiecit illum bestia, et genibus, ut innatum est illi generi animalium, misellum proterit ad instar pinsentis, suffocassetque ilico, nisi accurrens et sinistra apprehenso cornu, dextra os et labra eius crebris ictibus pulsassem; dum vero mecum bestia occupatur pede subiniecto fratrem protrudo in fossam vicinam, quales ordinarie ad sepes videri solent. Cum bestia praedam sibi abreptam apprehenderet et me continenter clamantem et percutientem sentiret, eripuit se de manu mea fugam arripiens quanta potuit celeritate et hanc evestigio secuta est altera. Tum fratrem fere seminecem et toto corpore lividum domum reportavimus et in lectulo collocatum qua oportuit diligentia curavimus. Cum illum postea cum P. Benedicto Palmio, qui tunc nobis aderat, reviserem et ille resumpsisset aliquantum spiritus, exclamavit: o Patres, magna Dei haec sunt indicia, indignum me fateor tam sancta Societate; sic tractari me a bestia permisit Deus, ut castigaret peccata mea; sum enim professione Benedictinus et apostatavi miser a religione ac desertor factus sum monasterii optimi. Interrogantibus nobis quare id tacuisset in examine et quare post illud nihil dixisset, qui tam saepe audiret aliorum ordinum religiosos non posse ad Societatem admitti, aut si clam venissent, retineri? quomodo denique in excommunicatione iacens audebat tam saepe communicare? Ah, respondit, Patres, putabam me loco esse

optimo propter Societatis sanctitatem, quam iugiter admirabar, et propter innocentiam vitae et insignem pietatem quam videbam omnes in ea ducere; confitebar crebro, mortificationibus et poenitentiis insistebam, putabam mihi omnia esse salva. Et sane optimus aliqui adolescens erat humilis, mansuetus, modestus, obediens, plus omnibus poenitentiis deditus, neque, ut affirmabat, scrupulum unquam sensisset de mutato statu, nisi hic vel alius casus aequae terribilis Dei providentia illi accidisset. Recreavimus aliquandiu bonum adolescentem, et illum in Urbem misimus ad P. N. Laynez sanctae memoriae, ut illum per Cardinalem Moronum ordinis Benedictini protectorem curaret ordini restitui, paratum ad omnem submissionem et poenitentiam. An obtinuerit gratiam ignoro; scio monachos valde diu obstitisse ac Patrem N. diu multumque laborasse. Alia pleraque adferri possent, sed ut initio proposui, tantum notare animus fuit ea, quae verebar alios fugere, aut non aequae ac mihi perspecta esse.

§. 33. Ad oppidum quoddam, cui Cingoli nomen est, fueram vocatus, ad sedandas aliquas discordias, quae erant periculosae. Dum in iis et aliis Societatis ministeriis occupor et quodam die festo consensurus essem suggestum ad concionandum, accedunt 3 vel 4 viri, in speciem graves, afferunt bullas numeris requisitis absolutas; cernens esse longas, rogo ut patienter ferant tantisper dum absolvam concionem, respondent se privilegio donatos ut suae indulgentiae et bullae ante omnia publicentur. Dico me velle prius eas legere et considerare, quod in tanta temporis angustia non poteram; urgent instanter, inspicio bullae dispositionem; deprehendo absurda, videlicet quod cuique Sacerdoti, electo a poenitente, liceret absolvere eum ab omnibus censuris etiam ab homine latis, componere et dispensare in omnibus testamentis et legatis ac ea commutare in eleemosynas hisce viris dandas. Item absolvere ab omni homicidio, furto, detentione rei alienae, non faciendo aliam restitutionem, quam his conferendo eleemosynas. His et aliis perspectis statim iudicavi esse impostores; reiicio eos, ipsi comminari excommunicationem latae sententiae, ut bulla habebat. Ego moneo aliquos qui aderant, ut statim a concione curent mihi aliquem nuncium, quem cum litteris mittam ad D. Gubernatorem Maceratam. Illi, dum distineor in concione, abeunt et quae in sub-

urbis collegerant, statim consarcinant et fugiunt extra provinciam. Probabile est, quod ex eorum collegio alius quidam exstiterit, qui eodem tempore vagabatur similiter per provinciam eandem Anconitanam, qui cum litteris fictis patentibus Patris N. Generalis Laynez corradebat quantas poterat eleemosynas ad comparandos calices et alia instrumenta sacra pro Indiis, in quibus, cum esset magna gentium conversio per nostros Patres facta, deerant tamen media ad vestes et vasa sacra paranda tantis Ecclesiis et locis, ideo P. Generalem obtinuisse a Pontifice amplissimas indulgentias iis qui eleemosynas ad opus tam pium conferrent. Nam re intellecta post paucos dies, cum litteras Gubernatoris Provinciae misissem ad magistratum Fabianensem ut detineretur impostor, ille iam etiam abierat, veritus carceres et vincula, unde collegi fuisse de eodem sodalitia cum aliis. — Recensitis iam iis quae accidisse novi in Gallia et Italia, nec non plerisque quae acciderunt in Belgio annotatis, ratio postulat ut commemorem etiam quae observavi in Germaniae variis Collegiis, quae fortassis ab aliis non fuerunt notata. Primum vero occurrit

CAP. X. — MONACHIUM ET INGOLSTADIUM.

§. I. Cum R. P. N. Generalis Claudius Aquaviva ad praefecturam Societatis electus esset, instituit per varias nationes Visitatores, mihi obtigit eius mandato utriusque Germaniae visitatio. Et quia Serenissimus Dux Bavariae Gulielmus, quod P. Paulus Hoffaeus disciplinae apprime studiosus non concederet duobus de nostris (quibus Princeps in divinis et consiliis interdum utebatur) eam egrediendi emanendique atque agendi licentiam, quam praeter disciplinam usurpabant, illi vero imprudentius suos animi motus et perturbationes Principi aperirent, nec P. Provincialis ullis rationibus pateretur, se abduci a sententia, quae pugnabat pro disciplina, interpretatus est Princeps id fieri contra se, et istos Patres duos ipsius causa pati iniuriam; quae causa fuit, quamobrem ipsi Hoffaeo et Collegio atque adeo Patri Generali offensus esset graviter et Societati redderetur quasi implacabilis; compatiebatur siquidem Princeps optimus Patribus illis, quos iniuria sui causa affligi existimabat; adeo nimirum re-

ligioso ordini perniciosum est religiosum quemvis ita se addicere Principibus ut eorum ingeniis se magis accommodare studeat quam institutis et Superiorum voluntati, ut qui pendere velit totus a Principibus neque sui spiritus extinctionem et ruinam sentiat. Ita accidit ut quicquid P. Provincialis suggereret Patribus illis in salutem, tanquam ab adversario quopiam profectum ducerent et odiose Duci referrent, omnia interpretantes iuxta suas passiones in deteriore partem. Hac ratione adversarium fecerunt Societati qui ante ipsius semper fuerat Princeps amantissimus. Ad ipsum ergo propterea me primo loco ablegandum duxit P. Generalis, ut offensum eius animum componerem si possem. Erat, cum veni Monachium, in arce quadam intentus venationi; eo me contuli et petii quendam e ministris ad audientiam admitti quando foret Serenissimo oportuno, sed negata est primo; deinde post aliquot horas missus est qui peteret quid dicere vellem et ut aperirem id illi qui mittebatur; ego reverenter, ut par erat, respondi me mandato P. N. Generalis venisse Monachium ut visitarem collegium, nosse autem mentem esse ipsius, ut nihil aggrederer sine bona venia suae Serenitatis, me tantum optare et petere clementer audiri et consensum Serenissimi obtinere, negotia mihi non esse gravia, sed obsequia desiderare me illi offerre Patris nostri et meo nomine. Admissus sum itaque die insequenti mane, sacro peracto, quod Dux et Ducissa ex fenestra secreto audiverunt. Vocatus sum ad audientiam; in hac postquam nonnulla praefatus fuisset, atque indicassem Patrem N. et nos omnes cum ipso in Urbe valde fuisse contristatos de ipsius offensione, quam quidem sciebamus non sine occasione accidisse, dolere tamen quod a nobis sive imprudentia aliqua sive negligentia illa accidisset, paratos nos esse ad omnem emendationem si dignaretur mihi causam eius manifestare; tunc ipse indicavit, quae ipsum offenderant et quae in sui contumeliam acta existimabat; quae, Deo sit laus, soluta sunt ita ut veritatis suus esset locus. Cernens dux optimus me tam candide et confidenter agere, post aliquas replicas moderate et demisse factas, dedit manus victas ac promisit (quod rogabam) se futurum aeternum amantem Societatis praecipue, non tantum personarum. Institutum Societatis ipsi declaravi, ut intelligeret esse optimum, sed ho-

mines interdum habere suas imperfectiones, amandos nihilo minus esse illos, sed propter institutum et quatenus eius sunt studiosi et legibus obsequuntur, non aliter. Tum amplexatus est me et apprehensa manu: placetne, inquit, mi Pater, visamus Ducissam, libenter habebit ut eam salutes. Tum deduxit me per mediam aulam, quae referta erat nobilibus, ad eam partem palatii, quam Serenissima incolebat, admirantibus ad stuporem cunctis fere aulicis, quod tam benigne ac familiariter me manu tenens duceret, qui paulo ante tam infensus erat Societati et tam duriter pridie coram multis me habuisset. Cum transiremus per aulam, clara voce dixit vicinioribus: hic est meus amicus, illum amo ex animo. Gavisa est Serenissima de reconciliatione. Absoluta salutatione, delatisque Societatis et meis obsequiis, ac sumpta Ducis mandato refectioe, reverti Monachium continuo vacavique visitationi.

§. 2. Ubi Dux a venatione reversus est, communicat mecum consilia multa; non enim etiam illi conveniebat cum suis ministris primariis ac multis aliis, ob consilia quae illi dabantur, non satis sana et prudentia, ab illis, qui eius animum a Societate alienarant. Factum porro est melioribus consiliis, ut melius haberent omnia; quod Societati gratiam conciliavit etiam ministrorum, hoc enim coniecturis profectum fuisse a Societate assecuti sunt. Petiit etiam rationem, quam tenere deberet cum Confessario, qui erat ex nostris, quando eo uti vellet, quod ad modum attinet eum vocandi ad se, et convenit inter nos, ut pateretur eum subesse Superiori suo in futurum et non nisi per Rectorem aut Collegii Ministrum eum ipse Serenissimus accerseret ad aulam, neque ad eam confessarius accederet nisi vocatus aut a Rectore missus, et sic de aliis nostris, quorum opera uti vellet; quibus consiliis et monitis accurate postea animum accommodavit.

§. 3. Repraesentatae sunt illi postea angustiae, quibus nostri constringebantur; erat siquidem Collegium positum in una parte monasterii religiosorum S. Augustini utebanturque nostri una parte templi ipsorum in divinis, ex quibus incommoda multa nascebantur. Bene omnia providus princeps ponderavit, recepitque se incommodis prospecturum et continuo de alio loco provisurum, velle se ut reipsa cernerem conspicua

bonae voluntatis suae argumenta. Iussit itaque extemplo coemi quindecim aedes et hortos non procul a scholis, et statim eas curavit everti et pridie quam discederem, misit ad me aliquot millia dalerorum, pro parandis materialibus, dicens: primitias eas esse alterius pecuniae, quam designabat Collegio extruendo; consuluit ut equi compararentur ad convehenda materialia, voluitque ut sumptibus aulae instruerentur et alerentur, ac demum recepit se aucturum proventum Collegii, ut plures operarii commode alerentur, quae omnia liberaliter praestitit reipsa.

§. 4. Neque hic constitit Serenissimi Ducis munificentia, sed et Ingolstadii multum ea enituit. Nam intelligens quas nostri patiebantur molestias, ititando quotidie hyeme et aestate longo tractu per plateas ad Gymnasium Academicum, et convictores in eo commorantes pati cum nostris magnas angustias, ad laxandum Collegium, ad templum et scholas extruendum, ad parandum officinas necessarias loco oportuno, et ad locum convictoribus bene constituendum, multas similiter aedes vicinas cum suis hortis et areis magno aere comparavit, atque adhiberi operas statim mandavit ad extruendum et fabricandum. Fuit cum Academicis aliqua difficultas, ut paterentur revocari classes ad Collegium nostrum, res tamen Ducis autoritate et nostrorum industria pacifice suaviterque transacta est; et contenti fuere gradus omnes ac promotiones, ac solas lectiones Theologiae in Academia retinere. Caeterum, quia census Collegii super camera ducali assignatus a quaestoribus ducalibus aegre ac tarde nobis solvebatur, nostrisque hinc multae difficultates nascebantur, promisit se prospecturum de alio proventu, et reipsa tunc obtulit mihi duo monasteria, illi a Sede Apostolica concessa, ad augendum ornandumque suam Universitatem, sed quia res egebat maiori tempore et deliberatione, tunc non admisimus; tantum rogavimus, ut liberaret nos a vocibus et morositate Quaestoris et ministrorum; promisit se facturum, et fecit, et auxit multo amplius Collegii vectigal, attributis ei bonis praediis et aedibus multo facilioribus.

CAP. XI. — HALLA ET OENIPONTUM.

Rebus Monachii feliciter peractis, contuli me Hallam, ubi regina Magdalena non leviter etiam erat nostris offensa, partim imprudentibus sermonibus confessarii, partim quia volebat sibi concedi quaedam in solatium suarum virginum, pia quidem sed quae Societati non conveniebant. Egi ego cum ipsa, et rationibus, Deo iuvante, inflexi in meam sententiam, contentaque fuit illis, quae illi concessa fuerant et etiamnum concedebantur.

OENIPONTI Serenissimus Archidux Ferdinandus non satis recte de rebus Societatis etiam erat informatus, nec satis se in nostros exhibebat benignum, sed Deus hic etiam adfuit. Exhibuit ille mihi magnam humanitatem, aliquoties mecum tractavit de rebus suis, tractavit inquam valde confidenter, recepitque abeunti se usurum in futurum Societate valde confidenter, neque passurum se, ut aliquid deesset illi.

CAP. XII. — AUGUSTA.

§. 1. Ad Comitia imperialia quae paulo post erant Augustae celebranda, venturus erat Legatus Apostolicus Illmus et Revmus D. Cardinalis Madrutius, cui aliquem postulanti de Societate P. N. Generalis voluit me adesse et certam paratamque illi semper esse meam operam et obsequia, quando me uti vellet, sicuti interdum usus est. Dum igitur Augustae versabar, munificentia Dominorum Fugerorum praecipue Octavii et Philippi, notavi quaedam quae mihi visa fuerunt consideratione et memoria digna ob divinam de Societate providentiam.

§. 2. Primum fuit: quod quamvis fabri murarii, qui pluri erant, essent omnes cum suis operis manuariis haeretici, praeter duos qui a nostris vocati Dilinga venerant, tam diligenter tamen, tam expedite concinneque operabantur, ut Proceres et alii, qui saepe transibant ante Collegium inter sese admirabundi dicerent: Deus bone! Collegium hoc non extruitur, sed conflatur. Hoc autem dicebant quod mirum in modum quotidie fabrica assurgeret.

§. 3. Secundum fuit: quod quidam mutus erat, vir 30 circiter annorum, parentes et fratres habens domi haereticos, pistor officio, egregie tamen Catholicus, qui propter religionem catholicam a parentibus et propinquis valde male tractabatur. Hanc illi cogitationem consolationemque Dominus instillavit, ut quotidie ad Collegium semel atque iterum veniret, licet ea de causa a suis durius haberetur et quidem usque ad verbera; sed non poterat propinquorum improbitas Spiritum Dei, qui erat in ipso, et studium eius impedire. Is, si quos inveniebat ex operariis vel otiosos vel aliquid auferre lignorum, quando domum redibant, alicuius momenti, non cessabat acclamare et gestibus stridoreque urgere, ut ad labores redirent, vel quod asportabant absconderantve, relinquerent.

§. 4. Tertium: Medicus, qui Collegium curabat, licet esset haereticus, curabat tamen nostros gratis, ac tam amanter diligenterque, ut vix alibi diligentius aut amantius nostros curent ulli catholici.

§. 5. Quartum: Pharmacopola erat similiter haereticus et nihilominus studiose valde omnia nostra parabat pharmaca, et tam liberaliter ut omnia gratis suppeditaret ex officina, quae ad valetudinem curandam medicus praescribebat. Quin ut nostris adimeret omnem metum et suspicionem, assumpsit famulum primum, valde catholicum et peritum, qui solus nostris potiones et medicinam pararet.

§. 6. Quintum: cum revertissem post aliquot menses Augustam, narratum est mihi a nostris pro re certa, quod cum haeretici, ministrorum seditiosorum sermonibus accensi contra nos, magna manu armatorum collecta, vespere quodam irruptionem designassent facere in nostram domum, ac vim nostris inferre, occurrit illis repente mulier quaedam vetula, gravis et ignota nostris, a Deo impulsam; haec inclamat: o filii, quid agitis? quid tentatis? tota illa domus plena est milite optime armato et instructo, qui paratus est iam iam in vos impetum facere, confestim, quaeso, eripite vos periculo. Hoc audito illi omnes dispersi sunt et ad sua reverterunt.

§. 7. Aliud: dum Collegium iterum reviserem, mihi relatum est, quod patefacta est Ministri cuiusdam haeretici in nos malignitas; finxit hic nequitia et consilio Iesuitarum libum

sibi donatum fuisse veneno infectum, ut tolleretur de medio, et quia non noverat eum qui attulerat, suspicatus aliquid inesse mali, frustulum catello se dedisse et continuo illum fuisse extinctum. Rumor hic spargebatur per civitatem. Senatus qui constat Catholicis 6 vel 7 qui prima subsellia obtinent, audito rumore et non dubitans esse fabulam ab haereticis confictam, dissimulat se id suspicari, et vocatum ad se Ministrum interrogat, an res ita se haberet? respondit, ita se habere. Tum Illmus D. Marcus Fugerus, caput senatus; ah! inquit, res gravis est et penitus cognoscenda, ut Iesuitae castigentur, si tantum scelus admisisse invenientur. Haereticus et qui ei aderant dixere, se non petere vindictam ullam, satis sibi esse ut Domini rem intelligerent. Verum, ait Dnus Marcus, iustitiam debemus administrare et noxios castigare. Tunc mandavit, retento ministro, libum ab uxore eius peti et acceptum asservari; decernunt Medicum et Chirurgum, iubentque adferri 2 vel 3 animalia, catellum, anserem et porcellum, ac frustatim libum illis dari devorandum, medicos vero cum testibus advigilare ne fortassis vel venenum vel antidotum adhiberetur, et an revera veneno animalia enecarentur observare. Cum igitur toto die bestiolae bene comedissent, absque ullo inditio mali, deprehensa est improbitas ministri et magna cum confusione et obiurgatione dimissus, et fabula abiit in iocum cum moerore ministrorum et risu catholicorum.

§. 8. Quod vero videtur omnium maxime divinam sapientiam et iudicia ipsius commendare, est, quod hoc Collegium originem ducere voluerit ab haeretico et Calvinista perverso et obstinato, cum ille nihil minus quam de beneficio in Societatem conferendo cogitaret vel cogitare vellet. Cum igitur Pontificis Nuntius Apostolicus, Dux Bavariae Albertus et Commissarius Caesaris Maximiliani, destinato Augustam missus, multum diuque pariter laborassent apud Capitulares summae aedis, ut iusto pretio aedes quaedam ab ipsis concederentur, quas in sua area habebant collegio erigendo, quod Domini Fugeri fundare et dotare volebant, nihil tamen obtinuissent, neque pateretur Magistratus ullam omnino domum ex iure civico transire ad Ecclesiasticum, sive ad manum mortuam, ut iurisperiti loquuntur, et spes omnis Collegii concidisset; en Dominus Deus sapientia

infinita bonum virum quemdam decrepitum, catholicum, de familia Fugerorum, disponit, ut Societati daret situm multo salubriorem atque ampliorem. Decernit igitur emori Melchiorum Fugerum nomine, copiosissimum ac caelibem, nullamque prolem habentem. Hoc mortuo haereditas permagna in Fugerorum stirpes erat distribuenda, ex quibus haereticus quidam erat, qui ob pravitatem fidei sese a Fugeris seiunxerat, et relicta Augusta in praecipua civitate Comitum Palatinum Calvinistae Ildeberga sedem fixerat. Cum igitur ventum esset ad haereditatis distributionem: iustum, inquit haereticus, est, Domini mei, ut de tanta haereditate bona pars primo loco seponatur ad usus pios pro Dei honore; duo reliqui qui Catholici erant probarunt et optimum consilium esse dixerunt: decernas, inquiunt illi, quantum iudices seponendum; decem, ait, millia dalerorum pro mea parte decerno; reliqui tantundem singuli decernunt. Sed interrogant: in quem praecipue usum hanc summam 30000 dalerorum conferemus: nam Fugerica familia hactenus multa loca pia erexit et dotavit; videndum est ut aliquid novi ad utilitatem Reipublicae instituamus. Designo, inquit haereticus, comportare mecum summam, quam decrevi, Ildebergam, ut instituam seminarium adolescentum in Collegio ibi erecto. Atqui, respondent Catholici, id non convenit, quia facultas omnis in hac civitate comparata est, et exempla maiorum nostrorum docent ibi constituenda esse pietatis opera quae ex haereditate Fugerorum instituenda sunt; si hoc intendebas, quid opus erat nostro consensu de tua parte; integrum tibi erat pro tuo arbitrio disponere; non feremus, ut alio quicquam transferatur, sed Augustae volumus erigi et fundari, quod fundandum est. Quidnam igitur, ait ille? Collegium, respondent, litterarum, catholicis adolescentibus instituendis. Tum ille totus insaniens: non patiar, inquit, id unquam fieri. Res controversatur ac tandem ad Senatum deferitur definienda. Senatus autem statuit ut pluralitate suffragiorum haeredes rem definiant. Cum igitur haereticus ille solus esset, reliqui duo de stirpibus tribus obtinuerunt quod volebant, et definiverunt Collegium Societatis erigendum; et Dnus Octavius, cui domus defuncti obtigerat in sortem, eam collocando Collegio percommodam continuo obtulit Deo et Societati. Audientes haec ministri Sathanae nul-

lum modum tenuerunt, sed inpetu magno detonuerunt contra Societatem et calamitatem suae religionis, quae acciderat, maximam, dicentes vulnus a Dominis Fugeri acceptum acerbissimum et id pro concione totis viribus exaggerarunt. Ad Senatum vero submiserunt, qui rem impedirent; sed, Deo sit laus, licet multa tentarint, nihil aliud consecuti sunt, quam quod propter seditionem excitatam et quia senatui refractarii fuerunt, multi eorum perpetuo exilio damnati sunt. Senatus consensit in amortizationem, precatoribus Dominis Fugeri, quamvis in eo pauci essent Catholici, omnia dirigente eo, in cuius manu sunt corda principum et potestatum.

CAP. XIII. — FRIBURGUM ET LUCERNA.

§. 1. Quando missus fueram in Germaniam, a Patre N. Generali mandatum accepi, ut visitarem Collegium Monachiense, ac inde me conferrem, si possem, Friburgum in Helvetiae montibus situm, ubi Pontifex Gregorius XIII mandabat institui Societatis Collegium, ob Cantonis seu pagi Catholici ac fere praecipui summam auxilii spiritualis necessitatem. Nam haeresis ita civitatem infecerat, ut cives nullo scrupulo liberos suos mitterent, vel Gebennam, vel Bernam, a ministris Satanae in literis ac disciplinis excolendos, aut mercatoribus et opificibus haereticis vel ad negotiationem vel ad opificia et artes mechanicas efformandos, tanto animarum et boni communis dispendio, ut Gebennensis Senatus auderet Friburgensem Senatum urgere ut societatis dextras sibi daret, ut similibus uterentur legibus et foederibus. Dominus Bonhomius, Episcopus Vercellensis et Nuntius Apostolicus per Helvetiam, re perspecta, eam necessitatem exposuit Suae Sanctitati. Bonus Pontifex mandavit illico ut eam associationem omnino impediret; tentavit multa bonus Praelatus et in opere plurimum desudavit. Demum significavit Pontifici, nihil effectum iri, et perituum brevi pagum illum nobilem funditus, nisi Collegium Friburgi erigeretur, sicuti Lucernae fuerat erectum. Hanc ad rem suggerit media aliqua, nimirum unionem cuiusdam monasterii deserti, cuius proventus magnam partem Bernates occupabant. Pontifex re, ut decebat, bene perpensa, mandavit primum P. N. Everardo, deinde eo

mortuo P. N. Claudio successori, ut Collegium illi oppido daret. Praecessit autem praedictus Dominus Bonhomius, assumpto P. Canisio, ut animos Friburgensium disponeret. Et quia Berna in ipsa via est sita, oportuit eum in ea pernoctare. Ut vero optimus erat praelatus et valde pius, quod fortassis a 30 annis factum non fuerat (quia totum oppidum Calvini haeresin amplexatum erat), secreto quidem in ipso diversorio sacrificium Domino Deo obtulit. Mane quando equos inscenderunt, ut abirent, pro foribus diversorii multis contumeliis bonus praelatus cum P. Canisio et familia est a plebe concurrente affectus; per summam petulantiam, ocreas, cum ascendisset, nivibus impleverunt. Quid fecissent impii Bernates, si sacrum eos fecisse in sua civitate cognovissent? Sed magno constitit Bernatibus haec contumelia. Nam Friburgenses eam in se illatam ducentes, gravissima oratione questi sunt de iniuria in Comitibus Helvetiorum publicis post habitis, et parum abfuit quin indictum illis fuerit bellum communibus impensis et studiis, quod Oratorem et Legatum contra ius gentium tanta iniuria affecissent; deprecati sunt autem illi multis precibus veniam, culpam reiicientes in vulgi levitatem. Cum revertisset Friburgo Nuntius Apostolicus ad comitia Augustana, ego interea concessi Friburgum, ut de Collegio cum civibus tractarem. Ibi inveni bonum P. Canisium a Nuncio Apostolico relictum et ut Senatum disponeret ad revocandum liberos Friburgensium a civitatibus haereticis. Egi-mus cum Senatu primum de loco Collegii; eo designato, actum est de monasterio attribuendo et incorporando auctoritate Apostolica. Eo concesso et unito Collegio, actum etiam est et conclusum de repetendis agris et praediis a Bernatibus contra ius usurpatis; omnia ceciderunt ex animi sententia, et receperunt in se Senatores exstructionem Collegii et classium ac officinarum, accommodaruntque ilico domum habitationi, in loco commodissimo civitatis, et, quod civitati et universo pago saluti-ferum fuit, edictum est publico edicto ne quis deinceps civium suos liberos mitteret Gebennam aut Bernam instituendos, neque collocarent eos sub gravi poena etiam alibi apud patres familias vel ludimagistros haereticos. Curaverunt etiam omnes solemniter profiteri religionem catholicam facta professione fidei, et paulo post iusiurandum datum est Senatui fidelitatis. Item

exegerunt civitate famulos et opifices atque operarios omnes qui aliunde venerant haereticos, nisi animum accommodarent Senatus voluntati. His feliciter peractis, reverti Lucernam, et ut tutus essem cum socio a Bernatibus, petieram equitem, ut appellarent, nuntium et ministrum ordinarium civitatis. Atqui Senatores clam nobis instruxerunt turmam equitum conflata ex primis capitibus utriusque ordinis, id est, Ecclesiastici et politici civitatis. Ego cum egressus ex civitate, cernerem pro equite uno et eo ministro civitatis, turmam 25 vel 30 equitum ac virorum gravissimorum, totus confusus, deprecatus sum ne id facerent et ne comitarentur; sed nihil profuit deprecatio. Volumus, inquit Praetor supremus, vos liberos esse ab iniuriis quae nuper illatae fuerunt Domino Legato Apostolico et bono P. Canisio, volumusque ut intelligant haeretici nostri Bernates quanti nos faciamus nostros Patres et sacerdotes. Fuit obsequendum; cum autem venissemus prope Bernam (distat illa Friburgo tribus leucis), ita disposuerunt suos equites, ut longa serie ingrederentur. Ego in medio Decani et unius nobilis collocatus, socius similiter in medio duorum, interiecto aliquo spatio notabili inter nos et ipsos equites comitantes. Cum hunc honorem multis precibus deprecarer, non fui auditus, una vox omnium fuit: sic oportet fieri. Ingredimur civitatem; cives fere omnes intererant concioni, quod grave fuit Friburgensibus et pertransivimus totam civitatem paucis nos spectantibus, licet dies esset operarius: tam sunt videlicet avidi verbi Dei haeretici, sic enim appellant suam doctrinam. Cum revertissent post horam unam atque alteram Friburgenses, et se Bernae reficerent, valde questi sunt Senatores Bernates, quod non fuissent a Friburgensibus praemoniti: exhibuissemus etenim, aiebant, vobis debitum honorem; hoc silentium aestimamus summam iniuriam et diffidentiam. Responderunt Friburgenses se libenter caruisse illo honore, voluisse autem suos sacerdotes a se honorari et vindicari a contumeliis nuper illatis suo P. Canisio, qui praestat, aiunt, omnibus vestris ministris. Indoluerunt Bernates, sed nihilominus exhibuerunt illis, quam potuere ad illam horam, caritatem.

§. 2. Hic non puto abs re fore ad instructionem nostram, ut indicem quod Friburgi sub abitum a summo Praetore et duo-

bus aliis patritiis mihi dictum fuit. Iuvat enim ad cautionem, infirmitates aliorum publice notatas nosse, ut disciplinam servemus. Indicarunt ergo illi mihi P. Robertum, Anglum, socium P. Canisii, qui post paucos annos alibi defecit a Societate, fuisse quidem sibi hactenus valde gratum: non est, inquiunt, indoctus, et est iucundus et lepidus; libenter habet ut invitetur ad convivia, facetus est cum facetis; libenter propinat et exhaurit calices, accommodat se denique ingenio nostro in omnibus, quod quidem nos oblectat; sed cogimur, impellente conscientia, fateri ob amorem, quo prosequimur Societatem, non expedire ut bonus Pater sic maneat, quia nimis facilis est et liber, nec aedificat suis moribus proximos, sicuti videmus omnes de Societate aedificare passim omnes. Dolebimus quidem, si abibit, sed anteponendum ducimus honorem Societatis, et utilitatem civium nostris oblectamentis et commodis. — Simile quid alibi dictum est de aliquot eius indolis, qui ab amicis invitati, cum se nimium effunderent inter saeculares, maxime in mensis alienis, ipsosmet offenderunt qui eos invitarant et incitaverant. Tanti refert nimirum religiosum sibi esse praesentem, licet incitetur ad accommodandum se saecularibus eorumque moribus, et servare rationem disciplinae et modestiae!

§. 3. Cum venissemus ad vicum quendam, vidua erat quae habebat in eo diversorium iuxta viam in ipsis confinibus pagorum Bernatensium et Lucernensium; eo ergo divertimus, ut reficeremur equitis publici et ductoris voluntate. Cum accumbere-mus, interrogavimus hospitam, quid sibi vellet quod non procul a domo videremus parvum oratorium pulcherrimis imaginibus et statu is ornatum, et ex opposito patibulum erectum. In finibus suis, inquit, haeretici Bernenses pro cruce, quae ibi esse solebat, posuerunt patibulum. Nos vero Catholici (erat enim pagus Lucernensium) opposuimus patibulo in ipsis nostris finibus oratorium. At non timetis, aio per interpretem, ne haeretici confringant aut conspurcent vestras imagines? Non timemus, inquit, nec ipsi id tentare audebunt. Atqui sunt illi maiore numero quam vos. At illa inquit: licet nos tam multos homines non habemus, habemus tamen Deum et Sanctos omnes nobiscum, quos haeretici non habent. Alludebat videlicet bona matrona ad haeresim, quae imagines Christi et Sanctorum ve-

nerationem intercessionemque aspernantur, ut inanem et superstitiosam.

§. 4. LUCERNAE duo notavi, quae dubito an alii notarint. Unum est quod cum cognovissem nostrorum relatione summum Praetorem et alios viros senatorios visitasse familiariter aliquot Patres ex nostris peste laborantes ac periculose iacentes, et semel agens cum eis Dominis pro officio praestito gratias agerem, rogaremque ne se periculo tanto de caetero exponerent, sed se reipublicae servarent, respondit mihi Dominus Praetor Phiffer omnium nomine: Pater, quando, amabo, declarabimus nos melius bonam voluntatem nostram erga Patres nostros, quam eos visitando, opitulandoque, quando graviter aegrotant? Dum sani sunt, non egent crebra visitatione, at aegroti, praesertim eo morbo, quotidiana.

§. 5. Alterum fuit, quod cum P. Rector Collegii P. Martinus Lembestain magno fructu versatus fuisset in alio pago, seu cantone vicino per modum missionis, quidam male feriatu homo inussit illi infamiam, quod vitium intulisset virgini, eamque ingravidasset. Infamia pervasit ad eundem D. Praetorem, et ad omnia poene loca vicina; tum D. Praetor accessit ad Rectorem, et rogavit ut secum confidenter ageret: si reus es, inquit, alicuius culpa, ut homines sumus, ego volo prospicere honori tuo et Societatis, atque omnem rumorem consopire: sin omnino innocens es, sicuti esse credo, et commentum haereticorum est, volo ut publice satisfiat honori tuo. Ubi Pater respondisset, se innocentem esse: bene est, inquit, et ita esse credebam. Esto bono animo, Pater, rationes inibo convenientes, ut nequam ille restituat tibi famam, tace et dissimula, estoque laetus. Tunc bonus Praetor concedit ad domum suam suburbanam, ante quam sator ille mali seminis crebro transibat Lucernam veniens, nec cuiquam, quod animo gerebat, manifestavit, ne impius ille resciscens malum sibi creari, illud declinaret et ad urbem venire non auderet. Per 6 vel 8 integros fere dies ambulavit in platea publica ante aedes suas considerans omnes qui transibant, donec deprehenderetur homo ille; quem deprehensum statim curavit coniici in vincula, et illum bene per aliquot dies in pane et aqua humiliari, donec culpam fassus, vocatus est coram Senatoribus, et ex praescripto genibus

flexis confessus est, mentitum fuisse in caput suum; se semper habuisse P. Martinum pro integerrimo viro; illud quod sparsum fuerat, a se fuisse excogitatum, ob fructum quem fecerat maximum in sua parochia, suis concionibus et sanctis exemplis. Facta hac confessione multatus est poena aliquot centenariorum dalerorum, ac iussus orare P. Martinum, ut culpam sibi condonaret.

§. 6. Bernates Calvinum et eius errores in primis colebant, erantque Friburgensibus potentia, et armatorum numero multo superiores; terrori tamen illis erant Friburgenses. Cum igitur Bernates involassent in aliquot monasteria, eaque per vim occuparent, sicuti et Episcopatum Lavisanensem, veriti ne Friburgenses (quos ob belli peritiam et fortitudinem metuebant) sibi aliquid mali inferrent, dimidiam partem illorum bonorum eis obtulerunt, ut os eis obturarent et manus devincirent. Friburgenses autem dignum se responsum illis dederunt: Vivite vos, aiunt, rapinis et legitimos dominos legitimis spoliatis possessionibus, sicuti vestrum vos docet Evangelium; nos nisi rebus iuste acquisitis uti nolumus, sicut nos Ecclesia Catholica Romana docet. Deus porro hanc ipsorum pietatem tam gratam habere visus est, ut qui ante paucas habebant praefecturas et dominia, postea iusto pretio multas alias compararint, quarum proventus fuit multo uberior, quam erat media illa pars bonorum ecclesiasticorum illis oblata.

CAP. XIV. — VIENNA.

§. 1. Viennae inter reliquos bonos Patres et Fratres, quos in eo Collegio multos vidi, duo Doctores et Professores Theologiae me valde aedificarunt, et in Domino recrearunt (nomen uni erat Ioannes Aschelman, Sigismundus Eunhoffer alteri); nam illi tanta siti salutis animarum tenebantur, ut nihil ipsis esset carius ac praesentius, quam absolutis suis lectionibus confestim se conferre vel ad carceres, vel ad xenodochia, vel ad aegrotos, ad quos crebro vocabantur. Domi vero diebus Dominicis et festis toto tempore antemeridiano, vacabant excipiendo confessionibus, a prandio concionibus, officiis misericordiae et caritatis, neque propter haec omittebant praelectiones sacras,

quas in Academia secundum eius leges habebant. Nam Professores alii Theologiam docebant in scholis nostris ac nostros studiosos exercebant; legebant autem illi in Universitate, quod Caesar Rodolphus Opitium pessimum haeresiarcham deturbasset de cathedra pestilentiae, cum aliis haereticis Professoribus, et in exilium misisset.

§. 2. Acciderat paulo ante cuidam Coadiutori, cui nomen Ioannes Zwave casus memorabilis. Is, ut purgaret ab araneis testudinem templi, ex corbe fune pendente, arundine et scopis, rupto vel soluto fune, e sublimi loco illo (est enim testudo valde alta) cecidit corbis, et in eo frater super pavimentum marmoreum; debuerat ille attritus fuisse et omnino emortuus, nisi Deus custos hominum supposuisset iusto manum suam; erat enim vir egregie bonus et sanctus; sed ille nihil aliud sensit, quam quod durius ceciderat, et evestigio stans super pedibus, corbe iterum alligato paulo post attractus est ad officium intermissum.

§. 3. Vidi in eodem collegio adolescentem recens ex anabaptismo conversum ad religionem catholicam. Venerat is paucis ante hebdomadibus ex oppido Niclasburg, in quo ad tria millia Anabaptistarum degebant, qui ex variis partibus, praesertim Hollandia et Frisia, eo confluerant. Occasio, quod ad nos venisset, haec fuit. Est Ministris Anabaptistarum solemne, ut aliquoties in anno, convocato magno numero adolescentum, totidem ex adverso advocent puellas vel viduas, et singulis adolescentibus pro arbitrio suam ex illis assignent uxorem, dicentes, Tua N. haec sit coniunx et tuus N. hic sit maritus. Cum igitur adolescenti illi quaedam fuisset assignata, et ille respondisset, sibi non placere, et monentibus eum obedientiae et simplicitatis, obfirmato animo obstaret in repudiatione, tandem emissus est, tanquam fex quaedam ad saeculum; sic enim loquuntur, quando aliquem eiiciunt et ex suo coetu excludunt.

§. 4. Matrona quaedam nobilis saepe communicabat apud nos; sed cum animadvertisset a plerisque tandem in templo nostro ante sacram Communionem pronunciari Germanice verba illa: Domine non sum dignus etc. sicut in Italia et Gallia atque alibi olim erat in usu, ut lingua vulgari pronunciarentur, offensa est adeo, dum plures id usurpare cerneret, ut transi-

ret ad aliud templum, cum nullum esset in civitate nostro magis a Catholicis frequentatū, ex quo Rodulphus Caesar Opicium haeresiarcam cum aliis ministris expulerat: absit, inquit bona matrona, ut iis utar sacerdotibus, qui symbolum habent cum haereticis, et lingua in divinis utantur vulgari. Quod exemplum in considerationem affero, ut perpendamus, quam parum prosit aliquid concedere haereticis et quantum iuvet constanter retineri communem Catholicorum usum; eam ob rem et occasionem, mandavi ut paulatim nostri redirent ad antiquum usum Latinum, sicut eum Societas ubique usurpabat.

CAP. XV. — BRUNA.

§. 1. Brunae domus est Probationis, in qua comperi praeclaram iuventutem, quae tyrocinium exercebat sub P. Richardo Xantheno Rectore, et Magistro Novitiorum. Oppidum est valde frequens et elegans, sed ita infectum haeresibus erat, ut paucae familiae invenirentur integrae. Nostris monasterium quoddam desolatum a Ferdinando Caesare fuerat attributum, accedente beneplacito et facultate Sedis Apostolicae, pro dote; ad hoc pertinebant duo suburbia oppidi eiusdem a magistratu haeretico occupata. Nostri saepe illa repetierant, sed frustra. Egimus tandem cum Rmo Episcopo Olmucensi, qui primas tenet in Comitibus Moraviae, rogavimusque ut dignaretur suscipere patrocinium nostrum in proximis Comitibus, in quibus statueramus libellum supplicem afferre, ut ius nobis diceretur; promisit se facturum, ac paulo post praestitit officium, ac secundum nos iudicatum fuit saltem de altero suburbio. Erant 200 circiter subditi, iure ipso servi; iussi illi sunt Collegii Rectori se subdere, et iuramentum fidelitatis praestare; illi porro ad magistratum praesentem conversi dixerunt, se antequam iurarent, velle certos esse, quod domini Iesuitae in religione nihil innovarent, sed relinquerent se in antiqua sua religione manere. Rector ex verbis eorum capta occasione: absit, inquit, Carissimi, vos obstringam, aut etiam patiar aliam vos tenere religionem quam antiquam; quin et iis, qui eam non habent, lubenter assumere permittam. Tunc illi gaudentes et alacres iusiurandum praestiterunt submissionis atque obe-

dientiae, existimantes quod haeresim possent retinere, quam antiquam religionem esse putabant. Verum paulatim per Catechistas nullo fere negotio Catholicam religionem amplexati sunt, gratias agentes Deo, quod tam propitios Dominos nacti essent. Debent miselli his in hebdomada parati esse duos dies integros servitio et utilitati Dominorum impendere, ac servire Collegio in omni necessitate, tanquam mancipia. Sed Societas illos paterne habet, neque gravat oneribus, nisi quantum fas est, ut ius quaesitum conservet, quod multum subditos recreat. Nam alii proprietarii et domini summum ius extorquent.

CAP. XI. — PRAGA.

§. 1. Accidit hic, dum adessem Domino Episcopo Vercellensi Bonhomio Nuntio Apostolico in prandio, casus admirabilis, quem operae pretium duco ad aliquam recreationem referre, quamvis sit extra terminos nostros. Cum igitur pranderet Rmus et haberet de more duos vel tres primarios viros ex Senatu (libenter enim se accommodabat genti, ut animas piis colloquiis et humanitate iuaret et eas Sedi Apostolicae conciliaret), ego vero inter convivas, eius voluntate accumberem; ecce inter prandendum strepitus magnus oboritur: surgunt viri illi Senatores e mensa ac animadverterunt fieri accursum ad aedes ipsas Illmi. Descendunt illico ex caenaculo inferne, et occurrerunt plebi, apud quam, ut gratia et autoritate valebant, effecerunt ut consisteret in plateis, promittentes factum iri omnibus satis; pauci cum eis conscenderunt ad Rmum querelas suas exposaturi, et coram graviter queruntur, quod quidam de ipsius familia, gravi iniuria affecisset et ludibrio suam parochiam, celebrata missa Papistica in ipsa Ecclesia; populum velle hanc iniuriam ulcisci. Dominus Nuntius admiratus rei novitatem, sciscitatur, quis ex suis id commisisset; tunc alter ex Sacellanis prodiit, dicens: Domine mi, ego sum qui celebravi, sed quid ego peccavi celebrando? et quem offendi? Insigne templum vidi (erat illud Hussiticum, id est, haeresis Ioannis Hus studiosum); ingressus sum ut orarem, cerno illud pulchre instructum altaribus et imaginibus, video sacerdotes linteatos cantantes divina officia: recreor quod catholicos sacerdotes reperiam divinis incumben-

tes; facta oratione adeo ad sacristiam; peto, num liceat celebrare? responsum est peramanter, quod sic; et subministrata sunt omnia necessaria; celebravi, et finito sacro gratias egi, neque percepi hucusque quempiam offensum fuisse. Tunc Nuncius ad viros: nunc iudicent Domini, in quo peccatum sit: meus hic sacellanus optime meritus est de vobis, qui in honore vestrum templum et vestra sacra habuit, et qui suo sacro vestrum templum cohonestavit, hucusque existimans illud Catholicum, ut esse vellet, ut certe et ego. Propinavit illis vinum, ut erat humanissimus, et dimisit eos amanter, retentis convivis. Illi ad turbam reversi rem omnem exposuerunt; furor versus est in risum, et corridentes omnes reverterunt ad sua.

§. 2. In hoc Collegio vili duo templa; unum vetus, quod fuit aliquando alicuius ordinis Mendicantium, sed desolatum, ac nobis attributum; alterum novum, ac multo laxius et elegantius. In vetere est Concionator Germanus et Confessarii Germani cum suis sacris, et frequentatur tantum fere a Germanis et externis. Alterum ad usum est Bohemorum et habet Concionatorem et Confessarios Bohemos, sacraque multo plura. Est et sacellum aliud extra utrumque templum, capax multorum, in quo ministeria sacra administrantur Italis et Sodalitati maiori B. Virginis.

CAP. XVII. — HERBIPOLIS.

§. 1. Princeps, qui et Episcopus est Franconiae et Dux, ut academicum Collegium amplius et illustrius faceret, ad excipiendum etiam Seminarium quod fundabat et Convictores iuxta Collegium nostrum, ademerat partem fundi in quo erant constitutae officinae aliquot Collegii cum stabulo. Nostri reclamant et obstiterant, sed omnia superaverat Principis autoritas. Volebat praeterea ad alterum latus domus nostrae seu Collegii nostri tollere alteram magnam partem pro constituendo altero Collegio pauperum, vel studiosorum iuris; unde nostri redacti fuissent ad summas angustias. Episcopus eius praecessor statuerat illis adiungere monasterium unum Virginum omnino desertum, sed Episcopus modernus illud etiam incorporavit suo Academico. Erat praeterea gravis nostris ob onera gravia lectio-

num, quae Societati imposuerat, absque ullo augmento dotis; licet promississet se daturum. Egimus tandem cum ipso, ostendi illud non licere ipsi, quamvis princeps esset spiritualis, petitiue compensationem omnium; in quo praebuit se perdifficilem, ratus quod Episcopo, praesertim Principi liceret similibus rationibus augere et ornare suam Universitatem. Sed Deus emollivit cor eius, ac tandem conventum est inter nos, ut pro solo nobis adempto daret Collegio in perpetuum proprietatem horti suburbani (qui includitur tamen civitatis moenibus) ad exercitationem corporalem Nostrorum et ad proventum aliquem fructuum et olerum. Item pro deiectis officinis et cubiculis eversis, ut exstrueret nobis per totum tractum lateralem, aedificium constans magna aula, cubiculis, hypocaustis et cellis vinariis. Item ut fenestrae Collegii Academici, quod aedificabat, quae patebant versus nostram aream, ita attollerentur ut tolleretur iuvenibus prospectus, et ut cancellis ferreis munirentur. Item ut domus antiqua et contigua, in quam ius praetendebat, in perpetuum nobis maneret integra, et ut perpetuum silentium imponeretur in futurum disputare volentibus de iure nostro in eam. Postremo ut post quinquennium, vel summum post septennium, ex monasterio Academiae in fundationem unito vel uniendo, penderentur nobis quotannis, et absque ulla mora et difficultate, a Quaestore Universitatis mille quingenti floreni francofordiani. Hoc modo facta concordia et contractu communito manu et sigillo Principis, pax cum ipso, Deo sit laus, redintegrata est.

§. 2. Erat praeterea difficultas non exigua, propter pagum quem nostri habebant et etiamnum habent pro parte dotis Collegii. Nam capitulares non ferebant nostros habere iurisdictionem et bona tam praestantia et solida. Accedebat commutatio quaedam agrorum cum aliquibus agris cuiusdam monasterii magno utriusque partis commodo transacta, quam non ferebant Canonici; et Princeps eorum studiis se accommodabat. Sed rebus illis aliis compositis et conciliata Principis gratia, haec etiam commutatio probata est et confirmata magno Collegii emolumento. Princeps, ut pius est et doctus, autoritate et verbo suo, partim Nostrorum opera praecipue P. Gerardi Wellens, revocavit tum ad Ecclesiam Catholicam totum poene ducatum

suum; censebantur facile centum millia hominum. Opera vero eius et Societatis, ditio tota, valde frequens, quae fere omnino erat haeresi infecta, ita sanata est Deo iuvante, ut in ea valde frequens sit modo usus Sacramentorum Poenitentiae et Altaris.

CAP. XVIII. — MONASTERIUM.

§. 1. Decanus summae aedis vir nobilis et copiosus, duobus annis antequam emigraret ex hoc saeculo ad meliorem vitam, cogitationem susceperat Collegii Societatis erigendi ob necessitatem civitatis quam faex Anabaptistica multum defoederat, ex quo nefarius ille sartor Hollandus oppidum occuparat ac se regem constituerat. Cum vero illi a quibusdam omnis spes adempta fuisset obtinendi Collegii, continuo alio omnes poene suas facultates, partim reipsa dum vivebat, partim testamento et legatis post mortem executioni mandandis, ita ut parum esse duceret reliquum ad rem tantam. Exstruxerat et fundaverat in loco, in quo in lucem editus fuerat, hospitale senum utriusque sexus, qui victum labore parare nequirent. Arcem quandam Capituli ab haereticis olim eversam restauravit ac munivit, construxitque in ea 40 circiter cubicula, quae supellectile instruxit necessaria, et censum annuum reliquit, ut canonici et alii, si quando eiicerentur, eo se reciperent et officia divina decantarent. Auxerat stipendia Canonicorum et Sacerdotum, Clericorumque omnium summi templi, qui divinis officiis interessent, plurimos calices et alia vasa sacra variis Ecclesiis donaverat. Bibliothecam de novo comparatam plus quam 8 millibus dalerorum, cum stipendio perpetuo custodis, summo templo, vestesque sacras eidem templo et quamplurimis parochiis ruralibus contulerat.

§. 2. Cum is agnovisset me venisse Paderbornam, iam ad mortem decumbens, misso curru, postulavit ut ad se accederem antequam moreretur, se habere quae communicaret. Accessi ad eum; is statim de Collegio agere, si fortasse spes aliqua esset obtinendi, declarans permagnam civitatis necessitatem: habuisse se iampridem hoc in votis, sed quia fuerat illi spes omnis ablata, retulisse cogitationes suas ad alia opera pia, et condidisse testamentum, quod ob morbi magnitudinem et rerum

varietatem in tam magno et prolixo testamento perspersam, non posset mutari ullo pacto, cum re una mutata, quam plurima mutanda forent; caput autem et vires non ferre amplius quicquam huiusmodi laboris, reliquum tamen esse aliquid, parum quidem, sed si spes esset futuri aliquando Collegii, libentissime esse in illud collaturum, quicquid superesset; supererant autem triginta circiter millia dalerorum, partim in censibus constitutis, partim in pecunia prompta. Cum ille absolvisset sermonem, ei actis gratiis, dixi de ea re scribendum esse ad P. N. Generalem, penes quem unum esset Collegii accipiendi concedendive potestas; sperare autem me a sua Paternitate habitum iri magnam amplissimae civitatis rationem, item Cleri tam nobilis ac numerosi et ipsius denique pietatis et munificentiae, si tamen spes esset, quod etiam aliquid aliunde accederet. Tum dixit se non dubitare, quin Princeps eligendus aliquid conferret saltem frumentum sufficiens pro pane totius Collegii, ac concessurum unionem aliquot beneficiorum. Recreavi illum bona spe quam illi feci. Egi postea cum aliquot Canonicis et aliis et valedixi bono Domino, qui paulo post mortuus est. Habuit Collegium ab eo mille ducentos daleros census perpetui et 8000 in pecunia parata, quae insumpta sunt in supellectilem, vestes, libros et aliquam aedium accommodationem. Postquam P. N. Generalis Collegium admisit, eo redii iterum, praemisso P. Petro Coloniensi, viro pietate, doctrina, dicendi et conversandi gratia praestante, qui iam omnia ita disposuerat, ut omnia fere parata essent ad transactionem, eratque omnium desiderium valde incensum. Erat difficultas de aedibus tribus Capitularibus nobis attribuendis in ipso agro Dominico quem vocant. Est is area permagna et elegans, quae templum habet in ipso centro, plurimas autem aedes Canonicorum et aliorum in circuitu templi, magno interiecto spatio, pulchra serie positas. Nam cum plurimi tum essent Canonici haeretici, duo tamen iuvenes maxime obsistebant, qui Calvinistae erant, ne consensus daretur a Capitulo; et nisi consentirent, vanum erat, quicquid definiretur. Iurabant illi et se diris devovebant, si unquam consentirent in ullam transactionem cum Iesuitis, quae ad Capitulum pertineret; se prius eiiciendos, quam Iesuittae admitterentur et aedes haberent inter Canonicos, seu in agro Dominico. Sed ultio

Domini brevi persecuta est eos. Nam paucis post diebus, cum uterque petulantius in nuptiis quibusdam ageret, a viro quodam nobili equite Milecensi, fratre cuiusdam Vicedomini praecipui Canonici et a dignitate hoc nomen habentis et titulum, moderate monentur officii et modestiae; illi ambo, accensi ira gravi mortem intentant et in ipso loco intulissent, nisi viri graves se interposuissent, ut malum averterent et furorem mitigarent; sed nihil profuit, quia Deus contempserat eos. Cum ergo detinerentur ab amicis, bonus eques cum fratre Canonico egreditur, ut declinet periculum et furorem; sed illi elapsi e manibus persecuti sunt eum et assecuti in Coemiterio, ad quod se receperat, misere confoderunt in praesentia Canonici fratris eius. Civitas ob tam faedum et atrox facinus, excitatur pene ad seditionem contra Clerum, praesertim quod illi altero die insequenti gloriabundi obambulant absque ullo pudore. Capitulum animadvertens periculum imminere, necessitate compulsus est, ut traderet eos Ministris iustitiae ad carcerem pertrahendos, ac tandem utrumque privavit Canonicatu. Hoc omnes miraculum aestimarunt; et propter illud, Capitulum magis concitatum fuit ad aedes conferendum et ad favendum admissioni Collegii. Aedes ergo tres nostri obtinuerunt cum horto et prato peramplum et fluvio Alpha irriguo.

CAP. XIX. — BADERBORNA.

§. 1. Civitas est Westphaliae a Monasterio secunda. Canonici omnes, ut Monasterii, sunt nobiles et divites; civitas multo magis illa haeresi depravata. In Clero pauci admodum erant, vel in fide integri, vel casti; honoris causa, qui habebant concubinam, uxorem se habere praedicabant, eam, quam domi habebant. Cum adessem in die Corporis Domini, quod invitatus reffero, iuvat tamen nosse, quis fuerit civitatis et Cleri status, quando eo Societas venit; vidi, inquam, tum supplicationem celeberrimam scilicet Corporis Domini. Nam Sacrosanctam Eucharistiam gestabat sacerdos opinione coniugatus; Diaconus, et Subdiaconus, qui latera cingebant, erant concubinarij notorii; qui primi subsequebantur hos tres, erant dignitatis, ut vocant primae, quae ex privilegio gestat pileum quadratum purpureum

ad instar Cardinalium, et hi erant concubinari; omnes laici, qui procedebant post hos, omnes dicebantur esse vel filii, vel famuli, vel concubinae Sacerdotum, neque credebatur tum ullus alius inter eos procedere.

§. 2. In hac civitate tam corrupta et depravata, P. N. Generalis Claudius, a P. Costero Provinciali informatus de tam malo statu civitatis, peculiari gratia concessit, ut, quia erant scholae ibi satis celebres et more nostro multis praeceptoribus et Rectore instructae, nostri clam et paulatim se insinuarent, occasione loci duorum ludimagistrorum vacantis. Accedebant preces Episcopi Principis Imperii, viri vere catholici, sobrii et casti. Submisit igitur P. N. Generalis duos ex nostris cum Patre Stephano Loen, qui Rectoris officium obiret; convenerat enim Episcopus et Scholasticus Canonicus Catholicus cum Rectore illo scholarum saeculari, in eo ut ipse, suo stipendio trecentorum dalerorum retento in totam vitam, locum et officium suum alteri cederet, quem Episcopus nominaret; atque sic tres de nostris sancto quodam dolo irrepserunt in scholas; hac autem arte et nostrorum diligentia, disciplina et humanitate ita iuventus erga nostros affecta est, ut mire proficeret in litteris et spiritu, nostrorum colloquiis, ac documentis modoque docendi; contempserunt etiam facile alios praeceptores ob errores et inscitiam, quae causa fuit ut reliqui 2 vel 3 discederent et nostri omnia gymnasia obtinerent. Episcopi autem zelo et liberalitate Collegium sensim a fundamentis erectum et bene dotatum est, ut postea cognovi.

§. 3. Dum ibi versarer, res accidit mirabilis; cum solemnes celebrarentur supplicationes diebus Rogationum, et matrona quaedam haeretica, et linguae valde petulantis, praeforibus garruens cerneret nostros praeceptores procedere cum pueris, ut in officio eos continerent, togatos et cum pileis sacerdotum quadratis, irrisit eos contumeliosius, atque illis imprecata est ut alligato ad collum laqueo suspenderentur. Post paucos menses illa peperit foetum monstruosum et mortuum; faciem habebat similem simiae, laqueum ex nervo collum circumdantem, ductum recta linea per spinam dorsi, ac inter coxendices dependentem; massam carnis nigrae ad instar pilei quadrati innexam capiti. Mulieres aliquae moderatiores, quae parienti

aderant, videntes monstrum, horruerunt et Dei iudicium agnoverunt. Una inter alias caeteris gravior, licet haeretica, impropavit illi: en fructus contumeliarum et malarum imprecationum tuarum; specta, misera, vindictam Dei, iniuriam ulciscientis, quam intulisti bonis illis viris, qui, quamvis nobiscum non consentiant in religione, probi sunt tamen, docti, humiles et nostris prolibus utiles. Neque tamen misera puerpera abstinit etiam tum a maledicentia. Pater statim iussit in cista includi monstrum et tradi sepulturae, ne a quoquam amplius videretur. Rem ego habui valde exploratam, quia parentem infantis monstruosi vidi ad portam collegii graviter querentem apud P. Rectorem, quod de suo casu ad aliquot Rectores scripsisset. Caetera relinquo historiae eiusdem Collegii.

CAP. XX. — SPIRA.

§. 1. Spira cum anno Collegium Societatis visitarem, casus accidit cuidam adolescenti 22 circiter annorum, qui tabularius erat Coloniensis publicus ad Cameram Spirensensem seu imperialem, valde luctuosus, sed qui catholicos multum recreavit et confortavit. Hic, cum ambularet per civitatem, ut litteras tum daret tum acciperet de more a diversis, ecce transit longa serie sodalitium quoddam scolopetariorum, qui cum bene potitassent (erat enim eorum tunc festum celebre et convivium instituerant solemne), quidam de eo sodalitio non satis caute scolopetum suum displodens, glande misellum traiecit et in terram deiecit; continuo delatus est in aedes vicinas civis haeretici, quales fere omnes tum erant Spira; collocatur in lecto, vocatur chirurgus ut curetur, et ab haeretico hospite Minister haereticus, qui ipsum ad bene moriendum institueret et hortaretur; adolescens, qui egregie catholicus erat, a nefario Ministro abhorrens, renuit illum audire. Dum vero importune adolescentem urget Minister Sathanae, en puella Catholica, quae cum iuvene de nuptiis ineundis convenerat, ingreditur. Haec, audiens Ministrum inclamantem, illum acriter arguit, et adolescentem, quem caste et ut sponsam brevi futurum amabat, ad constantiam in fide hortatur. Ille subnixus puellae praesentia et cohortatione, iussit Ministrum abire; hic vero dira imprecatur

et minatur post mortem supplicia. Adolescens autem erectior comminationibus factus: Apage, inquit, non curo minas tuas; et quia minaris mihi aeternos ignes, provocho te ad aeternum iudicem, Redemptorem nostrum, ut ante 24 horas mecum coram ipso compareas, ut nostrum uterque intelligat et sentiat suae causae et fidei bonitatem et recipiat condignam mercedem. Puella statim currit ad Collegium et rogat ut confessarius mittatur ad adolescentem brevi moriturum, disponatque ad bene et catholice moriendum. Moritur tandem munitus omnibus sacramentis adolescens. Ante exactam 24 horam moritur et Minister, ut sistat se Iudici aeterno, et sepelitur more haereticorum sine luce, sine cruce. Dominas Decanus et Canonici, qui omnes nobiles sunt, cum cognovissent adolescentis constantiam in fide et felicem exitum, perhonorificam ipsi decreverunt sepulturam. Venit totus Clerus ad excipiendum funus, et comitati sunt Assessores, sive Conciliarii Camerae Imperialis et alii plurimi Catholici cum multis taedis et cereis, exsequiaeque illi celebratae sunt valde solennes; fueruntque quamplurimi in fide confirmati ex rei eventu, haeretici autem valde consternati.

CAP. XXI. — MOGUNTIA.

§. 1. Insignem fabulam haeretici in Germania contra Societatem sive Iesuitas, ut vocant, sparserunt, typis Francofurti excusam, quae propter rei indignitatem et apertum nimis mendacium, auctore Ilmo et Rmo Electore Moguntino, paulo post suppressa est Magistratus autoritate. Finxerant nimirum haeretici, Iesuitas aliquot, cum ex Germania in Poloniam iter haberent, habuisse secum meretriculas duas habitu virili indutas; quarum alteram, cum venissent Cracoviam, peperisse in hospitio, partum interemisse et interemptum in cloacam abiecisse; quod cum rescisset Magistratus, affecisse omnes diro supplicio. Sententia ficta erat valde artificiose, continebat omnia nomina et cognomina, item cuiusque patriam et nativitatis locum, circumstantias denique omnes ita exponebat, ut fabula esse minime credi posset, sed verissima historia. Rmus Archiepiscopus Elector, rei atrocitate et Societatis iniuria commotus, misit Cracoviam expeditum nuncium, cum litteris ad Regem Poloniae, ad Episco-

pum et Magistratum Cracoviensem, postulans a singulis, ut pro rei veritate responderent, ac publice suo testimonio Societatis innocentiam testatam facerent. Quod praestiterunt magna cum Societatis commendatione. Hae litterae et testimonia Francofurti edita, plurimos, etiam haereticos, contra fabulae autores valde commoverunt. Sed haereticis curae est, non quid contra Societatem dicant, sed tantum ut multa, licet falsissima, dicant, quibus saltem ad tempus Societatem traducant et exosam populis faciant.

§. 2. Post emensum longum iter per Galliam, Italiam et Germaniam, ut puncta concepta ex itineris occasione calamus ad finem perducatur, eo revertendum est, unde egressa est oratio, id est, ad Belgium. Atque imprimis annotandam putavi divinitatem erga provinciam Belgicam providentiam. Est enim vere admiranda et aeternum memoranda cum gratiarum actione; quae in hoc vel maxime enituit, quod toto hoc bellorum decursu licet nostri persaepe in itineribus versati sint, haeretici autem frequenter insidias illis posuerint, non absque minis atrocibus, pauci tamen fuerint intercepti, pauci etiam interempti, nimirum soli quatuor qui castris catholicis ad instantiam Regis et Serenissimorum Archiducum, erant a sancta obedientia addicti, quos gladius devoravit dum in opere Dei fortiter incumbabant; res autem ita gesta est.

Primus, qui ab haereticis interemptus fuit, Nicolaus Montanus nomine, erat Sacerdos et celebris in civitate Montensi Hannoniae comitatus Concionator. Is, cum ad praesidiarios arcis, quae vulgo Chastelet vocatur, commeatus ab una vel altera cohorte militum catholicorum conveheretur, accensus desiderio reficiendi verbo Dei et Ecclesiae sacrosanctis Sacramentis animas praesidiariorum et civium eius oppidi et arcis, adiunxit se militi annonam convehenti. Hostes, qui praesenserant invectum in arcem commeatum, furore accensi, collecta magna manu fortium equitum et peditum, posuerant in loco oportuno insidias, ut revertentes Catholicos milites, iam persoluto officio, invaderent. Et irruerunt in agmen, sed non imparatum. Locus namque insidiis opportunis reddebat militem nostrum magis attentum et sollicitum; quamobrem, ut ex insi-

diis illi eruperunt, excepti sunt tanta nostrorum virtute, ut vix quicquam nocumenti intulerint, nisi quod bonus Pater Nicolaus Montanus, volens se subtrahere a conflictu, religioso viro parum conveniente, conatus est secedere in sylvam vicinam. Dum vero contendit, aliquot equites haeretici, cernentes esse Sacerdotem et, ut loquuntur, Iesuitam, illum persecuti et assecuti, crudeliter interemerunt. Eius autem anima procul dubio evolavit in coelum, ut acciperet gloriosam martyrii coronam; operatus enim erat, magna praesidiariorum consolatione et spirituali profectu, iustitiam, et ob eam animam libenter tradidit. Praeviderat etenim profectionem illam fuisse periculi plenam; sed zelus animarum et divini honoris illum sic accenderat, ut salutem suam postposuerit saluti et bono spirituali proximorum, qui diu verbo Dei et Sacramentis caruerant. Fuerat enim arx illa paucis ante mensibus ab Illmo Comite Fontano expugnata et ideo spiritualibus auxiliis non satis instructa. Is erat Atho, oppido Hannoniae, oriundus et parentibus honestis, piisque progenitus, qui vitae innocentia et spiritus ardore, animarumque zelo nos omnes in Domino multam aedificaverat. Sed quia maturus erat fructus, Deus eum collegit, quia placuit in oculis eius.

Alii tres ceciderunt, quo die caesus est exercitus Serenissimorum Archiducum, die nimirum Visitationis B. Virginis anni 1600. Praeerat missioni castrensi P. Petrus Buzelinus, qui parentes habuit Cameraci honestissimos et valde pios. Ipse paulo ante conscripserat tractatum de Martyrii bono et amore, quo interdum ad illud se disponebat. Et ut ardebat desiderio martyrii, ita intrepide aliquoties sese exposuerat evidentibus necis suae periculis. Et quidem memorato die, cum quidam nobilis primarius in prima acie existens illum advocasset confessionis gratia, licet iam hostis immineret ipseque pridie fuisset confessus, obsecutus est tamen et paucis verbis negotium cum illo absolvit. Dum vero revertens militem animat ad fortiter agendum, hostis robustissima una atque altera ala equitum irruens in eam partem exercitus nostri, tantam impressionem fecit, ut paulo post totus exercitus fuerit confusus, deditque se omni ex parte in fugam. P. Buzelinus, dum subtrahit se a periculo imminente, incidit in quendam, qui rogavit per Chri-

stum, ut a peccatis se absolveret, paucis verbis confitentem; ipse, quamvis praesens esset periculum, aurem praebet poenitenti et dum in eo opere versatur, transverberatur et in capite vulnus permagnum accipit, atque ita in Domino obdormivit.

Otto Campensis, qui paulo ante in legionibus Germanorum Cameraci et alibi insignem et valde frugiferam operam posuerat in eorum salutem, adeo ut quamplurimi fuerint ab eo ab haeresi ad fidem catholicam revocati; is, inquam, dum confessionibus incumbit vulneratorum, sicuti ante fecerat sanorum, glande deiicitur. Dum vero humi iacet lethaliter saucius, audit quendam inclamantem: o me miserum! egone moriar absque confessione? resumpto spiritu ac collectis viribus, ut potest irrepit ad inclamantem et dum excipit eius confessionem crudeliter perimitur, ut similiter inter martyres martyrii palmam in coelis sortiretur.

Pater Laurentius Everardi in eodem conflictu, qui ante fortiter et intrepide pro reconciliandis Deo Redemptori animabus vitam exposuerat, dum se recipit ad tutiora cum aliis, qui fugiebant, intercipitur etiam cum illis ab hoste persequente; ipse ducitur ad locum Ostendae vicinum. Ut illum viderunt aliqui, qui arcem unam proditorie non procul a Sylva Ducis hosti tradiderant, acclamant, benigne eum salutantes: en noster pastor, bene veniat pater noster spiritualis, Curatus noster; quas voces, ut probabile est, memores beneficii ab eo accepti, benigne et humaniter effundebant. Erant enim catholici, sed ob defectum pecuniae et stipendii rebelles. Atqui voces illas non tulerunt haeretici ipsorum socii et collegae. Quare illum, eductum extra agmen captivorum, multis confoderunt glandibus clamantem ad Dominum, et gratias agentem pro beneficio; quod nobis retulerunt qui viderunt et audiverunt. Vir erat eximiae caritatis et licet aeger esset, non poterat tamen contineri domi, sed ardentibus et crebris precibus orabat Superiorem, ut permitteret se vacare suis ministeriis, se otio tabescere, curatum statim iri in laboribus, seque ita sentire in Domino. Quare prae fervore spiritus, extorsit fere benedictionem et veniam concedendi ad castra. Valde illum accenderat P. Buzelinus ad martyrii coronam, ut saepe erumperet in haec verba: o me beatum, si mori in ministerio Societatis datum fuerit; o me

felicem, si vacans saluti militum Catholicorum trucidari merear. Et ita quidem animae illae quatuor Deo acceptae sese immolarunt pro Dei amore et proximorum salute.

Ex aliis qui castra non sectabantur, nullus omnino fuit interemptus, et soli quatuor in manus hostium venerunt; quorum tres non vacaverunt omni culpa, quod rationem itineris ab obedientia praescripti non servassent, sed suum essent secuti in captanda via et modo iudicium. Verum quia boni erant et simplices Deoque coniuncti, Deus servavit eos, neque male habiti sunt ab haereticis, licet scirentur esse Societatis. Primus fuit P. Nicolaus a Curia, qui paulo post lytro non ita magno liberatus est. Secundus fuit P. Petrus Dekelius, quem haeretici grassatores interceptum adduxerant in sylvam ut laterent per diem; passi sunt autem ab eo moneri et de controversis articulis fidei ab eo doceri, permiseruntque eum orare quamdiu voluit more catholico genibus flexis ac preces canonicas recitare. Hunc cum quidam irrideret eique esset molestior, caeteri eius petulantiam represserunt. Liberatus est paulo post ab ipso magistratu Cortracensi, nimirum lytro 100 florenorum. Accidit porro illud memorabile quod paucos post dies a redemptione, Deus permiserat unum de illis praemiatoribus intercipi a Cortracensibus et ad supplicium condemnari, quod grassator exstitisset, indignus nomine et tessera militari. Idem Pater dum visitaret carceres, casu ille supplex ipsi factus est; Dekelius autem ad salutarem poenitentiam illum disposuit, confessionemque eius excepit et ad ferendum patienter supplicium animavit. Tertius fuit P. Henricus Walpol qui aliquot mensium spatio carcerem sustinuit, bene tamen habitus est ab haereticis et humaniter tractatus; sed lytruum et expensae steterunt Societati 900 fere florenis. Illic paulo post in Anglia illustri martyrio coronatus est. Exstiterat eius vita valde exemplaris et prorsus immaculata. Quartus nomine Aegidius Van de Bor, captus fuit in quadam sylva collegii Brugensis, in qua ligna caedebat in necessitatem collegii; Vlissingam trahitur, examinatur a gubernatore Anglo, viro haeretico sed moderato, et rogatur quis esset? Respondit se esse de Societate Iesu alumnum. Petitur iterum quod ministerium obiret inter Iesuitas? Respondit quod culinam tractaret. Gubernator

eius simplicitate permotus iubet illum manere domi et servire in culina. Paret libenter, omnes in culina et domi sua virtute, modestia ac pietate aedificat; permittitur libere per totum oppidum agere et cum quibusvis conversari, de religione catholica conferre, domi orare. Nam etsi haeretici omnes essent, omnibus tamen erat bono exemplo, neque labores fugiebat. Gubernator familiariter cum ipso conferebat, nec diu post captivitatem ab eodem absque ullo sumptu per commutationem militis gregarii dimissus est; imo donatus est ab ipso Gubernatore viatico et Societati restitutus, quod fere pro miraculo habemus.

§. 3. Hic adiungi potest P. Henricus Samerius; nam licet ex itinere non fuerit abreptus, venit tamen in potestatem hostium et haereticorum, quando Steenwika (in quo oppido, toto obsidionis tempore strenue laboraverat in curanda salute spirituali et corporali militum) per deditionem cessit hosti. Agnoscebatur ille ex habitu Iesuita, et sciebant illum diu fortiterque militem in officio retinuisse ne se dederet, et eius cohortationibus et bonis exemplis Gubernatorem et praesidiarios ad extremum oppidum defendisse, non sine magna strage suorum, quapropter illum in egressu retinuerant, procul dubio ut interimerent. Sed Gubernator, Dominus la Coquelle, noluit, licet egressus esset, inceptum iter proseguere, nisi fides integra servaretur et bonus Pater restitueretur. Comes Mauritius a Nassau, Praefectus generalis hostilium castrorum, ipsum ad se vocatum examinavit, et causam suam libere agentem, summa moderatione audivit ac laudatum dimitti cum reculis et impedimentis voluit et imperavit.

CAP. XXII. — IPRAE.

§. 1. Reverendissimus Episcopus Rithovius cernens gregem suum et civitatem ad summum pervenisse malorum, oppidum longa obsidione et peste fameque fere exhaustum, haereses omnia circumcirca fere corripuisse, adiecit animum pro auxilio populi et remedio contra haereses, ad Collegium Societatis excitandum. Rogavit itaque regem, ut dignaretur permittere incorporationem a Summo Pontifice fieri, duorum beneficiorum ad dotan-

dum Collegium. Regis animum invenit paratum, sed rem non vidit pius Pontifex effectam; voluit divina providentia successore Domino.... concedere; expeditis unionibus difficultas fuit de loco. Proposuit quidem Magistratus varia loca pia ad Collegii institutionem, sed nullus erat opportunus; tandem, licet premeretur magno aere alieno, emit tamen domum, quae iudicata est in tota civitate omnium aptissima, cui postea adiectae sunt, beneficentia particularium, aliquot aedes vicinae. Rebus Collegii bene stabilitis, ut magistratus declararet aliquo argumento gaudium suum et omnium civium, in ipsa domo civica celebre fecit epulum, ad quod fuit invitatus Reverendissimus, et praecipui Ecclesiastici, Dominus Gubernator, plerique Nobiles et cives quamplurimi cum Patribus Societatis qui cum ipsis de Collegio tractabant.

CAP. XXIII. — CORTRACUM.

§. 1. Pio quodam dolo Magistratus et cives Cortracenses Societati imposuerunt, ut Collegium obtinerent; agnoscentes fortassis Societatem non solere locare domicilium nisi in amplis et frequentissimis civitatibus. Est enim Cortracum oppidum non valde magnum, sed bene munitum et frequens; nobile autem, quia Duces olim Flandriae ibi frequenter degabant et sepulturam suam in Ecclesia Collegiata a se fundata et bene dotata, collocaverant. Habet praeterea iurisdictionem maiorem, et plura castra et pagos sub suo dominio quam maximae Belgii civitates, adeo ut oppidum minime sit ignobile. Magistratus igitur, qui egregie Catholicus est et semper exstitit, primum rogavit Provincialem P. Balduinum ab Angelo, ut concederet unum atque alterum Catechistam et in eis Concionatorem. Continuo emitur illis domus perampla et optime materiata, eamque instruunt copiosa suppellectile omnis generis, tandem aedificant comparatis aliis aediculis aliquot classes, decernunt pro sustentatione bonam summam quotannis pecuniae, ac tandem rebus ita procedentibus, petunt a P. N. Generali Claudio Aquaviva Collegium instanter; negatur illis aliquoties; ipsi nihilominus perseverant, adeo ut tandem precibus et quasi necessitate permotus R. P. Generalis, ob impensas magnas, quas

fecerant, et quia locus peramplus Collegio erigendo comparatus erat, quod petebant concessit, praesertim quod affulgeret certa spes bene dotandi procedente tempore Collegii, ob civium benevolentiam et oppidi ac totius agri facultates non minimas.

CAP. XXIV. — GANDAVUM.

§. 1. Institit valde Aula et eius hortatu Senatus Gandensis, pro Collegio Societatis, quod cives maxima ex parte essent haeresi infecti et ad rebellionem valde proni. P. N. Generalis cognoscens civitatis constitutionem, et quam foret in ea fructuosum, si non necessarium, Collegium admisit, licet non esset dos tanta, quanta esse deberet. De domo fuit difficultas; sed Deus eam dedit tandem iusto pretio percommodam et amplam, quae etiam progrediente tempore laxata est, aliquot aliis aedibus ei adiunctis. Fuit illud mirabile, quod proprietarius quondam eius domus, cum rebellasset contra Regem et toti populo imperaret, Deo disponente et vindice, quia haereticus erat et sacrilegus, multaque loca sacra everterat, inciderit tandem in odium populi et convictus de crimine fuerit ab eodem populo supplicio capitis affectus. Cum autem ille regnaret et in summis honoribus versaretur, totusque esset in excolendo et adornando horto, quo in tota civitate non fuit elegantior, dixit illi quidam ex familiarioribus civibus: quibus putas te relicturum has aedes et hos hortos? Relinquam, inquit, meis liberis. Vereor, inquit ille, ut potius pares haec Iesuitis; ita sane, affirmat alter quidam, forte eveniet, ut aliquando Iesuitae obtineant; cum tamen tum ne per somnium quidem de Collegio Societatis ulla esset cogitatio, quia tunc temporis haeretici rerum potiebantur Gandavi, ut in toto poene Belgio, vixque in Flandria civitas erat illa haeresi corruptior, magisque rebellis. Sed quid princeps ille populi respondit, ad praedictionem illam de Iesuitis? Si futurum, inquit, id arbitrarer, iam iam ignem iniicerem in aedes meas et omnia everterem. Sed nefarius homo non intelligebat voluntatem et decretum Dei. Sublatus est miser morte et supplicio infami et sepultus, ut credibile est, in inferno; et Societas domum et hortos eius obtinuit.

CAP. XXV. — BRUXELLAE.

§. 1. Originem duxit Residentia Bruxellensis ex eo, quod Serenissimus Dux Alexander Farnesius Gubernator Generalis, intelligens multorum relatione multa incommoda et mala exempla sequi ex modo agendi cum religiosorum, tum aliorum sacerdotum qui castris inserviebant singulis signis attributi, et qui didicerat experientia, quam utiliter aliqui de Societate tempore Domini Ioannis ab Austria in castris egissent concionando, administrando et obeundo alia ministeria Societatis erga milites, operae pretium duxit ut plures obtineret, assignata singulis menstrua eleemosyna pro sustentatione. Hoc consilium Regi Catholico per litteras proposuit; rex probavit, magna cum commendatione Societatis. Designati ergo sunt 24, partim Sacerdotes, partim Coadiutores, partim famuli qui animum gerere viderentur ad Societatis institutum. Quia vero necessarium erat aliquod domicilium Bruxellis, ad quod nostri se reciperent ad colligendum spiritum, vel ad vires corporis recreandas, vel demum ad procuranda nostris Castrensibus necessaria, comparata est domus, quae apta foret collocando postea Collegio, quando Deo beneplacitum esset. Coniecimus igitur oculos in quandam domum, quam conduxerant Moniales quaedam, quae propriis sedibus (quae ruri erant) eiectae in ea habitabant. Visitavimus igitur locum occasione stabuli, quod Castrenses in eadem domo conduxerant pro suis equis, quando hybernabant; et occasione sacrarum reliquiarum B. Virginis Wivinae, locum ingressi sumus, in quo sacrae virgines paraverant suum sacellum et reliquiae sacrae fuerant collocatae; petii num liceret die sequenti ad altare reliquiarum celebrare? concessum est; absoluto sacro sacris reliquiis tetigi collum meum, quod quotannis deflexionibus quibusdam solebat torqueri et intumescere et praecipue circa guttur, et ex contactu sacrarum reliquiarum continuo curatus fui, neque unquam amplius, licet deflexiones multas passus sim, ea tamen pars afflicta fuit. Ex brevi inspectione loci et ob beneficium ibidem acceptum, cum Patribus tractavi de comparandis iisdem aedibus. Patres probaverant et iudicaverunt in tota civitate vix fuisse ullas aedes magis oportunas.

Illas ergo per tertiam personam emimus, et vicinas aliquot eis adiunximus, ut tandem locus evaserit percommodus constituendo templo et Collegio. Multi fuerunt, qui per fas et nefas sese opposuerunt conatibus nostris, utentes etiam auctoritate Principis, multa causantes sine causa; sed Deus locum tandem dedit; et illi sit laus, hucusque commodissime habitat missio illa Castrensis cum aliquot aliis.

§. 2. Accidit ante 3 annos casus, qui nobis est ad instar miraculi; quidam milites gregarii per vim nostros equos ex via Namurcensi rapuerant, magno periculo Agazonis, qui vix elapsus est ex ipsorum manibus; conati sunt etenim illum apprehendere et occidere; sed Deus misertus est eius, et nostri equi abducti sunt, curru relicto in media via, quia validi erant et vegeti, ut ex pretio suum marsupium implerent; statim ut factum cognovimus, commendavi equos Divo Antonio de Padua et sacrum feci ad eius venerationem, curavi etiam nostros orare in Collegio Leodiensi. Post 3 circiter dies, cum circumdixissent miselli equos per varias Belgii partes, conatique fuissent eos per Cameracesium in Galliam transmittere, sed frustra, quia Deus semper ingerebat ipsorum consiliis impedimenta, tandem per abrupta et avia venerunt Leodium. Amici quidam qui intellexerant de ablatis nobis equis et de coloribus et notis ipsorum, eos cernentes suspicati sunt nostros fuisse, ut erant; continuo quidam misit filium suum ad nos; missi sunt duo vel tres, unus ad Praetorem, alii qui cognoscerent ad quod hospitium illi se recepissent. Inventi sunt in suburbiis, paulo post transmissuri in Germaniam, ut furtum certius ipsis maneret; sed Praetor unum, quem invenit, coniecit in carcerem, alios cum praesentes non essent, permisit abire et equos nobis restituit; volebant laqueo extinguere miserum, sed oravimus pro ipso, et gratia illi de vita facta est, modo iret in Hungariam contra Turcam. Neque tantum equos precibus et meritis S. Antonii recuperavimus, sed et currum in uno loco et instrumenta omnia equorum in media sylva, ita ut omnia cum equis instrumenta nobis restituta fuerint. Equus quidam ipso- rum, quem secum habebant, beneficio Praetoris nobis cessisset pro expensis factis, si voluissemus; sed eum nolimus, quia forte erat etiam furtivus.

CAP. XXVI. — INSULAE.

§. 1. Oppidum hoc est ex praecipuis et frequentissimis totius Belgii, ut vocetur passim Antuerpia secunda, quod floreat ad instar illius negotiatorum et mercatorum frequentia. Habet hoc oppidum pagum seu castellaniam quam vocant, peramplam, et late diffusam iurisdictionem, ac proinde gubernatorem semper primariae nobilitatis. Est in ea camera computuum seu rationum praecipuae partis Belgii, constans praeside et multis consiliariis. Habet et ecclesiam collegiatam valde celebrem et illustrem, quae vix in toto Belgio habet similem, praeter Tornacensem, qua tamen non est inferior. Rmus Dnus Ioannes Venduillius, Episcopus Tornacensis, cuius iurisdictioni suberat oppidum, considerans haereses multum inficere civitatem et pagos vicinos, adiit ipse magistratum urbis, et multis rationibus adducere conatur ut collegium Societatis, si recte consultum velit suo populo et iuventuti, non differat obtinere. Sed licet animos incitaret, excusavit se tamen magistratus a tentando tanto opere, ob temporis asperitatem et aerarii publici angustiam. Pars parochorum intelligens et maxime probans iudicium sui episcopi, eius etiam imitatur exemplum. Accedunt igitur plerique pariter ad ipsum magistratum, qui constat ordine 24 aut 30 personis primariis, et ii quidem multo magis magistratum et cives permoverunt, ut saltem missionem aliquam peterent, donec de Collegio aliquid constitui posset. Dum haec agitantur D. Deus excitat cor Domini Gulielmi Hanguart ad consecrandum se et omnia bona sua Societati ad inchoandum Collegium; atque eius pietas eo progressa est ut quod conceperat, effectum dederit. Ingressus est ergo Societatem et probante P. N. Generali Claudio Aquaviva Collegio initia dedit, datis propriis aedibus, non ita pridem a se cõemptis in medio civitatis, cum omni proventu suo, qui fuit mille circiter quingentorum florenorum annue. Civitas, ut aliquid etiam conferret, aedes Collegii sui civici attribuit Collegio nostro, ea conditione, ut distrahi possent ad aediumstrarum laxationem, et ex suo aerario, approbante Rege, mille florenos annuos et quotannis 3000 florenorum cum Castellania, ad sublevanda

Collegii incunabula, erogat per modum subsidii et ad beneplacitum. Quibus adiecit D. Balthazar Bauters, insignis et constans Societatis benefactor, 600 florenos annuos et promissionem secreto nobis factam multo maioris summae et proventus annui post obitum suum, et tantundem post obitum uxoris, quae optima coniunx, altera mater Collegii, non tam probavit quam maritum, ut faceret, induxit.

CAP. XXVII. — HOLLANDIA.

§. 1. Cum inter Reges Hispaniarum et Galliae, Philippum II et Henricum IV de pace tractaretur Vervinii in finibus Picardiae, ne Societas in eam tractationem forte veniret, ut Principum beneficio, quae dolo et malitia haereticorum fuerat ex toto regno Galliae eiecta, revocaretur, splendidam Hollandi excogitarunt fabulam, quam sparserunt per totam Europam, et ad Regem Galliae nominatim transmiserunt, ut ipsius animum contra Societatem exacerbarent et a revocanda ea abstererent. Fuit autem fabula coniuncta cum summa iniustitia, non tantum contra Societatem, sed et contra innoxium et semidelirum quendam hominem, quo ad facinus abusi sunt. Is vocabatur Petrus Panne opificio Vietor, natus Montibus Hannoniae et coniugatus. Hic, cum bona sua in popinis decoxisset nec quicquam illi reliquum esset quo vitam duceret, et a creditoribus quaereretur ad carcerem, vir autem esset fidei dubiae vel potius occultus haereticus, fugit in Hollandiam, asylum commune improborum. Ingressus Leyden, quae est haereticorum Academia, ut haeretici Iudices finxerunt, petiit de Comite Mauritio, et, ut semidelirus erat, cum interrogaretur quid illi vellet? dixit se propositum habere illum occidendi. Continuo raptatur in carcerem, examinatur et subiicitur torturae, et promittitur ei liberatio et beneficium insigne, si diceret constanter se fuisse inductum a Iesuitis et nominatim a Vice Provinciali P. Oliverio Manaraeo Duaci, ut Comitem trucidaret. Obsequitur ille, fateturque quod volunt; facta hac confessione, 22 Iunii 1598 fertur contra eum sententia mortis, ut illi caput truncaretur, et mortui corpus in partes secaretur, quae in diversis portis et turribus suspenderentur. Hanc porro sententiam plenam im-

pietatis et crudelitatis typis excusam publica auctoritate sparserunt, ut dictum est. Atque ut Societatem magis exosam facerent, inultiose effllexerunt, se invenisse cultrum quendam valde enormem, qui ex composito a Iesuitis dicebatur excogitatus, ne Comes Mauritius eo percussus, ulla arte medica posset curari, et figuram huius cultri, sententiae et historiae, quam evulgarunt, subiecerunt.

Quam historiam cum rex Galliae audivisset, licet fortassis crederet esse fabulam, ut erat, cepit tamen inde occasionem negandi nostris reditum in Galliam, prae se ferens ex facinore tam atroci se valde excandescere et confirmari in sententia, quod nostri, et seditiosi essent, et in Principes malefici; quam causam in Gallia haeretici etiam fluxerant, ut unum e nostris extremo supplicio ignis afficerent, et Societatem universam e regno expellerent. Sed haeticis hae fictiones non alium fructum et commodum afferunt, quam quod ipsorum impietas et prava studia contra Societatem manifestiora ac detestabiliora fiant. Hanc fabulam refellit P. Franciscus Costerus epistola in lucem edita et inscripta Magistratui et Iudicibus Leydensibus, qua manifeste exposuit illis plurima mendacia ea sententia comprehendendi. Eandem paulo post refellit et P. Aegidius Schondonus stylo multo venustiore ac nervosiore.

§. 2. Cogor memoriae defectu, et post iam memoratum historiam nova nihilominus suggerente, ἑτέρον πρότερον figuram admittere. Catholici ergo, qui in Hollandia haeticorum iugo premebantur, multis precibus egerunt apud me, cum Provincialem in Belgio agerem, ut aliquot Patres in eam vineam transmitterem, qui partem laborum in ea colenda, cum sacerdotibus saecularibus, qui in ea laborabant, sustinerent, ad confirmandos Catholicos, necnon et eos revocandos ad veritatis lucem, qui in errorum tenebris versabantur. Designati sunt ergo ex Patrum seniorum iudicio quatuor Sacerdotes, qui eam provinciam obirent. Sed ne quid praeter ordinem fieret, res ad R. P. Generalis iudicium delata est, ut nihil nisi ex eius consensu in re tanta fieret. Ecce vero, quo die litterae nostrae in Urbe R. P. Generali redduntur, mittit Sanctissimus Clemens VIII Praelatum quendam domesticum ad eundem Patrem, qui mandaret Suae Sanctitatis nomine totidem Patres in Hollandiam

mitti. P. Generalis, cui nihil erat praesentius quam Sanctissimi voluntati, maxime in re tali, obsequi, respondit se ad suam Sanctitatem iturum et de missione, quae petebatur, ex Sanctissimi voluntate definiturum, accepta benedictione eius sanctissima. Adit igitur ad Pontificem, legit coram Provincialis litteras, miratur Pontifex, et notat divinam hoc in negotio providentiam, in eo praesertim, quod in tanto spatiorum intervallo, tanta esset mentium et animorum inter absentes consensus, et quod ex Belgio ad Suae Sanctitatis ob Dei et Ecclesiae servitium eodem die tot operarii a Societate per litteras offerrentur, quot ipse a P. Generali petierat. Hinc sanctus senex recreatus est, de missione optime sperat, eandem benedicit, et illi a Domino beneprecatur. Paulo post igitur missi sunt quatuor in Hollandiam, P. Ioannes Bargius, ut tanquam superior et missionis Praefectus eandem dirigeret, item P. Gulielmus Leonis insignis operarius, Patres item Cornelius Duystius et Georgius Verberucht, Hollandi omnes. Ex quibus ad coelum post exanthlatos multos iabores maximo Catholicorum moerore ob eius praestantiam et vitae innocentiam P. Bargius emigravit 16 Iunii 1600. Paulo post Gandavi, quo reverterat, P. Georgius.

§. 3. Quia vero humani generis hostis cernebat tanto regnum suum diminui, quanto Christi regnum et christiana disciplina reflorescebat, suo more machinatus est per eos, qui nostris impensius debebant favere, eorum pia studia impugnare et evertere. Excitati enim sunt aliquot primarii Sacerdotes, qui conati sunt primum ostendere nostrorum operam nec necessariam fuisse, nec communiter Catholicis gratam, quod nostri, quorum nomen erat valde exosum, praeberent occasionem magistratibus haereticis inquirendi acrius in Sacerdotes Catholicos et in eos, qui illos in suis aedibus receptabant. Sed cernentes hunc arietem Societatis muros minime concutere, confugerunt ad falsas criminationes multas, quas ad Serenissimum Archiducem Albertum, qui Regis nomine Belgium universum administrabat, detulerunt secreto, et ad Nuntium ipsum Apostolicum Octavium Tricariensem Episcopum. Sed hic, pro suo paterno in Societatem affectu, mili secreto indicavit, quid contra nos ageretur, et Principem esse de denunciatione sollicitum, maxime quod dicerentur nostri consentire cum haereticis et falsa dogmata praedicare,

Ecclesiam Hollandicam valde turbari, et imminere grave periculum, nisi sua Serenitas brevi provideret et Societatem ex Hollandia revocaret, vel saltem duos praecipuos operarios. Peractis Domino Nuncio gratiis, adii ad Principem et significavi me cognovisse a viris fide dignis, quod male traduceremur apud ipsum, ab eo qui tanquam Diotrepes caeteris Sacerdotibus et Catholicis omnibus in spiritualibus praecerat et supremam potestatem habebat. Tum Princeps: non possum, inquit, inficiari, ad me delata esse de vestris, qui in Hollandia versantur, valde gravia; non tamen credo vera esse. Rogavi ut dignaretur ante abitum in Hispaniam, qui imminebat, exemplum mihi dare querelarum ut in absentia possem cum Nuncio Apostolico agere, et Societatis innocentiam vindicare. Annuuit et recepit se facturum confidenter; quod praestitit nocte praecedente abitum. Cum Serenissimus iter ingressus esset, advenit qui nos persequabatur, sed clam, et latebat. Invenimus tamen rationem eum conveniendi. P. Franciscus Costerus, qui cum noverat familiariter Lovanii, eum accessit cum altero Patre, ut bonum virum componeret et conciliaret, sed nihil obtinuit. Adivi et ego, ut cognoscerem quid a nobis reposceret? sed neque ego quicquam effeci; hoc tantum deprehendimus omnes qui ei locuti sumus, quod iudicaret pessum iri omnem disciplinam Christianam et Catholicam, nisi nostri omnino illi subessent, neque in ullo loco degerent nisi eius consensu, non concionarentur nisi eius arbitrio, facultatibus nullis uterentur, nisi quas ipse probaret, pro impensis et sumptibus suis pecunias ab eo acciperent, non ab aliis, et nihilominus tenerentur eleemosynas petere et accipere a suis devotis, quas in bursam communem, quam administrabat, conferrent. Hortati sumus eum ad aequiora et saniora consilia, sed querelas easdem, quas Principi tradi curaverat, tradidit et ipse Nuncio Apostolico. Dominus Nuncius vocavit ipsum et nos coram se, ut controversiam componeret. Nos petivimus a Nuncio Apostolico ut, quandoquidem res delata erat ad iudicium Apostolicum, iuridice definiretur, et ut revocaret, quae contra nos detulerat ad fidem spectantia, quod criminationes falsae essent. D. Nuntius rogavit, ut sine strepitu res agigaretur coram se. Ipse igitur singula conatus est probare; sed in singulis illi os ita obturatum est, ut obmutuerit, et

tandem declaravit se ignorantia laborasse et desiderio nos sibi subiiciendi. D. Nuntius ita rem composuit, ut eum remiserit quibusdam legibus obstrictum, et nos liberiores quam bonus accusator voluisset. Catholici valde gavisii sunt de prudenti definitione D. Nuncii; et demum nostri in ea vinea fructuose et quiete laborarunt et etiamnum laborant.

OLIVERIUS MANAREUS *collegit.*

A. M. D. G.

INDEX RERUM

CAPUT I. LOVANUM. COLONIA. DUACUM pag. 1

- § 1. Societas Iesu sedem collocat Lovanii. Accedit ex Germania P. Faber, - 2. quo adiuvante, Franciscus Strada conciones habet publicas. - 3. Oliv. Manareus, a P. Fabro benigne acceptus, P. Cornelio Wischaven commendatur; plures Socii Lovanienses in Lusitaniam proficiscuntur. - 4. P. Faber Coloniam missus, - 5. Leonardum ibi praeficit Sociis, quibus Prior Carthusiae plurimum favet. - 6. Lovanii exercitia spiritualia tradit. - 7. Eius zelus et humilitas, - 8. Convertit in Hetruria banditos quosdam, - 9. sanat Lovanii monialem. - 10. P. Ioannem Nunnes - 11. et P. Ioannem Nonnium Lusitanos in Societatem admittit. - 12. Vocatio Maximiliani a Capella Insulensis, - 13. Cornelii Wischaven, - 14. et P. Rumoaldi, eius nepotis. - 15. Deceptio diabolica neptis P. Cornelii.
- § 16. Sociis Lovaniensibus P. Cornelium praeficit S. P. Ignatius. - 17. Obiectiones senatus Lovaniensis ne Collegium erigeretur a Sociis, - 18. Responsio P. Everardi Mercuriani. - 19. Societatem fovant Ludovicus Blossius, Hesselius, - 20. Ruardus Tapper et Adrianus Braueravius; Quint. Charlart eam ingreditur. - 21. Ex collegio Falconis excluduntur nostri. - 22. Pastoribus Societati contrariis se opponit Facultas et praesertim Curtius et Rousselius. - 23. Petrus Ribadeneira a S. Ignatio in Belgium missus, - 24. Philippum II orat ut Societas bona immobilia possidere valeat; - 25. quae facultas cum restrictionibus conceditur. - 26. Exemplum regii diplomatis. - 27. Amortizatio aedium Lovaniensium tandem obtinetur. - 28. Convictus Lovaniensis; Maximiliani de Merode conversio, - 29. Fundatio Audomaro-politani et Duacensis Collegii. Alexander Farnesius privilegia Sociorum Pontificia tuetur. - 30. Graduum academicorum conferendorum iure cedit Societas, - 31. Ius possidendi obtinet tandem anno 1584, - 32. et florere incipit in Belgio. - 33. No-

vas aedes sibi comparat Lovanii, - 34. anno demum 1598 ampliores.

§ 35. Controversia Lessiana, - 36. a Nuntio Apostolico composita Lovanii - 37. et Duaci. - 38. Controversiam de iure praelegendi philosophiam abruptit Societas.

§ 39. Oliverius Parisiis se adiungit Societati.

CAPUT. II. TORNACUM pag. 36

§ 1. In hanc civitatem Calvinianae haeresis studiosam S. Ignatius mittit tres Socios, - 2. quorum duobus peste sublatis, - 3. alii missi sunt, Ant. Mortaigne, Iac. Dogius, - 4. magno civitatis emolumento. - 5. Haeretici Rectorem Berckelium falso accusant, - 6. turbas excitant, - 7. collegium invadunt. - 8. Ioannes Iordanus martyrii cupidus. - 9. Berckelii mors. - 10. Tornaco expulsi Socii redeunt, aedes haeretici cuiusdam occupant, novitiatum aperiunt, - 11. frustra reclamante haeretico; - 12. dein Collegium, favente Episcopo, erigunt. - 13. Pater Mortaigne instituit scholas puellarum. - 14. Catechismi fructus. - 15. Fratris cuiusdam coadiutoris visio terribilis.

CAPUT III. CAMERACUM pag. 48

§ 1. Huic civitati a P. Laynez conceditur collegium, - 2. cui praefuit Eleuth. Pontanus. Socii contra haeresim concionantur, - 3. magno fructu. - 4. 5. Carceratis opem ferunt. - 6. Sub Auriaco pelluntur.

CAPUT IV. DUACUM pag. 50

§ 1. Socii invito magistratu ex hac civitate pelluntur, mox revocantur. - 2. Fur quidam deprehensus et liberatus. - 3. Controversiae de iure philosophiae docendae, - 4. de gratia determinante, - 5. de confessione proprio Sacerdoti facienda. - 6. Breve Clementis VIII de hac re. - 7. Appellatio Parochorum irrita. - 8. Controversia de iure benedicendi sacellum, - 9. de dote collegii Aquicinctensis; criminatio cupiditatis dissolvitur.

CAPUT V. ANTVERPIA pag. 59

§ 1. Collegium a plebis impetu liberatur, - 2. miseris ab Hispano milite direptis consulit. - 3. Socii expelluntur; - P. Boeatius ciborium a sacrilegio servat immune. Lovanii excipiuntur.

CAPUT VI. AUDOMARUM pag. 61

§ 1. Auriacis resistit civitas prudenter.

CAPUT VII. LUTETIA. BILLIOMUM. DIEPA pag. 62

§ 1. Claromontani collegii exordia. - 2. Ministeria sacra Sociorum in ecclesia Carthusiana, - 3. a qua discedere constituunt - 4. Unus eorum ad Carthusianos transit. - 5. Ministeria in ecclesia S. Germani. - 6. Plures Socii Romam mittuntur. - 7. Oliverius Manareus per Gebennam iter faciens, haereticis se subducit, catholicos clanculum B. Virginem colentes solatur.

§ 8. Claromontanus Episcopus Billiomense erigit collegium, - 9.

quod 1600 studiosos numeravit, - 10 et tertium Collegium in Arvernens montibus. Billiomense collegium a furore haereticorum servatum, - 11. calumniis impetitur.

§ 12. Tolosae, quo P. Pelletarius missus est, - 13. Card. Armagnacus erigit collegium.

§ 14. P. Guido Roilletius Billiomi Rector.

§ 15. Parisiis P. Pontius Cogordanus, Henricum II nostris propitium, Parlamentum contrarium experitur. - 16 Decretum facultatis Parisiensis contra Societatem. - 17. Responsio Mart. Olavei - 18. ad doctores sorbonicos Romam missa. - 19. Censura sorbonica nocet nostris Caesaraugustanis; - 20. sed Inquisitio huius civitatis eos protegit - 21. edicto anni 1556. - 23. Poissiacum concilium Sociis prodest; - 23. qui locum collegio opportunum Parisiis quaerunt.

§ 24. P. Paschasio peste sublato, - 25. P. Pontius Lutetiam venit - 26. emitque curiam Lingoniensem - 27. Oliv. Manareus Commissarius in Galliam missus, - 28. Parisios vocat professores praestantes, - 29. visitat Billiomum, Moriacum, Lugdunum, - 30. Turnonium, ubi Card. Turnonius fundavit collegium - 31. adversus haesim - 32. cuius asseclae Socios in arcem fugere cogunt.

§ 33. P. Pelletarius Tolosae obit, post fundatum Ruthenis collegium, cui P. Rogerius praefuit.

§ 34. Parisiis Maldonatus, Haius alique docent - 35. magno senatus regii gaudio, - 36. consentiente imo Universitate. - 37. Tyrius, Clerus, Iac. Valentia, Mariana - 38. et Sagerius lectores accedunt. - 39. Scholae inferiores instituuntur. Socios apud Rectorem universitatis accusatos tuetur Pont. Cogordanus, - 40. facultates tolerare nolunt, discipuli non deserunt. - 41. Societatem a duodecim concionatoribus impugnatam et in periculo positam Manareus propugnat Tolosae coram Rege, - 42. Regnamque habet propitiam. - 43. In senatu agitur causa nostra - 44. ab adversariis perfide; - 45. a Syndico facultatis Sorbonicae et a magno magistro collegii Navarraei relinquitur; - 46. a Versoris defenditur submisso, - 47. ab Advocato Regio dubia fide, - 48 a Senatu tamen adiudicatur Societati, - 49. quae a commotis adversariis - 50. maiora pericula patitur, - 51. a lectionibus, invitis studiosis, cessare cogitur.

§ 52. Pia mors et promissio fratris cuiusdam Coadiutoris. - 53. Dei erga nos providentia. - 54. Periculum a Rege Carolo XI avertunt Socii. - 55. Fictae Condei et regis Navarrae cum ecclesia reconciliationi adsunt. - 56. Die S. Bartholomaei, plures a caede servant. - 57. In varias partes a Rege mittuntur. - 58. Possevinus concionatur Rotomagi - 59. Manareus, Diepae - 60. ubi ob haesim castigantur a Deo piscatores, - 61. ob sacrilegium haereticus.

§ 62. Parisiis propter catechismum et praetensam lautitiam Socii patiuntur invidiam, - 63. a Regina protegentur. - 64. Constitutiones S. Ignatii invitis aliquibus in praxim redigunt; - 65. nationalis spiritus a nostris, - 66. a discipulis factionum pericula experiuntur.

CAPUT VIII. ROMA pag. 115

§ 1. Manareus Romam advenit, - 2. in domo probationis detegit haereticum - 3. et haereticorum libros. - 4. Tristis casus furentis in Iudaeos. - 5. Oraculi Pontificii de indulgentia pro confessariis S. I. concessa testimonium.

§ 6. Iulius III. contra Societatem a beneficiatis Hispanis incitatus - 7. a S. Ignatio eidem conciliatur; - 8. Marcello II brevi extincto succedit Paulus IV, - 9. qui cum Theatinis, invito S. Ignatio, Societatem coniungere cupit, - 10. primam Congregationem generalem Genuae haberi vetat, - 11. P. Iacobo Laynez multum afficitur.

§. 12. De concionibus Benedicti Palmii - 13. Petri Ribadeneyrae - 14. ac Hier. Hottelli. - 15. Mart. Olavius ob inductam novitatem a S. Ignatio reprehensus, - 16. exercitiis S. P. N. formatus. - 17. Polancus, Secretarius Societatis et visitator Siciliae. - 18. Didacus de Guia S. Ignatii Confessarius. - 19. Lud. Gonzales de S. P. nostro quaedam colligit; - 20. Pesianus, procurator. - 21. Mion pius senex. - 22. Coquus, B. Virgini a Rosario devotus. - 23. Missio in Aethiopiam, votique simplicis Professorum origo. - 24. Andreae de Oviedo Patriarchae humilitas - 25. et paupertas. - 26. Everardo Mercuriano Generali electo, tres episcopi Societatem amplecti cupiunt; - 27. eius vita a Manareo conscripta fuit. - 28. Manareus a fatuo impetitus.

CAPUT IX. LAURETUM pag. 136

§ 1. Manareus inchoat Collegium Lauretanum, - 2. incommodis obnoxium. - 3. Peregrinantium creseit numerus - 4. et confidentium; - 5. quos inter iudaei cuiusdam filius qui in Societatem admittitur, - 6. Card. Urbinas, - 7. soror Card. Farnesii, quae pia fraude domum ingreditur.

§ 8. Fulvii Androtii duorumque fratrum vocatio. - 9. Eleemosynarum copia. - 10. Domus conceditur Societati Recineti, - 11. et in suburbio. - 12. Providentiae divinae et B. Virginis beneficia in procurando pane, - 13. placentis - 14. et vestitu - 15. et in avertendo fulmine. - 16. Haeretici conversi - 17. et alterius post confessionem suicidium. - 18. Testimonium de concionatorum nostrorum felici successu. - 19. Daemonis ludibria, tentantis novitium - 20 et scholasticum, - 21 inducentis ad furtum, - 22. domum infestantis, - 23. et vexantis Manareum, - 24. oratione S. Ignatii finem habent. - 25. Tres Patres iussu S. Patris nostri peregrinantur Lauretum pro salute Mar-

celli II, Societatis amicissimi. - 26. Manareus a periculo, B. Virgine Lauretana invocata, liberatur, - 27. In Monteluppone pacem civium stabilit, - 28. in Montechio amicum a morbo restitutum, benefactorem experitur. - 29. Laureti Cornelio Wischaven et P. Ioanni a Tilia morientibus adest. - 30. Maceratae missionem tradit - 31 et P. Angeli rectoris orandi modum probat. - 32. Benedictinum transfugam, a vitae periculo ereptum, Ordini restituit. - 33. Cingoli impostores, falsarum bullarum latores, detegit.

CAPUT. X. MONACHIUM ET INGOLSTADIUM pag. 159

§ 1. Manareus, Visitator utriusque Germaniae, ducom Bavariae Societati potius quam duobus Sociis conciliat; - 2. consiliis adiuvat; - 3. Collegiis Monachiensi - 4 et Ingolstadiensi providum benefactorem reddit.

CAPUT XI. HALLA ET OENIPONTUM. pag. 163

Manareus reginam Magdalenam et Archiducem Ferdinandum Societati infensos ad meliora hortatur.

CAPUT XII. AUGUSTA. pag. 163

§ 1. Manareus Legato Apostolico adest, et in Collegio fundando videt Providentiae signa, - 2. sive in fabrorum - 3. et unius praesertim Catholici opera, - 4. sive in medici - 5. et pharmacopolae benevolentia, - 6. sive in aversis haereticorum - 7. et inprimis ministri calumniantis insidiis. - 8. Nominatim Fugerorum diligentiam et amorem laudat.

CAPUT XIII. FRIBURGUM ET LUCERNA pag. 167

§ 1. Friburgenses a foedere cum Gebennensibus avertit Bonhomius; a Bernatibus cum socio suo P. Canisio male habetur. Constituta Collegii fundatione Manareus per Bernam urbem tuto transit Lucernam. - 2. De Socio quodam querelas accipit, - 3. viduae Catholicae fidem in Sanctos miratur.
§ 4. Lucernensium civium gratum animum, - 5. et Praetoris pro Rectoris innocentia vindicanda industriam refert.
§ 6. Friburgenses Bernatium rapinas horrent.

CAPUT XIV. VIENNA. pag. 172

§ 1. Duorum professorum zelus animarum. - 2. Frater coadiutor a morte servatus, - 3 Anabaptista conversus, - 4. Matrona ritus Latini studiosa.

CAPUT XV. BRUNA pag. 174

Rectoris prudentia ergo servos haereticos.

CAPUT XVI. PRAGA. pag. 175

§ 1. Bonhomius Sacellanum contra Hussitas tuetur. - 2. Socii Germanis, Bohemis et Italis ministerium praebent.

CAPUT XVII. HERBIPOLIS pag. 176

§ 1. Manareus res temporales Collegii cum Episcopo aequius componit. - Ditionis ad fidem reductio.

- CAPUT XVIII. MONASTERIUM *pag.* 178
§ 1. Decanus, spe Collegii prius delectus, - 2. morti proximus,
de illo cum Manareo agit; cuius erectioni se opponunt frustra
duo Canonici.
- CAPUT XIX. PADERBORNA *pag.* 180
§ 1. Corruptioni cleri et populi remedium, - 2. collegium inchoa-
tur, postea dotandum. - 3. Haeretica contumeliae poenas dat.
- CAPUT XX. SPIRA *pag.* 182
Tabellarii catholici moribunli cum ministro haeretico disceptatio.
- CAPUT XXI. MOGUNTIA *pag.* 183
§ 1. Fabula ab haeticis contra Societatem sparsa, sed explosa.
- § 2. Providentiae signa erga Belgicam provinciam, in haeresis
periculis constitutam; quatuor Socii in castris Catholicis mor-
tui, quinque capti ab haeticis.
- CAPUT XXII. IPRAE *pag.* 188
Episcopus Rithovius eiusque successor fundat Collegium
- CAPUT XXIII. CORTACUM *pag.* 190
Magistratus pio dolo collegium impetrat.
- CAPUT XXIV. GANDAVUM *pag.* 190
Collegium in domo ducis haeticorum constituitur.
- CAPUT XXV. BRUXELLAE *pag.* 191
§ 1. Missionis Castrensis initia et residentiae, - 2. equi rapti et
repti.
- CAPUT XXVI. INSULAE *pag.* 193
Ab Episcopo Venduillio erigitur collegium
- CAPUT XXVII. HOLLANDIA *pag.* 193
§ 1. Falsa adversus Manareum accusatio. - 2. Missionem Hol-
landicam Manareus simul et Clemens VIII institui petunt; qua-
tuor Socii huic destinati. - 2. Archidux Albertus et Nuntius
Apostolicus ei patrocinantur.
-

INDEX NOMINUM PROPRIORUM

(Paulo retro a capite lineae scribuntur nomina Sociorum).

- Achilles Paul. pag. 34
Adancianus prioratus 81
 Adolphus Archiep. Colon. 5
 Adriani Adr. 20
Aethiopia 9, 132, 136
Africa 8, 22
 Agricola 143
 Albertus archid. 196
 Albertus dux Bav. 165
 Albertus Archiep. Mogunt. 1
 Alciatus 84
 * *Alfaferia* 78
Alpha fluv. 180
 Alvarus 5
S. Amand 69
Ancona 144, 151, 159
 Androtius F., Hort. et Curt. 139
 Angelo (Bald. ab) 27, 189
 Angelus 156
Anglia 22, 25, 106, 108, 187
 S. Antonius de Padua 192
Antwerpia 25, 45, 59, 193
Apamiense coll. 71
 Aquaviva Cl. 46, 159, 162, 181, 189, 193, 195
Aquicinctum 58
Aquitania 81, 107
Aragonia 22, 77
 Aragonius Io. 1
 Aristoteles 51, 85
 Armeniacus Card. 71, 73, 83
 Armenterianus Pet. 4
Artesia 22
Arvernia 69
Asia 22
 Aschelmann Io. 172
Athum 185
Atrebatum 52, 58
Audomaropolis 26, 52, 61
 Augerius Edm. 81, 109
Augusta 163, 168
 S. Augustinus 119
 Auriacus Gul. 43, 50, 60, 62
Austria 22
Avinio 81
Babylon 116
 Bargius Io. 196
 BARNEDHET Andr. 5
 Bateurs 194
Bavaria 159
Belgium 1, 20, 21, 22, 29, 124, 184, 190, 196
 Bellay (Card du) 73
 Bellefille Nic. 80
 Berekelius Io. 41, 42
 Bergis (Max. a) 48
Berna 167, 169, 170

- Billier Guido 64
Billiomum, 69, 70, 71, 72, 80, 101
112, 143
Blosius Lud. 18
Bobadilla Nic. 124
Bocatus Andr. 61
Bonhomius Nunt. 167, 175
Bononia 145
Borbonicus (Card.) 73, 104, 107, 114
Borja (S. Franc. a) 80, 120, 134
Borromaeus Card. 128
Bor (Aeg. van de) 187
Bouclier Ant. 38
Bohemia 176
Brabantia 22, 25, 95
Braueravius 19
Briamontanus Otto 79
Bröet Pasch. 69, 71, 72, 79, 80, 81
Bruage 10
Brugae 187
Bruna 175
Bruxellae 25, 191
Burdegalla 112
Burdinius Aeg. 110
Burgundia 22, 85
Buscoducum 25
Buzelinus Pet. 185, 186

Caesaraugusta 76
Calatinus Card. 32, 52, 196
Calvinus 37, 65, 66, 172
Cameracum 48, 52, 55
Candidus Adr. 65
Camerinum 139, 153, 186
Canisius (B. Petr.) 11, 168, 169, 170
Capella (Max. a) 1, 3, 6, 10
Campegius Thom. 74
Campensis Otto 186
Caraffa Card. 117, 123
Caraffa Car. Card. 126
Carolus V 1, 4, 18, 20, 29, 65, 121
Carolus IX rex Galliae 78, 89, 101
104, 106, 111, 113
Carpensis Card. 122, 140
Carnero Mich. 132

Castella 22
Catharina Medicea 73, 89, 104, 111
Cervantes de Gaeta 78
Cervantes inquisitor 76
Chapelain, 87
Charlart Quint. 19, 38
Chasteaugay 43
Chastelet 184
Cheisolme 135
Cicero 51, 147
Cingolum 158
Clemens VIII 52, 195
Clerus Nic. 84, 85
Codiguolanus 65
Codreto (Ann. a) 81
Cogordanus Po. 69, 72, 79, 86, 99
Colibrant Georg. 9
Colonia 4, 5, 32
Condeus 70, 101, 104
Conimbrica 4, 8
Coquelle (D. la) 188
Corsica 128
Cortracum 186, 189
Coscha Pet. Epus Culmen. 102
Costerus Fr. 9, 11, 55, 181, 195,
197
Cromede 69
Crucis (Card. S.) 128
Crucius Ans. 30
Crucius Io. 87
Curia (Nic. a) 187
Curtius 20
Cuvillonius Io. 3, 4

Dabencourt 55
Daniel Colon. 4
Daniel a Teneramunda 4, 14
Dekelius Pet. 187
Delphinatus 81, 109
Diepa 108
Dionysius Carth. 26
Divio 85
Dogius Iac. 39, 40
Domenech Hier. 1
Dotis (Gasp. de) 136, 151

- Duacum* 26, 32, 50, 56, 143, 194
 Duistius Corn. 196
 Durantes Card. 120, 121
 Elisabetha ab Austria, 113
 Emricourt (Ger. ab) Epus Audomar. 26
 Eunhöffer Sig. 172
 Everardi Laur. 185
 Faber (B.Pet.) 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7,
 8, 9, 10, 11, 13, 33, 36
 Faber Pet. de Halis 4
 Faber Sorbonensis, 93
 Farnesius Alex. 27, 43, 45, 56,
 138, 191
 Februarius Thom. 143
 Ferdinandus, Roman. rex 1, 21,
 95, 122
 Ferdinandus archidux 163
 Ferraria 69, 138
 Ferrariensis Card. 78
 Flandria 22, 95, 189, 190
 Fontanus 185
 Francia 22, 25, 81, 95
 Franciscus I, rex Galliae, 1
 Franciscus II, rex Galliae, 73, 78
 Franconia 176
 Francosus, 83, 84
 Friburgum 167, 169, 172
 Frisia 173
 Fugerus Oct. et Philippus 163
 Fugerus Marcus 165
 Fugerus Melchior 166
 Fuselier Ren. 65
 Gallia 1, 21, 111, 173, 184, 194, 195
 Galvanellus 34, 65
 Gasburgum 22
 Gaudanus Nic. 13
 Gay (Io. le) 75
 Gebenna 37, 65, 167
 Gedanum 102
 Geldria 22, 155
 Genua 124, 128, 142
 Gerardus, prior Carth. Col. 5
 S. Gereon 5
 S. Germanus 114
 Germania 4, 21, 80, 95, 124, 144,
 159, 167, 183, 184, 192
 Gerson 92
 Gines Iac. 121
 Goa 134
 Gonçales Lud. 121, 130, 150
 Gregorius XIII 167
 Guia (Did. de) 129
 Guillonius Pet. 6
 Guisianus dux 103
 Guisianus Card. 114
 Gulielmus, dux Bavariae 159
 Haius Edm. 83
 Halla 163
 Hamelius Io. 31
 Hamelius Oliv. 107
 Hannonia 22, 184, 185, 194
 Hanguart Gul. 193
 Hay (de la) 39
 Helvetia 103, 167
 Henricus II rex Galliae 65, 72, 90
 Henricus, rex Navarrae 89, 104,
 194
 Herbipolis 176
 Hermannus Archiep. Colon. 4, 5
 Hesius Theod. 6
 Hessel 18
 Hetruria 7
 Hispania 1, 8, 9, 23, 25, 80, 95,
 118, 121, 147, 197
 Hoffaeus Paul. 159
 Hollandia 22, 173, 194
 Hottellus Hier. 127
 Housius Ant. 59
 Hoven (Mar. van) 7
 Hugonotti 88, 98
 Hungaria 95
 Hus Io. 175
 Iaponia 134
 S. Ignatius, fund. S. I. 1, 4, 14,

- 20, 21, 69, 72, 115, 117, 121, 123,
129, 130, 132, 135, 149, 156
Ioannes ab Austria, 191
Ioannes B. O. S. Ben. 157
Ioannes B. Coad. 131
Ioannes Presbyter 132
Ildeberga 166
Ilerda 77
India 3, 22, 23
Ingolstadium 52, 159, 162
Insulae 193
S. Ioannes 116
S. Ioannes de angelis 107
Iordanus Io. 42, 107
Iprae 188
Italia 4, 9, 21, 23, 95, 137, 170, 184
Iudaei 118, 119
Iulius III 23, 74, 121, 123, 132

Kesselius Leon. 3

Lambertus Leod. 5
Lauretum 136 etc.
Lavisanium 172
Layneze Jac. 48, 63, 69, 78, 80,
121, 124, 126, 128, 140, 147, 156, 158
Lecocque Io. 34
Lembestain Mart. 171
Lentaille Nic. 26, 56
Leodium 30, 135, 193
Leonis 135
Leonis Gul. 196
Leonardus Colon. 5, 6
Lessius Leon. 31
Leyden 194
Limburgum 22
Loartius Gasp. 150
Lobespine 90
Loen Steph. 181
Lombay 120
Lombardus, 92
Lotharingus Card. 51, 72, 73, 78,
90, 113
Lovanium 1, 2, 5, 9, 13, 14, 25,
30, 31, 32, 37, 40, 51, 61, 120, 197

Lucerna 167, 169, 170, 171
Lugdunum 65, 81, 106, 107, 109
Lusitania 3, 4, 5, 8, 9, 10, 23,
80, 131, 132
Lutetia vid. *Parisi*
Luxemburgum 22

Macerata 153, 155, 158
Madridus Christoph. 144
Madrutius Card. 163
Magdalena regina 163
Maiorica 22
Maldonatus Io. 83, 105, 107
Malvasia (D. a) 55
Manareus Oliv. 3, 27, 33, 56,
65, 80, 81, 83, 89, 93, 99, 101, 102,
104, 108, 115, 120, 128, 133, 135, 136,
140, 144, 149, 150 sqq.
Maria reg. Hungariae 18
Mariana Io. 84
Marcellus II 123, 128, 149
Masborus Guid. 50
Massetus Leon. 34
Mathias archidux 60
Maturinus Coad. 101
Mauritius Nass. 188, 194, 195
Maximilianus Imp. 165
Mechlinia 22, 29, 30, 61
Mediolanum 22, 139
Melanchton 115
Meldae 101, 102, 103
Mentoatus Alex. 137
Mercurianus Ever. 14, 34, 65,
85, 115, 117, 118, 129, 134
Merode (Max. de) 26
Michael Calaber 115
Michael O. S. D. 118
Miedes 121
Mion 131
Mojuntia 11, 32, 52, 183
Molitor Io. 47
Monachium 160, 167
Monasterium 178, 180
Mons Alcinus 145
Monteluppone 152

- Monpenserii Dux* 70
Mons sanctus 137
Montanus Nic. 184
Montes 184, 194
Monte maiore (Emm. de) 154, 155
Montechium 154
Morlunco 140
Moronus Card. 158
Mortaigne Io. 39, 43, 46
Motte (de la) 30
Mussipontum 85, 113

Namurcum 22
Narbona 105
Natalis Hier. 80
Neapolis 22, 25, 124, 133, 143
Niclasburg 173
Nonnius Io. 9
Nunnes Io. 7, 132

Olaveus Mart. 75, 93, 128
Oliverius Bern. 11, 38
Olyssippona 8
Opitius 173, 174
Ortiz 1
Ostenda 186
Oviedo•Andr. 1, 3, 9, 132

Paderborna 178
Paliano (dux de) 126
Palmius Ben. 126, 157,
Pamelius Gul. 27
Panne Pet. 194
Panormitanus 94
Panormi 34
Parisi, 6, 9, 33, 52, 62, 69, 72, 78, 79, 83, 99, 101, 107, 109, 112, 117
Patavia 9
Paulus III 74, 95, 120, 128, 138
Paulus IV 117, 123, 126, 151
Pedemontium 135
Pelletarius Io. 69, 71, 82
Pelletarius Doctor 93
Perusia
Pesanus Bapt. 130
S. Petrus 116, 127
Petrus Colon. 179
Philippus II 20, 22, 43, 57, 124,
Picenum 155
Pictavium 107
Pisaurum 145
Pius IV 126
Pius V, 118, 134,
Pöen Herm. 4
Poghius Th. 4
Poissiacum 78, 79, 86, 87, 92, 96
Pontanus El. 45, 48, 65
Polancus 118, 129, 150
Polonia 183
Poltrot 103
Portugallia 5
Possevinus 81, 107, 109
Prado Th. 78
Prato (Gul. a) Epus Claromonta-
nus 62, 69, 79, 80
Pratis (S. Germ. in) 64
Premont 48
Prevost Sorbonicus 83
Prussia 102

Quintinus 92

Rassenghem (D. de) 44
Ratisbona 1
Rebufus 92
Recinetum 142, 151
Remi 51
Rhetius Io. 6
Ribadeneyra Pet. 20, 21, 22,
Riera Raph. 142
Rion Ant. 128
Rithovius 188
Riviere (Io. de la) 75
Robertus Anglus 170
Rogierius Io. 83
Roillétius 72
Roma 52, 76, 115, 116, 121, 139

Romoaldus, 11
Rotomagum 106, 107
 Rousselius 20, 25
Rupella 107
Rutheni 83

Sagerius Car. 85
Salinae 22
Sardinia 22
Salinaria insula 107
 Salmeron Alph. 63, 121
 Samerius Henr. 107, 188
 Sanctius D. 121

Schipman Iac. 26
 Schorius El. 14, 22, 25
Scotia 106, 109, 135
Sicilia 22, 23, 128
 Sorbona 73, 74, 97, 99, 105
Spira 182

Steeberg (D. de) 50
Steemwika 188
 Strada Fr. 1, 2, 10, 11, 33, 36
Suania 22
 Surius 5
 Sulpicius coad. 100
Sylva ducis 186

Taffin 37
 Taly Mich. 75
 Tapper Ruard. 6, 19
 Tavonius I. B. 34, 65
 Theatini 121, 123
 Thomas Angl. 148
 Thomas D. 121
Tibur 139
 Tiletanus 37
 Tilia (Ioann. a) 155
Tblosa 71, 82, 83, 89
Tornacum 36, 43, 55, 58, 193
 Torrentius Laev. Ep. Antwerp. 32
Traiectum 22
Tridentinum conc. 19, 95, 121

Truchses Otto 144
 Turnonium 81, 109
 Turnonius Card. 73, 81
Treviri 32, 52
 Tyrius Iac. 84

Umbria 120
 Urbinas Card. 138

Valencenae 50
 Valentia (Iac. a) 84
Vallisoletum 5
Vasio 135

Venduillius 46, 51, 55, 193
 Venegas 83, 84
Venetiae 118, 144
 Verberucht-Georg. 196

Versoris 91, 94
Vienna 172

Vigor Simon 105

Viglius 4, 18
 Viola Bapt. 34, 65, 69, 72, 81
 Vinciguerra Lud. 141

Beata Virgo 9, 11, 68, 132, 137,
 138, 141, 142, 143, 148, 151, 176, 185
Vlissinga 187

Walpol Henr. 187

Warmia 102
 Wellens Ger. 177

Westphalia 180

Winck Ant. 6

Winghen Lud. 43

Wischaven Corn. 3, 4, 6, 10, 12,
 13, 14, 155

S. Wivina 191

Wormacum 1

Zelandia 22

Zutphania 22

Zwawe Io. 173

ERRATA QUAEDAM.

pag. 45, l. 10	dareter	<i>legatur</i>	praeter
» 121, l. 3	nonas	»	4 Nonas
» 124, l. 29	quambrem	»	quam ob rem
» 209, l. ult.	<i>Perusia</i>	»	<i>Perusia</i> , 133

060.9

M312

47391

MANAREUS, S. I., OLIVERIUS

AUTHOR

De Rebus Societatis Iesu

TITLE

Commentarius.

DATE
LOANED

BORROWER'S NAME

STORAGE - COSA

47391

